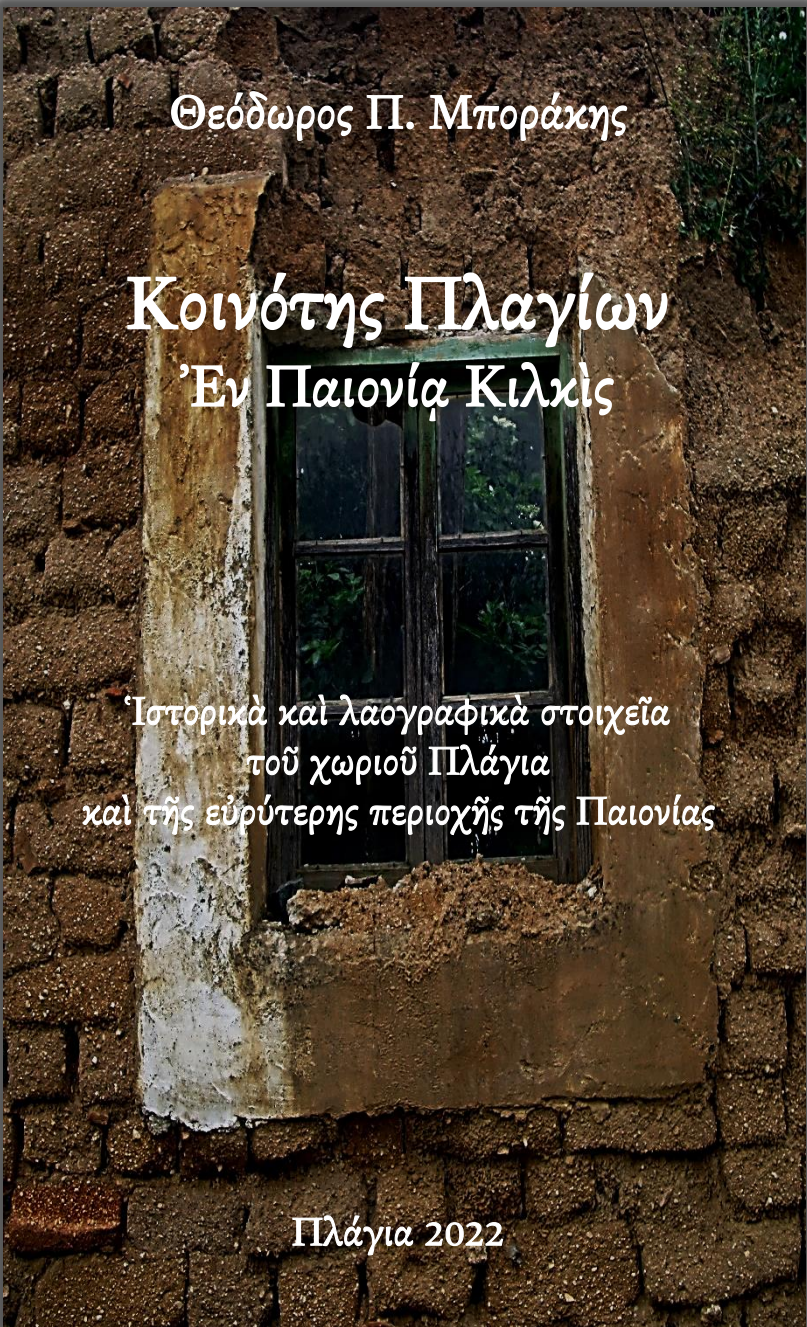

Θεόδωρος Π. Μποράκης

Κοινότης Πλαγίων Ἐν Παιονία Κιλκίς

Ἱστορικά καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα
τοῦ χωριοῦ Πλάγια
καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Παιονίας

Πλάγια 2022

Συγγραφέας: Θεόδωρος Π. Μποράκης

Τίτλος: Κοινότης Πλαγίων - Ἐν Παιονίᾳ Κιλκίς

Ἱστορικά καὶ λαογραφικά στοιχεία τοῦ χωριοῦ Πλάγια καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας

ISBN: 978-618-00-3554-4

Copyright: Θεόδωρος Π. Μποράκης

Ἔρευνα - ἐπιμέλεια κειμένων - σελιδοποίηση: Θεόδωρος Π. Μποράκης

Πλάγια - Ἰανουάριος 2022

Ἱστοσελίδα: <http://plagia-paionias.blogspot.gr>

Ἐπικοινωνία: plagiotis@gmail.com

Φωτογραφία στὸ ἐξώφυλλο: Παράθυρο πλινθόκτιστου σπιτιοῦ τῶν Πλαγίων, ποὺ ἀνήκε στὴν οἰκογένεια Γραΐτσα. Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2010).

Τὸ βιβλίο κυκλοφορεῖ ἐλεύθερα στὸ διαδίκτυο. Ἀπαγορεύεται ἡ ἐκτύπωσή του γιὰ ἐμπορικοὺς σκοποὺς.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀντιγραφὴ μέρους τῆς ὕλης, μὲ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἀναφορᾶς τῆς ἱστοσελίδας «ΣΤΑ ΠΛΑΓΙΑ ΠΑΙΟΝΙΑΣ» (<http://plagia-paionias.blogspot.gr>) καὶ τοῦ βιβλίου ὡς πηγῶν προέλευσης, κατόπιν ἔγκρισης τοῦ συγγραφέα.

Τὸ παρὸν ψηφιακὸ βιβλίο διανέμεται ἐλεύθερα στὸ διαδίκτυο ἀπὸ τὸν συγγραφέα του, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθη ἄδεια Creative Commons:

Άποψη του κέντρου του χωριού Πλάγια τη δεκαετία 2020.
 Αεροφωτογραφία. (Πηγή: Διαδίκτυο [DanoStories]).

Άποψη του χωριού Πλάγια τη δεκαετία του 2010. Λήψη από την περιοχή του γηπέδου.
 Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Πρόλογος

Τò 2011, όταν δημιούργησα την ιστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» με στόχο να ταξινομώ εκεί τις πληροφορίες για τò χωριό και την ευρύτερη περιοχή, δέν μπορούσα νά φανταστώ πώς θά έξελισσόταν και πώς τὰ δεδομένα της θά μετατρέπονταν σέ πολυσέλιδο βιβλίο. Ό στόχος μου, από τήν άρχή, δέν ήταν μονάχα ή παρουσίαση του χωριού σέ στενά πλαίσια, και μόνο μεταξύ τών συγχωριανών, αλλά ή έξωστρέφεια πρòς άναγνωστές που δέν έχουν άμεση σχέση με τò χωριό ή με τήν έπαρχία Παιονίας. Άποτέλεσμα τής ελεύθερης διακίνησης αὐτῶν τών πληροφοριῶν, που προσπάθησα νά γίνει με συνέπεια και υπεύθυνη τεκμηρίωση, είναι οί χιλιάδες έπισκέπτες τής ιστοσελίδας από διάφορες περιοχές τής Ελλάδας αλλά και του κόσμου.

Ό ιστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» έγινε ή αίτια νά δημιουργηθεί, τò 2016, τò βιβλίο «Κοινότης Πλαγίων - Έν Παιονία Κιλκίς» αλλά κυρίως έγινε ή βάση τής ελεύθερης άνάγνωσης και δωρεάν ψηφιακής διανομής του βιβλίου σέ κάθε ενδιαφερόμενο καθώς και τής διασποράς του σέ διαδικτυακούς τόπους ελεύθερης άνάγνωσης. Ό ύλη του βιβλίου στη σημερινή τελική της μορφή, μετά από δύο προηγούμενες ανανεώσεις (2016 και 2019), χωρίζεται στίς παρακάτω θεματικές ενότητες:

α) Στίς αλυσμόνητες πατρίδες που υπήρξαν οί ρίζες τών Πλαγιωτῶν. Ό έρευνα γι' αὐτήν τήν ένότητα ξεκίνησε από τίς διηγήσεις τών προγόνων μας αλλά στηρίχθηκε στην πληθώρα στοιχείων που ανακάλυψα έρευνώντας παλιά περιοδικά, βιβλία, άπογραφές του πληθυσμού και ιδιαίτερας τούς πίνακες έγκατάστασης τών προσφύγων.

β) Στη ζωή τών Πλαγιωτῶν στο χωριό από τήν έγκατάστασή τους τò 1924 μέχρι σήμερα. Για τήν παρουσίαση τών δύσκολων εκείνων περιόδων προσαρμογής στον τόπο αλλά και τών δραμάτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, χρειάστηκε μακροχρόνια έρευνα, καθώς έπρεπε νά ανακαλύψω μέσα από χιλιάδες σελίδες καταστάσεων προσφύγων, τήν καταγωγή ὅσων έγκαταστάθηκαν στο χωριό τò 1924. Άναζήτησα σέ άρχεία έφημερίδων τὰ δημοσιεύματα που σχετίζονταν με τή φτώχεια και τήν έξαθλίωση τών συγχωριανών τα πρώτα χρόνια τής έγκατάστασής τους στο χωριό, τή μετέπειτα γερμανική κατοχή και τόν διχασμό. Δυσκολία παρουσιάστηκε και στην καταγραφή ήθῶν, έθιμων και προλήψεων τών Πλαγιωτῶν. Ό άντλησή τους έγινε από νέους ανθρώπους άφού ή πρώτη γενιά τών Πλαγιωτῶν έχει πιά εκλείψει.

γ) Στά ιστορικά στοιχεία τής ευρύτερης περιοχής Παιονίας μέχρι τò 1939. Στην ένότητα αὐτή παρουσιάζω συνοπτικά τήν Παιονία στην ιστορική διαδρομή τών κατοίκων της με ήμερολογιακή σειρά γεγονότων -ανάμεσα σέ αὐτὰ περιλαμβάνονται και σημαντικές ιστορικές μάχες εκτός Παιονίας (Κιλκίς και Δοϊράνης) που ὅμως τὰ άποτελέσματά τους επηρέασαν άμεσα τήν Παιονία. Έκτός από τήν περιοχή τής Παιονίας, χρειάστηκε νά έρευνήσω και περιστατικά του Μακεδονικού Άγώνα που έλαβαν χώρα στην περιοχή Γευγελής και βορειότερα γιατί υπήρχε στα μέρη εκείνα κραταιό έλληνικό στοιχείο. Ό έρευνα για τήν περιοχή τής Παιονίας στηρίχτηκε σέ στοιχεία έρευνητῶν που έχουν καταχωρηθεί σέ βιβλία τους και σέ δημοσιεύματα έφημερίδων.

δ) Στη σύγχρονη Παιονία. Αυτή ή ένότητα αποτελεί έναν συνοπτικό οδηγό της θρησκευτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας των κατοίκων και των αξιοθέατων της Παιονίας. Περιλαμβάνει και μιὰ μικρή συλλογή από ποιήματα και δημόδη ἄσματα γὰ τὴν περιοχή, ποὺ ὑπῆρξαν δημοσιευμένα σὲ βιβλία, σὲ περιοδικὰ καὶ στὸ διαδίκτυο.

Ἡ κυκλοφορία τοῦ βιβλίου στὴν ὁλοκληρωμένη του μορφή, συμπίπτει μὲ τὴ συμπλήρωση 100 ἐτῶν ἀπὸ τὸν ξεριζωμὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὶς ἀλγισμόνητες πατρίδες. Σ' ἐκείνη τὴ γενιὰ τῶν ξεριζωμένων ἀφιερώνεται τὸ βιβλίο, στὴν πρώτη γενιὰ τῶν Πλαγιωτῶν, ποὺ καταχωρῶ ὀνομαστικὰ στὴν ένότητα «Ἡ ζωὴ στὰ Πλάγια» ἀλλὰ καὶ στοὺς προγόνους τῶν Πλαγιωτῶν ποὺ ἔμειναν θαμμένοι στὴ γῆ τῶν ἀλγισμόνητων πατρίδων.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ μνημονεύσω τὸν ποιητὴ Ντίνου Χριστιανόπουλο, ποὺ ὅσο ζοῦσε μὲ παρότρυνε νὰ γράψω τὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ μας κι ἂς μὴν τὸ εἶχε ἐπισκεφθεῖ ποτέ, λέγοντάς μου πὼς «ἡ ἱστορία κάθε χωριοῦ εἶναι ψηφίδα τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδας μας». Εὐχαριστῶ τοὺς φίλους καὶ τὶς φίλες ποὺ βοήθησαν στὴ συλλογὴ τῶν στοιχείων, ποὺ μὲ προμήθευσαν μὲ φωτογραφικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τους ἀρχειο καὶ μοιράστηκαν μαζί μου πληροφορίες γιὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτισμικὰ στοιχεῖα: Ἀναστασία Ἀβραμίδου - Βαλάση, Ἀνέστης Ἀνθάκης, Ἐλένη Γερουδὴ - Ἰωαννίδου, Ἀναστασία Γκέρλοβα, Γεωργία Γραίτσα, Ἀσημένια Ἐκιντζίδου - Τζουρτζουκλή, Βούλα Ἰντζέ - Πασατσιφλικιώτη, Ἰωάννης Ἰντζές, Γεώργιος Ἰωαννίδης, Ἀντωνία Ἰωαννίδου, Μαρία Κακατσέρη, Βάσω Κανάκη, Κωνσταντῖνος Καρύδης, Θεοδώρα Καστελιώτου, Κούλα Κεχαΐδου - Καραογλάνη, Ἀντωνία Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη, Πόπη Λαζάρου, Ἰωάννης Λαμπαδαρίου, Δήμητρα Λαμπαδαρίου - Βουλανά, Σμαρὼ Λαμπαδαρίου - Μποράκη, Ἰωάννης Μαργέλος, Γεώργιος Μιτικάκης, Ἀθανάσιος Μουκατατζάκης, Στέφανος Μουκατατζάκης, Δημήτριος Ἀπ. Μουτσάκης, Μιχαὴλ Μουτσάκης, Ἐλένη Μποράκη - Βαλάση, Ἄννα Μποράκη - Μουτσάκη, Θεόδωρος Ἰ Μποράκης - Τασανάκης, Θεόδωρος Χρ. Μποράκης, Παναγιώτης Μποράκης, Ἰωάννης Ντοντσάκης, Ἀνδρονίκη Παπαδοπούλου, Γεωργία Πασχαλέρη, Κωνσταντῖνος Ἰ. Πασχαλέρης, Κυριακὴ Πολίτη, Ἀθανάσιος Πολιτούδης, Κωνσταντῖνος Σαββούδης, Ἀλέξανδρος Σιτσάνης, Βασιλικὴ Σμυρλίδου - Μουτσάκη, Γεώργιος καὶ Κατερίνα Σταυρίδης, Ἀντώνιος Τζουρτζουκλής, Νικόλαος Τσαχάκης, Ὀδυσσεὺς Χατζόπουλος, Θωμαὴ Χαραλαμπίκη - Ναλμπάντη. Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ βοήθειά τους, τὸν καθηγητὴ Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου «Μακεδονία» τῆς Θεσσαλονίκης κ. Βλάση Βλασίδη καὶ τὸν ἐρευνητὴ τῆς τοπικῆς ἱστορίας καὶ λαογραφίας, συνταξιόχο δάσκαλο κ. Χρήστο Π. Ἰντο.

Εὐχαριστῶ τὸν κ. Ἰωάννη Κουριαννίδη γιὰ τὴ φιλοξενία τῶν ἐρευνῶν μου -γιὰ τὸ Μπογάτσιο καὶ τὸ Ἀρναούτκιο- στὸ περιοδικὸ ΕΝΔΟΧΩΡΑ.

Θὰ εἶναι τιμὴ μου καὶ χαρὰ μου, τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ χρησιμεύσει γιὰ περαιτέρω ἐρευνα ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποτελέσει παράδειγμα γιὰ τὴ δημιουργία ἱστοσελίδων καὶ βιβλίων ποὺ νὰ προβάλλουν τὰ χωριά καὶ τὶς πόλεις τῆς πατρίδας μας.

Πλάγια - Ἰανουάριος 2022

Θεόδωρος Π. Μποράκης

Είσαγωγή

Τὰ Πλάγια (Καρασινάν) - Τò χωριό Πλάγια βρίσκεται στο βόρειο τμήμα τοῦ Δήμου Παιονίας, στὸν Νομὸ Κιλκίς, στὴν πλαγιά τοῦ ὑψώματος μὲ τοπωνύμιο «412», σὲ ἀπόσταση 5 χιλιομέτρων νοτίως τῶν ἐλληνοσκοπιανῶν συνόρων.

Μέχρι τὸ 1928 εἶχε τὸ τοπωνύμιο Καρασινάν καὶ κατοικήθηκε πρώτη φορὰ κατὰ τὸν 19^ο αἰώνα, ἀπὸ τουρκικὸ πληθυσμὸ ποὺ μεταφέρθηκε στὴν περιοχή ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τὸ Καρασινάν ἦταν φημισμένο γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ νεροῦ καὶ γιὰ τὴ βρύση Χαμίτ Σογιοῦ ποὺ κατὰ τὴν παράδοση ἔπινε νερὸ ὁ σουλτάνος Χαμίτ Β΄ ὅταν ἐπισκεπτόταν τὴν Θεσσαλονίκη. Ἀποτελοῦσε προορισμὸ ποὺ οἱ γιατροὶ πρότειναν σὲ ἀσθενεῖς μὲ ἀναπνευστικὰ προβλήματα, λόγων τῆς ξηρότητας καὶ τῆς καταλλήλότητος τοῦ κλίματος γιὰ τέτοιου εἶδους παθήσεις.

Τὸ 1917, κατὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον, στὶς μάχες Ραβινὲ καὶ Σεμὲν ντὲ φέρ, τὸ χωριὸ ὑπῆρξε στὸ ἐπίκεντρο τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ποὺ κατέλαβε τὰ παραπάνω ὑψώματα καὶ τὰ ἀπέσπασε ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους μετὰ ἀπὸ σκληρὲς μάχες. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ χωριὸ εἶχε στρατοπεδεύσει, πρὶν τὶς μάχες, ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ποὺ διοικοῦσε ὁ λοχαγὸς Γεώργιος Κονδύλης, ὁ μετέπειτα στρατηγὸς καὶ πρωθυπουργός.

Τὴν περίοδο 1922 - 1924 (μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν) ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινάν 779 Ἕλληνες πρόσφυγες ἐνῶ οἱ Τούρκοι κάτοικοι τοῦ εἶχαν μετακινηθεῖ στὴν Τουρκία. Οἱ κάτοικοι τῶν Πλαγίων ἔλκουν τὴν καταγωγή τους ἀπὸ τὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Μπογάτζιοι, Ἀρναούτκιοι, Πύργος κ.λπ.), ἀπὸ περιοχὰς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (Σαράντα Ἐκκλησιές, Ἐξάστερο, Τσαντῶ κ.λπ.) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ περιοχὰς τῶν μικρασιατικῶν παραλίων τῆς Προποντίδας (Ἀρτάκη, Πάνορμος, Μισόπολη κ.λπ.).

Στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ βρίσκεται ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίας Παρασκευῆς ποὺ ὑπάγεται διοικητικὰ στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου. Ὁ ναὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὴν προστατὶδα τοῦ χωριοῦ Μπογάτζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τὴν Ἀγία Παρασκευή, τὸ εἰκόνισμα τῆς ὁποίας μετέφεραν κατὰ τὸν ξεριζωμὸ, ἀπὸ τὴν ἀλησμόνητη πατρίδα, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ. Ἡ ἐκκλησία χρησιμοποιήθηκε ὡς διδακτήριο τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς, ὅταν τὸ χωριὸ πυρπολήθηκε ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸ στρατὸ (17 Ἰανουαρίου 1944) ὅπου κατέκαψε 66 στίτια καὶ τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ. Ὁ ναὸς ἀνακατασκευάστηκε ἐκ θεμελίων καὶ ἀγιογραφήθηκε τὴ δεκαετία τοῦ 1990 μετὰ ἀπὸ τὶς ζημιὲς ποὺ εἶχε ὑποστῆι λόγω τοῦ ἰσχυροῦ σεισμοῦ τῆς 21^{ης} Δεκεμβρίου 1990.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Πλαγιωτῶν, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐγκατάστασής τους, ἦταν γεωργοὶ καὶ κτηνοτρόφοι καὶ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν παραγωγὴ ξυλοκάρβουνου, τὴν καπνοκαλλιέργεια, τὴν σιροτροφία, τὴν ἀμπελοργία καὶ τὴν κτηνοτροφία.

Μεταπολεμικά, ὑπῆρχαν ἀρκετὰ καφενεῖα, κρεοπωλεῖο, ἀρτοποιεῖο, πεταλωτήριο, σαγκαράδικο, καρποπεῖο, σαγματοποιεῖο κ.λπ. ἀλλὰ καὶ ὑπαίθριος φωτογράφος, ὁ Ἰ. Φωτεινός.

Στις αρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60, ὑπῆρχε μέχρι καὶ κινητὸς κινηματογράφος, «Τὰ Ἀστέρια» τοῦ Ἰ. Πασατσιφλικιώτη, ποὺ πρόβαλε ταινίες στὸ χωριὸ καὶ τὴ γύρω περιοχὴ. Κατὰ τὴ γνώμη τῶν εἰδικῶν, στὴν περιοχὴ ὑπάρχουν οἱ ἰδανικότεροι ἐδαφοκλιματικοὶ παράγοντες σὲ ὅλο τὸ Κιλίκις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀμπελοουργίας. Σήμερα στὰ Πλάγια, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις οἰνοποιίας, ἐστίασης καὶ λιανεμπορίου, οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴ μελισσοκομία, ἐνῶ καταβάλλεται προσπάθεια προώθησης τῶν τοπικῶν προϊόντων, μιάς καὶ τὸ χωριὸ βρίσκεται κοντὰ στὴν τοποθεσία «Γαλάζια Λίμνη» τοῦ Σκρά καὶ στοὺς ἄξονες τῶν τουριστικῶν διαδρομῶν τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς.

Τοπογραφία - Ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Πλαγίων βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ στὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τοῦ ὄρους Πάικο. Τὰ Πλάγια, μαζὶ μὲ τὰ χωριά Κορώνια, Εὐζωνοί, Εἰδομένη, Χαμηλό, Δογάνης, Φανὸς καὶ Σκρά ἀποτελοῦν τὴν παραμεθόρια ζώνη τῆς Παιονίας.

Βόρεια ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ σὲ ἀπόσταση 3 περίπου χιλιομέτρων, σὲ εὐθεία γραμμὴ, βρίσκονται τὸ χωριὸ Χαμηλό (Ἀλτσάκ)¹ καὶ τὸ ἱστορικὸ ὕψωμα Ραβινέ. Ἀνάμεσα στὰ χωριά Πλάγια καὶ Χαμηλό, στὴ σημερινὴ ἀγροτικὴ περιοχὴ Χαμηλοῦ, βρίσκονταν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1900 οἱ μουσουλμανικοὶ οἰκισμοὶ Μπαρκαλή Μαχαλά καὶ Χατζή Μπαρὶ Μαχαλά, ποὺ ἐρήμωσαν μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν κατὰ τὰ ἔτη 1923 - 1924. Ἀνατολικά τῶν Πλαγίων καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χιλιομέτρων, βρίσκεται τὸ παραμεθόριο χωριὸ Εἰδομένη (Σέχοβο) ὅπου βρίσκεται καὶ ὁ ὁμώνυμος σιδηροδρομικὸς μεθοριακὸς σταθμός. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ κράτους τῆς Δ.Β.Μ.² ἐπίσης παραμεθόρια, βόρεια ἀπὸ τὰ Πλάγια, βρίσκεται ἡ πόλη Γευγελή (Gevgelija).

Νοτιοανατολικά καὶ σὲ ἀπόσταση 2,5 περίπου χιλιομέτρων βρίσκεται τὸ χωριὸ Δογάνης³ (Σλῶπνιτσα) ἢ (Σλῶπ) καὶ τὸ ἱστορικὸ ὕψωμα Σεμέν ντέ φέρ.⁴

Νότια τῶν Πλαγίων καὶ σὲ ἀπόσταση 4,5 χιλιομέτρων, ἀπὸ τὸν δασικὸ δρόμο (μέσω τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς) ὑπῆρχε μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1940 τὸ χωριὸ Πύλη (Δρέβενο).⁵

Ἡ διαδρομὴ Πλαγίων - Ἀξιούπολεως (μέσω Δρέβενου) 5,5 χιλιόμετρα χωμάτοδρομος,

¹ Μέσα σὲ παρένθεση ἀναγράφονται τὰ τοπωνύμια τῶν χωριῶν ὅπως ἦταν γνωστὰ πρὶν μετονομαστοῦν ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ κράτος τὸ 1926.

² Ἡ ὀνομασία FYROM ἀπὸ τὸ 2019 ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν ὀνομασία «Δημοκρατία τῆς Βόρειας Μακεδονίας». (Στὸ κείμενο Δ.Β.Μ.).

³ Τὸ Σλῶπ πῆρε τὸ τοπωνύμιο Δογάνης, στὴ μνήμη τοῦ Ἀνθυπολοχαγοῦ Εὐστάθιου Δογάνη, ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα, ποὺ φονεύθηκε στὴ μάχη κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομῶν, στὸ ὕψωμα Σεμέν ντέ φέρ, στὶς 24 Ἀπριλίου 1917.

⁴ Περιοδικὸ «Τολμῶν» τχ.26, Ἀπρίλιος - Μάιος - Ἰούνιος 2008 <http://www.tolmon.gr>

⁵ Ἡ ὁριστικὴ διάλυση τοῦ οἰκισμοῦ συντελέστηκε τὴ δεκαετία τοῦ 1940, κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο, ὅταν οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες ἀπὸ τὸν Πόντο ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἀπὸ τὸ 1924 στὸ Δρέβενο, μετεγκαταστάθηκαν ὁριστικὰ στὴν Ἀξιούπολη. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ Δρέβενο δεῖτε παρακάτω, στὴν ἐνότητα «Ἡ ζωὴ στὰ Πλάγια», στὸ κεφάλαιο «Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγίων», στὴ σελίδα 86.

καταλήγει στη σύγχρονη έπαρχιακή οδό Πλαγίων - Άξιουπόλεως, από τη συμβολή των οδών ή Άξιούπολη απέχει περίπου 6 χιλιόμετρα.

Στη δυτική πλευρά του ύψωματος «412», σε απόσταση 3 χιλιομέτρων από τα Πλάγια βρίσκεται το χωριό Φανός (Μαγιαδάγ), ενώ δυτικά των Πλαγίων σε ευθεία απόσταση περίπου 10 χιλιομέτρων βρίσκεται το χωριό Σκρά (Λούμνιτσα) και ή «Γαλάζια Λίμνη». Ο κάμπος της περιοχής, που εκτείνεται ανατολικά και σε απόσταση 3-5 χιλιομέτρων από τα Πλάγια, και τον διασχίζει ο Άξιός ποταμός, είναι ή κατ' έξοχον μη όρεινη και καλλιεργήσιμη τοποθεσία της περιοχής και περιλαμβάνει τα χωράφια των χωριών Πλαγίων, Δογάνη και Ειδομένης. Στο 4^ο χιλιόμετρο της έπαρχιακής οδού Πλαγίων - Ειδομένης, ξεκινάει ασφαλτόδρομος απόστασης 3,5 χιλιομέτρων πού, μέσω της γέφυρας του Άξιού, οδηγεί στην Έθνική Όδο Εύζωνων - Άθηνών.

Άπό την πλευρά της ανατολικής όχθης του Άξιού, περίπου 6 χιλιόμετρα βορειοανατολικά των Πλαγίων, βρίσκεται το χωριό Εύζωνοι (Ματσικόβο). Κοντά στο χωριό Εύζωνοι βρίσκεται ο όμνυμμος συνοριακός σταθμός στο έθνικό οδικό δίκτυο που οδηγεί στο κράτος της Δ.Β.Μ. Δυτικά - νοτιοδυτικά από τα Πλάγια και σε απόσταση 6,5 χιλιομέτρων βρίσκεται το χωριό Μικρό Δάσος (Σμόλ) ενώ σε απόσταση 8,5 χιλιομέτρων βρίσκεται το χωριό Πευκόδασος (Όρέβιτσα).

Οί κύριες πόλεις του Νομού Κιλκίς απέχουν από τα Πλάγια, σε ευθεία γραμμή: το Κιλκίς 33 χιλιόμετρα ανατολικά - νοτιοανατολικά, ή Γουμένισσα 15 χιλιόμετρα νότια-νοτιοδυτικά, ή Άξιούπολη 11 χιλιόμετρα νότια - νοτιοανατολικά, το Πολύκαστρο 12 χιλιόμετρα νότια - νοτιοανατολικά. Η Θεσσαλονίκη (άπό την Πλατεία Δημοκρατίας) απέχει, σε ευθεία γραμμή, 61 χιλιόμετρα νότια - νοτιοανατολικά από τα Πλάγια.

Διοικητικές μεταβολές της Κοινότητας Πλαγίων - Στα Πλάγια κατοικούσαν Τούρκοι μέχρι την ανταλλαγή των πληθυσμών και την εγκατάσταση των Έλλήνων προσφύγων από την Άνατολική Θράκη και τη Μικρά Άσία, από το 1923 μέχρι το 1924.

Το παλιό τοπωνύμιο των Πλαγίων ήταν Καρασινάν, μέχρι τη μετονομασία του το 1928. Το Καρασινάν υπαγόταν διοικητικά, στίς αρχές του 20^{ου} αιώνα, στο Βιλαέτι Θεσσαλονίκης, στον Καζά Γευγελής (σύμφωνα με τον χάρτη Βιλαετιών Κοσσυφοπεδίου, Μοναστηρίου και Θεσσαλονίκης, που τυπώθηκε το 1908 από το Istituto Geografico de Agostini της Ρώμης) και ενδέχεται να έποικίστηκε με τουρκικό πληθυσμό (Κονιάρους) μετά το 1814, όπως θα περιγραφεί παρακάτω στην ένότητα "Ιστορία της ευρύτερης περιοχής Παιονίας".

Έχουν βρεθεί αναφορές σχετικές με το Καρασινάν, με καταγεγραμμένες όνομασίες ως: Καρά Σινάν, Καρασινάνσι (στους πίνακες απογραφής της Ε.Σ.Υ.Ε. στην απογραφή πληθυσμού το 1920), Καρασινάκι (υποκοριστικό του τοπωνυμίου Καρασινάν όπως συνηθίζουν να το εκφέρουν επισκέπτες του χωριού στα μέσα του 20^{ου} αιώνα), Carachnan, Karasinanci, Kara Sinanci, Карасин-аничи.

Μετά την απελευθέρωση της περιοχής της Παιονίας, τον Οκτώβριο του 1912, και μέχρι την τελική παγίωση της εθνολογικής σύνθεσης των χωριών, ή ελληνική πολιτεία όργάνωσε, μετά από συνεχείς διοικητικές αλλαγές, την έπαρχία Παιονίας στη μορφή που ύφίσταται σήμερα.

Τὰ Πλάγια, μέσα σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα ὑπέστησαν τὶς συνέπειες τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κλίματος ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ Μακεδονία.

Ὅταν, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν, παγιώθηκε ἡ ἐθνολογικὴ μορφή τοῦ χωριοῦ, αὐτὸ περιλήφθηκε ἀρχικὰ στὸν Νομὸ Πέλλας, ἔπειτα στὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης καὶ στὴ συνέχεια στὸν Νομὸ Κιλκίς ποὺ ὑπάγεται μέχρι σήμερα.

Παρακάτω φαίνονται ὅλες οἱ διοικητικὲς μεταβολὲς τῆς Κοινότητος Πλαγίων ὅπως καθορίζονται ἀπὸ τὰ σχετικὰ Φ.Ε.Κ. (Φύλλα Ἐφημερίδας τῆς Κυβέρνησης):⁶

Ἀπὸ τὴν 15^η Φεβρουαρίου 1922, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 20Α - 15/02/1922, ὁ οἰκισμὸς Καρασινὰν ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα τοῦ Μαγιαδᾶγ καὶ συστάθηκε ἡ Κοινότητα τοῦ Καρασινᾶν.

Ἀπὸ τὴν 15^η Φεβρουαρίου 1922, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 20Α - 15/02/1922, ὁ οἰκισμὸς Δρέβενον ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα τοῦ Μαγιαδᾶγ καὶ προσαρτήθηκε στὴν Κοινότητα τοῦ Καρασινᾶν.

Ἀπὸ τὴν 2^η Σεπτεμβρίου 1924, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 212Α - 02/09/1924, ἡ Κοινότητα τοῦ Καρασινᾶν ὑπάγεται στὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὸν Νομὸ Πέλλας.

Ἀπὸ τὴν 8^η Αὐγούστου 1928, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 156Α - 08/08/1928, ὁ οἰκισμὸς Καρασινὰν μετονομάστηκε σὲ Πλάγια.

Ἀπὸ τὴν 29^η Μαΐου 1933, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 130Α - 29/05/1933, ὁ οἰκισμὸς Πύλη (Δρέβενον) ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν Κοινότητα τῶν Πλαγίων καὶ προσαρτήθηκε στὴν Κοινότητα τῆς Ἀξιουπόλεως.

Ἀπὸ τὴν 16^η Μαρτίου 1935, σύμφωνα μὲ τὸ ΦΕΚ 87Α - 16/03/1935, ἡ Κοινότητα τῶν Πλαγίων ὑπάγεται στὸν Νομὸ Κιλκίς ἀπὸ τὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ τὴν 4^η Δεκεμβρίου 1997, σύμφωνα μὲ τὸ Φ.Ε.Κ. 244Α - 04/12/1997, ἡ Κοινότητα Πλαγίων καταργήθηκε καὶ προσαρτήθηκε στὸν Δῆμο Ἀξιουπόλεως.

Ἀπὸ τὴν 7^η Ἰουνίου 2010, σύμφωνα μὲ τὸν Ν.3852/2010, Φ.Ε.Κ. 87^Α, ὁ Δῆμος Ἀξιουπόλεως, στὸν ὁποῖο ὑπαγόταν τὰ Πλάγια, καταργήθηκε καὶ ἐνσωματώθηκε στὸν νεοσύστατο Δῆμο Παιονίας μὲ ἔδρα τὸ Πολύκαστρο καὶ ἱστορικὴ ἔδρα τὴ Γουμένισσα.

⁶ Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Τοπικῆς Ἀνάπτυξης καὶ Αὐτοδιοίκησης <http://www.eetaa.gr>

ΟΙ ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ ΤΩΝ ΠΛΑΓΙΩΤΩΝ

Οί ρίζες τής γενιάς τών ξεριζωμένων

Ἡ γενιά τών ξεριζωμένων, οἱ πρῶτοι κάτοικοι ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Πλάγια κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐτῶν 1922 – 1924, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς πατρογονικὲς ἐστίες τους κάτω ἀπὸ δραματικὲς συνθήκες. Ὅσοι ἦρθαν ἀπὸ τὴ Μικρασία, (Ἀρτάκη, Πάνορμο, Μισόπολη, Πέρματα κ.λπ.) γλίτωσαν ἀπὸ θαῦμα τὶς τουρκικὲς θηριωδίες μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ Σμύρνη τὸ Σεπτέμβριον 1922. Ὅσοι ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη (Σαράντα Ἐκκλησιές, Ἐπιβάτες, Ἐξάστερο, Τσαντῶ κ.λπ.) ποὺ ἦταν στὴ ζώνη κυριαρχίας τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸν Ἰούλιον 1920, ἔφυγαν «ἄρον ἄρον» μετὰ τὴν ὑποχώρησίν του, μὲ τὴ συμφωνία τῶν Μουδανίων τὸν Ὀκτώβριον 1922. Οἱ ὑπόλοιποι, στὰ περίχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Μπογάζικιοί, Ἀρναούτκιοί, Ἀγιάσματάκι, Καλφάς, Πύργος κ.λπ.) ἦρθαν ὡς ἀνταλλάξιμοι τὸ 1924, ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ εἶχαν ὑπογραφεῖ μετὰξὺ Ἑλλάδας καὶ Τουρκίας. Ὅσοι ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία - Βόρεια Θράκη (Αγχίαλος, Βασιλικὸ κ.λπ.) ξεριζώθηκαν ἀπὸ τοὺς βουλγαρικὺς διωγμοὺς σὲ βάρος τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τὸ 1906 ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ποὺ ὑπογράφηκε μετὰξὺ Ἑλλάδας καὶ Βουλγαρίας μὲ τὴ συνθήκην τοῦ Νεϊγῦ τὸν Νοέμβριον 1919.

Φεύγοντας οἱ ξεριζωμένοι, ἄφησαν πίσω τὰ ὑπάρχοντά τους, τὴ γῆ τῶν πατέρων τους, τοὺς νεκροὺς τους στὰ κοιμητήρια, τὶς ἐκκλησιὰς τους καὶ χιλιάδες ἀγνοοῦμενους καὶ σκοτωμένους ἀπὸ τὶς δολοφονίες τῶν Τούρκων καὶ ἀπὸ τὶς κακουχίες τοῦ ξεριζωμοῦ - χιλιάδες ἔφτασαν στὴν Ἑλλάδα τὰ ἀσυνόδευτα ἀνήλικα καὶ οἱ χῆρες μὲ τὰ ὀρφανὰ τους. Μὰ τὸ κυριότερο ποὺ ἔφερε μαζί της ἡ γενιά τῶν ξεριζωμένων ἦταν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς, ποὺ ἐπιβίωνε γιὰ αἰῶνες σ' ἐκεῖνα τὰ χῶματα καὶ ὕστερα σύρθηκε σὲ προσφυγικὸς καταυλισμὸς καὶ λιοδορήθηκε σὰν τάχα ξενομερίτης, σὰν ἓνα πρόσθετο βάρος στὴν πλάτη τῆς Ἑλλαδίτσας. Ἐμεινε στὰ παραμύθια, στὶς ἱστορίες καὶ στὰ τραγούδια, ἐκεῖνος ὁ ἐλληνισμὸς τῶν ἀλησμόνητων πατρίδων· ἐνοχλητικὸς γιὰ τοὺς συγκαίρινοὺς ἐπιστήμονες, ἀδιάφορος γιὰ τοὺς «μοντέρνους», ὄνειρο ποὺ στάζει ἱστορία γιὰ τοὺς ρομαντικοὺς.

Ἡ ζωὴ στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες

Γιὰ τὸν ἐλληνισμὸ τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Βορρᾶ μιλοῦν τὰ ἀρχαῖα μάρμαρα ποὺ βρίσκονται διάσπαρτα σὲ χιλιάδες, κατεχόμενες σήμερα, περιοχές. Μιλοῦν τὰ δημῶδη ἄσματα ποὺ συνόδευαν τὴν καθημερινότητα τῶν Ἑλλήνων, στὶς χαρὲς καὶ στὶς στεναχώριες τους. Γιὰ τὸν ἐλληνισμὸ μιλοῦν τὰ πανάρχαια ἔθιμα καὶ οἱ παραδόσεις ὅπως τὰ Ἀναστενάρια, ὁ Κλήδονας, τὰ πανηγύρια κ.ἄ.

Σχετικὰ μὲ τὸν ἐλληνισμὸ τῶν ἀλησμόνητων πατρίδων, ἀναφέρεται τὸ πόρισμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας τοῦ Καθηγητῆ Γενετικῆς Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδη: «*Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ζοῦσαν 2.000.000 περίπου Ἕλληνες στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας.*

Ἡ δημιουργία αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἄρχισε ἀπὸ ἀποικίες ποὺ ἰδρύθηκαν στὰ δυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὶν ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου οἱ ἀποικίες ἐξαπλώθηκαν βορειότερα, κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Μαύρης Θάλασσας. Ὁ ἀποικισμὸς ἀποτελέσει καὶ τὴν ἀπαρχή τοῦ ἐξελληνισμοῦ ἀρκετῶν αὐτοχθόνων πληθυσμῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Αὐτοὶ οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ διατήρησαν τὴν ἑλληνικὴ τους ταυτότητα καὶ κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ κυριαρχία. Λόγω τῆς Ὀρθόδοξης θρησκείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τοὺς παρέμειναν διαχωρισμένοι ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς πληθυσμούς.»⁷

Στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἀπασχόληση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἀναφέρουν:⁸ «Ἡ πληθυσμιακὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων στὴ Θράκη ἐναντὶ τῶν ἄλλων ἐθνότητων ἐπέφερε καὶ τὴν οἰκονομικὴ τους εὐρωστία. Ἐχοντας τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν ἐκτάσεων καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὐφορία τοῦ ἐδάφους, ἐπιδόθηκαν στὶς καλλιέργειες, κυρίως δημητριακῶν, ὀσπρίων καὶ ὀπωρικῶν. Ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ ἦταν ἀρκετὴ ὄχι μόνον γιὰ τὴν κάλυψη τῶν δικῶν τους ἀναγκῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐξαχθεῖ σὲ ἄλλες περιοχές. Ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένη ἦταν καὶ ἡ κτηνοτροφία, λόγω τῶν ἀπέραντων λιβαδιῶν, βοσκοτόπων καὶ δασῶν, ποὺ διέθετε ἡ περιοχὴ. Διατρέφονταν ζῶα γιὰ κρεατοπαραγωγὴ, γιὰ παραγωγὴ γαλακτοκομικῶν εἰδῶν, γιὰ ἐκμετάλλευση μαλλιῶν καὶ δερμάτων, ἀλλὰ καὶ γιὰ μεταφορές. Κατὰ συνέπεια, ἀναπτύχθηκε ἡ βιοτεχνία μάλλινων, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταξουργία, ἡ καλαθοπλεκτική, ἡ σαρωθροποιία, ἡ ψαθοποιία, ἡ ἀργιλοπλαστική, ἡ κεραμουργία καὶ ἡ χαλκουργία. Ἡ ἔλλειψη, ὅμως, κεφαλαίων καὶ οἱ νομοθεσίες τῆς τουρκικῆς διοίκησης δὲν εὐνόησαν τὴ μετάβαση τῆς βιοτεχνίας στὴ βιομηχανία. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀλιεία, ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερα, λόγω τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῆς περιοχῆς. Στὴν ἐποχιακὴ ἀλιεία δραστηριοποιούνταν, κυρίως, οἱ Κωνσταντινουπολίτες, οἱ Γανοχωρίτες, οἱ Αἰνίτες, οἱ Καλλιπολίτες ἐνῶ τὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο διεξαγόταν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων. Τὸ σπουδαιότερο μέσο γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων ἦταν οἱ ἐμποροπανηγύρεις, οἱ ὁποῖες ἔφερναν μεγάλα ἔσοδα στοὺς Θρακιώτες.»

Τουρκοὶ διωγμοὶ - Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{ου} αἰῶνα σημειώνονται βίαιες μετακινήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἴτε μὲ τὴ μορφή αἱματηρῶν διωγμῶν εἴτε μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ἀπὸ τὶς πατρογονικὲς τους ἐστίες τῆς Μικρασίας, τοῦ Πόντου, τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

Τὸ 1914 οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινούπολης ἀποφάσισαν νὰ ἐκκενώσουν τοὺς ἐλληνορθόδοξους οἰκισμοὺς τῆς Θράκης, τῶν παραλίων τῆς Προποντίδας καὶ τοῦ Βορείου Αἰγαίου.

⁷ Πόρισμα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας τοῦ Καθηγητῆ Γενετικῆς Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδη, διατυπωμένο στὴ Θεσσαλονίκη τὸ ἔτος 1993, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ γενετικὴ σύσταση τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδας»

⁸ Ἑλένη Γκαλιᾶ, «Ἡ ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων στὸν Δῆμο Ἑορδαίας - Σύγκριση τῆς γεωγραφίας τοῦ τόπου μεταξὺ τῶν δεκαετιῶν τοῦ 1920 καὶ τοῦ 2000», Πτυχιακὴ Ἔργασία, 2011.

Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἐμπνευστῆ τῶν διωγμῶν, Ταλάτ Πασά, προκύπτει ὅτι ἐκδιώχθηκαν συνολικὰ 257.063 ἑλληνορθόδοξοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 163.975 μετακινήθηκαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ 93.088 ἐκτοπίστηκαν στὴ Μικρὰ Ἀσία.⁹

Στὸ βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ»¹⁰ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν Ἑλλήνων:

Διωγμὸς κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν Πόλεμον.

[Οἱ ἀριθμοὶ ἀντιστοιχοῦν σὲ διωγμένους Ἕλληνες]

Διοίκησης Πέραν - Βαθυρράξ 2387, Γενὴ Μαχαλὲ 1725, Κεφίλικιοῖ 129, Κιρέτσ-βουρνου 112.

Καζὰς Μακροχωρίου - Ἅγιοι Πάντες 150, Ἀβάσσος 315, Βαξέκιοι 931, Δομοὺς Δερὲ 606, Καλφᾶς 1218, Νύμφαι 104, Πύργος 3.459, Φαναράκιον 470, Σαφράς 574

Καζὰς Μετρῶν - Ἀγιασματάκι 582, Λαζάρκιοι 679, Ἰμβροχώρι 101.

Ἐν ὅλῳ κάτοικοι 13.542.

Στὸ κεφάλαιο Η' στὴ σελίδα 386 τοῦ ἴδιου βιβλίου ἀναφέρονται σχετικὰ μὲ τοὺς διωγμοὺς στὴν ἐπαρχία Κυζίκου:

Διωγμὸς 1914 (κάτοικοι 8628)

Καζὰς Ἀρτάκης - Κιλίκ 310, Χ'Ψογὸν 340.

Καζὰς Βάλιας - Βάλια 1140, Κοδζὰ Μπουνάρ 1805, Ἀλαδζὰ Μπαῖρ 323, Τοῖπελὲν 950, Σουγιούτ 586, Τάς-κισὲ 398, Ὑβρινδὶ 458.

Καζὰς Ἀδραμυττίου - Ἀλάκλῃσα 453, Καραῖδιν 563.

Καζὰς Πανόρμου - Κουπάση 78, Μανδήρι 799, Γενήκιοι 425.

Διωγμὸς κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον (κάτοικοι 7519)

Καζὰς Βιγαδίτς - Βαλάτ 350.

Καζὰς Βαλούκεσερ - Κεψίτ 108

Καζὰς Βίγας - Χαβουτσὶ 390, Μουσάτσα 298.

Καζὰς Πανόρμου - Καστέλι 985, Μηχανιώνα 1.760, Πέραμος 2.750.

Καζὰς Μιχαλιτσίου - Κουρσουλή 878

Ἐν ὅλῳ κάτοικοι 16.147

Ἐπαρχία Προικονήσου

Διωγμὸς κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον

Καζὰς Ἀρτάκης - Μαρμαράς 4.594, Κλαζάκι 356, Παλάτια 3.742, Κούταλη 2.008, Ἀλώνι 2.490, Χουχλιά 1.910, Προάστειον 2.685, Ἀφθόνη 2.015, Γολιμὴ 1.987, Πασὰ λιμὰν 3.013, Σκουπιὰ 3.093, Βορὶ 1.707.

⁹ Ἄρης Τσοκῶνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰσὸς καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

¹⁰ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Στατιστικὴ τοῦ ἐκδιωχθέντος ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιο Η', στὴ σελ. 379

Έν ὄλῳ 29.600 κάτοικοι.

Έπαρχία Προύσης

Διωγμός κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον

Καζὰς Μουδανίων

Τρίγλια 4.533, Σιγὴ 2.823, Μεσαίπολις 1.850, Ἀρβανιτοχώριον 370, Νεοχώριον 800.

Καζὰς Κίου

Ἐλιγμοὶ 1.700.

Έν ὄλῳ 12.076 κάτοικοι.

Κατὰ τὰ ἔτη 1918 - 1920 παλιννόστησαν οἱ διωγμένοι κάτοικοι τῆς Θράκης στὶς γενέτηρές τους. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἐπέστρεψαν 69.721 ἑλληνορθόδοξοι ἐκτοπισμένοι στὴ Μικρασία καὶ 82.874 πρόσφυγες ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴν Ἑλλάδα.¹¹

Τὸ 1924, μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀνταλλαγὴ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης, διώχθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα στὴν Ἑλλάδα, οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ποὺ διαβιοῦσαν στὰ ἐδάφη ποὺ κατεῖχε ἡ Ὄθωμανικὴ Τουρκία.

Σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Κων/νου Σ. Ἰορδανίδη «Οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐν Τουρκίᾳ τὸ 1922 ἑλληνικοὶ οἰκισμοί» - [Ἀρχεῖο Πόντου 34] οἱ ἑλληνικοὶ οἰκισμοὶ ποὺ ἐγκαταλείφθηκαν μετὰ τὸ 1922 στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη ἦταν:

Έκκλησιαστικὲς ἐπαρχίαι: 14

Οἰκισμοί: 281

Διωγμοὶ στὴν περιοχὴ τῆς Μητροπόλεως Δέρκων - Μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, στὶς 13 Ὀκτωβρίου 1913, ὑπογράφηκε μεταξὺ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας ἡ Συνθήκη Κωνσταντινουπόλεως, βάσει τῆς ὁποίας οἱ βουλγαρόφωνοι κάτοικοι τῶν χωριῶν Δέρκος, Ἰμβροχώρι, Νταγιάκαντιν, Ντελὴ Γιουνούς, Τάρφας καὶ Τσανάκτσα, ἂν καὶ δὲν ὑπῆρξαν σχισματικοί, μετανάστευσαν μαζικὰ στὴ Βουλγαρία.¹²

Σύμφωνα μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Α. Βακαλόπουλο:¹³ «Μεγάλαις διώξεσι ὑπέστησαν καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς ἐπαρχίας Δέρκων, ἰδιαιτέρα μετὰ τὸ 1914, ὅταν ἐκκενώθηκαν 15 χωριά καὶ περισσότεροι ἀπὸ 10.000 Ἕλληνες ἐκτοπίστηκαν.

Οἱ τουρκικὲς πιέσεις ὑποχρέωσαν τοὺς κατοίκους τοῦ Πύργου, τοῦ Καλφᾶ, καὶ τοῦ Ἰμβροχωρίου νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπιτία τους στὰ 1914, ἐνῶ κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο Ἰανουαρίου - Αὐγούστου 1915 εἶχαν ἐκδιωχθεῖ καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν ὑπόλοιπων 12 χωριῶν.

¹¹ Ἀρης Τσοκώνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

¹² Στὸ ἴδιο.

¹³ Κωνσταντῖνος Α. Βακαλόπουλος, «Θράκη», ἐκδόσεις Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1993.

Στο βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918»¹⁴ ἀναφέρονται: «Τὸ πλεῖστον τῆς ἐπαρχίας ταύτης, ἀριθμούσης 36 κοινότητας καὶ πληθυσμὸν 25.937 ψυχῶν, δεινῶς δοκιμασθὲν κατὰ τὸν πρῶτον βαλκανικὸν πόλεμον ἐμαράνθη κατὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ ζωὴν. Ἰδιαιτέρως τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καταληφθέντα χωρία Ἑρμενίκιοι, Ἀκαλαν, Τσιφλίκιοι, Τσελέπκιοι, Λαζάρκιοι, Καστανεῖαι καὶ Ὀκλαλή ἀπεγυμνώθησαν τελείως τῶν τῶ κοινωτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν περιουσιῶν. Ἀλλὰ δὲ πάλιν ταῦτα καὶ ἰδίως τὰ χωρία Ἀρναούτκιοι, Ἀγιασματάκιον, Ἰμβροχώριον, Νεοχωράκιον, Δέρκοι καὶ Βογάζκιοι περιήλθον εἰς ἀφόρητον θέσιν συνεπείᾳ τῆς ἐκεῖ ἐγκαταστάσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Βιαιοπραγίαι τοῦ τελευταίου τούτου εἰς βάρος τῶν ἡμετέρων ἐσημειοῦντο καθ' ἐκάστην, πᾶσα δὲ διαμαρτυρία αὐτῶν παρ' οἷς ἔδει ἡμείβετο δι' ἀπειλῶν, πιέσεων καὶ δαρμῶν».

Μετὰ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους (Ὀκτώβριος 1922), πραγματοποιήθηκε νέα ἐκκένωση τῶν ἐλληνικῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Δέρκων. Τὸ 1924, μὲ βᾶσιν τὴν ἐλληνοτουρκικὴ συμφωνία γιὰ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἐκκενώθηκαν 24 χωριά καὶ οἱ 16.000 κάτοικοι τοὺς ἔφυγαν στὴν Ἑλλάδα. Σχετικὰ μὲ τὴν τύχην τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἀναφέρει ἡ Μητρόπολις Δέρκων:¹⁵ «Τὸ 1924, στὰ πλαίσια τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν τῆς Συνθήκης τῆς Λαζάνης (1923), οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς Μητροπόλεως Δέρκων: Ἀβάσσο ἢ Ἀβάσκιοι, Ἀγιασματάκι, Ἅγιος Γεώργιος (Ἀζατλή), Ἀη Πᾶς, Ἀκαλάν, Ἀρναούτκιοι, Ἀμπαρλή, Βελιγράδι, Γαλατάρια, Γρύπες (Τσιφούτμπουργαζ), Ἑρμενίκιοι, Καλλιῶ, Καλφά, Καστανιές, Κεφελίκοι, Κιουτσούκιοι, Λαζάρκιοι, Λίτρες, Μακροχώρι, Μικρὸς Τσεκμετζές, Μπαχτσέκιοι, Μπογάζκιοι, Νιχωράκι, Ντομούδερ, Νύμφαι, Ὀκλαλή, Πύργος, Σαφρά, Τζελέπκιοι, Τζεμπετζή, Τσιφλίκιοι καὶ Φαναράκι ἀναγκάστηκαν νὰ λάβουν τὸν δρόμον τῆς προσφυγίᾳς στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ δημιουργήσουν νέα χωριά ἢ νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ ὑφιστάμενες κοινότητες καὶ πόλεις.

Πατρίδες ποὺ δὲν ξεχνᾶνε οἱ Πλαγιῶτες

Μὲ τοὺς τουρκικοὺς διωγμοὺς καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδας, στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ξεκληρίστηκε ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπὸ τὰ βόρεια περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Βορβόση ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Πόλιν ἀκτὲς τῆς ἐλληνικῆς Προποντιδῆς, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τὴ χερσόνησο τῆς Κυζίκου καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Προύσας, σκορπίστηκαν διωγμένοι οἱ Ἕλληνες, χάνοντας τὶς πατρογονικὲς ἐστίες τοὺς καὶ ἤρθαν, πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους, πρόσφυγες στὰ Πλάγια ποὺ τότε εἶχαν τὸ τοπωνύμιον Καρασινάν. Οἱ Πλαγιῶτες τῆς γενιᾶς τῶν ξεριζωμένων, ἔφεραν μαζί τοὺς τὶς παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῶν χωριῶν τοὺς

¹⁴ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως «Μαύρη Βίβλος Διωγμών καὶ Μαρτυριών τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Διωγμοὶ καὶ μαρτύρια τοῦ ἐν Θράκῃ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» σὺν κεφάλαιον Η' «Ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 49.

¹⁵ Ἰστοσελίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δέρκων <http://imderkon.org/derkon.aspx>

μαζί με τὰ λιγοστά κειμήλια πού ἔμειναν νὰ τοὺς θυμίζουν τὶς ἀλησμόνητες πατρίδες τους. Οἱ σύγχρονοι Πλαγιῶτες πού δὲν ἔζησαν τὸν ξεριζωμό, γνώρισαν τὸ Ἀρναούτκιοί, τὸ Μπογάζκιοί, τὴν Ἀρτάκη καὶ τὴ Μεσαίπολη ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῶν παπποῦδων τους. Ἄς γνωρίσουμε τὶς κυριότερες ἀπὸ τὶς ἀλησμόνητες πατρίδες τῶν Πλαγιωτῶν:

Τὸ Βογάζκιοί ἢ Μπογάζκιοί τῆς Μητροπόλεως Δέρκων - (Boğazköy)

Τὸ Βογάζκιοί βρίσκεται στὴν Ἀνατολική Θράκη, εἶναι χτισμένο στὴν ἀνατολική ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βορβύση¹⁶ (Alibey), στὴν ὁδὸ πού συνδέει τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴν Ἀδριανούπολη, 2,8 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιοί. Ἀπέχει 22 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Ἰπάγεται στὸν Νομὸ Κωνσταντινουπόλεως, στὴν τουρκικὴ ἐπαρχία Gaziosmanpasa καὶ ἔχει γεωγραφικὸ στίγμα: 41°10'59"N, 28°46'20"E καὶ ὑψόμετρο 69 μέτρα.

Στὸ βιβλίο «Μητρόπολη Δέρκων»¹⁷ σημειώνονται γιὰ τὸ Βογάζκιοί: «Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ τοῦ χωριοῦ σὲ ὀθωμανικὸ ἔγγραφο ὑφίσταται σὲ κτηματολόγιο τοῦ 1497. Σύμφωνα μὲ αὐτὸ εἶχε 4 σπίτια (χανέ) Ρωμιῶν καὶ 86 Ρωμιούς πού ὑπάγονταν στὸ καθεστῶς τοῦ δουλοπαροίκου. [...] Ἡ δεύτερη ἀναφορὰ τοῦ χωριοῦ σὲ ὀθωμανικὸ ἔγγραφο εἶναι στὸ κτηματολόγιο τοῦ 1553 ὅπου τὸ Μπογάζκιοί καταγράφεται ὡς ἰδιοκτησία τοῦ βακουφίου τοῦ Μπαγεζίτ Τζαμί. [...] Τὸ 1873-74 εἶχε 272 οἰκογένειες ὁμογενῶν μὲ 1.500 ἄτομα, τὸ 1884 εἶχε 260 οἰκογένειες καὶ τὸ 1905 εἶχε 350 οἰκογένειες. [...] Ὀθωμανικὸ ἔγγραφο τοῦ 1888 ἀναφέρει ὅτι στὸ χωριὸ ὑπῆρχε ἓνα ἀνθρακωρυχεῖο καὶ μία ἀποθήκη σιτηρῶν».

Πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἦταν ἀμιγῶς ἐλληνικὸ χωριὸ καὶ ἀνῆκε στὴν Μητρόπολη Δέρκων.¹⁸

¹⁶ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Ὁρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963 - «ΒΑΡΒΥΣΗΣ ἢ ΒΟΡΒΥΣΗΣ - Ποταμίσκος τῆς Ἀν. Θράκης παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ ὁποῖος, πηγάζων μικρὸν μὲν ὑπὲρ τὸ χωρίον Βελιγράδιον, ἐκβάλλει μετὰ ροὴν 12 - 15 χιλιόμετρων εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον. Ἐλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἀπὸ τινὸς ὁμωνύμου Βυζαντίου ἥρωος ὁδηγοῦ, ὡς λέγεται, τῶν Ἀργοναυτῶν ἢ κατ' ἄλλους παιδαγωγοῦ τοῦ Βύζαντος. Φέρεται δὲ ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς: Βαρβύσης, Βορβύσης, Βαρόβυσσος, Βαρβύσιος...»

¹⁷ Ἄρης Τσοκάνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

¹⁸ Ἡ Μητρόπολη Δέρκων, μὲ ἔδρα τὰ Θεραπειὰ (Tarabya), ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς παρακάτω 41 οἰκισμούς πού περιέβαλλαν τὴν Κωνσταντινούπολη: 1) Ἀβασο (Avaskoy, σήμερα Atisalanı), 2) Ἀγιασματάκι (Ayazma, σήμερα Taşoluk), 3) Ἅγιος Γεώργιος (Azatly, σήμερα Kayabasi), 4) Ἅγιος Στέφανος (Yeşilköy), 5) Ἅγιοι Πάντες - Ἀη Πᾶς (σήμερα Kirazlı Mahallesi), 6) Ἀκαλάνι (Akan), 7) Ἀμπαρλή (Ambarlı), 8) Ἀρναούτκιοί (Arnautköy), 9) Βαθυρράξ (Büyükdere), 10) Βελιγράδι (Belgrat), 11) Βογάζκιοί (Boğazköy), 12) Γαλατάρι (Avcılar), 13) Γενὴ Μαχαλέ (Yenimahalle), 14) Γύρπες (Ciftiburgaz, σήμερα Bagcilar), 15) Δέρκοι (Terkos, σήμερα Durusu), 16) Ἑρμενίκιοί (İhsaniye), 17) Θεραπειὰ (Tarabya), 18) Ἰμβροχώριον (İmrahor), 19) Καλλιὸ (Esenyurt), 20) Καλφᾶς (σήμερα Mahmutbey-Bagcilar), 21) Καστανέαι (Kestanelik), 22) Κιουτσούκκιοί (Kucukköy), 23) Λαζάρκιοί (Yazlık), 24) Λίτρες (Litros, σήμερα Esenler), 25) Μακροχώριον (Bakirköy), 26) Μπαχτσέκιοί (Bahçeköy), 27) Νειχωράκι (Yeniköy), 28) Νταγιάκαντιν, 29) Ντελίγιουνους (Boyalik), 30) Ντομούντερε (Gumusdere), 31) Νύμφες

Κατά τὰ ἔτη 1910 - 1912 καταγράφηκαν στὸ χωριὸ 2.105 Ἑλληνες κάτοικοι καὶ κανέναν Τοῦρκος.¹⁹ Μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν ποὺ υπογράφηκε στὶς 10 Αὐγούστου τοῦ 1920, τὸ Βογάζκιοι δὲν παραχωρήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπείχε περὶ τὰ 18 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὰ προσωρινὰ ἑλληνικά σύνορα. Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς 36 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Δέρκων ποὺ ὁ πληθυσμὸς τοὺς διώχθηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία, τὴν ἀμπελοργία, τὴ μελισσοκομία καὶ τὴν παραγωγὴ κάρβουνων. Τὰ προϊόντα ποὺ παρήγαγαν ἦταν: λινάρι, σιτάρι, βρώμη κ.ἄ.

Τὸ χωριὸ ἔχει βρεθεῖ καταχωρημένο σὲ ἔγγραφα ὡς Βογάζκιοι, ὡς Βογάζ-Κιοί,²⁰ ὡς Ἰμπερὶν ἢ Ἐμπερὶν²¹ (σὲ ὀθωμανικά ἔγγραφα) καὶ ὡς Μπογάζκιοι καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸ χωριὸ Bogazkoy τῆς περιοχῆς Corum τῆς Τουρκίας, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴν Ἀγκυρα, οὔτε μὲ τὴ συνοικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Μπογιατζίκιοι (Βαφειοχώρι).

Γιὰ τὸ Βογάζκιοι ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς στὸ περιοδικὸ «Θρακικά»:²² «Μπογάζκιοι· μεσόγειον χωρίον, πρὸς Α τοῦ μικροῦ Ἀρναούτκιοι καὶ ΝΔ τοῦ Πύργου, κεῖται εἰς στενωπὸν παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλῆμπεη-Σουγιού.

Ὁ Καλέμης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ 1884 εἶχε 260 οἰκογενεῖας Χριστιανῶν, ἐκκλησίαν τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς καὶ σχολεῖα παλαιὰ καὶ ἐτοιμόρροπα, μαρτυροῦντα ὅτι τὸ χωριὸ ἐνωρίτατα εἶχε φροντίσει διὰ τὴ μόρφωσιν τῶν παιδιῶν του. Ἡ σχολὴ τοῦ ἦτο μικτὴ· εἶχεν ὑπὲρ τοὺς 70 μαθητὰς ὑπὸ ἓναν διδάσκαλον, ἀσφαλῶς διδάσκοντα ἀλληλο-διδασκτικῶς· ἐμισθοδοτεῖτο ἀπὸ τὰ ἐνοίκια τῶν κοινοτικῶν κτημάτων μὲ 30 λίρες Τουρκίας. Ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἐλεγχος τῆς Μητροπόλεως τοῦ Μαΐου 1911 εἰς τὸ Μπογάζκιοι εὔρε σχολεῖον κατηρτισμένον καὶ διδάσκαλον προοδευτικόν.

Καὶ τὸ χωρίον αὐτὸ διελύθη τὸν Μαῖον 1924 μετὰ τὴν υπογραφὴν τῆς ἀνταλλαγῆς (30 Ἰανουαρίου 1923). Οἱ κάτοικοι τοῦ συνωκίσθησαν ἐν μέρει εἰς τὸ χωρίον Φιλώτας ἢ Τσαλτζιλάρ, νοτίως τῆς λίμνης Βεγορίτου καὶ ἄλλοι εἰς τὸ Ἀκιντζιλάρ καὶ Καρασινὰν τοῦ νομοῦ Ἐδέσσης ὡς γεωργοί».

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ, ὁ Ἄρης Τσοκῶνας στὸ βιβλίον του «Μητρόπολη Δέρκων» ἀναφέρει: «...Σὲ ὀθωμανικὸ ἔγγραφο ἡμερομηνίας 8 Σεπτεμβρίου

(Kocasinan), 32) Ὁκλαλή (Okkali), 33) Πύργος (Kemerburgaz), 34) Ρήγιον ἢ Μικρὸν Ζεῦγμα (Kucuk Cekmece), 35) Σαφράς (Sefakoy), 36) Τάρφας (Orencik), 37) Τζελέπκιοι (Celepköy), 38) Τζεμπετζή (Sultanciftligi), 39) Τσανάκτσα (Tsanaktsa), 40) Τσιφλίκιοι (Ciftlik) καὶ 41) Φαναράκι (Rumeli Feneri).

¹⁹ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 19^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1939. Θεματικὴ ἐνότητα: «Τὸ δέλτα τοῦ Βυζαντίου» τοῦ Μιλτ. Σαράντη.

²⁰ Σὲ χειρόγραφο πωλητήριο ἀκινήτου τοῦ 1911 ἡ πωλήτρια ἀναγράφεται ὡς: «...κάτοικος τοῦ χωριοῦ Βογάζ - Κιοί, ἐλληνορθόδοξος...»

²¹ Ἄρης Τσοκῶνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

²² Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 13^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1940. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 140, [27. Μπογάζκιοι] τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ.

1880 υπάρχει αίτηση των χωρικών και άδεια των αρχών για ανέγερση εκκλησίας στο όνομα της Αγίας Τριάδας, προϋπολογισμού 157.000 γροσιών. Στο Ήμερολόγιον των Έθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων του έτους 1906, αναφέρεται ότι εκτός της παλιάς εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής πάνω στον λόφο, συνεχίζει η οικοδομή του μεγαλοπρεπούς ναού της Αγίας Τριάδας μέσα στο χωριό. Την ίδια χρονιά λειτουργούσαν και δύο σχολεία. Το αρρεναγωγείο στο παλιό κτίριο πάνω στον λόφο και το παρθεναγωγείο σέ κομψή οικοδομή, χτισμένη το 1893 κοντά στην εκκλησία...»

Έπαρκείς πληροφορίες παρατίθενται για το Βογάζικιο από τον Σπύρο Κ. Άρβανιτάκη και περιλαμβάνονται στο βιβλίο της βιογραφίας του.²³ Ο Σπύρος Άρβανιτάκης κατά την περίοδο του ξεριζωμού το 1924 ήταν 17 ετών κι ανήκε στη γενιά των ξεριζωμένων. Ξεκινά με το δημοτικό σχολείο του χωριού για το οποίο αναφέρει: «...ήταν χτισμένο στο ψηλότερο σημείο του χωριού, ήταν μονόροφο κτίριο με δύο αίθουσες διδασκαλίας. Στην αυλή του σχολείου υπήρχε μία φλαμουριά κι από ένα κλαδί της ήταν κρεμασμένο ένα σιδερένιο σήμαντρο. Πιο κάτω από το σχολείο υπήρχε μία μεγαλύτερη αυλή, εκεί οι μαθητές κάνανε γυμναστική. Άπέναντι από εκείνη την αυλή βρίσκονταν η παλιά εκκλησία του χωριού και τα νεκροταφεία.» Για εκείνη την παλιά εκκλησία αναφέρει πώς «...ήταν χτισμένη από καταβολής του χωριού, είχε παλιές βυζαντινές εικόνες και λιγοστό φως έμπαινε από τα μικρά της παράθυρα». Για την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής αναφέρει πώς «...χτίστηκε όταν βελτιώθηκε η οικονομική κατάσταση των κατοίκων, ήταν βασιλικού ρυθμού με ψηλό καμπαναριό, πλούσιο έσωτερικό διάκοσμο, ψηλές κολώνες και καλοδολεμένο ξυλόγλυπτο τέμπλο και ήταν χτισμένη δίπλα στον ποταμό Βορβύση (Άλήμπεη)». Αναφέρει πώς υπήρχε και ένα έξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής που «...βρισκόταν σέ μία όμορφη τοποθεσία με δύο πανύψηλα δέντρα, έναν τεράστιο αιωνόβιο πλάτανο και μία ψηλή βελανιδιά, κάτω από αυτά τα δέντρα ήταν το άγίασμα και η κρήνη. Στο έξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής γινόταν η Θεία Λειτουργία στις 26 Ιουλίου στη γιορτή της Αγίας Παρασκευής όπου γινόταν τριήμερο πανηγύρι που προσέλκυε κόσμο από τα γύρω χωριά αλλά και την Κωνσταντινούπολη». Σχετικά με το ύψωμα που δέσποζε του χωριού, αναφέρεται πώς είχε το τοπωνύμιο Πύργος. «...Στην κορφή του Πύργου υπήρχε πλάτωμα όπου πήγαιναν τα κορίτσια τις γιορτές κι χόρευαν. Από το ύψωμα αυτό φαινόταν όλο το χωριό που είχε 400 περίπου σπίτια». Αναφέρει επίσης πώς πριν περάσει κανείς τη γέφυρα του ποταμού Βορβύση και πριν μπει στο χωριό, συναντούσε τον νερόμυλο με τις κερασιές και μπαξέδες. Στά δυτικά του χωριού, προς το τουρκικό χωριό Μπουκλουτζέ ήταν τα χωράφια και τα άλωνια. Στη διαδρομή από το χωριό προς το Αρναούτκιο ήταν τα άμπελια του χωριού. Σχετικά με τις ασχολίες των κατοίκων αναφέρει πώς «...εκτός από τη γεωργία ασχολούνταν και με το εμπόριο κάρβουνου. Τα κάρβουνα τα παρήγαγαν από την ξυλεία των βουνών και τα πουλούσαν στην Κωνσταντινούπολη». Για τις αγροτικές εργασίες οι κάτοικοι είχαν βουβάλια.

²³ Κωνσταντίνος Σ. Άρβανιτάκης, «Σπύρος Κ. Άρβανιτάκης - Τετράδια Μνήμης (Η βιογραφία μου - Κείμενα Miscellanea)», 2009, εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.

Ὁ Σπύρος Κ. Ἀρβανιτάκης ἀναφέρει καὶ κάποια συμβάντα: Τὸ πρῶτο ἔγινε τὴν 18 Ἰανουαρίου 1920 ὅταν Τουρκικὰ ἀποσπάσματα περικύκλωσαν τὸ χωριὸ γιὰ νὰ συλλάβουν Ἑλληνες ἀντάρτες (τσετατζήδες), «...τὴ μέρα ἐκείνη οἱ Τούρκοι κάλεσαν τὸν κοινοτάρχη τοῦ χωριοῦ πού ἦταν ὁ Χρήστος Πανταζής νὰ συνάξει τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὴν τοποθεσία Πύργος. Ἐρεύνησαν γὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ τελικὰ συνέλαβαν ἓναν ἀντάρτη, τὸν Μουχλούζη πού ἔμενε ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία κι ἦταν κρυμμένος στὸ σπίτι τῆς ξαδέρφης του, κοντὰ στὸ σχολεῖο [...] συνέλαβαν ἐπίσης κάποιους χωριανούς στὰ σπίτια τῶν ὁποίων βρέθηκαν ὅπλα καὶ ὁδηγήθηκαν στὶς φυλακὲς τῆς Τσατάλτζας».

Τὸ δεύτερο συμβὰν «...Μιὰ μέρα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920 ἀποφασίσαμε μὲ μερικά παιδιὰ νὰ πᾶμε στὸ Χαντέμκιοϊ, πού ἀπείχε ἀπὸ τὸ χωριὸ 15 χιλιόμετρα, γιὰ νὰ δοῦμε τοὺς Ἑλληνες στρατιῶτες...» Τὸ Χαντέμκιοϊ ἦταν τὸ ὄριο τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. «...Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες ἓνας οὐλαμὸς μὲ δύο ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες ἦλθαν στὸ χωριὸ μας...» ἀνταποδίδοντας τὴν ἐπίσκεψη καὶ ἔγιναν δεκτοὶ στὸ Βογάζκιοϊ μέσα σὲ κλίμα ἐνθουσιασμοῦ. Στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ τοὺς ἔγινε θερμὴ ὑποδοχὴ ἀπὸ τοὺς δημογέροντες καὶ τοὺς χωρικοὺς ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453, εἶχε νὰ πατήσῃ τὰ ἐλληνικὰ χῶματα ἐλληνικὸς στρατός! Τὸ τρίτο συμβὰν ἔγινε τὸ Πάσχα τοῦ 1924, τὸ τελευταῖο Πάσχα πρὶν τὸν ξεριζωμὸ, «...ἐκείνη τὴν μέρα οἱ Τούρκοι σκότωσαν πέντε παλληκάρια τοῦ χωριοῦ πού τὰ βρῆκαν νὰ βόσκουν καμῖλες στὰ γύρω βουνά...»

Γιὰ τὸν ξεριζωμὸ, ὁ Σπύρος Κ. Ἀρβανιτάκης μᾶς πληροφορεῖ σχετικὰ μὲ τὴν ἀκριβὴ ἡμερομηνία πού ὄρισε ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀναλλαγῶν γὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ χωριοῦ. Ἦταν ἡ 13^η Ἰουνίου 1924. «Οἱ οἱ κάτοικοι ὁδηγήθηκαν ἐκείνη τὴ μέρα στὸ λιμάνι, στὸ προάστειο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἅγιο Στέφανο κι ἐπιβιβάστηκαν στὰ πλοία μὲ προορισμὸ τὴν Ἀρετσὺ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐλαβα καὶ δημοσιεύω μιὰ περιγραφή τοῦ Βογάζκιοϊ ἀπὸ τὸν Τούρκο, σημερινὸ κάτοικὸ του, κ. Selimcan Borva πού ἔκανε ἔρευνα γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων τοῦ χωριοῦ: «Ἐνας παλαιὸς στρατιώτης εἶπε στὸν παππού μου: ...Πήραμε τοὺς ντόπιους ἀπὸ τὸ Boğazköy καὶ τοὺς πῆγαμε στὸ Hadımköy. Ἐκεῖ τοὺς ἀνεβάσαμε στὰ τρένα καὶ τοὺς στείλαμε στὴν Ἑλλάδα... Τὸ Μπογάζκιοϊ εἶχε διακοσμημένα σπίτια μὲ κήπο καὶ κάθε σπίτι εἶχε πηγὰδὶ στὸν κήπο του μὲ ἀρκετὰ ὀπωροφόρα δέντρα καὶ τεράστιες μηλιές. Ἡ πλατεία τοῦ χωριοῦ εἶχε πολλὰ καταστήματα κι οἱ δρόμοι εἶχαν σιντριβάνια, ἀκακίες καὶ ἀρωματικὰ λουλουδία. Οἱ δρόμοι καὶ τὰ πεζοδρόμια ἦταν στρωμένα μὲ λευκὲς πέτρες. Ὑπῆρχε ἄφθονο νερὸ καὶ ἀνεμόμυλοι. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ μέλισσοκομία καὶ τὴ μεταξουργία ἐκτρέφοντας μεταξοσκώληκες. Οἱ Ἑλληνες τοῦ Μπογάζκιοϊ ἦταν ἔξυπνοι καὶ ταλαντούχοι ἄνθρωποι, ἡ καλλιτεχνία στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν ζώων σὲ μερικά σπίτια ἔδειχναν ὅτι ἦταν καλλιτέχνες. Τὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα ἀναφέρουν ὅτι οἱ Ὄθωμανοὶ σουλτάνοι περνοῦσαν ἀπὸ τὸ Alibeyköy, ἀπὸ τὸ Boğazköy κι ἀπὸ ἐκεῖ πῆγαιναν στὴν Εὐρώπη. Τὸ χωριὸ ἦταν χτισμένο σὲ μιὰ πολὺ ὁμορφὴ τοποθεσία, πάντοτε κεντρικὸ ὁδὸ ἀξίονα γι' αὐτὸ ἀναπτύχθηκε καὶ διευρύνθηκε. Ἦταν γραφικὸ μέρος γι' αὐτὸ καὶ ἀργότερα γύρισαν οἱ Τούρκοι 30 τουριστικὰ κινηματογραφικὰ φιλμ στοὺς δρόμους του.

Ήταν ένα ειδυλλιακό χωριό με δύο ξύλινες γέφυρες και δάση ενώ υπάρχουν πολλά σπήλαια στους γύρω λόφους. Η παλαιότερη ήμερομηνία που αναγράφεται σε σπίτι του χωριού είναι το 1454. Το χωριό είναι γνωστό στην περιοχή τα τελευταία 600 χρόνια».

Διωγμοί - Στο βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληνισμοῦ»,²⁴ αναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικά με τὸ χωριό κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Α΄ Βαλκανικοῦ Πολέμου: «Ὁ ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ χωρίου Βογάτζιοῖ, Ἰωάννης Σερετάκης, δαρεῖς ἀνηλεῶς καὶ ἀλυσσοδεθεῖς περιεφέρετο ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρους ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου ὡς ὁ ἔσχατος τῶν κακούργων. Τὸ αὐτὸ υπέστησαν καὶ δύο ἔτεροι τῶν προκρίτων· δράσται τῆς βιαιοπραγίας ταύτης ὑπῆρξαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ χωροφύλακες».

Στὶς 18 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1920, Τούρκοι στρατιῶτες συνέλαβαν στὸ Βογάτζιοῖ Ἑλλήνες ἐνόπλους χωρικούς. Τὸ Πάσχα τοῦ ἔτους 1924, οἱ Τούρκοι δολοφόνησαν 5 κατοίκους τοῦ χωριοῦ ποὺ βρέθηκαν νὰ βόσκουν τὰ ζῶα τους στὸ βουνό.²⁵

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»²⁶ τοῦ 1920, ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ κίνημα τῆς Ἀνδριανουπόλεως - Ἐπικεῖται ἡ κατάληψις ὀλοκλήρου τῆς Θράκης», ἀναφέρονται τὰ παρακάτω σχετικά με τὴν τρομοκρατία ποὺ ἀσκοῦσαν οἱ Τούρκοι, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, στὸ χωριὸ Βογάτζιοῖ: «Ἀγγέλεται ἐκ Τσατάλτζας ὅτι ἡ νεοτουρκικὴ ὀργάνωσις ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Θράκῃ ἐντείνει βαθμὴδὸν ἔτι μᾶλλον τὴν δράσιν της. Ἀξιωματικοὶ (Τούρκοι) τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς χωροφυλακῆς στρατολογοῦν βίᾳ τοὺς Τούρκους εἰσπράττοντες ἐπίσης βίᾳ φόρους διὰ τὴν συντήρησίν των. Ὅπλα καὶ πολεμοφόδια διανέμονται εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Τούρκοι ἐπετέθησαν διὰ πολυβόλων κατὰ τοῦ χωριοῦ Μπογάτζιοῖ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους ὥρας ἔρριπτον βροχὴν σφαιρῶν. Ἐφονεύθησαν δύο ἔργνοι γυναῖκες, εἷς νέος καὶ πολλὰ ζῶα. Αἱ οἰκίαι εἶναι διάτρητοι ἐκ σφαιρῶν. Ἐλεηλατήθη ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τῆς ὁποίας αἱ εἰκόνες, ἀφοῦ ἐποδοπατήθησαν, ἐθραύσθησαν διὰ πελέκεων. Αἱ ἀρχαὶ εἰσπράττουν διὰ τῆς βίας, τοὺς καθυστερουμένους φόρους μὴ λαμβάνουσαι ποσῶς ὑπ' ὄψει, τὰ ἐξ ἐπιτάξεων χρέη τοῦ τουρκικοῦ Κράτους πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Πρὸ τῆς τρομοκρατίας ταύτης οἱ Χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ ἐξήγησαν καὶ πάλιν, ἵνα καταληφθῇ ἡ Θράκη ὑπὸ συμμαχικῶν στρατευμάτων».

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»²⁷ τοῦ 1921, ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὰ ἐν Τσατάλτζῃ - Δικαιολογία μίας ἐπιθέσεως» ἀναγράφονται τὰ σχετικά με τὸ Βογάτζιοῖ καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ: «Κατὰ τὰς τουρκικὰς ἐφημερίδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐκεῖ ἀρχηγὸς τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς ἐδήλωσεν ὅτι ἐφ' ὅσον ἐν τῇ περιφερείᾳ Μετρῶν - Τσατάλτζας αὐξάνονται οἱ λόχοι τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς ἐπὶ τοσοῦτον καὶ οἱ Ἕλληνες αὐξάνουν τοὺς ἐπὶ τῶν συνόρων ἰδικούς των».

²⁴ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμών καὶ Μαρτυριών τοῦ έν Τουρκία Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918» 1919, στὴν ἐνότητα «Διωγμοὶ καὶ μαρτύρια τοῦ έν Θράκῃ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιο Η΄ «Ἐπαρχία Δέρκων» σελ.49

²⁵ Κωνσταντῖνος Σ. Ἀρβανιτάκης, «Σπύρος Κ. Ἀρβανιτάκης - Τετράδια Μνήμης», 2009, ἐκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.

²⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Μαρτίου 1920.

²⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 5^{ης} Αὐγούστου 1921.

‘Ο Τούρκος άρχηγός άπέδωκε τήν τελευταίαν επίθεσιν τών Τούρκων χωροφυλάκων κατά του έλληνικού χωριού Μπογάτζιοί τής Τουρκίας εις άπείθιαν τών κατοίκων αυτού εις τήν Ύψηλην Πύλην.»

Στήν Τουρκία, μετά τήν ανταλλαγή τών πληθυσμών, οί περισσότερες χριστιανικές εκκλησίες άφέθηκαν νά καταρρεύσουν κι άλλες μετατράπηκαν σέ τζαμιά. Στήν όδδ Milli Egemenlik, στο Βογάτζιοί, βρίσκεται ή εκκλησία που κατασκευάστηκε τό 1907 και οί Τούρκοι τήν μετέτρεψαν σέ τζαμί, ένω πρώτα τήν διατηρούσαν σέ άθλια κατάσταση ως αποθήκη και στή συνέχεια ως βιοτεχνία γαλακτοκομικών!²⁸

‘Εγκατάσταση στην ‘Ελλάδα - Οί ‘Ελληνες κάτοικοι του Βογάτζιοί ύποχρεώθηκαν, από τή Συνθήκη που όριζε τήν Άνταλλαγή Πληθυσμών, νά φορτώσουν τά πράγματά τους σέ κάρα και στίς 13 ‘Ιουνίου 1924 νά φύγουν από τό χωριό, ένω είχαν ήδη άφίχθει στο Βογάτζιοί οί τούρκοι πληθυσμοί που μετακινήθηκαν από τίς ελληνικές περιοχές.²⁹

Άπό τίς οικογένειες που άφίχθηκαν στην ‘Ελλάδα: τό 65,5% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στο χωριό Φιλώτας Φλωρίνης. Τό 19% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στο χωριό Καρασινάν (Πλάγια) Παιονίας στο Κιλκίς. Τό 5% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στο χωριό Δογάνης Παιονίας στο Κιλκίς, Το 2% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στο χωριό Νικηφόρος Δράμας. Τό 2% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στο χωριό Νέα Ραιδεστός Θεσσαλονίκης. Τό ύπόλοιπο 6,5% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στα χωριά Μακρυχωρί Καβάλας, Βερτσιανή Σερρών, Γραβούνα Καβάλας, Ζαρκαδιά Καβάλας, Καβακλί Θεσσαλονίκης, ‘Άγιοι ‘Απόστολοι Πέλλας, ‘Άσσυρος Θεσσαλονίκης, Καριώτισσα Γιαννιτσών, Κουντουριώτισσα Πιερίας, Κρύα Νερά Καστοριάς, Μυροβλήτης Δράμας, Νέα Μανωλάδα ‘Ηλείας, Τσομπλέκ Δερέ και Ρουσοχώρι Ηρακλείου.³⁰

Δημώδη άσματα - «‘Αχ μάνα μ’ κι αν είδα»³¹ τό άσμα τραγουδιόνταν στα χωριά Βογάτζιοί, Άρναούτκιοί, ‘Άγιασματάκι, ‘Ιμβροχώρι και στον Πύργο κατά τίς οικιακές εργασίες. ‘Υπαγόρευση: Γαρουφαλιά Στυλ. Μαρούφολγου.

²⁸ Σχετικό άρθρο του Ercan SEKI στην τουρκική έφημερίδα TURKIJE τής 20^{ης} Αύγουστου 1989: <https://enlakkulisi.com/1989-yilinda-bogazkoy-cami-mandira-olarak-kullaniliyormus/355688>

²⁹ Κωνσταντίνος Σ. Άρβανιτάκης, «Σπύρος Κ. Άρβανιτάκης - Τετράδια Μνήμης», 2009, εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.

³⁰ Τά στοιχεία τών τόπων εγκατάστασης τών προσφύγων είναι αποτέλεσμα τής έρευνας τής ιστοσελίδας «Στά Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020) ύστερα από ανάλυση του «Ονομαστικού εύρετηρίου άγροτών προσφύγων» τής ‘Επιτροπής Άποκαταστάσεως Προσφύγων, ‘Αθήνα, 1928, που περιλαμβάνει όνομαστικούς καταλόγους προσφύγων με άναγραφή του τόπου καταγωγής τους και του τόπου εγκατάστασής τους στην ‘Ελλάδα. Στην έρευνα τής ιστοσελίδας, καταμετρώνται οί άρχηγοί τών οικογενειών τών προσφύγων και όχι τά μέλη τών οικογενειών ή οί κληρονόμοι τους. Κατά τήν έπεξεργασία τών στοιχείων βρέθηκε νά έχουν γίνει διπλοεγγραφές στους αριθμούς δηλώσεων τών προσφύγων και παραλείψει έγγραφών προσφύγων.

³¹ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημώδη ελληνικά άσματα - Άπό του στόματος του ελληνικού λαού», «Θράκη», ‘Αθήνα 1905.

Ἄχ! μάνα μ' κι ἂν εἶδα,
 μιὰν ἐψῆς τὸ βράδυ
 'ς τῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα·
 Ἄς τὴν εἶχα κι ἂς τὴν 'φίληγα,
 κι ἂς ἔβγαινε ἡ ψυχὴ μου.
 -Τί εἶν' τὸν λόγο ποῦ μὲ λές,
 γυιὲ μ', καὶ μὲ πικραίνεις;
 Γυναίκεια ροῦχα φόρεσε
 κοριτσίσσα φακιολίσου,
 βάλτα κι ἄϊντε μιὰ βραδυὰ
 κι ἓνα Σαββάτῳ βράδυ,
 ἄϊντε κτύπα τὴν πόρτα της
 καὶ σείσ' καὶ τὸν χαλκᾶ της
 κ' ἡ κόρη θὰ βγῇ ἀπὸ ψηλὰ
 νὰ σᾶς γλυκομιλήσῃ.
 Σηκώνεται καὶ πάει τὸ βράδ'
 κτυπάει καὶ τὴν πόρτα της·
 'βγῆκε ἡ κόρη ἀπὸ ψηλὰ
 καὶ τὸν γλυκορωτάει·
 -Ποῖος κτυπάει τὴν πόρτα μου
 καὶ σείει τὸν χαλκᾶ μου;
 -Εγὼ κτυπῶ τὴν πόρτα σου
 μ' ἔστειλε ἡ μάνα μου,
 γιὰ νὰ μὲ μάθῃς ἀργαλειό,
 γιὰ νὰ μὲ μάθῃς ξώμπλια.
 Δὲν εἶναι βραδυὰ γιὰ ἀργαλειό,
 δὲν εἶναι βραδυὰ γιὰ ξώμπλια.
 -Ἡ μάνα μου μ' ἔστειλε,
 πίσω νὰ μὴ γυρίσω.
 -Ἀτίτε, σκλάβαις, ἀνοίξτε
 τὴν κόρη νᾶρθ' ἐπάνω·
 ἀτίτε, σκλάβαις, βάλτε τὴν
 τὴν κόρη γιὰ νὰ φάῃ·
 ἀτίτε, σκλάβαις, στρῶστε
 τηνα τὴν κόρη νὰ πλαγιάσῃ.
 Ἄν δὲν ἀρέσει μοναχὴ τς
 πές τὲ τὴ νᾶρθ' κοντά μου.

Τὸ Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσού τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Arnavutköy)

Τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιο βρίσκεται στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Ἦταν ἐλληνικὸ χωριὸ ποὺ προϋπῆρχε ἀπὸ τὸν 19^ο αἰώνα. Τὸ 1873 - 74 εἶχε πληθυσμὸ 106 οἰκογένειες ἢ 600 ἄτομα.³² Κατὰ τὰ ἔτη 1910 - 1912 καταγράφηκαν στὸ χωριὸ 972 Ἑλληνες κάτοικοι καὶ κανένας Τοῦρκος.³³ Μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν ποὺ ὑπογράφηκε στὶς 10 Αὐγούστου τοῦ 1920, τὸ Ἀρναούτκιο δὲν παραχωρήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπέειχε περὶ τὰ 15 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὰ προσωρινὰ ἐλληνικά σύνορα. Ὑπῆρξε μὴ ἀπὸ τὶς 36 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Δέρκων ποὺ ὁ πληθυσμὸς της διώχθηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923.³⁴

Πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν (1923 - 1924) ἀνῆκε στὴ Μητρόπολη Δέρκων. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία, τὴν κτηνοτροφία, τὴ μελισσοκομία καὶ τὴν παραγωγὴ ξυλανθράκων (κάρβουνων). Τὰ προϊόντα ποὺ παρήγαγαν ἦταν: λινάρι, σιτάρι, σταφύλι κ.ἄ. Τὸ Ἀρναούτκιο τῆς ἐπαρχίας Δέρκων δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴ συνοικία τῆς Κωνσταντινούπολης, Ἀρναούτκιο (Μέγα Ρέμα), τῆς περιοχῆς Μπεσίκτας ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομαζόταν Ἑστία³⁵ ἢ Ἀνάπλους, οὔτε μὲ τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιο τῆς περιοχῆς Ἀδριανουπόλεως.

Τὸ Ἀρναούτκιο (Arnaout kevi σὲ χάρτη τοῦ 1850), (Arnautkioi σὲ χάρτη τοῦ 1890) εἶναι χωριὸ ποὺ βρίσκεται βορειοδυτικὰ τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ εἶναι χτισμένο στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Βορβύση (Alibey), κοντὰ στὸ χωριὸ Βογάτσιοι. Ἀπέχει 25 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο 158 μέτρων, εἶναι χτισμένο βόρεια τοῦ δάσους Samlar μὲ γεωγραφικὸ στίγμα: 41°11'8"N, 28°44'21"E. Ἡ εὐρύτερη περιοχὴ σήμερα ὑπάγεται στὸν νομὸ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ βρίσκεται στὸ βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς τουρκικῆς ἐπαρχίας Gaziosmanpaşa.

Γιὰ τὸ Ἀρναούτκιο ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς στὸ περιοδικὸ «Θρακικά»:³⁶ «Ἀρναούτκιοι ἢ Παπτσού· οἱ κάτοικοι Παπτιανίτες.

³² Ἄρης Τσοκάνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

³³ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 19^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1939». Θεματικὴ ἐνότητα: «Τὸ δέλτα τοῦ Βυζαντίου» τοῦ Μιλτιάδου Σαραντῆ.

³⁴ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 23^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1955. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ ἔτος 1911 εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξεδιώχθη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τῇ 1923» τοῦ Μιλτιάδου Σαραντῆ. Στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (1911): Κοινότητες 36, Ἑλληνες κάτοικοι 25.937.

³⁵ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήναι 1963 - «Ἑστία».

³⁶ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 12^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1939. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 184 [8. Ἀρναούτκιοι] τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ.

Μεσόγειον χωρίον ΝΑ καὶ πλησιέστατα πρὸς τὸ Ἁγιασματάκι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ μεγαλύτερον. Εἶχε ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, πανηγυρίζοντα τὴν 2^η Μαΐου, ὅποτε ἐγίνετο μὲ πλειοψηφίαν περιέργον ἢ δωρεάν προσφορὰ λαδιοῦ πρὸς τὸν ναὸν ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς! Κατὰ τὴν πανηγυρίν των ὅλοι ἐμαγεύεον ἀρνὶ ψητό. Καὶ τὸ χωρίον αὐτὸ εἶχεν ἐκδόσει χάρτινα «ἀντικαταστατικά» ἢ «παράδες τῆς ἐκκλησίας»³⁷ κατὰ τὰ δύο χρόνια τῆς τραγικῆς ζωῆς τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν καὶ τῶν περιχώρων ἐπὶ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου· ἀντίτυπον ἀξίας 20 παράδων, κατέχει ἡ συλλογὴ τοῦ Μουσείου Μπενάκη.

Τὸ 1884 εἶχεν 130 οἰκογενείας· τὸ μικρὸν μικτὸν σχολεῖον του εἶχε 50 παιδιὰ μὲ διδάσκαλον, ἀντὶ 30 λίρες Τουρκίας ἐτησίως, προερχομένων ἀπὸ τὰ κοινοτικά κτήματα. Τὸ 1909 - 1911 εἶχε περὶ τὰς 160 οἰκογενείας ὀρθοδόξων, ποὺ συνετήρουν εἰς διώροφον οἶκημα σχολεῖον τριτάξιον δημοτικόν, ἀλλ' ἀκατάρτιστον.

Οἱ κάτοικοί του περιληφθέντες εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν, προσέφυγον τὸ 1924 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐγκατασταθέντες ἄλλοι εἰς τοὺς Δώδεκα Ἀποστόλους τῆς ὑποδιοικήσεως Κιλκίς τῆς Μακεδονίας καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Χαλκιδικήν, εἰς τὸ Ἀκιντζιλάρ καὶ Καρασινάν, ζῶντες μαζὶ μὲ ἐντοπίους ἀκτῆμονας».

Ἀνακαίνιση τῆς ἐκκλησίας - Ὁ Ἄρης Τσοκώνας³⁸ σημειώνει: «Μὲ τὴν προτροπὴ καὶ φροντίδα τῆς Μητρόπολης Δέρκων ἡ ἐκκλησία (Ἱ. Ν. Ἀγίου Ἀθανασίου) τοῦ χωριοῦ ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὰ θεμέλιά της. Ἡ οἰκοδομὴ ἄρχισε τὸ 1886 καὶ ἀποπερατώθηκε μόλις τὸ 1895. Στις 19 Αὐγούστου ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ «...τελεταρχοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Δέρκων κ. Καλλινίκου, συλλειτουργοῦντων τῶν ἱερέων πάντων τῶν περίξ χωρίων, ὅθεν θρόοι συνέρρευσαν οἱ κάτοικοι, ὑπερβάντες τὰς τρεῖς χιλιάδας. Τὸ δὲ προϊόν τῶν δίσκων τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλθεν εἰς 100 περίπου λίρας, ὅπερ σπουδαιότατον διὰ τὰ πτωχὰ ἐκεῖ χωρία».

Ἡ ἐκκλησία τῆς ὁδοῦ Necip Fazil, στὸ Ἀρναούτκιοι, ἔχει μετατραπεῖ ἀπὸ τὸ 1991 σὲ τζαμί (Osmanli camii). Ἐξ ἀπὸ τὸ τζαμί ὑπάρχει μία πινακίδα στὴν τουρκικὴ γλῶσσα ποὺ ἀναγράφει: «...ὁ ναὸς ἐκτιμᾶται πὼς χτίστηκε τὸ 1595».

Διωγμοί - Σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον «Θράκη»:³⁹ «Ἀπὸ 50 - 70 μαθητὲς φοιτοῦσαν (στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα) σὲ καθένα ἀπὸ τὰ σχολεῖα τοῦ Ἀκαλάνη, τοῦ Ἀμπαρλῆ, τοῦ Ἀρναούτκιοι καὶ τοῦ Βελιγραδίου».

³⁷ [Κατὰ τὸ 1877, εἰς τὴν μεγάλην ἔλλειψιν ἀργυροῦ καὶ χαλκοῦ... πολλοὶ θρακικαὶ κοινότητες, ἐξέδωκαν χάρτινον «ἀντικαταστατικὸν» νόμισμα ἢ «παράδες τῆς ἐκκλησίας» ἀξίας 5 - 40 παράδων, ποὺ εἶχε δικαίωμα κυκλοφορίας μόνον ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ἀντίτυπα παράδων τῶν ἐκκλησιῶν θρακικῶν χωριῶν κατέχει τὸ Μουσεῖον Μπενάκη Ἀθηνῶν. Τὰ ἐκ χαρτονίου λεπτοῦ αὐτὰ ἀναπληρωτικὰ νομίσματα δὲν εἶναι χαρτονομίσματα (καϊμέδες) οὔτε κέρματα, ἐφόσον ἡ λέξις ἐξυπακούσει μέταλλον, ὁ λαὸς τὰ ἔλεγε «παράδες τῆς ἐκκλησίας». Ἡ νομισματολογία ὀνομάζει «σύμβολα» τὰ ἀνταλλάσσόμενα μὲ νόμισμα· ἀλλ' αὐτὲς δὲν ἀντηλλάσσοντο, ἐξπροσώπου αὐτὸ τὸ νόμισμα...] Περιοδικὸ «Θρακικά», τ.12^{ος}. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων» τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ, σελ. 172.

³⁸ Ἄρης Τσοκώνας, «Μητρόπολις Δέρκων», ἐκδόσεις Ἰστός καὶ Ἱερὰ Μητρόπολις Δέρκων, Πόλη 2015.

³⁹ Κωνσταντῖνος Α. Βακαλόπουλος, «Θράκη», ἐκδόσεις Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1993.

Στο ίδιο βιβλίο αναφέρεται ότι «...μικρὸς ἀριθμὸς Ἑλλήνων διαβιούσε στὶς ἀρχές τῆς δευτέρης δεκαετίας τοῦ 20^{ου} αἰῶνα στὰ χωριά Ἀη Πιάς, Ἀη Γιώργης, Ἀκαλάνι, Ἀμπαρλή, Ἀρναούτκιοῖ, Γαλατάρια, Γενή Μαχαλέ καὶ Γρύπες».

Στὸ βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυρίων τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918»⁴⁰ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὸ χωριὸ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Α' Βαλκανικοῦ Πολέμου: «Εἰς τὸ χωρίον Ἀρναούτκιοῖ ἐπεκράτησε πλήρης τρομοκρατία. Ὁ Σωτήριος Ράλλης, ὁ Παναγιώτης Γεωργίου καὶ ὁ Θεοδόσιος Ἀλεξάνδρου τὴν 11^η Μαΐου μεταβά- ντες εἰς τὸ δάσος τοῦ χωρίου πρὸς κατασκευὴν ἀνθράκων ὑπέστησαν ἐπίθεσιν ἐνόπλων Τούρκων· καὶ ὁ μὲν πρῶτος κατὰ τὴν γενομένην νεκροψίαν ἐφονεύθη διὰ ξιφολόγχης, θραυσθέντος καὶ τοῦ κρανίου αὐτοῦ, ὁ δεύτερος ἐπυροβολήθη ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ἐκτυπήθη διὰ μαχαίρας εἰς τὸν λαιμόν, ἀπὸ τοῦ σώματος δὲ αὐτοῦ ἐξήχθησαν τέσσαρα κυβερνητικὰ φυσιγγία, ἀπὸ δὲ τοῦ νεκροῦ τοῦ Θεοδοσίου ἐξήχθησαν τρεῖς σφαίραι.

Ἐν τῇ αὐτῇ χωρίῳ ἐν διαστήματι δύο ἐβδομάδων ἐφονεύθησαν 14 οἰκογενειάρχαι.

Ὁ Χαρίτων Ἐμμανουήλ τῇ 28 Ἰουνίου 1914 μεταβὰς ἵνα ξυλευθῇ ἀπὸ τοῦ κοινοτικοῦ δάσους παρὰ τὸ ὀθωμανικὸν χωρίον Σαμλάρ ἐτραυματίσθη διὰ πυροβολισμοῦ ὑπὸ τριῶν ὀπλισμένων Τούρκων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο στρατιῶται καὶ εἷς χωροφύλαξ».

Ἐγκατάσταση στὴν Ἑλλάδα - Κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν (1923 - 1924) οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Ἀρναούτκιοῖ ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό. Ἀπὸ τὶς οἰκογένειες ποὺ ἀφίχθησαν στὴν Ἑλλάδα: τὸ 50,8% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Ἅγιος Διονύσιος (Διονυσίου) τῆς Χαλκιδικῆς. Τὸ 28,3% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Ἅγιοι Ἀπόστολοι (Πέλλα) Πέλλας. Τὸ 11,8% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Καρασινὰν (Πλάγια) Παιονίας Κιλίκis. Τὸ ὑπόλοιπο 9,1% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὰ χωριά Νικηφόρο Δράμας, Μυροβλήτη Δράμας, Φιλώτας Φλωρίνης, Πρόχωμα Θεσσαλονίκης, Νέα Ραιδεστὸς Θεσσαλονίκης, Γέφυρα Θεσσαλονίκης, Κασκάρκα (Καλοχώρι) Θεσσαλονίκης, Ροδό- κηπος Χαλκιδικῆς, Κοπανὸς Ἡμαθίας, Γουμένισσα Κιλίκis καὶ Νέα Πέλλα Πέλλας.⁴¹

⁴⁰ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυρίων τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Διωγμοὶ καὶ μαρτυρία τοῦ ἐν Θράκῃ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιον Η' «Ἐπαρχία Δέρκων», σελ.50.

⁴¹ Τὰ στοιχεῖα τῶν τόπων ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνας τῆς ἱστοσελίδας «Στὰ Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020) ὕστερα ἀπὸ ἀνάλυση τοῦ «Ὀνομαστικοῦ εὑρετηρίου ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθήνα 1928, ποὺ περιλαμβάνει ὀνομαστικούς καταλόγους προσφύγων μὲ ἀναγραφὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους καὶ τοῦ τόπου ἐγκατάστασής τους στὴν Ἑλλάδα. Στὴν ἔρευνα τῆς ἱστοσελίδας, καταμετρῶνται οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν προσφύγων καὶ ὄχι τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν ἢ οἱ κληρονόμοι τους. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων βρέθηκε νὰ ἔχουν γίνῃ διπλοεγγραφὲς στοὺς ἀριθμοὺς δηλώσεων τῶν προσφύγων καὶ παραλείψει ἐγγραφῶν προσφύγων.

Δημώδη ἄσματα - «Κάτω στὸ ρορορορὸρ καὶ ᾽ς τὸ Βελιγράδι».⁴² Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὸ Ἀρναούτκιοι Δέρκων καθὼς καὶ στὰ χωριὰ Μπογάζκιοῖ, Ἀγιασματάκι, Ἰμβροχώρι, Βελιγράδι καὶ Πύργο. Χορὸς κασάπικος. Ὑπαγόρευση: Σουλτάνα Χ΄ Νικολάου.

Κάτω ᾽ς τὸ ρορορορὸρ καὶ ᾽ς τὸ Βελιγράδι
 ᾽σέρνανε οἱ ἔμμορφαις τὸν χορὸ γαῖτάνι.
 Γιόκ, γιόκ, γιόκ, γιόκ, σεντέν πασκά, γιάριμ, γιόκ.⁴³
 ᾽ἦτανε καὶ μιὰ ἔμμορφη ποὺ λάμπει σὰν φεγγάρι
 λάμπουν καὶ τὰ ματάκια της σὰν τὰ μαργαριτάρια
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Δέρνομαι, σκοτώνομαι νὰ σὲ πάρω θέλω.
 -Κι ἂν δαρθῆς καὶ σκοτωθῆς πάλι δὲν σὲ πέρνω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Δέρνομαι, σκοτώνομαι νὰ σὲ πάρω θέλω.
 -Κι ἂν δαρθῆς καὶ σκοτωθῆς πάλι δὲν σὲ θέλω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Ἰμπρισίμι⁴⁴ γένομαι, ᾽ς τὸ τσαρσί πηγαίνω.
 -Πέντε ἱπεκτζῆ ὀλούρουμ⁴⁵ ἔρχομαι σὲ πέρνω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Δέρνομαι, σκοτώνομαι νὰ σὲ πάρω θέλω.
 -Κι ἂν δαρθῆς καὶ σκοτωθῆς πάλι δὲν σὲ θέλω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Μπαρπουνάκι γένομαι, ᾽ς τὸ γιαλὸ πηγαίνω.
 -Πέντε μπαλουκτζῆ ὀλούρουμ⁴⁶ ἔρχομαι σὲ πέρνω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Ὅρνιθίτσα γίνομαι ᾽ς τὸ κουμάσι⁴⁷ μπαίνω.
 -Πέντε πῖρ Χορὸζ⁴⁸ ὀλούρουμ ἔρχομαι σὲ πέρνω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.
 -Χορταράκι γίνομαι ᾽ς τὸ βουνὸ φυτρώνω.
 -Πέντε πῖρ Κουζοῦ⁴⁹ ὀλούρουμ ἔρχομαι σὲ τρώγω.
 Γιόκ, γιόκ κ.λπ.

Ἦ ἔρευνα γιὰ τὸ Ἀρναούτκιοι δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ ΕΝΔΟΧΩΡΑ τχ.121 τὸν Σεπτέμβριο 2021 μὲ τίτλο: «Θοδωρὴς Π. Μποράκης - Τὸ Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσοῦ τῆς Μητρ. Δέρκων στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη».

⁴² Γεώργιος Δ. Παχτίκος, «260 Δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

⁴³ Τουρκικὲς λέξεις «...δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει ἀγάπη μου, ἀπὸ σένα ἄλλη δὲν ὑπάρχει.»

⁴⁴ Μεταξωτὴ κλωστή.

⁴⁵ Κι ἐγὼ μεταξὰς γίνομαι.

⁴⁶ Κι ἐγὼ ψαράς γίνομαι.

⁴⁷ Κοτέτσι.

⁴⁸ Κι ἐγὼ πετεινὸς γίνομαι.

⁴⁹ Κι ἐγὼ πρόβατο γίνομαι.

Ὁ Πύργος τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Kemerburgaz)

Ὁ Πύργος βρίσκεται στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἀνῆκε στὴ Μητρόπολη Δέρκων. Βρίσκεται δυτικὰ ἀπὸ τὸ Δάσος τοῦ Βελιγραδίου, 14 χιλιόμετρα ἀνατολικά ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀρναούτκιοι, 10 χιλιόμετρα δυτικὰ τῶν ἀκτῶν τοῦ Βοσπόρου καὶ 15 χιλιόμετρα βόρεια - βορειοδυτικὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Πύργος ὑπάγεται στὸν νομὸ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔχει γεωγραφικὸ στίγμα: 41°9'34"N, 28°54'46"E καὶ ὑψόμετρο 59 μέτρα.

Γιὰ τὸν Πύργο ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς στὸ περιοδικὸ «Θρακικά»,⁵⁰ «Πύργος»⁵¹ - τ. Μπουργκάζ, νῦν Κεμέρ Μπουργκάζ. Κεῖται νοτιοδυτικὰ τοῦ Μπαχτσέ Κιοϊ καὶ τοῦ Βελιγραδίου, ἐπὶ τοῦ Βορβύσου. Εἶναι κτίσμα καὶ θερινὴ διαμονὴ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, 1183 - 1185 πού ὕψωσεν ἐδῶ τὸν Πύργον του. Αὐτὸς μεταχέτευσεν εἰς τὸν ἐπισκευασθέντα ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος τὸν ποταμὸν Ὑδράλην πρὸ τοῦ 1185. Ἡ νεότερα οἰκοδομὴ τοῦ Πύργου τοῦ νεοῦ (Βουργάζ) ὀφείλεται εἰς τὸν Ὅσμαν Β', γενομένη πρὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1622 καὶ ἀποτελοῦσα τὸ μοναδικὸν ἔργον τῆς 4ετοῦς ἀτυχοῦς βασιλείας του. Ὑπεράνω τοῦ Πύργου ὑπάρχουν 4 ὑδραγωγοί, οἱ 3 τῶν ὁποίων ἔχουν ἀπὸ 50 ἀψίδας· ὁ πλησιέστερος πρὸς τὸ χωρίον, ὁ κυρίως Μακρός, εἶναι Βυζαντινός, διώροφος καὶ ὡραιότατος. Αὐτὸς μετοχεύει τὰ νερά τῆς κοιλάδος τοῦ Βελιγραδίου καὶ τῶν μετ' αὐτῆς καὶ καταλήγει νοτίως εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ Ἐγρύκαπου. Ἡ κοιλάς αὕτῃ σκιαζεται ἀπὸ ἱτιές καὶ λευκές, τὸ δὲ πλησίον πυκνὸν καὶ ἄγριον δάσος ἔχει βαλανιδιές, πλατάνια, φτελιές καὶ πεῦκα. Εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ δάσους κατωφέρειαν ἦσαν τὰ σπίτια τοῦ μεγάλου αὐτοῦ χωριοῦ· καὶ πέραν, εἰς τὸ ἄκρον λόφου, βορειοδυτικῶς, τὸ τουρκοκατακεκμενὸν Πετεινοχώρι, διατηροῦν τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν θεμελιωτὴν του βυζαντινὸν στρατηγὸν Πετεινόν. Εἰς τὸ λουτρὸν τοῦ Πετεινοχωρίου ἐπήγαιναν πεζῇ αἱ κυραὶ τοῦ Πύργου, διημερεύουσαι εἰς αὐτό, ὅπως λέγει ὁ Βυζαντινὸς κατὰ τὴν γνωστὴν τουρκικὴν συνῆθειαν. Ὁ Πύργος ἦτο τὸ μεγαλύτερον καὶ πολυανθρωπότερον τῶν μεσογείων χωριῶν τῆς Δέρκων. Εἶχε 550 οἰκογενείας μὲ ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Ἐνωρίτατα δὲ ἀπέκτησεν, ἀπὸ τὸ 1782, λίθινον σχολεῖον, τὸ δὲ 1878 ἐκτίσθη, φαίνεται, τὸ δεύτερον μεγάλῃ καὶ λαμπρᾷ λίθινῃ οἰκοδομῇ. Εἰς αὐτὴν ἐστεγαζέτο ἡ ἑλληνοδημοτικὴ σχολή του μὲ 160 ἄρρενα ὑπὸ δύο διδασκάλους καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον του μὲ 60 κορίτσια ὑπὸ μίαν διδασκάλισσαν. Εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τῶν ἀρρένων ἐδιδάσκετο καὶ ἡ γαλλικὴ.

⁵⁰ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 13^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1940. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην - Ἡ ἐπαρχία Δέρκων», σελ. 140 [35. Πύργος] τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννίου.

⁵¹ «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης» τοῦ Ἀχιλλέα Θ. Σαμοθράκη, Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήναι 1963 - ΠΥΡΓΟΣ «Κώμη τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κειμένη περὶ τὰ 12 χιλιόμετρα Β.Δ. τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τῆς κοιλάδος Κεάτ Χανέ Σού. Ὀλίγον βορείωτερον αὐτῆς πηγάζει ὁ ποταμὸς Κύδαρις»⁵¹ (νῦν Ἀλὴ Μπέη ἢ Σιλιχτάρ). Ἦτο ἡ θερινὴ διαμονὴ τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἐν τῇ κώμῃ ταύτῃ ὑπάρχει ἡ μεγάλῃ δεξαμενὴ Μπάλ Χαβούζ καλουμένη οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ (1183 - 1185). Ἐπισκευασθεῖσα τὸν XVII αἰῶνα, χρησιμεύει πρὸς περισυλλογὴν τῶν ὑδάτων διαφόρων ἄλλων δεξαμενῶν, ἐντεῦθεν δὲ παροχετεύεται τὸ ὕδωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Νῦν Κεμέρ Μπουργκάζ».

Ὁ Καλέμης τὸ 1884 διεπίστωσε ὅτι τὸ χωρίον εἰσέπραττε τριπλάσια τῶν ἐξόδων του ἀπὸ ἐνοίκια κτημάτων τοῦ δήμου προερχόμενα. Ἦτο ὁ πρῶτος τόσο πλούσιος δήμος τῆς Δέρκων μὲ ἐτήσιον προϋπολογισμόν τῶν σχολείων λ.Τ. 130. Ἰδρυτὴς τοῦ σχολείου του ἦτο ὁ ἀπὸ Ἀγχιιάλου γενόμενος μητροπολίτης Δέρκων Ἀνανίας (1773 - 1791) «ὀλίγον πρὸ τοῦ 1780», ὅπως γράφει ὁ Ξ. Σιδερίδης, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν Χρονικῶν τῆς Πατρ. Ἀκαδημίας, σελ. 222 τοῦ Μ. Γεδεῶν, ἐνῶ ἡ ὑπέρυθρος τῆς σχολῆς χρονολογία, 1782, στηρίζεται εἰς τὸ Ἑορτολόγιον, σελ. 238, τοῦ ἰδίου σοφοῦ ἀναδιφητοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, ἀντεγράφη δὲ ἐξ αὐτῆς καὶ ἀπὸ τὸν Τρ. Εὐαγγελίδην (αὐτ. σ. 45). Ὁ Μ. Γεδεῶν ἀναφέρει διδάσκαλον τῆς σχολῆς Πύργου τὸν Δημήτριον Ντεβετζήν, πατέρα τοῦ τότε ὀκταετοῦς καὶ εἴτα Οἰκ. Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' διδάξαντα 1833 - 1842, μὲ πολλὴν πρωτοτυπία: ὁ διδάσκαλος ἔρειπτεν ἐν κινήτῳ γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου πρὸς τὴν ὀροφήν, ὅπως παίζουν τὰ παιδιὰ ρίπτοντα νόμισμα εἰς ὕψος ἐπιφωνοῦντα «κοράνα ἢ γράμματα», καὶ ὁ μαθητὴς ποῦ θὰ διέκρινε πρῶτος τὸ γράμμα, ἐλάμβανε ἐν λουκούμι ὡς βραβεῖον! Τὸ 1909 - 1911 ἐδίδαξεν ὁ Μ. Σαραντῆς.

Ἡ κωμόπολις ἀπετέλει δῆμον καὶ ἦτο ἔδρα τοῦ μουδῆρη, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπήγοντο αἱ κοινότητες τῶν πέριξ χωρίων, τῶν ὁποίων οἱ μουκτάρηδες συνερχόμενοι κατὰ Δευτέραν εἰς αὐτό, συνεσκέπτοντο διὰ τὰ κοινοτικά των. Ἀπὸ τοῦ 1882 ὁ Πύργος εἶχε «Φιλόμουςον Ἀδερφότητα» ἰδρυθεῖσαν ἀπὸ τοὺς νέους τῆς κωμοπόλεως, μὲ σκοπὸν νὰ συνδράμει τὰ ἐκπαιδευτήριά του. Τὸ 1918 ἡ δημογεροντία του κατέγραψεν 992 σπῆτια μὲ 5.000 πληθυσμόν. Οἱ κάτοικοί του, πτηνοτρόφοι καὶ ἀγρόται, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι ἰδιοκτῆται, ἐργάται καὶ πωλητὰι συγχρόνως τῶν προϊόντων τῶν ἐκτεταμένων κήπων των, διετήρουν τὰ ὠραία ἔθιμά των.

Κατὰ τὴν τριήμερον τῆς 15 Αὐγούστου μετὰ τὴν λειτουργίαν, μετέβαινον εἰς τὸ πλησίον ἀγίασμα, ὅπου κάποιος ἐξ αὐτῶν προσήγε μέγαλον ἄρτον· ὁ ἴδιος ὑποχρεοῦτο νὰ προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν ποσότητα λαδιοῦ εἰς πρώτην προσφοράν, ποῦ πολλάκις ἔφτανε τὰς 150 ὀκ. ἐπειδὴ οἱ δυνάμενοι ἐκ τῶν κατοίκων ὁλονέν ἐπλειοδότην. Τὸ ἔθιμον ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὸ μικρὸν Ἀρναούτκιοι τῆς Δέρκων. Ἐπειτα ἐμοιράζοντο εἰς τὸν λαὸν τὰ κόλλυβα καὶ τὸ ψητὸν βωδινόν, ἀπὸ τὰ σφαχτά, ποῦ προσεφέροντο, ὡς ἱλαστήριος θυσία (κουρμπάνι).

Ποιητικωτάτῃ ἐπίσης ἦτο ἡ τελετὴ τοῦ γάμου. Μετὰ τὴν στέψιν ὁμιλος γυναικῶν ἔφερε τοὺς νεονύμφους γύρα ἀπὸ τὸ «τρискέλι», ἐνῶ ἐτραγουδοῦσε:

Καλῶς ὥρισε, περδικίτσα,

μὲς σ' αὐτὴν τὴ γειτονίτσα.

Ἔλα ἐδῶ πουλιά νὰ βγάλῃς,

ἔλα ἐδῶ νὰ ξεπουλιάσεις.

Ἀστραπὲς βροντὲς ν' ἀκούσης,

τὰ πουλιά σου μὴν τ' ἀφήσεις.

Νᾶναι ἡ νύφη τριγονάκι

κι ὁ γαμβρὸς περιστεράκι.

Νᾶναι καὶ τὰ συμπεθέρια

περιβόλια μὲ τὰ δένδρα.

Διωγμοί - Αἱ πιέσεις καὶ ὁ τρόμος ἠνάγκασαν τοὺς Πυργίους ἢ Μπουργαζλήδες, συμποσυνόμενοι τότε εἰς 1.650, ὅπως καὶ τοῦ Καλφᾶ καὶ τοῦ Ἰμβροχωριοῦ, νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια των ἀπὸ τοῦ 1914 καὶ μετὰ περιπλάνησιν καθ' ὅλον τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον, εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Νικαίας, κατέφυγον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἦδη εἶναι ἐγκατεστημένοι ΒΔ καὶ εἰς 17 χιλ. ἀπὸ τῆς Αἰδηψοῦ ἀπόστασιν, παρὰ τοὺς Ὑρεοὺς πρῶν Ἰστιάϊαν, συνοικίσαντες τὸν Νέον Πύργον. Ἐπίσης Πυργιώτες κατοικοῦν εἰς τὰ νέα σφαγεῖα, τὸν συνοικισμὸν Περιστερί καὶ τὴν Κηφισιὰν τῶν Ἀθηνῶν. Ζοῦν ὡς ἀγρόται καὶ περιβολάρηδες».

Στὸ βιβλίον «Μαύρη βίβλος διωγμῶν καὶ μαρτυριῶν» ἀναγράφονται γιὰ τὸν Πύργο: «Ἦδη ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1915 ἡ κωμόπολις αὕτη πολλαχῶς καὶ ἰδίως δι' αὐστηροῦ ἐμπορικῷ ἀποκλεισμοῦ πιεσθεῖσα ἤρξατο σιγὰ καὶ κάτ' ὀλίγον διαλυομένη· πολλοὶ τῶν κατοίκων φεύγοντες τὰς ἀπειλὰς καὶ τὰς διαρπαγὰς τῶν ἐγκατασταθέντων ἐκεῖ τουρκαλβανῶν προσφύγων μετηνάστευσαν εἰς τὴν πρωτεύουσιν. Ἡ ἐγκατάστασις καὶ ἄλλων Τούρκων μεταναστῶν ἐξηνάγκασεν αὐτὴν εἰς τέλειον ἐκπατρισμὸν (κατὰ Μάϊον 1915), οἱ δὲ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν Νικαίας». ⁵²

Τὴν 10^η Ὀκτωβρίου 1924 οἱ κάτοικοι τοῦ Πύργου, ὡς ἀνταλλάξιμοι, μετακινήθηκαν στὸ Μπουγιούκ Ντερέ ὅπου ἐπιβιβάστηκαν σὲ πλοῖα μὲ προορισμὸ τὴν Ἑλλάδα.

Δημῶδη ἄσματα - Α' «Τὸ καμαρωτό». ⁵³ Τραγουδιόταν ἀπὸ γυναῖκες στὸν Πύργο ὅταν ἡ νύφη ὀδηγοῦνταν ἀπὸ τὴν πατρικὴ τῆς οἰκία στὴν ἐκκλησίαν γιὰ τὴ στέψη. Ὑπαγόρευση Γαρουφαλῖας Στυλ. Μαρούφογλου.

1. Πορπάτα, νύφ' καὶ βράδυνασε
(ἄχ!) κι ὁ γήλιος βασιλεῖει.
2. Δὲν εἶναι κρίμα σ' τὸν γαμβρὸ
(ἄχ!) ποὺ κάθεται καὶ κλαίει;
3. Πορπάτα, νυμφοπούλα μου
(ἄχ!) πῶς περπατοῦσες πρῶτα.
4. Καὶ ὁ γαμβρὸς σὲ καρτερεῖ
(ἄχ!) σ' τῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα.
5. Ἐβγα μητέρα τοῦ γαμβροῦ
(ἄχ!) καὶ πεθερὰ τῆς νύμφης.
6. Ἦρθε ἡ νύμφη σ' τὴν αὐλὴ
(ἄχ!) κουφέτα νὰ ραντίσεις.
7. Ἡ νύμφη μας εἶναι χρυσή
(ἄχ!) σὰν τὴν χρυσὴ λαμπάδα.
8. Καλὰ νὰ τὴν κοιτάζετε
(ἄχ!) γιατί δὲν ἔχει μάνα.

⁵² Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καὶ Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Διωγμοὶ καὶ μαρτύρια τοῦ ἐν Θράκῃ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στὸ κεφάλαιο Η' «Ἐπαρχία Δέρκων» σελ.53.

⁵³ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

Β' «Διῶξε με, μάνα μ', διῶξε με».⁵⁴ Τραγουδιόταν στὸν Πύργο ἀπὸ ὁμάδα γεροντότερων γυναικῶν ποὺ θρηνοῦσαν. Ὑπαγόρευση Ἀναστασίας Λ. Μπόσχου.

Διῶξε με, μάνα ἴμ, διῶξε με
καὶ γῶ νὰ πάγω θέλω
καὶ νὰ μαυρίσ' ἡ γειτονιά,
νὰ κάμω μῆνες δώδεκα
καὶ χρόνια δεκαπέντε.
Ἄντε μάνα μ', ἔς τὴν ἐκκλησιὰ
καὶ κᾶμε τὸν σταυρό σου
καὶ διέ τις νειαῖς
ἂ διῆς τις νειούς,
ἂ διῆς τὰ παλλικάρια
ἂ διῆς τὸν τόπο μ' ἄδειονα
καὶ τὸ στασίδι μαῦρο.
Πᾶρε, μάνα μ', τὰ βουνά,
μάνα μ', τὰ μονοπάτια
νὰ λές ποῦ εἶν' ὁ γιοῦτσος μου
ὁ καπετὰν Γιωργάκης.
-Ἐψές βράδυ τὸν εἶδαμε
ἔς τῆς Ἑρετῆς τὴν πόρτα·
ἔχει τὸ χῶμα πάπλωμα
τὴν γῆ τὴν εἶχε στρώμα
ἓνα κομμάτι μάρμαρο
τὸ εἶχε μαξιλάρι.
Μαῦρα πουλιὰ τὸν τρώγανε
κι ἄσπρα τὸν τριγυρίζανε.
Ἕνα χρυσὸ χρυσούτσικο
κάθεται καὶ τὸν κλαίει.
Φάγε κι ἐσύ, χρυσὸ πουλί,
ἀντρειωμένες πλάτες
νὰ κάμεις φτερούγιες παχυνές
καὶ μύτη κοκαλένια,
νὰ βγάνω τὴν φτερούγα σου
τρία χρυσὰ κοντύλια
νὰ γράψω τρία γράμματα
τρία κακὰ μαντάτα.
Ἕνα τὸ δώκεις στὴ μάνα μου
τ' ἄλλο στὴν ἀδερφή μου,

⁵⁴ Γεώργιος Δ. Παχτίκος, «260 Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

τὸ τρίτο τὸ φαρμακερὸ
τὸ δώκεις στὴν καλή μου.
"Οντας ν' ἀναγνώνει ἡ μάνα μου
νὰ κλαίει ἡ ἀδερφή μου,
κι ὄντας ν' ἀγνώνει ἡ ἀδερφή μου
νὰ κλαίει ἡ καλή μου,
κι ὄντας ν' ἀγνώνει ἡ καλή μου
νὰ κλαίει ὁ κόσμος ὅλος.

Ἡ Ἀρτάκη τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου (Erdek)^{55 56}

Ἡ Ἀρτάκη εἶναι παραλιακὴ πόλη στὸ νότιο - νοτιοδυτικὸ τμήμα τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου στὰ μικρασιατικὰ παράλια τῆς Προποντίδας. Σύμφωνα μὲ τὸν Δημήτριο Σταματόπουλο: «...ἀπέχει 16 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῆς Πανόρμου, 110 χιλιόμετρα δυτικὰ - βορειοδυτικὰ τῆς Προύσας καὶ 120 χιλιόμετρα νοτιοδυτικὰ τοῦ Οἴκουμηνικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Σήμερα ἔχει πάνω ἀπὸ 20.000 κατοίκους, τουρκοκρατικῆς καταγωγῆς στὴν πλειονότητά τους, καὶ εἶναι ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐνοποιημένου, πλέον, Δήμου ποὺ περιλαμβάνει ὅλα τὰ χωριὰ τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου.⁵⁷ Ὑπῆρξε μία ἀπὸ τίς 43 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου⁵⁸ ποὺ ὁ πληθυσμὸς της διώχθηκε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923.⁵⁹

⁵⁵ Ἱστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Μεῖζονος Ἑλληνισμοῦ, θεματικὴ ἐνότητα «Ἀρτάκη», Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002 <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

⁵⁶ Ἱστοσελίδα EVIAPORTAL <https://eviaportal.gr/i-istorikh-artaki-tis-kyzikoy/>

⁵⁷ Ἐκδόσεις «Κύζικος» <https://www.kyzikos.gr/h-kyzikos/i-artaki/>

⁵⁸ Στὴν ἱστοσελίδα τοῦ Οἴκουμηνικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, στὴν ἐνότητα Μητρόπολη Κυζίκου [<http://users.sch.gr/markmarkou/katalog/ecp/kyzikos.htm>] ἀναφέρονται 40 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως: «Στὶς ἀρχές τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα (μετὰ τὸ 1913) ἡ Μητρόπολη Κυζίκου περιλάμβανε τοὺς κατωτέρω οἰκισμοὺς: 1) Ἀρτάκη (Erdek), 2) Βαθὺ (Turan), 3) Γωνιά (Ocaklar), 4) Διαβατὴ (Çayağzi), 5) Δρακοῦντα (Doğanlar), 6) Καστέλλιον (Kestanelik), 7) Κατάτοπος (Ormanlı), 8) Κάτω Νεοχώριο (Aşağıyapıcı), 9) Ἄνω Νεοχώριο (Yukarıyapıcı), 10) Μηχανιώνα (Çakilköy), 11) Πέραμος (Karsiyaka), 12) Ρόδα (Narlı), 13) Λαγγάδα (Ballıpinar), 14) Χαρακί (İlhanköy), 15) Πάνορμος (Bandırma), 16) Γετζές (Yenice), 17) Σκαμνιές (Dutlیمان), 18) Ἐδιντζίκη (Edincik), 19) Σμαῦλο (Gölyaka), 20) Μουσάτζα ἢ Ἀβασικά (Misakça), 21) Γκιονέν (Gönen), 22) Κιλχί (Killik), 23) Κοτζιὰ Μπουνάρ (Kocapınar), 24) Σαρκί Κιοϊ (Sarıköy), 25) Χαβουτζή (Havutça), 26) Ἐλπιζλή (Hafızhüseyinbey), 27) Σογιούτ (Söğüt köy), 28) Μπάλια ἢ Βαλλιὰ (Balya), 29) Μπαλοῦκ Ἐσέρ (Balıkesir), 30) Τόμπελεν ἢ Τοπελέν (Toybelen), 31) Γενή Κιοϊ (Yeniköy), 32) Ἀλατζὰ Μπαϊρ (Alacabayır), 33) Σιντιργί (Sındırğı), 34) Ἴβρεντή (İvrindi), 35) Παλάτι ἢ Μπαλά (Dursunbey), 36) Τὰς Κεσί (Taşkesiği), 37) Χατζή Παγώνη (Şevketiye), 38) Κοπάση (Kubaş), 39) Καραϊδί (Karaaydin), 40) Ἀλὰ Κιλισέ (Gündoğdu).»

⁵⁹ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 23^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1955. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ο ἑλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ ἔτος 1911 εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξεδιώχθη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τῇ 1923» τοῦ Μιλιτιάδου Σαραντιῆ. Στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου (1911): Κοινότητες 43, Ἕλληνες κάτοικοι 41.331.

Ἡ ἑλληνικὴ ὀνομασία τοῦ οἰκισμοῦ ἦταν Ἀρτάκη (στὴν ἀρχαιότητα ἦταν γνωστὴ ὡς Ὑρτάκη ἢ Ὑρτάκιον καὶ ἦταν μάλλον ἀποικία τῶν Μιλησίων) καὶ ἔτσι ἦταν καταχωρισμένη στὰ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα. Ἡ ἐπίσημη ὀνομασία τοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἡ ἀναγραφὴ του στὰ ἐπίσημα ὀθωμανικά ἔγγραφα ἦταν Ἐρντέκ (Erdek). Ἡ Ἀρτάκη ὑπῆρξε πόλη σύγχρονη ἢ καὶ παλαιότερη τῆς ἀρχαίας Κυζίκου, καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ κατοικεῖται ἀδιαλείπτως μέχρι τὸ 1922. Βρισκόταν 10 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῶν ἐρείπων τῆς ἀρχαίας Κυζίκου, χτισμένη πάνω σὲ ἓνα τριγωνικὸ ἀκρωτήριο καὶ ἔχοντας ἀπέναντί της τὴ νῆσο Κερά, μὲ τὴν ὁποία σχηματίζει ἓνα μικρὸ ἀλλὰ ἀσφαλὲς λιμάνι. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως τῆς Κυζίκου τὸ 1063 ἀπὸ σεισμό, ἡ Ἀρτάκη ἔγινε ἔδρα τῆς μητροπόλεως Κυζίκου, καὶ ἀπὸ τὴν κατὰκτησὴ της ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ 1339 ἔδρα διοικήσεως (ἐπαρχίας, καζά).⁶⁰ Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ἡ Ἀρτάκη ἦταν ἔδρα καϊμακαμλικοῦ (kaymakamlık), ἡ ὁποία ἀνῆκε στὸ μουντεσαριφλίκι (mutasarrıflık) τοῦ Μπαλού-κεσερ τοῦ βιλαετίου (vilayet) τῆς Προύσας. Ἡ ἐπαρχία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χωριά τῆς Κυζικηνῆς Χερσονήσου, περιλάμβανε καὶ τὶς Προικονήσους (Μαρμαρά, Ἀλώνη, Ἀφισιά, Κούταλη). Στὴν Ἀρτάκη λειτουργοῦσε ὀκταμελὴς δημογεροντία, μὲ δύο γραμματεῖς.⁶¹ Ταυτόχρονα ὑπῆρχε ἐφορεία τῶν σχολείων, ὅπως καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐπίτροπη. Ἡ Ἀρτάκη ἦταν ἀκόμα ἔδρα Πνευματικοῦ Δικαστηρίου (ἀποτελούμενου ἀπὸ 4 κληρικοὺς - ἱερεῖς) καὶ Μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου (ἀποτελούμενου ἀπὸ 4 δημογέροντες), καὶ τὰ δύο ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀρτάκης ἔφθανε περίπου τοὺς 10.000 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 7.000 περίπου ἦταν ἑλληνορθόδοξοι καὶ οἱ 3.000 μουσουλμάνοι, ἐκ τῶν ὁποίων 500 Κιρκάσιοι. Ὑπῆρχαν ἐπίσης 5 - 6 οἰκογένειες Ἑβραίων καὶ λίγοι Ἀρμένιοι.⁶²

⁶⁰ Ἱστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Πράγματι ἡ Ἀρτάκη ἀναφέρεται σὲ ἀντίστοιχα ὀθωμανικά ἔγγραφα τοῦ 14^{ου} αἰῶνα - βλ. Ertuzun, Resit M., Kapıdagı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar (Κωνσταντινούπολη 1953), σελ. 220.

⁶¹ Ἱστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Ἡ δημογεροντία παλαιότερα διοριζόταν ἀπὸ τὸν μητροπολίτη. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ πρωτοβουλία τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Κωνσταντίνου Ἀλεξανδρίδη (1900 - 1903) συντάχθηκε κοινοτικὸς κανονισμὸς τὸ 1900 σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο τὰ μέλη τῆς δημογεροντίας ἐκλέγονταν ἀπὸ γενικὴ συνέλευση ἀντιπροσώπων τῶν ἐνοριῶν τῆς πόλης, ποὺ μὲ τὴ σειρά τους ἀναδεικνύονταν μὲ μυστικὴ ψηφοφορία τῶν κατοίκων. Ἡ θητεία τῶν δημογερόντων ἦταν τετραετής (τὸ ἕμισυ τῶν μελῶν τῆς δημογεροντίας ἀνανεωνόταν κάθε δύο χρόνια), ἐνῶ τῶν μελῶν τῶν ὑπόλοιπων κοινοτικῶν ὀργάνων (Ἐφορία τῶν σχολείων κ.λπ.) διετής -βλ. Μακρής, Ἱπ. Κ., «Πνευματικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις ἐν Ἀρτάκη καὶ τοῖς περίξ ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1922», Μικρασιατικά Χρονικά 10 (1963), σελ. 360.

⁶² Ἱστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα διὰλέξης τοῦ Α. Μαλκώτση στὸν Σύλλογο «Ἡ Ἀνατολή», ἡ Ἀρτάκη γιὰ τὸ ἔτος 1893 -1894 εἶχε συνολικὸ ἀριθμὸ 12.850 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ 3/4 ἦταν ἑλληνορθόδοξοι καὶ τὸ 1/4 ὀθωμανοὶ (Τοῦρκοι δηλαδὴ) καὶ Κιρκάσιοι (βλ. Μαλκώτσης, Α., «Περὶ τῆς Χερσονήσου Κυζίκου ἢ Ἀρκτονήσου ἢ (Τοῦρά) Καπουδαγί», Ξενοφάνης 1 [1896], σελ. 257).

Οί Μουσουλμάνοι τῆς Ἀρτάκης ἦταν γεωργοί, εὐποροὶ κτηματίες ἢ καὶ κρατικοὶ υπάλληλοι. Ὡστόσο τὸ ἑλληνορθόδοξο στοιχεῖο ἦταν αὐτὸ πού πρωτοστατοῦσε στὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς πόλης. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν καταγωγὴν τῶν ἑλληνορθόδοξων κατοίκων τοῦ οἰκισμού, οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς θεωροῦνταν ντόπιοι. Ὑπῆρχαν ὥστόσο καὶ ἀρκετοὶ ἔποικοι εἴτε ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ Αἰγαίου (Κρήτη, Δωδεκάνησα, νησιὰ Βορείου Αἰγαίου, καὶ κυρίως Μυτιλήνη) εἴτε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας. Ἡ παρουσία πολλῶν κατοίκων νησιωτικῆς καταγωγῆς ἴσως νὰ ἐξηγεῖ τόσο τὸ «νησιώτικο» χρῶμα πολλῶν τραγουδιῶν τῶν Ἀρτακηνῶν ὅσο καὶ τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν διαλεκτολογικῶν ιδιαιτεροτήτων πού διέκριναν τὴν Ἀρτακηνὴ ντοπολαλιά. Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἡ πλειοψηφία τῶν ἑλληνορθόδοξων κατοίκων τῆς Ἀρτάκης θεωροῦνταν ντόπιοι. Σὲ δύο ὁμως συνοικίες τῆς πόλης οἱ ἐκεῖ ἑλληνορθόδοξοι ἦταν ἔποικοι: στὴ συνοικία «Γκῶτκα» καὶ στὴ συνοικία «Κουζάνι». Ἡ ὀνομασία τῆς πρώτης εἶναι κατὰ πάσα πιθανότητα παραφθορὰ τῆς λέξης «Κῶτিকা», ἡ ὁποία δείχνει ὅτι ἡ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῶν εἶχε τίς ρίζες τῆς στήν Κῶ. Ἀντίστοιχα στὴ συνοικία «Κουζάνι», ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ βορειοανατολικὸ μέρος τοῦ οἰκισμού καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο τῶν ἀρχαίων τειχῶν, κατοικοῦσαν ἔποικοι ἀπὸ τὴν Κοζάνη. Ἐπίσης ἀνατολικότερα ὑπῆρχε καὶ ἡ συνοικία «Κατσούρι» (συνοικία μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα συναντᾶμε καὶ στὴν Πάνορμο), τῆς ὁποίας οἱ ἑλληνορθόδοξοι κάτοικοι ἤρθαν ἐπίσης ἀπὸ τὴ Μακεδονία (Καστοριά). Οἱ ἑλληνορθόδοξοι τῶν συνοικιῶν «Κουζάνι» καὶ «Κατσούρι» πρέπει νὰ ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ στὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καὶ ἦταν κατὰ βάση ξυλοκόποι καὶ ἀνθρακωρύχοι, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἀρτακηνούς πού ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία. Στὴ συνοικία «Κατσούρι», καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὴν στὸ βορειοδυτικὸ ἄκρο τῆς πόλης, ἐγκαταστάθηκαν μετὰ τὸ 1862 καὶ 32 οἰκογένειες Κιρκάσιων προσφύγων. Αὐτοὶ εἶχαν δικό τους τζαμί ἐκεῖ καὶ εἶχαν πολὺ στενότερες σχέσεις μὲ τὸ ἑλληνορθόδοξο στοιχεῖο παρὰ μὲ τὸ τουρκικόν. Τὴν Ἀρτάκη τὴ χωρίζε σὲ δύο ἄνισα μέρη ἓνα ρέμα, ὁ Ποταμοκοίτης. Ὁ Ποταμοκοίτης πῆγαζε ἀπὸ τὸ ὄρος Δίνδυμο (ἢ Δίδυμο), στὸν ὀρεινὸ ὄγκο τοῦ Καπί Νταγί (Καρι Dağı), καὶ διέσχισε τὴν πόλη. Εἶχε πλάτος 10 - 15 μ. Ἀρκετὲς φορές πλημμύριζε, μὲ συνέπεια νὰ προκαλεῖ καταστροφές σὲ ἀποθήκες καὶ σίτια.

Ἡ ἐπίσημη ὀθωμανικὴ ἀπογραφὴ γιὰ τὸ 1901 δίνει γιὰ τὴν Ἀρτάκη 9.068 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 6.511 ἦταν ἑλληνορθόδοξοι, 2.400 Τούρκοι, 45 Ἀρμένιοι καὶ 31 Ἑβραῖοι -βλ. Ἀνώνυμος, «Στατιστικὸς πῖναξ τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου», Ξενοφάνης 3/1 (1905), σελ. 92.

Ἡ στατιστικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ 1905 (βλ. Ἡμερολόγιον Ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων [Κωνσταντινούπολη 1905], σελ. 178 - 179) ἀναφέρεται σὲ 8.500 ἑλληνορθόδοξους κατοίκους, ἡ στατιστικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ 1922 δίνει τὸν ἀριθμὸ τῶν 7.000 ἑλληνορθόδοξων κατοίκων (Patriarcat Oecumenique, Les atrocités Kémalistes dans les régions du Pont et dans le reste de l'Anatolie [Κωνσταντινούπολη 1922], σελ. 223).

Ὁ Α.Ν. Ἀναγνωστόπουλος (Γεωγραφία τῆς Ἀνατολῆς. Τόμος πρῶτος: Φυσικὴ Κατάσταση τῆς Ἀνατολῆς [Ἀθήνα 1922], σελ. 69 - 70) δὲν δίνει ἀκριβῆ πληθυσμιακὰ στοιχεῖα, ἐνῶ ὁ Π. Κοντογιάννης, (Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Φυσικὴ σύσταση τῆς χώρας, πολιτικὴ γεωγραφία, φυσικὸς πλοῦτος [Ἀθήνα 1921], σελ. 265 - 6) ἀναφέρεται σὲ σύνολο 12.500 κατοίκων ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 3.000 ἦταν Τούρκοι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἦταν ἑλληνορθόδοξοι, πλὴν ἐλάχιστων Κιρκάσιων.

Ἐκκλησιά⁶³ - Ἡ Ἀρτάκη ἦταν ἡ ἑδρα τῆς μητρόπολης Κυζίκου. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου ἦταν «μητροπολίτης Κυζίκου, ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος παντὸς Ἑλλησπόντου». Ἡ μητρόπολη ἦταν πέμπτη τῇ τάξει στὴν ἱεραρχία τῶν μητροπόλεων τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου (στὸ συνταγματικὸ μάλιστα τοῦ 1905 ἀνέρχεται στὴν 4^η θέση). Ἡ Ἀρτάκη εἶχε δύο ναοὺς: τὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ποὺ βρισκόταν δίπλα στὴ δυτικὴ παραλία τῆς πόλης καὶ μιὰ ἄλλη ἐκκλησία παλαιότερη, ἀφιερωμένη στοὺς Ἁγίους Θεοδώρους, στὸ κέντρο τῆς Ἀρτάκης. Ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς ἦταν παλαιὰ ἐκκλησία, ἡ ὁποία παραδόξως δὲν βρισκόταν ἐντὸς τῆς παλαιᾶς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀλλὰ στὴν ἐνορία τῆς Μεγάλης Παναγίας ἢ Λεβεντίστρας, ἐνῶ ἦταν χτισμένοι πάνω στὰ εἰσπία τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου. Ὁ Κων. Μακρὴς ὑποθέτει ὅτι οἱ δύο ναοί, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Θεοτόκου, πρέπει νὰ καταστράφηκαν ἀπὸ πυρκαγιά (τοποθετεῖ τὸ γεγονός πρὶν ἀπὸ τὸ 1800) καὶ οἱ κάτοικοι ἀποφάσισαν νὰ ἀνεγείρουν ἕναν ἐνιαῖο μητροπολιτικὸ ναό. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐνορίτες τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἦταν πρὶν εὐποροὶ ὡς ἀσχολούμενοι μὲ τὴ ναυτιλία, ἐπέβαλαν ὡς ὄνομα τῆς νέας ἐκκλησίας αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Πάντως ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς καταστράφηκε ἐκ νέου ἀπὸ πυρκαγιά τὸ 1854 καὶ ἀνοικοδομήθηκε μεγαλοπρεπέστερος τὸ 1857 μὲ πρωτοβουλία τοῦ τότε μητροπολίτη Κυζίκου (1845 - 1860) καὶ μετέπειτα πατριάρχη Ἰωακείμ Β' (1860 - 1863, 1873 - 1878). Μέσα στὸν περίβολο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ χτίστηκε καὶ τὸ νέο κτίριο τῆς μητρόπολης, ποὺ ἀποτελοῦσε κατοικία τοῦ μητροπολίτη καὶ εἶχε ἐπίσης καταστραφεῖ στὴ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1854. Τὸ κτίριο αὐτὸ ἀποπεράτωθηκε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Κωνσταντίνου (Ἀλεξανδρίδης) τὸ 1909. Τόσο ἡ ἐκκλησία ὅσο καὶ τὸ μητροπολιτικὸ μέγαρο καταστράφηκαν ἀπὸ τὴ μεγάλη πυρκαγιά τὸν Αὐγουστο τοῦ 1917. Ἐπίσης στὴν Ἀρτάκη ὑπῆρχε μικρὸς ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος ὁ ὁποῖος χτίστηκε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη μὲ πρωτοβουλία ὁμώνυμου σωματείου, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὶς συντεχνίες καὶ τὶς ἄλλες ἐπαγγελματικὲς τάξεις τῆς πόλης γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτόν. Περὶφημη γιὰ τὴν πόλη τῆς Ἀρτάκης ἦταν ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης, γνωστὴ καὶ ὡς Teke Manastir.⁶⁴ Ἡ μονὴ βρισκόταν 14 χλμ. βορειοανατολικά τῆς Ἀρτάκης καὶ 14 χλμ. βορειοδυτικὰ τῆς Περάμου, σὲ μιὰ κοιλάδα τοῦ Δινδύμου ὄρους ποὺ τὴ διέτρεχε ἀνώνυμος ποταμός. Ἡ μονὴ ἦταν γνωστὴ γιὰ τὴ θαυματουργὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας, γιὰ τὴν ὁποία ὑπῆρχε ἡ παράδοση ὅτι τὴ ζωγράφησε ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκάς. Πιθανότατα ἡ εἰκόνα μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζόμενης Σιγριανῆς (ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ)⁶⁵, ἡ ὁποία βρίσκεται δίπλα στὸ παράλιο χωριὸ Κουρσουμίλ, μεταξὺ τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ρυνδάκου.

⁶³ Ἰστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη» Δημήτριος Σταματόπουλος 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

⁶⁴ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Janin, R., Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique) (Paris 1975), σελ. 203 - 205.

⁶⁵ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου) Janin, R., Les églises et les monastères des grands centres byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galésios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique) (Paris 1975), σελ. 195 - 199.

Ἡ εἰκόνα φιλοξενοῦνταν σέ ἀπλό παρεκκλήσι μέχρι τὸ 1846, ὅποτε ὁ τότε ἀρχιμανδρίτης Παναγιώτης Παπαδόπουλος ἢ Παπαδημητρίου (πιο γνωστός ὡς παπὰ Πάνος), ἀπὸ τῆ Βύσανη τῆς Ἠπείρου, ἀποφάσισε νὰ χτίσει ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀποτελέσει τὸν πυρῆνα τῆς νέας μονῆς. Ὁ παπὰ Πάνος ὑπῆρξε ἡγούμενος τῆς μονῆς γιὰ σχεδὸν μία τριακονταετία. Μετὰ τὴν ἀνακαίνισή της τὸ 1895 μὲ τὸ χτίσιμο νέων ξενώνων γιὰ τοὺς προσκυνητές, τὰ ἔσοδα τῆς μονῆς αὐξήθηκαν κατακόρυφα, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἔλεγχός της νὰ ἀποτελέσει πηγὴ χρόνιας διαμάχης μεταξὺ τῶν δημογεροντιῶν τῆς Ἀρτάκης καὶ τῆς Περάμου. Τελικὰ ἡ ἀντιπαράθεση ἔλαβε τέλος τὸ 1903, ὅταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀποφάσισε νὰ μετατρέψει τὴ μονὴ σὲ σταυροπηγιακὴ καὶ νὰ διαμοιράζει τὰ εἰσοδήματά της μὲ τὴν ἐξῆς ἀναλογία: τὸ 60% στὴ δημογεροντία τῆς Περάμου καὶ τὸ 40% στὴ δημογεροντία τῆς Ἀρτάκης καὶ τῶν γύρω χωριῶν. Στὴν Ἀρτάκη ἐπίσης ὑπῆρχαν πολλὰ παρεκκλήσια: τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς (μέσα στὴν πόλη), τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους, τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα (Αἱ Ἀντριά), τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ Αἱ Λιά, τοῦ Αἱ Συμιοῦ (Συμεών), τῆς Ἀγίας Σωτήρας (παρεκκλήσι πίσω ἀπὸ τὸ ἀρρεναγωγεῖο τῆς πόλης, τὸ ὁποῖο εἶχε καὶ ἀγίασμα).

Ἑκπαίδευση⁶⁶ - Τὸ πρῶτο σχολεῖο στὴν Ἀρτάκη λειτούργησε, πιθανὸν σὲ ἐνοικιαζόμενο κτίριο, στὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Μακαρίου (1806 - 1811). Στὴν ἵδρυση ὅπως καὶ στὴ χρηματοδότησή του ἔπαιξε ἰδιαίτερα σημαντικὸ ρόλο ἡ ἀρτακινή οἰκογένεια τῶν Θεολόγων. Ὅταν αὐτὴ ἐγκατέλειψε τὴν Ἀρτάκη καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Πόλη ἐξαιτίας ἐνδοκοινοτικῶν ἀντιπαράθεσεων, τὸ σχολεῖο αὐτὸ παρήκμασε καὶ ἔκλεισε. Ὑστερα ἀπὸ δύο δεκαετίες περίπου, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Ματθαίου Β' (1827 - 1831), χτίστηκε τὸ πρῶτο σχολεῖο τῆς πόλης. Τὸ σχολεῖο αὐτὸ δὲν κάηκε στὴ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1854 καὶ συνέχισε νὰ λειτουργεῖ μέχρι τὸ 1890 - 1891, ὅποτε κατεδαφίστηκε καὶ στὴ θέση του χτίστηκε τὸ νέο ἀρρεναγωγεῖο. Μέχρι τὸ 1878 ἡ Ἀρτάκη διέθετε μόνον δύο ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα: μία ἀστική σχολή, τὴν ὁποία παρακολουθοῦσαν περὶ τοὺς 300 μαθητές, ἀγόρια καὶ κορίτσια, μὲ ἓναν δάσκαλο τὸν ὁποῖο βοηθοῦσε στὸ ἔργο του ἓνας ψάλτης τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, καὶ μία ἐλληνικὴ σχολή, ὅπου περίπου 30 μαθητές μοιρασμένοι σὲ 3 τάξεις διδάσκονταν ἀποκλειστικὰ ἐλληνικὰ μαθήματα. Ἀπὸ τὸ 1878 - 1879 τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα ἀρχισαν νὰ βελτιώνονται μὲ τὴν ἵδρυση παρθεναγωγείου καὶ νηπιαγωγείου καὶ τὴν ταυτόχρονη μετατροπὴ τῆς ἀστικῆς σχολῆς σὲ ἀρρεναγωγεῖο.

Ἡ εἰκόνα τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων τῆς Ἀρτάκης στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα εἶχε ὡς ἐξῆς: α) ἓνα ἐπτατάξιο ἀρρεναγωγεῖο, τὸ ὁποῖο στεγαζόταν σὲ κτίριο ψηλὸ, εὐήλιο καὶ εὐάερο, χτισμένο τὸ 1890 - 1891, σὲ αὐτὸ φοιτοῦσαν περὶ τοὺς 400 μαθητές καὶ δίδασκαν 7 δάσκαλοι, β) ἓνα παρθεναγωγεῖο, ποὺ στεγαζόταν σὲ ἐνοικιαζόμενο ἀπὸ τὴν κοινότητα κτίριο, πεντατάξιο, μὲ 4 δασκάλες καὶ 150 μαθήτριες, καὶ γ) ἓνα νηπιαγωγεῖο, ἐπίσης σὲ ἐνοικιαζόμενο οἶκημα, μὲ 200 - 300 νήπια.

⁶⁶ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

Ἡ κοινοτική δαπάνη ἐτησίως ἀνερχόταν στὸ ποσὸ τῶν 500 περίπου χρυσῶν ὀθωμανικῶν λίρῶν.⁶⁷ Τὸ 1908, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μητροπολίτη Κυζίκου Ἀθανασίου (Μεγακλέους), μπῆκαν τὰ θεμέλια τοῦ νέου ἀρρεναγωγείου, τὰ σχέδια τοῦ ὁποίου ἐκπονήθηκαν ἀπὸ τὸν ἀρχιτέκτονα Καμπανάκη, ὁ ὁποῖος διέμενε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀρχιτεκτονικὰ τὸ κτίριο ἀποτελοῦσε μινιατοῦρα τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ οἰκοδόμησή του στοίχισε 7.000 χρυσές ὀθωμανικὲς λίρες καὶ ἐγκαινιάστηκε στὶς 8 Νοεμβρίου 1911 ἐπὶ μητροπολίτη Κυζίκου Γρηγορίου Ζερβουδάκη (τοῦ μετέπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ζ'). Ἐπίσης στὴν Ἀρτάκη ὑπῆρχε καὶ ὀθωμανικὸ σχολεῖο, τὸ ὁποῖο συντηροῦνταν ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὸ παρακολουθοῦσαν περὶ τοὺς 150 μαθητές. Τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση στὴν Ἀρτάκη τὴ στήριζαν σωματειακὲς ἐνώσεις ὅπως τὸ φιλεκπαιδευτικὸ σωματεῖο «Δίνδυμος» (τὸ ὁποῖο συνετέλεσε ἰδιαίτερα στὴν οἰκοδόμησι τοῦ ἀρρεναγωγείου τὸ 1890 - 1891) καὶ ἡ «Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα τῶν Ἀρτακηνῶν» στὴν Κωνσταντινούπολη (τῆς ὁποίας ὅμως οἱ προσπάθειες εἶχαν ἐμποδιεῖται ἀπὸ τὸν τότε μητροπολίτη Κυζίκου Νικόδημο). Ἐπίσης στὴν Ἀρτάκη λειτούργησε καὶ μιὰ σειρά ἄλλων σωματείων, ὅπως ἡ «Ἀδελφότης τοῦ Ἁγίου Νικολάου» (ιδρύθηκε γιὰ τὸν καλλωπισμὸ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς πόλης, ἐνῶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ στήν πυρκαγιὰ τοῦ 1917 συνέβαλε στὴν ἀνοικοδόμησή του), τὸ «Σωματεῖον τῆς Μεταμορφώσεως», ἡ «Ἀδελφότης πρὸς ἐξωραϊσμὸν τοῦ Νεκροταφείου "Ὁ Πλούτων"», ἡ ἀκόμα ὁ Μορφωτικὸς κοινοτικὸς σύνδεσμος «Κύζικος», πολλὰ μέλη τοῦ ὁποίου εἶχαν συνδεθεῖ μετὰ τὴν «Ἐθνικὴ Ὁργάνωση Κωνσταντινουπόλεως» τῶν Ἰωάννα Δραγούμη καὶ Σουλιώτη-Νικολαΐδη.

Οἰκονομία⁶⁸ - Ἡ Ἀρτάκη ἀποτελοῦσε τὸ ἐμπορικὸ κέντρο ὅλων τῶν χωριῶν τῆς Κυζικηνῆς Χερσονήσου (Γωνιά, Ρόδα, Χαράκι, Δρακούντα, Βαθύ, Κατάτοπος). Τόσο τὰ μαγαζιά (οἱ ἔμποροι δηλαδὴ τῶν χωριῶν αὐτῶν) ὅσο καὶ οἱ ἀπλοὶ κάτοικοι τοὺς προμηθεύονταν ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Ἀρτάκης. Τὸ ἴδιο συνέβαινε μὲ τὰ χωριά τῶν Προικονήσων (Μαρμαρά, Ἀλώνη, Ἀφισιά, Κούταλη). Ἀντίστοιχα, οἱ ἔμποροι τῆς Ἀρτάκης ἀγόραζαν τὰ εἶδη τροφίμων ἀπὸ τὴν Πάνορμο καὶ τὰ εἶδη ἐνδύσεως ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀρτακηνοὺς ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία καὶ τὴν ἀλιεία. Οἱ γεωργικὲς δραστηριότητες τῶν Ἀρτακηνῶν ἐπικεντρώνονταν στὴν καλλιέργεια τῆς ἐλιάς καὶ τοῦ ἀμπелиοῦ. Μεγάλῃ ἔκτασι τῶν κτημάτων τῆς Ἀρτάκης ἦταν καλυμμένη ἀπὸ ἐλαιόδεντρα. Ἡ ἐτήσια παραγωγή ἐφθανε τὰ τέσσερα ἑκατομμύρια ὀκάδες, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ μισὰ ἀλατίζονταν γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρὸς βρώση καὶ τὰ ὑπόλοιπα χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴν παραγωγὴ λαδοῦ.

⁶⁷ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, ἐνότητα «Ἀρτάκη». (Σημείωση τοῦ Δημήτριου Σταματόπουλου). Τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνει ἡ στατιστικὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὸ 1905 ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἀστικὴ σχολὴ (ἀρρεναγωγεῖο) μὲ 350 μαθητὲς καὶ 5 δασκάλους, ἓνα παρθεναγωγεῖο μὲ 75 μαθήτριες καὶ 2 δασκάλες καὶ ἓνα νηπιαγωγεῖο μὲ 150 νήπια καὶ μιὰ νηπιαγωγό. Ὁ προϋπολογισμὸς τῶν σχολείων ἐφθανε ἐτησίως τὶς 450 χρυσές ὀθωμανικὲς λίρες-βλ. Ἡμερολόγιον Ἐθνικῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων (Κωνσταντινούπολη 1905), σελ. 179.

⁶⁸ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

Μεγάλο τμήμα της ελαιοπαραγωγής κατευθυνόταν προς το εξωτερικό: Ρουμανία, Ρωσία, αλλά και βέβαια και προς τις εσωτερικές αγορές (Κωνσταντινούπολη). Σπουδαιότερο όμως γεωργικό προϊόν της Άρτάκης θεωρούνταν το σταφύλι, σέ πάρα πολλές ποικιλίες (βασιλάκια, λευκά, κολόβικα, ροζακιά, τραγανά, μοσχάτα κ.ο.κ.). Από τα σταφύλια παράγονταν έτησίως περί τα τέσσερα εκατομμύρια όκάνδες κρασί, το οποίο ως επί το πλείστον το απορροφούσε η αγορά της Κωνσταντινούπολης λόγω της εξαιρετικής ποιότητάς του. Το κρασί μεταφερόταν στην Πόλη με ίστιοφόρα, τα οποία ήταν συνήθως ιδιοκτησία κατοίκων που ήταν ταυτόχρονα και οίνοπαραγωγοί. Πολλοί Άρτακηνοί οίνοπαραγωγοί και οινέμποροι είχαν πλουτίσει κατά την περίοδο που φυλλοξήρα είχε πλήξει τη γαλλική αμπελουργία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Επίσης σπουδαίο προϊόν για την αγροτική οικονομία της πόλης ήταν και το μετάξι, το οποίο πωλούσαν στην αγορά των Μουδανιών. Η έτησια παραγωγή κουκουλιών έφθανε στην Άρτάκη τις 250.000 - 300.000 όκάνδες. Τέλος, σημαντική ήταν και η παραγωγή διαφόρων όπωρικων (κεράσια, βερύκοκα, πεπόνια, καρπούζια). Βασική επίσης για την οικονομική ζωή της πόλης ήταν η ένασχόληση με την αλιεία και τη ναυτιλία. Οί ψαράδες της Άρτάκης αλίευαν κυρίως σαρδέλες, σκουμπριά, κολιούς και παλαμίδες. Ο συνήθης τρόπος ψαρέματος ήταν το πυροφάνι. Οί Άρτακηνοί διέθεταν πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή περί τα 60 ίστιοφόρα. Από αυτά μόνο ένα ανήκε σέ Τούρκο ιδιοκτήτη, αλλά και αυτό είχε πλήρωμα ελληνικό. Η Άρτάκη είχε δύο αγορές: την τουρκική, που βρισκόταν δίπλα στην τοποθεσία «Πόρτα», όπου και η παλαιά πύλη του φρουρίου της πόλης, και την ελληνική, η οποία βρισκόταν δίπλα στο λιμάνι, γύρω από μεγάλη τετράγωνη πλατεία. Η πρώτη είχε λίγα καφενεία, παντοπωλεία και εργαστήρια (πεταλωτήρια κ.λπ.). Η ελληνική αγορά διέθετε τα περισσότερα εμπορικά καταστήματα της πόλης και εκεί γινόταν σέ εβδομαδιαία βάση το μεγάλο παζάρι της πόλης (κάθε Σάββατο). Πάνω από την αποβάθρα των ατμόπλοιων ήταν χτισμένο το Δημαρχείο της πόλης, δίπλα τώ Τελωνείο, τώ κτίριο τώ Μονοπωλίου τών Καπνών, όπως επίσης και τά μεγάλα καφενεία της Άρτάκης, μέ σημαντικότερο τώ κοινοτικό, γνωστό μέ τώ όνομα «Τσαρδάκι».

Λαϊκός Πολιτισμός⁶⁹ - Ένα από τά πιό χαρακτηριστικά έθιμα πού χαρακτηρίζει ένα μέρος της άρτακηνης κοινωνίας, μέ ευρύτερες επιπτώσεις και στή λειτουργία τών κοινωνικών θεσμών, ήταν τώ γαμήλιο έθιμο πού ήθελε την κόρη νά μνη εγκαταλείπει την πατρική οίκια μετά τώ γάμο της αλλά νά προικίζεται μέ αυτή, ούτως ώστε νά γηροκομεί τούς γονείς της. Τώ έθιμο αυτό είναι γνωστό και από περιπτώσεις αιγαιοπελαγίτικων νησιών, όπως ή Μυτιλήνη και ή Σάμος. Ένα άλλο έθιμο επίσης, χαρακτηριστικό για τούς ορθόδοξους πολλών περιοχών της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν τώ κάψιμο ενός όμοιώματος Έβραίου την Κυριακή τώ Πάσχα, μετά τή Δευτερανάσταση (για την ακρίβεια πυροβολούσαν τώ όμοίωμα μέ μικρά έμπροσθογεμη τουφέκια, τά καρτίσια, ενώ αυτό κρεμόταν από δένδρο στόν περίβολο της εκκλησίας. Ήταν ή μοναδική περίπτωση πού ή όθωμανική διοίκηση επέτρεπε στούς κατοίκους νά όπλοφορούν).

⁶⁹ Ίστοσελίδα Ίδρύματος Μείζονος Έλληνισμού, «Άρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002.
<http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/flLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

Μετανάστευση - προσφυγιά⁷⁰ - Άρκετοί κάτοικοι τῆς Ἀρτάκης ἀναγκάστηκαν νά μεταναστεύουν μακριά ἀπό τόν τόπο τους. Πολλοί μετανάστευσαν στήν Ἀμερική στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα, κυρίως μετά τήν ἀπόφαση τῆς ὀθωμανικῆς κυβέρνησης μετά τήν Ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων νά ἐπιστρατεύει καί χριστιανούς στόν ὀθωμανικό στρατό. Στήν Ἀστούρια τῆς Νέας Ὑόρκης ὑπάρχει παροικία Ἀρτακηνῶν. Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν ἐξωτερική μετανάστευση, ὑπῆρξε καί ἐσωτερική, ἐντός τῶν πλαισίων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κυρίως πρὸς τήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ ἦταν ἐγκατεστημένες περί τίς 30 οἰκογένειες Ἀρτακηνῶν, πού ἀσχολοῦνταν κυρίως μέ τήν πώληση κρασιοῦ. Μετά τήν Ἔξοδο, οἰκογένειες ἀπό τήν Ἀρτάκη ἐγκαταστάθηκαν στό Μαυροχώρι καί τήν Πολυκάρη Καστοριάς καί τῇ Νέα Ἀρτάκη Εὐβοίας. Ἀντίθετα, στήν Ἀρτάκη ἐγκαταστάθηκαν τουρκικές-μουσουλμανικές οἰκογένειες ἀπό τήν Ἱεράπετρα τῆς Κρήτης.

Διωγμοί - Στό βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καί Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918»⁷¹ ἀναφέρονται γιά τήν περιοχή τῆς Κυζίκου: «Καί τήν ἐπαρχίαν ταύτην ἀριθμοῦσαν κοινότηας 43 καί πληθυσμόν 43.331, δέν ἄφηνεν ἀνεπηρέαστον μήτε ὁ διωγμός, μήτε ὁ ἐμπορικός ἀποκλεισμός. Ὅμαδες πολυαριθμῶν Τούρκων ἐπὶ τούτῳ ἐντεταλμένοι περιέτρεχον νυχθημερόν τὰς κωμοπόλεις καί τὰ χωρία καί ἐπεσκέπτοντο τὰ ὁμογενή καταστήματα ἐμποδίζουσαι δι' ὕβρεων καί ἀπειλῶν τήν εἰς αὐτὰ εἴσοδον πελατῶν· ἱεροσπουδασταὶ Τούρκοι ἐκήρυττον τακτικώτατα ἐντός τῶν τεμενῶν ἐκστομίζοντες πλεῖστα ὅσα ἐναντίον τοῦ ἡμετέρου στοιχείου πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ· ἐντυπα φυλλάδια διανεμόμενα εἰς τοὺς συνοίκους μουσουλμάνους ἐνέσπειρον τὸ μῖσος καί τήν ἔχθραν κατὰ παντός ἑλληνικοῦ [...] πάντα τὰ χωρία τῆς Κυζικηνῆς χερσονήσου καί ἐν γένει τῆς ἐπαρχίας, κατοικοῦμενα ὑπὸ φιλησύχων καί νομοταγῶν πληθυσμῶν, ἐπέστησαν λεηλασίας οὐκ ὀλίγας. Ἰδιαίτερως ὅμως ἐδοκιμάσθησαν αἱ κοινότητες Ἀρτάκης, Συνδιργί, Πανόρμου καί Βάλιας».

Στό ἴδιο βιβλίο⁷² ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικά μέ τήν πόλη: «Τὴν 2^η Αὐγούστου 1914 ἐν τῇ δεκάλεπτον τῆς Ἀρτάκης ἀπεχούση ἀγροτικῇ θέσει «Μύλος» εὐρέθῃ κυριολεκτικῶς ἐσφαγμένος μείραξ 15ετῆς, ὀνόματι Χρῆστος Βασιλείου Σαρηγιοβάννη, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀσυλλήπτου, γνωστοῦ ὅμως κακούργου, ἐκρατεῖτο ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ὁ πατὴρ τοῦ θύματος ὡς διαπράξας δῆθεν τὴν τραγωδίαν ταύτην. Τῇ 23^η Ὀκτωβρίου 1914 εὐρέθησαν ἐσφαγμένοι διὰ τοῦ μᾶλλον σκληροῦ καί θηριώδους τρόπου ἐν τῷ ἡμίῳ τῇ Ἀρτάκης ἀπέχοντι μύλῳ αὐτῶν ὁ Παναγιώτης Γεωργίου καί ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος. Τῇ 22^η Νοεμβρίου 1914 ἐσφάγη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὁ ἐξ Ἀρτάκης Ἰωάννης Τρούπογλους. Τῇ 8^η Δεκεμβρίου 1914 μουσουλμάνοι μετῃμφισμένοι εἰς στρατιώτας, ἐπέδραμον τὸν πλησίον τῆς Ἀρτάκης μύλον καί δείραντες σκληρῶς καί μέχρι παραμορφώσεως τοῦ προσώπου τὸν μυλωθρὸν Παῦλον Ἀ. Κόμνου καί τὸν παρ' αὐτῆς

⁷⁰ Ἰστοσελίδα Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «Ἀρτάκη». Δημήτριος Σταματόπουλος, 2002. <http://www.ehw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=3770>

⁷¹ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμῶν καί Μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919, ἐνότητα «Οἱ Διωγμοί καί τὰ μαρτύρια τοῦ ἐν Δυτικῇ καί Ἀνατολικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ» στό κεφάλαιο Κ' «Ἐπαρχία Κυζίκου» σελ.124.

⁷² Στό ἴδιο.

φιλοξενούμενον Γεώργιον, ἀπήλθον συναποκομίζοντες καὶ τὸ ἐν τῷ μύλῳ εὐρεθὲν ἄλευρον».

Σχετικά με τὴ μεγάλη φωτιά⁷³ τοῦ 1917, σύμφωνα με τὶς μαρτυρίες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, «...ἡ φωτιά ξεκίνησε ἀπὸ μίᾱ λάμπα στὴν ὁποία ἀντὶ γιὰ πετρέλαιο ἔβαλαν βενζίνη. Οἱ Τοῦρκοι, εἶπαν «ἄσε τοὺς γκιαούρηδες νὰ καοῦνε», γιὰ νὰ κάνουν ἀρπαγή. Καὶ πῆρε ἡ Ἀρτάκη φωτιά καὶ κάηκε. Σώθηκε μόνο ἓνα μέρος, γιὰτὶ μὲς στὴν Ἀρτάκη περνοῦσε ἓνα ποτάμι μεγάλο καὶ ἔτρεχε στὴ θάλασσα. Κι ἔμειναν ἀπὸ 'κεῖ τὰ σπίτια, ἔμεινε τοῦ Μιμίκου (τῆς ἴδιας οἰκογένειας με τοὺς ἐπιχειρηματίες στὴν Εὐβοία) καὶ ἄλλα σπίτια ἔμειναν ἐκεῖ, τὰ μαγαζιά, τοῦ πασᾶ καὶ ὁλος ὁ συνοικισμός, μέχρι τὴν Ἁγία Σωτήρα. Τὸ 1917 ἔγινε ἡ φωτιά. Ἦμουν 7 χρονῶ. Κάηκαν ὅλα, γίνθηκαν στάχτη ὅλα».

Ὁ ξεριζωμός τῶν Ἀρτακιανῶν καὶ ἡ προσφυγιά⁷⁴ - Τὴν 29^η Αὐγούστου 1922 με δύο κουβέρτες καὶ λίγα ρούχα στὰ χέρια τους, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρτάκης, τῆς ἐπαρχίας τῆς Κυζίκου, ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια τους, τὴν περιουσία τους, τὶς δουλειές τους, τὸν τόπο τους καὶ τὴν ἴδια τὴν ζωὴ τους καὶ μετέβησαν στὸ νησὶ Μαρμαρά. «Ἡ προσφυγικὴ ἡμῶν ζωὴ ἄρχεται ἀπὸ τὴν 29^η Αὐγούστου τοῦ 1922», με αὐτὴ τὴ φράση, Ἀρτακιανὸς πρόσφυγας ξεκινᾷ τὴ διήγηση τοῦ ξεριζωμοῦ τους ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγκατεστημένοι ἀπὸ τὶς 30 Αὐγούστου στὸ νησὶ Μαρμαρά, στὶς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1922 ἔρχεται διαταγὴ ἀπὸ τὸν λιμενάρχη τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ νὰ ἐκκενωθεῖ καὶ ὁ Μαρμαρὰς καὶ ἔτσι στὶς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ 1922 ἐπιβιβάζονται στὸ ἀτμόπλοιο «Εὐξείνος» καὶ μετὰ ἀπὸ 4 ἡμέρες στὴ θάλασσα ἀποβιβάζονται στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ καὶ γιὰ ἓνα ἔτος φιλοξενήθηκαν σὲ στρατιωτικὸς θαλάμους στὴν Ἄνω Τούμπα. Ἀκόμα καὶ τριάντα οἰκογένειες σὲ ἓνα θάλαμο, στρώνοντας κάτω ὅ,τι κιλῖμια καὶ κουβέρτες εἶχαν κουβαλήσει μαζί τους. Ὅσο ὑπῆρχε ἡ βοήθεια τοῦ Ἀμερικάνικου Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἡ κατάστασις ἦταν ἀνεκτὴ. Μόλις ὅμως μετὰ ἀπὸ ἑξὶ μῆνες ὁ Ἀμερικάνικος Ἐρυθρὸς Σταυρὸς ἀποχωρεῖ καὶ ἡ εὐθύνη γιὰ τὴ σίτιση καὶ τὴν ὑγεία τῶν προσφύγων περνᾷ στὸ ἐλληνικὸ κράτος, ἀρχίζει ἡ πείνα, ἡ δυστυχία καὶ οἱ ἀρρώστειες.

Χτυπημένοι ἀπὸ τὴν ἐλονοσία, τὸ κρύο καὶ τὴν πείνα, περίπου 400 Ἀρτακιανὲς οἰκογένειες σύστησαν ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Σωκράτη Παπαζώτου καὶ μέλη τοὺς Μιλτιάδη Ψαθέρη, Κωνσταντῖνο Θεολόγο, Κωνσταντῖνο Ἀμυλίδη ἢ Βουλγαράκη καὶ Νικόλαο Κατζάρη γιὰ νὰ βροῦν κατάλληλα μέρη γιὰ μετεγκατάστασις. Ἡ ἐπιτροπὴ μετὰ ἀπὸ ἀναζήτησις κατέληξε στὸν Βατώντα τῆς Εὐβοίας ποῦ ἦταν παραθαλάσσιος καὶ καλύτερος ἀπὸ ὅλες τὶς ἀπόψεις. Στὶς 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1924 οἱ Ἀρτακιανοὶ πρόσφυγες ἀναχώρησαν με ἀτμόπλοιο ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ μετὰ ἀπὸ δύο ἡμέρες ἀποβιβάστηκαν στὸ λιμάνι τῆς Χαλκίδας.

Ἐγκατάστασις Ἀρτακιανῶν στὴν Ἑλλάδα⁷⁵ - Σύμφωνα με τὴν ἔρευνα τῆς ἱστοσελίδας «Στὰ Πλάγια Παιονίας», κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τὸ 1924, οἱ Ἕλληνες

⁷³ Ἱστοσελίδα EVIAPORTAL <https://eviaportal.gr/i-istorikh-artaki-tis-kyzikoy>

⁷⁴ Στὸ ἴδιο.

⁷⁵ Τὰ στοιχεῖα τῶν τόπων ἐγκατάστασις τῶν προσφύγων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἔρευνας τῆς ἱστοσελίδας «Στὰ Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020)

κάτοικοι τῆς Ἀρτάκης πού ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη, ἀφίχθηκαν στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 73,18% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὴ Νέα Ἀρτάκη Εὐβοίας. Τὸ 5,12% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκαν στὰ Σήμαντρα Χαλκιδικῆς. Τὸ 3,21% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκε στὸ Καρασινὰν (Πλάγια) Παιονίας Κιλκίς. Τὸ 1,54% ἐγκαταστάθηκε στὸ Σκληθρο Φλωρίνης. Τὸ 1,31% τῶν οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκε στὸν Κορυσσὸ Καστοριᾶς.

Ἀπὸ 3 ἕως 9 οἰκογένειες ἐγκαταστάθηκαν στὶς παρακάτω περιοχές, μὲ φθίνουσα σειρά: Λακιά Φλωρίνης (9), Γοργόπη Κιλκίς (8), Νέα Πέραμος Καβάλας (6), Λευκόβρυση Κοζάνης (5), Πτελέα Δράμας (5), Ἄργος Ὀρεστικὸ Καστοριᾶς (4), Βοσκοχώρι Κοζάνης (4), Λειψίστα Κοζάνης (4), Στίβος Θεσσαλονίκης (4), Κατερίνη Πιερίας (3), Κουνάβα Ἡρακλείου (3), Πεῦκα Θεσσαλονίκης (3), Σχολάρι Θεσσαλονίκης (3).

71 οἰκογένειες διασκορπίστηκαν ἀνὰ 1 ἢ 2 οἰκογένειες στὶς περιοχές: (Ἀπὸ 2 οἰκογένειες) Ἀβραμηνιά Δράμας, Ἀριδαία Πέλλας, Ζυγὸς Καβάλας, Καλονέρι Κοζάνης, Κυρακαλή Κοζάνης, Νέα Ρόδα Χαλκιδικῆς, Παλαιὰ Καβάλα Καβάλας, Πυργαδίκια Χαλκιδικῆς, Χωριστὴ Δράμας, Φέρρες Ἐβρου.

Ἀπὸ 1 οἰκογένεια ἐγκαταστάθηκε στὶς περιοχές: Ἄβας Ἐβρου, Ἀδριανὴ Δράμας, Ἀνάβρυτα Κοζάνης, Βαθύλακος Θεσσαλονίκης, Βαμβακούσα Σερρών, Βαρβάρα Εὐβοίας, Βιστρίτσα Εὐβοίας, Βρύουλα Χανίων, Γαστοῦνη Ἀχαΐας, Γέφυρα Θεσσαλονίκης, Γούνιτσα Λαρίσης, Καλαμίτσι Χαλκιδικῆς, Κάτω Λιποχώρι Πέλλας, Κλειστὴ Δράμας, Κοκκινόχωμα Καβάλας, Κοντοπούλιο Λήμνου, Κρῦα Νερὰ Καστοριᾶς, Κωνσταντινιά Καβάλας, Λιμενάρια Θάσου, Λιμένας Θάσου, Μακρυχώρι Καβάλας, Μαυροχώρι Καστοριᾶς, Μεσότοπος Καβάλας, Μικρὸ Ἀλήτσι Λάρισας, Μούσταλη Ἡμαθίας, Νέα Γωνιά Χαλκιδικῆς, Νέα Καρβάλη Καβάλας, Νέα Κερασιὰ Χαλκιδικῆς, Νέα Λάμψακος Εὐβοίας, Νέα Μουρσαλίπολις Εὐβοίας, Νέα Πέραμος Ἀττικῆς, Νέα Ποτίδαια Χαλκιδικῆς, Νέοι Ἐπιβάτες Θεσσαλονίκης, Νέος Μαρμαρὰς Χαλκιδικῆς, Νικηταί Καβάλας, Ξηροπόταμος Χαλκιδικῆς, Ξυλοκέριζα Ἀττικῆς, Παναγίτσα Πέλλας, Πιπεργιές Πέλλας, Πολίχνη Θεσσαλονίκης, Προσοτσάνη Δράμας, Πτολεμαῖδα Κοζάνης, Σάρτη Χαλκιδικῆς, Σεβαστιανὰ Πέλλας, Σέρβια Κοζάνης, Σιδηρόνερο Δράμας, Σφενδάμι Πιερίας, Σωτήρης Φλώρινας, Τσάκωνες Πέλλας, Τσάκονη Καστοριᾶς, Φούστανη Πέλλας.

ὕστερα ἀπὸ ἀνάλυση τοῦ «Ὀνομαστικοῦ εὐρετηρίου ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθήνα, 1928, πού περιλαμβάνει ὀνομαστικούς καταλόγους προσφύγων μὲ ἀναγραφὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους καὶ τοῦ τόπου ἐγκατάστασής τους στὴν Ἑλλάδα. Στὴν ἐρευνα τῆς ἱστοσελίδας, καταμετροῦνται οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν προσφύγων καὶ ὄχι τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν ἢ οἱ κληρονόμοι τους. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν στοιχείων βρέθηκε νά ἔχουν γίνῃ διπλοεγγραφές στοὺς ἀριθμοὺς δηλώσεων τῶν προσφύγων καὶ παραλείψει ἐγγραφῶν προσφύγων. Γιὰ ἀναλυτικὴ καταγραφὴ (κατὰ οἰκογένεια πού ἐγκαταστάθηκε ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη στὴν Ἑλλάδα, καὶ συγκεντρωτικὸ ἀριθμὸ οἰκογενειῶν κατὰ περιοχὴ ἐγκατάστασης) παρατίθενται στοιχεῖα στὴν ἱστοσελίδα τοῦ κ. Σταυρακοῦδης: «Ἐγκατάσταση προσφύγων ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη - Ἐργαστήριο Ἐφαρμογῶν Πληροφορικῆς καὶ Ὑπολογιστικῶν Οἰκονομικῶν». Σημειώνεται δὲ πὺς ἀπὸ τὴν καταγραφὴ τῶν οἰκογενειῶν στὴν ἱστοσελίδα τοῦ κ. Σταυρακοῦδης δὲν ἀφαιροῦνται οἱ διπλοεγγραφές λόγῳ διπλῶν ἐπωνύμων (πχ. Γωνιάτης - Πασατσιφλικιώτης Κυριάκος καὶ Πασατσιφλικιώτης - Γωνιάτης Κυριάκος) καὶ περιλαμβάνονται σ' αὐτὴν τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν καὶ οἱ κληρονόμοι.

Δημῶδη ἄσματα - «Ἡ Κωνσταντινιά».⁷⁶ Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὴν Ἀρτάκη καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Βιθυνίας καὶ Καππαδοκίας. Χορὸς συρτός. Ὑπαγόρευση: Κ. Καπκανῆ καὶ Ἰ. Ἀμβροδῆ.

1. Δὲν εἶναι κρίμα καὶ ἄδικο
(δὶς) δὲν εἶναι καὶ ἁμαρτία, (Καλὴ Κωνσταντινιά)

2. νὰ τυρανῶ τὴ νειότη μου
(δὶς) χωρὶς καμμιά αἰτία, (Καλὴ Κωνσταντινιά)

Ἐπωδὸς
Κωνσταντινιά καὶ Ἄννα μου
νὰ ζήσεις παραμάνια μου.

Ἡ Μεσαίπολις ἢ Μισόπολις τῆς Μητροπόλεως Προύσης (Aydinpinar)⁷⁷

Μισόπολη ἢ Μεσόπολη ἢ Μεσαίπολη - Ἡ Μισόπολη βρίσκεται κοντὰ στὰ μικρασιατικὰ παράλια τῆς Προποντίδας, 20 χιλιόμετρα βορειοδυτικὰ τῆς Προύσας, 78 χιλιόμετρα νότια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ 95 χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Ἀρτάκης. Ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς 14 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως Προύσης⁷⁸ ποὺ ὁ πληθυσμὸς της διώχθηκε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης τὸ 1923.⁷⁹ Σύμφωνα μὲ τὸν Δημήτριο Σταματόπουλο ποὺ ἔγραψε γιὰ τὴ Μεσαίπολη:

Ἀνθρωπογεωγραφία - Μεσαίπολη: *Κωμόπολη ἀνατολικά τοῦ ἀμαξίτου δρόμου Προύσας - Μουδανιῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 5 χλμ. ἀπὸ τὰ Μουδανιά, σὲ μία χαράδρα. Ἡ μουσουλμανικὴ ὀνομασία τοῦ οἰκισμοῦ ἦταν Μεσέ Μπολοῦ (ἔτσι ἀναφερόταν καὶ στὰ ἐπίσημα ὀθωμανικά ἔγγραφα).*

⁷⁶ Γεώργιος Δ. Παχτίκος, «260 Δημῶδη ἑλληνικά ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

⁷⁷ α) «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1907», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Προύσης», Μεσαίπολις.

β) Σταματόπουλος Δημήτριος, «Μισόπολη», 2001, Ἐγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, Μ. Ἀσία. <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=12141>

⁷⁸ Ἰστοσελίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στὴν ἐνότητα Μητρόπολη Προύσης, ἀναφέρονται οἱ 14 κοινότητες τῆς Μητροπόλεως: Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{ου} αἰῶνα ἡ Μητρόπολη Προύσης περιλάμβανε τοὺς κατωτέρω οἰκισμοὺς: 1) Προύσα (Bursa), 2) Δεμιρδέσι (Demirtaş), 3) Κελεσέν ἢ Καλασάνιο (İsmetiyi), 4) Παλλαδάρι (Gündoğdu), 5) Πλατύαινος (Yunuseli), 6) Τεπετζίκ (Tepecik Köyü), 7) Σουσουλρὸν (Kestel), 8) Ἀπάμεια ἢ Μουδανιά (Mudanya), 9) Ἀρβανιτοχώρι (Yıldıztepe), 10) Μεσαίπολη ἢ Μυσόπολη (Aydınpinar), 11) Νεοχώριο ἢ Νεοχωράκι (Güzelyalı), 12) Συγὴ (Kumyaka), 13) Τρίγυλια (Zeytinbağı), 14) Ἐλιγμοὶ ἢ Ἐλεγμοὶ (Kurşunlu).

⁷⁹ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», τόμος 23^{ος}, ἐν Ἀθήναις 1955. Θεματικὴ ἐνότητα: «Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὸ ἔτος 1911 εἰς τὰς περιοχὰς τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξεδιώχθη διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τῇ 1923, τοῦ Μιλτιάδου Σαραντῆ. Στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς Μητροπόλεως Προύσης (1911): Κοινότητες 14, Ἑλλήνες κάτοικοι 27.524.

Ἡ σημερινή του ονομασία είναι *Aydıncılar*. Τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα τοῦ οἰκισμού -καὶ στὰ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα- ἦταν Μισόπολη ἢ Μισόπολη. Σύμφωνα με τὸν Σάββα Ἰωαννίδη (ἀναφέρει σχετικὰ ὁ Βενέδικτος Φ. Ἀδαμαντιάδης ἀλλὰ καὶ ἡ Σία Ἀναγνωστοπούλου, ἡ ὁποία ἐξετάζει τὴν περίπτωσή τῆς Μισόπολης στὸ πλαίσιο τῶν οἰκισμῶν τῆς Βιθυνίας μετὰ μακρὰ παράδοση ἑλληνορθόδοξων πληθυσμῶν), ἡ Μισόπολη κατοικήθηκε ἀπὸ ἐποίκους ἀπὸ τὴ Θεσσαλία περίπου τὸ 1500. Σχετικὰ μετὰ τὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης ὁ Ἰωαννίδης εἰσήγαγε τὴ γραφὴ «Μυσόπολις» ἀντὶ τῆς γραφῆς «Μεσαί-πολις», ἡ ὁποία ἀναφερόταν στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς μητρόπολης, πιστεύοντας ὅτι ἡ λέξις παράγεται ἀπὸ τὸ «Μυσὼν πόλις», ἀφοῦ ἡ περιοχὴ θεωροῦνταν ὅτι ἀνῆκε στὴ Μυσία. Ὁ Ἰωαννίδης ἰσχυρίζεται ὅτι τὴν ἴδια προέλευση ἔχει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κοντινοῦ μουσουλμανικοῦ χωριοῦ Μυσέ - κιοϊ, ὅπως καὶ τῶν μουσουλμανικῶν χωριῶν δίπλα στὸν ποταμὸ *Nilüfer*, τῶν Μυσή - μπαγλαρί (ἀμπέλια τοῦ Μυσή). Ἀντίθετα, ὁ Hammer σέ περιγραφὴ τοῦ ταξιδιοῦ του στὴν Προύσα ἀναφέρεται στὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης ἐξηγώντας ὅτι αὐτὸ σημαίνει «μισὴ πόλις». Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Hammer συμφωνεῖ μετὰ προφορικὴ παράδοση τῶν κατοίκων, ἡ ὁποία ἀνέφερε ὅτι πράγματι ἡ πόλη καταστράφηκε κάποτε ἀπὸ ληστὲς καὶ ἔμεινε μισή: ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομά της. Τέλος, οἱ Μ. Κλεώνυμος καὶ Χ. Παπαδόπουλος θεωροῦν ὅτι τὸ ὄνομα τὸ ὀφείλει ἡ κωμόπολη στὴ «μεσόγειο» θέσιν της. Σύμφωνα μετὰ μιὰ ἄλλη ἐρμηνεία, ἡ κωμόπολη χτίστηκε μέσα στὴ χαράδρα ἀπὸ τὸν φόβο τῶν ληστῶν ποὺ τὴν εἶχαν καταστρέψει. Πάντως, φαίνεται ὅτι ἡ πόλη ἀποτελοῦσε συνέχεια ἀρχαίου οἰκισμού: Οἱ κάτοικοι ἀνακάλυπταν κατὰ καιροὺς διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἐνῶ τὰ μάρμαρα ἐνὸς ἀρχαίου τάφου τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ἐκκλησίας τους. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Μισόπολης στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ἔφθανε περίπου τίς 350 οἰκογένειες, ὅλες ἑλληνορθόδοξες.

Σὲ πίνακα τῶν χωριῶν τῆς Προύσας, ἀναφέρεται πὼς ἡ Μισόπολη εἶχε πληθυσμὸ 1.500 Ἑλλήνες κατοίκους, κανέναν Τοῦρκο καὶ διέθετε ἐκκλησία, ἓνα ἀρρεναγωγεῖο μετὰ 3 τάξεις καὶ ἓνα νηπιαγωγεῖο.⁸⁰

Διοικητικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξάρτηση - Ὁρησκεία - Ἐκπαίδευση - Σύμφωνα μετὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τίς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ἡ Μισόπολη ὑπαγόταν ἀπευθείας στὸ καϊμακαμλίκι τῶν Μουδανιῶν, ποὺ ἀνῆκε στὸ βιλαέτι τῆς Προύσας. Ἡ κοινότητα διοικοῦνταν ἀπὸ ἓναν μουχτάρη (*muhtar*) σὲ συνεργασία μετὰ 2 - 3 συμβούλους, τοὺς *ἀζάδες* (*aza*). Παράλληλα λειτουργοῦσαν σχολικὴ ἐφορεία καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ. Ἡ κωμόπολη ἀνῆκε ἐκκλησιαστικὰ στὴ δικαιοδοσίαν τῆς μητρόπολης Προύσης. Στὴ Μισόπολη ὑπῆρχε μιὰ μεγάλῃ ἐκκλησίαν ἀφιερωμένην στὸν Ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο, ἡ ὁποία γιόρταζε στὶς 29 Αὐγούστου· πιθανότατα χτίστηκε στὰ μισὰ τοῦ 19^{οῦ} αἰῶνα. Ἦταν πλούσια διακοσμημένη καὶ εἶχε εἰκόνες ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχε παρεκκλήσι ἀφιερωμένο στὸν ἴδιο ἅγιο, τὸ ὁποῖο γιόρταζε ἐπίσης στὶς 29 Αὐγούστου. Τὸ πανηγύρι ἐπισκεπτόταν κόσμος ἀπὸ τὰ γύρω χωριά: πῆγαιναν δύο μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτὴ καὶ ἔφευγαν δύο μέρες μετὰ. Πολλοὶ φιλοξενοῦνταν ἀπὸ φίλους

⁸⁰ Κώστας Χατζηαντωνίου, «Μικρὰ Ἀσία - Ἱστορία τῶν νέων χρόνων», σελ.114, ἐκδόσεις Γόρδιος, Ἀθήνα 2011.

ή συγγενείς. Μεταξύ Μισόπολης και Μουδανιων υπήρχε το παρεκκλήσι του «Σκοτεινού» Αι-Γιώργη. Το επίθετο δικαιολογείται από το γεγονός ότι βρισκόταν μέσα σε βραχύωδη σπηλιά βάθους 20 μ. Μέσα στη σπηλιά υπήρχε αγίασμα. Σε μία γωνιά της ψηλά σε μάρμαρο υπήρχε σκαλισμένη ή εικόνα του αγίου. Υπήρχαν άλλα δύο αγιάσματα (της Αγίας Φωτεινής και της Αγίας Άννας) όπως και τρία παρεκκλήσια (της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Παντελεήμονα και του Αρχαγγέλου Μιχαήλ). Το χωριό διέθετε αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο, τα οποία συστεγάζονταν σε κοινό (διώροφο) κτίριο. Το δημοτικό ήταν πεντατάξιο. Κατά το έτος 1906 δραστηριοποιούνταν στη Μισόπολη ή Αδελφότητα «Πρόοδος».⁸¹

Στοιχεία οικονομίας - Στόν οικισμό υπήρχαν οκτώ καφενεία, επτά μπακάλικά, τέσσερα ελαιοτριβεία και ένας νερόμυλος. Οι βασικές συναλλαγές του οικισμού γίνονταν με τα Μουδανιά. Κύρια απασχόληση των κατοίκων ήταν η σιροτροφία. Σύμφωνα με την ιστορικό Σία Αναγνωστοπούλου, η Μισόπολη, όπως και άλλοι οικισμοί της Βιθυνίας, είχε δεχτεί σημαντικό αριθμό μεταναστών σιροτρόφων από τη Θράκη. Τα κουκούλια τα πουλούσαν στην Κίο και στα Μουδανιά. Παρήγαν επίσης ελιές, τις οποίες μάλιστα τις προωθούσαν έμποροι από τα Μουδανιά, που επισκέπτονταν το χωριό, στην αγορά της Κωνσταντινούπολης. Το ίδιο γινόταν με τα σταφύλια.

Ιστορικά γεγονότα - Έγκατάσταση - Η κωμόπολη εκκενώθηκε το 1914 λόγω των γεγονότων του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να μεταβούν στο Ντεμίρντεσι της Προύσας. Μάλιστα, αρκετοί άνδρες την περίοδο εκείνη μετανάστευσαν στην Αμερική. Οι κάτοικοι επέστρεψαν το 1919, για να εγκαταλείψουν τον οικισμό οριστικά το 1922.

Στο βιβλίο «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληνισμού, 1914 - 1918», αναφέρονται τα παρακάτω για την έπαρχία Προύσης:⁸² «Ο έμπορικός αποκλεισμός, κατ' αρχάς μέν υποκώφως, είτα δέ αναφανδόν και άγρίως έφαρμοζόμενος υπήρξεν ή κυριότερά μάστιγξ και συμφορά και της έπαρχίας ταύτης (Προύσης) (κοινότη. 14 και πληθυσμ. 27.524) πρό του έτους 1914, κατ' αυτό και μετ' αυτό. Έγκάθετοι ροπαλοφόροι περιερχόμενοι καθ' ομάδας τα καταστήματα των όμογενών, απήτουν μετ' άπειλών τó άμεσον κλείσιμον αυτών. Καθ' εκάστην κακοποιά στοιχεία μουσουλμάνων, συλλαμβάνοντα καθ' όδόν τούς χωρικούς των περίξ εύρισκομένων χωρίων, έρχομένους εις Προύσαν προς πώλησιν των προϊόντων αυτών, άπεγύμουν αυτούς, κατέστρεφον τά έμπορεύματα και εξηνάγκαζον όπως έπιστρέψωσιν εις τά ίδια. Τά αυτά συνέβαινον έν Τριγλία, Σιγή και Μουδανίοις, ένθα ούδέποτε διέλειπον έκτροπα διαφόρου φύσεως και μορφής, ζωοκλοπαί, δαρμοί άνηλεείς, αυθαιρεσίαι μουόκοταδζήδων».

Ίδιαίτερα για τή Μισόπολη αναφέρονται τα παρακάτω σχετικά με την εκκένωση των κοινοτήτων περί τα τέλη Ίουνίου και αρχές Ίουλίου του 1915: «Αρβαντοχώριον, Νεοχώ-

⁸¹ «Ημερολόγιον των Έθνικών και Φιλανθρωπικών Καταστημάτων - Έν Κωνσταντινουπόλει 1907» ένότητα «Η Μητρόπολις Προύσης», Μεσαίπολις.

⁸² Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη Βίβλος Διωγμών και Μαρτυριών του έν Τουρκία Έλληνισμού, 1914 - 1918», 1919, ένότητα «Οί Διωγμοί και τά μαρτύρια του έν Δυτική και Άνατολική Μικρά Άσία όμογενοϋς πληθυσμοϋ», κεφάλαιο Κ' «Έπαρχία Προύσης» σελ.119.

ριον, Έλιγμοί, Μεσαίοι. Και ή εκκένωσις τών κοινοτήτων τούτων υπήρξεν απότομος και βιαία, τών κατοίκων αυτής μη δυνθέντων νά συμπαράλάβωσι μεθ' έαυτών τά πολύτως άναγκαία».

Έγκατάσταση Μισοπολιτών στην Έλλάδα - Σύμφωνα με την έρευνα τής ιστοσελίδας «Στά Πλάγια Παιονίας»,⁸³ κατά την ανταλλαγή τών πληθυσμών τò 1924 οί Έλληνες κάτοικοι τής Μισόπολης πού αναγκάστηκαν νά εγκαταλείψουν την κωμόπολη, άφίχθηκαν στην Έλλάδα. Τò 32% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στòn Φανò Παιονίας στò Κιλκίς. Τò 28,35% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στην Πτολεμαΐδα Κοζάνης. Τò 8,95% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στις Σέρρες. Τò 8,95% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στò Καρασινάν (Πλάγια) Παιονίας στò Κιλκίς. Τò 7,46% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στη Νέα Άπολλωνία Θεσσαλονίκης. Τò 2,98% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στòn Δογάνη Παιονίας στò Κιλκίς. Τò υπόλοιπο 11,19% τών οικογενειών εγκαταστάθηκαν στις περιοχές: Μεσόχωρο Καβάλας, Προσοτσάνη Δράμας, Χαμηλò Κιλκίς, Άγγιστρο Σερρών, Άνω Κλεινές Φλωρίνης, Άραβυσσòς Πέλλας, Κάτω Νευροκόπι Δράμας, Κιβωτòς Κοζάνης, Λειψίστα Κοζάνης, Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής, Ρίζια Κιλκίς και Τσουρμακλή Λάρισας.

Δημώδη άσματα - Α' «Ένα Σαββάτο βράδυ».⁸⁴ Τò άσμα τραγουδιόταν στη Μισόπολη σε ώρες διασκέδασης. Έπαγόρευση: Άσκληπιάδης Χ. Αικατερινίδης.

Ένα Σαββάτο βράδυ μιὰ Κυριακή πρωί
βγήκα νά σεργιανίξω μέσ' ζ' την Όβρηακή.
Βλέπω μιὰ έβραιοπούλα òπου χτενίζουντο
μέ άργυρò κατρέφτη και 'φακιολίζουντο.
Γυρίζω τριγυρίζω νά τής τò 'πώ στ' αύτί·
Μωρή Έβραιοπούλα, νά γίνης Χριστιανή.
Νά λούεσαι Σαββάτο, ν' αλλάζεις Κεργιακή
και νά μεταλαβαίνης Χριστοϋ και τή Λαμπρή.
-Στάς' νά τò 'πώ την μάνα μου νά διώ τί θά μέ 'πή.
-Μάνα μ', Ρωμηòς μέ λέγει νά γένω Χριστιανή,
νά λούωμαι Σαββάτο, ν' αλλάζω Κεργιακή,
και νά μεταλαβαίνω Χριστοϋ και τή Λαμπρή.

⁸³ Τά στοιχεΐα τών τόπων έγκατάστασης τών προσφύγων είναι αποτέλεσμα τής έρευνας τής ιστοσελίδας «Στά Πλάγια Παιονίας» <http://plagia-paionias.blogspot.com>, (Φεβρουάριος 2020) ύστερα από ανάλυση τοϋ «Όνομαστικοϋ εύρετηρίοϋ άγροτών προσφύγων» τής Έπιτροπής Άποκαταστάσεως Προσφύγων, Άθήνα, 1928, πού περιλαμβάνει όνομαστικούς καταλόγους προσφύγων με άναγραφή τοϋ τόπου καταγωγής τους και τοϋ τόπου εγκατάστασής τους στην Έλλάδα. Στην έρευνα τής ιστοσελίδας, καταμετρώνται οί άρχηγοί τών οικογενειών τών προσφύγων και òχι τά μέλη τών οικογενειών ή οί κληρονόμοι τους. Κατά την έπεξεργασία τών στοιχείων βρέθηκε νά έχουν γίνει διπλοεγγραφές στους αριθμούς δηλώσεων τών προσφύγων και παραλείψει έγγραφών προσφύγων.

⁸⁴ Γεώργιος Δ. Παχτικός, «260 Δημώδη έλληνικά άσματα - Άπό τοϋ στόματος τοϋ έλληνικοϋ λαοϋ», «Θράκη», Άθήνα 1905.

-Κάλλιο ἔχω, θυγατέρα μου, σὲ τούρκικο σπαθί,
παρὰ Ρωμῆο νὰ πάρης, νὰ γένης Χριστιανή.

Β' «Ἀχ! Ἄγι'-Γιώργ' ἀφέντη μου».⁸⁵ Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὴ Μισόπολη σὲ φιλικὲς
συναναστροφές. Ὑπαγόρευση: Δημητρίου Διαμαντῆ Πολιτούδη.

Ἀχ! Ἄγι'-Γιώργ' ἀφέντη μου καὶ μεγαλόχαρέ μου,
αὐτὴν τὴν κόρη ὁπώκρυψες νὰ μὲ τὴν φανερώσης.
Νὰ σὲ καπνίσω μάλαμα, νὰ σ' ἀσημώσ' ἀσήμι
μὲ τὸ μπεζιροτούλουμο νὰ κουβανῶ τὸ λάδι.
Εὐθύς σκίζει τὸ μάρμαρο καὶ βγαίν' ἡ κόρη ἔξω.
-Παπάδες καὶ πνευματικοί, ποῦ τῶχετε γραμμένο,
νὰ πάρει ὁ Τοῦρκος τὴ Ρωμῆὰ νᾶναι συγχωρεμένο;

Γ' «Ἀνοίξατε τὸν Κλήδονα».⁸⁷ Τὸ ἄσμα τραγουδιόταν στὴ Μισόπολη, τὴ νύχτα τοῦ
Ἁγίου Ἰωάννου, στὶς 24 Ἰουνίου κάθε χρόνου. Ὑπαγόρευση: Σμαράγδας Μεγάλου.

Ἀνοίξατε τὸν κλήδονα τοῦ Ἁγί'-Γιαννιοῦ τὴ χάρι,
ὁπώχει μοίρα νὰ φανῇ κι ὁπώχει ριζικάρι.⁸⁸
Στὸ ριζικό μου σ' ἔβαλα γιὰ νὰ σὲ ριζικάρω,
ἂν εἶναι θέλημα Θεοῦ, ταίρι μου νὰ σὲ κάνω.

⁸⁵ Κοντὰ στὴ Μισόπολη, ὑπογείως, ὑπῆρχε παλαιὸ Ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

⁸⁶ Γεώργιος Δ. Παχτίκος, «260 Δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα - Ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ
λαοῦ», «Θράκη», Ἀθήνα 1905.

⁸⁷ Στὸ ἴδιο.

⁸⁸ Τύχη.

Ἡ Ἀναστασία Κουτουλάκη - Μουτσάκη με καταγωγή ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιό. Εἰκονίζεται μετὰ τὰ παιδιά της, στὰ Πλάγια (Καρασινάν), τὴ δεκαετία τοῦ 1920. Ἀρχεῖο κ. Βάσως Ν. Ἀγοράτζη.

Οἰκογένεια Ἀνεστάκη ἀπὸ τὸ Μπαγάτσιό, τὸ 1908. Ἀρχεῖο κ. Νίκου Βεράνη.

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΙΟΝΙΑ

Μετακινήσεις πληθυσμών στη Μακεδονία

Σχετικά με την ευρύτερη περιοχή, κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, ο Έλληνικός Στρατός απελευθέρωσε τη Μακεδονία από τον τουρκικό ζυγό και διασφάλισε τη βόρεια ελληνική γη από τις βουλγαρικές απειλές και διεκδικήσεις. Την απελευθέρωση της Μακεδονίας κατά τον Α΄ Βαλκανικό και στη συνέχεια κατά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο ακολούθησαν στην περιοχή ανακατατάξεις ελληνικών, τουρκικών και βουλγαρικών πληθυσμών, που όφειλονταν:

α) Στους Α΄ και Β΄ Βαλκανικούς Πολέμους 1912 - 1913.

β) Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο 1914 - 1918.

γ) Στους διωγμούς που προκάλεσαν οι Τούρκοι (1915 - 1918) κατά τη διάρκεια των οποίων έκπατρίστηκαν προς την Ελλάδα 250.000 Έλληνες από τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη κ.λπ. Στους διωγμούς που προκάλεσαν οι Βούλγαροι κατά του ελληνισμού της Ανατολικής Ρωμυλίας και της Βόρειας Μακεδονίας όταν περιοχές όπως η Γευγελή, το Μοναστήρι κ.λπ. έμειναν εκτός ελληνικής επικράτειας.

δ) Στη Συνθήκη του Νεϊγϋ στα τέλη του 1919, με τη μετακίνηση σλαβόφωνων πληθυσμών από τις Μακεδονικές πόλεις της ελληνικής επικράτειας προς τη Βουλγαρία.

ε) Στο προσφυγικό ρεύμα μετά τον έλληνοτουρκικό πόλεμο 1919 - 1922 που προκάλεσαν οι διωγμοί που υπέστη το ελληνικό στοιχείο και ο ξεριζωμός του από τις πατρογονικές του εστίες στη Μικρασία αλλά και στη Θράκη μετά τη Συνθήκη των Μουδανιών.

στ) Στην ανταλλαγή των πληθυσμών το 1923 - 1925, ανταλλαγή που προέβλεπε η συνθήκη της Λωζάνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

ζ) Στις έχθροπραξίες κατά την περίοδο 1940 - 1950, στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και του ελληνικού έμφυλου πολέμου που ακολούθησε.

Οι Έλληνες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν το 1914 στο Κιλίκι και την περιφέρειά του προέρχονταν από την Τουρκία, τη Ρωσία (Καύκασο) και τη Βουλγαρία, ενώ κατά τα έτη 1922 - 1924 από τη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη και το 1925 από την Ανατολική Ρωμυλία.⁸⁹

Με την έκρηξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου 15.000 περίπου Βούλγαροι, κυρίως από τις περιοχές Κιλίκις, Γουμένισσας, Δεμίρ Χισάρ και Σερρών, ακολούθησαν τα βουλγαρικά στρατεύματα που υποχωρούσαν.⁹⁰ 10.000 Έλληνες μετανάστευσαν στην ελληνική Μακεδονία από τα μέρη της ευρύτερης Μακεδονίας (καζάδες Μοναστηρίου, Γευγελής, Δοϊράνης, Ράζλογκ, Μελενίκου, Νευροκοπίου και Στρώμνιτσας), που είχαν παραχωρηθεί με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στη Σερβία και στη Βουλγαρία.

⁸⁹ Πασχάλης Ί. Βαλσαμίδης, «Μελέτες ιστορικές για την Ανατολική Θράκη και τη Μακεδονία - Κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο», ένότητα «Προσφυγικές εγκαταστάσεις στο Κιλίκι και την περιφέρειά του», έκδ. οίκος Αντ. Σταμούλη, 2011.

⁹⁰ Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, «Θράκη», εκδόσεις Άφει Κυριακίδη, 1993.

Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴ Μακεδονία περίπου 140.000 σλαβόφωνων καὶ μουσουλμάνων⁹¹ τὴ χρονικὴ περίοδο 1912 - 1919, συνοδεύτηκε ἀπὸ παράλληλη μαζικὴ ἀφίξη Ἑλλήνων προσφύγων ἀπὸ διάφορες περιοχές. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Πάλλη, οἱ Ἕλληνες ποὺ μετακινήθηκαν πρὸς τὴ Μακεδονία τὴν περίοδο 1913 - 1914 ἀνέρχονταν σὲ 155.000, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ 80.000 προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, οἱ 40.000 ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ 20.000 ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Περίπου 5.000 Ἕλληνες πρόσφυγες ἦρθαν ἐπίσης ἀπὸ τὴ Σερβία καὶ ἄλλοι 5.000 ἀπὸ τὸν Καύκασο. Σύμφωνα μὲ μία συγκεντρωτικὴ ἐκθεση, ἕως τὶς 12 Ἰουλίου 1914 κατέφυγαν στὴν Ἑλλάδα 28.529 οἰκογένειες, ποὺ ἀριθμοῦσαν 108.601 ἄτομα.

<u>Περιοχὲς προέλευσης</u>	<u>Οἰκογένειες</u>	<u>Ἄτομα</u>	<u>Χωρὶά προέλευσης</u>
Θράκη (Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ)	14.552	54.292	232
Μικρὰ Ἀσία	6.817	24.771	276
Βουλγαρία - Σερβία	6.127	24.954	76
Βόρειος Ἡπειρος	180	827	12
Καύκασος	853	3.757	-
Σύνολο	28.529	108.601	596

Ὁ ἑλληνικὸς προσφυγικὸς πληθυσμὸς ἀνέβηκε, ἕως τὶς 19 Αὐγούστου τοῦ ἴδιου χρόνου (1914), σὲ 117.090 ἄτομα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀπὸ τοὺς 155.000 Ἕλληνες πού, σύμφωνα μὲ τὸν Πάλλη, ἔφτασαν στὴ Μακεδονία ὡς τὰ τέλη τοῦ 1914, οἱ 117.000 μετακινήθηκαν ἕως τὶς 19 Αὐγούστου. Διασώζονται ἀποσπασματικὲς πληροφορίες καὶ γιὰ ὀρισμένα χωριά τῶν νομῶν Φλωρίνης, Καστοριάς, Πέλλας καὶ Κιλκίς, τῶν ὁποίων κάτοικοι μετανάστευσαν γιὰ τὴ Βουλγαρία ἕως τὸ 1925, βάσει τῆς Συνθήκης τοῦ Νεϊγῦ. Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω, ἀπὸ τὸν νομὸ Κιλκίς ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ τὴ Βουλγαρία 125 οἰκογένειες ἀπὸ τὴ Γουμένισσα, 17 ἀπὸ τὴ Γρίβα, 11 ἀπὸ τὴν Καστανερή καὶ 1 ἀπὸ τὴ Γοργόπη.⁹²

Ἀπογραφὴ πληθυσμοῦ τῆς Παιονίας πρὶν τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων⁹³

Ἡ περιοχὴ τῆς Παιονίας κατὰ τὴν ἀπογραφὴ τῆς 19 Δεκεμβρίου 1920 ὑπάγονταν στὸν Νομὸ Πέλλας καὶ στὴν Ὑποδιοίκηση Γουμενίτσας. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς κατὰ κοινότητα ἦταν:

A. Κοινότητα Ἀσικλάρ (Εὐρώπου):

1. Ἀσικλάρ (Εὐρωπος): 896 κάτοικοι.

B. Κοινότητα Γουμενίτσας:

1. Γουμένισσα: 2.859 κάτοικοι.

⁹¹ Σχετικὰ μὲ τὶς μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Παιονίας διαβάστε στὴ σελ. 158 τοῦ παρόντος βιβλίου, στὸ κεφάλαιο «Ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας».

⁹² Ἱστοσελίδα τοῦ Ἰδρύματος Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Γιάκωβος Μιχαηλίδης «Πληθυσμιακὲς ἀνακατατάξεις στὴ σύγχρονη Μακεδονία»].

⁹³ Ἑθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία Ἑλλάδος.

2. Γερακάρτσι (Γερακώνα): 244 κάτοικοι.
 3. Λιμπάχοβο (Φιλυριά): 111 κάτοικοι.
 4. Σιδ. Σταθμός Γουμενίτσης: 45 κάτοικοι.
 5. Τοσίλοβον (Στάθης): 349 κάτοικοι.
- Σύνολο: 3.608 κάτοικοι

Γ. Κοινότητα Κούπας:

1. Κούπα: 402 κάτοικοι.

Δ. Κοινότητα Κρίβας (Γρίβας):

1. Κρίβα (Γρίβα): 817 κάτοικοι.

Ε. Κοινότητα Λειβαδίων:

1. Μεγάλα Λειβάδια: 215 κάτοικοι.
 2. Μικρά Λειβάδια: 0 κάτοικοι.
- Σύνολο: 215 κάτοικοι.

ΣΤ. Κοινότητα Λουμνίτσης (Σκρᾱ):

1. Λούμνιτσα (Σκρά): 554 κάτοικοι.

Ζ. Κοινότητα Μαγιαδάγ (Φανοῦ):

1. Μαγιαδάγ (Φανός): 1.789 κάτοικοι.
 2. Δρέβενον (Πύλη): 71 κάτοικοι.
 3. Ίσβορ (Πηγή): 244 κάτοικοι.
 4. Καρασινάντσι (Πλάγια): 894 κάτοικοι.
- Σύνολο: 2.998 κάτοικοι.

Η. Κοινότητα Μπαροβίτσης (Καστανερῆς):

Μπαρόβιτσα (Καστανερή): 714 κάτοικοι.

Θ. Κοινότητα Μποεμίτσης (Άξιουπόλεως):

1. Μποέμιτσα (Άξιούπολη): 1.595 κάτοικοι.
 2. Γοργόπ (Γοργόπη): 635 κάτοικοι.
 3. Σιδ. Σταθμός Μποεμίτσης: 5 κάτοικοι.
- Σύνολο: 2.235 κάτοικοι.

Ι. Κοινότητα Όρυζάρτσης (Ρυζιών):

1. Όρύζαρτση (Ρύζια): 393 κάτοικοι.
 2. Βαλκάτς (Καμποχώρι): 165 κάτοικοι.
 3. Δάμποβον (Βαλτοτόπι): 153 κάτοικοι.
 4. Τούμπα: 505 κάτοικοι.
- Σύνολο: 1.216 κάτοικοι.

ΙΑ. Κοινότητα Πέτγας (Πενταλόφου):

1. Πέτγα (Πεντάλοφον): 302 κάτοικοι.
2. Όρμάνοβον (Δασερό): 76 κάτοικοι.
3. Ράμνα (Όμαλό): 156 κάτοικοι.
4. Τσιγάροβον (Άνυδρος): 83 κάτοικοι.

Σύνολο: 617 κάτοικοι.

ΙΒ. Κοινότητα Πετρόβου (Άγίου Πέτρου):

1. Πέτροβον (Άγ. Πέτρος): 708 κάτοικοι.
2. Κοσίνοβον (Πολύπετρο): 206 κάτοικοι.
3. Μπαμπά Κιοϊ (Μεσιά): 387 κάτοικοι.

Σύνολο: 1.301 κάτοικοι.

ΙΓ. Κοινότητα Σεχόβου (Είδομένης):

1. Σέχοβον (Είδομένη): 235 κάτοικοι.
2. Άλτσάκ (Χαμηλό): 144 κάτοικοι.
3. Σλώπνιτσα (Δογάνης): 110 κάτοικοι.

Σύνολο: 489 κάτοικοι.

ΙΔ. Κοινότητα Τσέρνα Ρέκα (Κάρπης):

1. Τσέρνα Ρέκα (Κάρπη): 696 κάτοικοι.

Σύνολο Υποδιοίκησης Γουμενίτσας: 17.088 κάτοικοι.

Έγκατάσταση προσφύγων στην περιοχή της Παιονίας

Ο συνολικός αριθμός τών προσφύγων στην Ελλάδα κατά την απογραφή τοῦ 1928 ἦταν 1.221.849 κάτοικοι (589.418 ἢ 48,24% ἄρρενες καὶ 632.431 ἢ 51,76% θήλεις). Ὡς πρὸς τὸν πραγματικὸ πληθυσμὸ τῆς χώρας, ποὺ ἀνερχόταν σὲ 6.204.684 ἄτομα, οἱ πρόσφυγες ἀποτελοῦσαν τὸ 19,68% τοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τοὺς 638.253 (314.423 ἢ 49,26% ἄρρενες καὶ 323.830 ἢ 50,74% θήλεις) πρόσφυγες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴ Μακεδονία, 99.658 (52.031 ἢ 52,21% ἄρρενες καὶ 47.627 ἢ 47,79% θήλεις) ἤρθαν πρὶν τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καὶ 538.595 (262.392 ἢ 48,72 ἄρρενες καὶ 276.203 ἢ 51,28% θήλεις) ἤρθαν μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ.

Ἀπογραφὴ προσφύγων στὴν Παιονία (Ἀπρίλιος 1923)⁹⁴ - Πρὶν ἀκόμα ὀλοκληρωθεῖ ἡ μετακίνηση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, τὸν Πόντο καὶ τὴ Μικρασία (ἢ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν ὀλοκληρώθηκε στὰ μέσα τοῦ 1924) ἐγινε ἀπογραφὴ τῶν προσφύγων ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια.

⁹⁴ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς, Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως - Τμῆμα Στατιστικῆς. Ἀπογραφὴ προσφύγων ἐνεργηθεῖσα κατ' Ἀπρίλιον 1923. Ἐν Ἀθήναις 1923.

Παρακάτω, στην 5^η στήλη του πίνακα, παρατίθενται οι αριθμοί των Ελλήνων προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στις περιοχές που ανήκουν στη σημερινή έπαρχία Παιονίας.

Κίνητρα παραμονής προσφύγων - Για να παραμείνουν οι πρόσφυγες στις παραμεθόριες περιοχές της ελληνικής επικράτειας όπου είχαν εγκατασταθεί, τους δόθηκαν κίνητρα βάσει του Ν.4121, του Μαρτίου 1929:⁹⁵

α) Διάθεση 120.000.000 δραχμών για τις ανάγκες των παραμεθορίων οικισμών Μακεδονίας Θράκης.

β) Άπαλλαγή από τον φόρο γεωργικής παραγωγής, αργοπροβάτων και χοίρων.

γ) Με την προσκόμιση απόδειξης δαπάνης για ανέγερση σπιτιού, αγοράς ζώου κ.λπ., είσπραξη δανείου με επιτόκιο 6 %.

δ) Άπαλλαγή χρέωσης για δαπάνη κοινής ωφέλειας.

ε) Οι πρόσφυγες που μετακινούνταν αυθαίρετα από τη μεθόριο έχαναν τα δικαιώματά τους.

Πίνακας εγκατάστασης προσφύγων στην περιοχή Παιονίας

Ή Ε.Α.Π. εγκατέστησε στην έπαρχία Παιονίας (Άξιουπόλεως) 4.073 προσφυγικές οικογένειες / 15.315 άτομα σε 36 οικισμούς (συνοικισμούς).⁹⁶

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται τα στοιχεία εγκατάστασης προσφύγων στους οικισμούς της περιοχής Παιονίας, σύμφωνα με την απογραφή της Ε.Α.Π. το 1928.

Μετονομασία	Παλαιά ονομασία	Οικογένειες το 1928	Άτομα το 1928	Άτομα Άπογραφή προσφύγων 4/1923.	Μικτό / Προσφυγικό
Άγιος Πέτρος	Πέτροβον	101	434	-	Μικτό
Άκροποταμιά	Γιαχαλή	97	377	-	Προσφυγικό
Ανθόφυτον	Σαρή Παζάρ	115	417	-	Προσφυγικό
Άξιούπολις	Βοέμιτσα	216	901	320	Μικτό
Άξιοχώριον	Βαρδαρόφτσα	126	451	-	Προσφυγικό
Άσπρος	Άμάτοβον	175	621	-	Προσφυγικό
Βαλτοτόπι	Δάμποβον	89	318	-	Προσφυγικό
Γερακώνας	Γερακάρτσι	55	192	-	Μικτό
Γοργόπη	Γοργόπ	123	533	103	Μικτό
Γουμένισσα	Γουμένιτσα	427	1676	73	Μικτό
Γρίβας	Κρίβα	16	79	-	Μικτό

⁹⁵ Ευστάθιος Πελαγίδης, «Η αποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία», εκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, 1994.

⁹⁶ Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, «Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τās νέας ονομασίες», Θεσσαλονίκη 1928.

Δασερών	Ορμάνοβον	14	72	88	Προσφυγικό
Δογάνη	Σλόπ	27	113	-	Μικτό
Είδομένη	Σέχοβον	49	173	-	Μικτό
Εύζωνοι	Ματσίκοβον	100	385	254	Μικτό
Εύρωπος	Άσκιλάρ	388	1393	331	Προσφυγικό
Καμπόχωρο	Βαλγάτσι	65	221	-	Μικτό
Καστανάς	Καρά Όγλου	56	225	-	Προσφυγικό
Μεσιά	Μπαμπά Κιοϊ	88	358	41	Μικτό
Μικρόν Δάσος	Σμόλ	93	360	411	Προσφυγικό
Όμαλό	Ράμνα	15	44	-	Μικτό
Πεντάλοφον	Πέτγας	27	104	-	Προσφυγικό
Πευκόδασο	Ορέβιστα	120	352	415	Προσφυγικό
Πηγή	Ίσβορον	47	180	149	Προσφυγικό
Πλάγια	Καρασινάν	190	779	374	Προσφυγικό
Πλατάνι	Μπαγιάλτσα	67	243	-	Μικτό
Πολύκαστρον	Καρασούλι	392	1363	371 ⁹⁷	Μικτό
Πολύπετρον	Κασίνοβον	42	168	-	Μικτό
Πρόχωμα	Δογαντζή	165	592	-	Προσφυγικό
Πύλη	Δρέβενον	31	104	-	Προσφυγικό
Ρύζια	Ορυζάρτσι	106	434	-	Μικτό
Στάθης	Τοσίλοβον	30	113	15	Μικτό
Τούμπα	Τούμπα	162	599	80	Μικτό
Φανός	Μαγιαδάγ	146	582	235	Προσφυγικό
Φιλυριά	Λιμπάχοβον	69	234	05	Μικτό
Χαμηλό	Άλτσάκ	44	125	68	Προσφυγικό

Σύμφωνα με τόν Άνακεφαλαιωτικό Πίνακα τής Ε.Α.Π./ Γενική Διεύθυνση Έποικισμού Μακεδονίας/ Γραφείο Στατιστικής,⁹⁸ οί έγκατεστημένες οικογένειες στην περιφέρεια του Κιλκίς μέχρι τò τέλος του 1925 ήταν:

Έποδιοίκηση Γουμένισης - Έγκατεστημένοι πρόσφυγες

Άριθμός συνοικισμών	Οικογένειες	Άτομα
27	2.793	10.000

Έποδιοίκηση Κιλκίς - Έγκατεστημένοι πρόσφυγες

Άριθμός συνοικισμών	Οικογένειες	Άτομα
159	11.325	38.496

⁹⁷ Ο πληθυσμός προσφύγων του Πολυκάστρου τόν Άπρίλιο 1923 ήταν 307 άτομα, προστέθηκαν και τὰ 64 άτομα του οίκισμού Βάρδενον που είχε συγχωνευθεί στο Πολύκαστρο.

⁹⁸ Ευστάθιος Πελαγίδης, «Η άποκατάσταση των προσφύγων στη Δυτική Μακεδονία», έκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, 1994.

Σχετικά με τις κλιματικές συνθήκες αλλά και τις συνθήκες υγιεινής στους τόπους εγκατάστασης των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Θράκη, είναι πολύ πιθανόν ότι οι περισσότεροι θάνατοι των οποίων τὰ αίτια δὲν ἔχουν διαγνωσθεῖ νὰ ὀφείλονται στὴν ἐλονοσία.⁹⁹

Διαδικασία ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στὴν Ἑλλάδα

Μὲ τὴν ἔλευση τῶν προσφύγων στὴν Ἑλλάδα, ἀναζητοῦνταν ἀπὸ τὸ κράτος τοποθεσίες πού θὰ γινόταν ἡ ἐγκατάσταση τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν. Ἡ διαδικασία ἐγκατάστασής τους πού προβλεπόταν, περιγράφεται στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα διδακτορικῆς διατριβῆς:¹⁰⁰

«Γιὰ τὴ σύσταση καὶ ἰδρυση ἑνὸς οἰκισμοῦ ὑπῆρξε συγκεκριμένη νομικὴ διαδικασία, ὁ Ἀναγκαστικὸς Νόμος 6/7/1923. Βάσει τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐκλεγόταν ἀπὸ τοὺς ἐπιγεφυλαγμένους τῶν οἰκογενειῶν ἓνα συμβούλιο πού ἐκπροσωποῦσε τὴν ομάδα καὶ πού ἦταν ἐπιφορτισμένο μὲ διάφορες ἀρμοδιότητες, ὅπως αὐτὴ τῆς ἀναζήτησης τοῦ κατάλληλου τόπου γιὰ ἐγκατάσταση. Γιὰ νὰ μπορέσει ἡ ομάδα νὰ ἐγκατασταθεῖ καὶ νὰ ἀποκτήσει νομικὴ ὑπόσταση ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ πράξη συγκρότησης τοῦ συμβουλίου καὶ νὰ κατατεθεῖ στὰ κατὰ τόπους πρωτοδικεῖα. Τὶς πὶὺ πολλές φορές δινόταν ἡ δυνατότητα στὰ ἄτομα αὐτὰ νὰ ἀναζητήσουν, περιοδεύοντας μὲ ἑξοδα τῆς Ε.Α.Π., τὸ κατάλληλο μέρος, στὸ ὁποῖο θὰ ἐπέλεγαν νὰ κατοικήσουν. Στὴν περίπτωσι πού ὑπῆρχε ἡ σύμφωνη γνώμη ὅλης τῆς ομάδας ὑποβαλλόταν αἴτηση πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας εἴτε ἀπευθείας εἴτε μέσω τῆς Ε.Α.Π., καὶ ὕστερα ἀπὸ συνεκτίμηση τῆς κατάστασης δινόταν ἡ ἄδεια νὰ προχωρήσουν στὴν ἐγκατάστασή τους.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχὴ ἔκβαση ὅλων τῶν προηγουμένων καὶ τὴν ἐπανασύσταση τῆς παλιᾶς κοινότητος ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἦταν ἡ ὕπαρξη ὁμοιογένειας στὴν ομάδα, πράγμα πού σὲ λίγες περιπτώσεις μόνο ἐπιτεύχθηκε.

Ἀπὸ τοὺς 1.221.849 πρόσφυγες πού εἶχαν ἔρθει στὴν Ἑλλάδα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1928, οἱ 643.025 ἦταν ἄστοι καὶ 578.824 ἦταν ἀγρότες. Ἀπὸ τοὺς 578.824 ἀγρότες, τὸ μεγαλύτερο μέρος, 446.000 εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴ Μακεδονία. Γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἀγροτῶν προσφύγων φρόντισε τὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας, σὲ περιορισμένη ὁμῶς κλίμακα, παράλληλα μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων (ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1923 ἕως τὸ 1930 εἶχε σχεδὸν ἐξολοκληροῦ τὴν κύρια εὐθύνη τῆς ἀποκατάστασης), ἐνῶ τὸ Ὑπουργεῖο Πρόνοιας καὶ Ἀντιλήψεως μαζὶ μὲ τὸ Ταμεῖο Περιθάλψεως Προσφύγων καὶ τὴν Ε.Α.Π. κατέβαλαν σοβαρὰς προσπάθειες γιὰ τὴ στέγαση καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν ἀστῶν προσφύγων.»

⁹⁹ Εὐστάθιος Πελαγίδης, «Ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων στὴ Δυτικὴ Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1994.

¹⁰⁰ Χριστίνα Ἀραμπατζῆ, «Προσφυγικοὶ οἰκισμοὶ στὴ Χαλκιδικὴ κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα», διδακτορικὴ διατριβή, σελ. 42, Α.Π.Θ. 2008.

Ἡ Παιονία μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφυγικῶν πληθυσμῶν

Πέρασε ἀρκετὰ μεγάλο διάστημα μέχρι νὰ καταφέρουν οἱ τοπικὲς κοινωνίες νὰ ἐνσωματώσουν τοὺς προσφυγικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἐπαρχία Παιονίας. Στὰ χωριὰ ποὺ εἶχαν ἀμιγῶς τουρκικὸ πληθυσμὸ κι ἐκκενώθηκαν μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκαν πρόσφυγες. Στὰ χωριὰ αὐτὰ δὲν προέκυψαν ἰδιαίτερα προβλήματα ἐσωτερικῶν προστριβῶν, ἐπειδὴ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 100% ἀμιγῶς προσφυγικοὺς πληθυσμοὺς (Πλάγια, Φανός, Χαμηλό, Δρέβενο κ.λπ). Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς δημιουργήθηκαν προστριβὲς μὲ μικτὰ γειτονικά χωριὰ, ἰδιαίτερα στὸν καθορισμὸ τῶν ὁρίων τῶν γειτονιῶν. Στὰ χωριὰ ὅμως μὲ μικτὸ πληθυσμὸ (ντόπιο καὶ προσφυγικὸ) δημιουργήθηκαν προστριβὲς λόγω τῆς διανομῆς γαιῶν καὶ οἰκιῶν ἀλλὰ καὶ λόγω ἡθῶν καὶ νοοτροπιῶν, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ προστριβὲς αὐτὲς νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὸ ἀντίκτυπο, ἐνισχύοντας τὸν κοινωνικὸ διχασμὸ.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς τὰ συμφέροντα τῶν ντόπιων ἀντιπροσωπεύονταν ἀπὸ τὴ φιλοβασιλικὴ παράταξη καὶ τὰ συμφέροντα τῶν προσφύγων ἀπὸ τὴ φιλοβενιζελικὴ παράταξη. Ἐπεισόδια ποὺ καταγράφηκαν στὶς ἐφημερίδες ὅπως αὐτῶν τῆς Γουμένισσας καὶ τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς καταστάσεως ποὺ ἐπικρατοῦσε.¹⁰¹

Οἱ συνθήκες φτώχειας κι ἐξαθλίωσης τῆς ἐπαρχίας Παιονίας ἔνωναν κατὰ περιπτώσεις τοὺς κατοίκους (ντόπιους καὶ πρόσφυγες) τῶν περιοχῶν, μὲ αἰτήματα ποὺ ἐκφράζονταν μαζικὰ ὅπως στὶς περιπτώσεις τοῦ συλλαλητηρίου τῆς Γουμένισσας τὴν 17^η Μαρτίου 1929¹⁰² καὶ τῆς διαμαρτυρίας ὅλων τῶν παραμεθόριων χωριῶν στὸ χωριὸ Πλάγια τὴν 28^η Ὀκτωβρίου 1929.¹⁰³ Χρειάστηκε νὰ τελειώσει ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος καὶ τὸ δράμα τοῦ διχασμοῦ γιὰ νὰ ἐξομαλυνθεῖ σταδιακὰ ἡ κατάσταση στὴν περιοχὴ.

¹⁰¹ Βλέπε στὴν ἐνότητα «Ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας μέχρι τὸ 1939» στὴ σελ.160 τοῦ παρόντος βιβλίου καθὼς περιγράφουν τὰ δημοσιεύματα τῶν ἐφημερίδων:

α) «Μακεδονία» μὲ ἡμερομηνίες τῆς 21^{ης} Σεπτεμβρίου 1924, τῆς 26^{ης} Σεπτεμβρίου 1924, τῆς 31^{ης} Ὀκτωβρίου 1926 καὶ β) «Ταχυδρόμος» τῆς 31^{ης} Ὀκτωβρίου 1926.

¹⁰² Βλέπε στὴν ἐνότητα «Ἱστορικὰ στοιχεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς Παιονίας μέχρι τὸ 1939» στὴ σελ.160 τοῦ παρόντος βιβλίου καθὼς περιγράφει τὸ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τῆς 21^{ης} Μαρτίου 1929.

¹⁰³ Βλέπε στὴν ἐνότητα: «Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τὸ 1924 μέχρι τὸ 1939» στὴ σελ.60 τοῦ παρόντος βιβλίου καθὼς περιγράφει τὸ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Ὀκτωβρίου 1929.

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΠΛΑΓΙΑ

Τὸ Καρασινὰν πρὶν τὸ 1924

Τὸ χωριὸ πρὶν τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἀνταλλάξιμων προσφύγων εἶχε τὸ τοπωνύμιον Καρασινὰν. Τὰ πρῶτα διαθέσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐγκατάσταση πληθυσμῶν στὸ χωριὸ ἔχουν ὡς ἀφετηρία τὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα.

Σύμφωνα μὲ πηγὴ τοῦ διαδικτύου,¹⁰⁴ εἰκάζεται πὼς κατὰ τὴν τουρκοκρατία στὴν περιοχὴ μεταφέρθηκαν καὶ ἔζησαν πληθυσμοὶ Κονιάρων (Κονιαλίδων) ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο. Αὐτοὶ κατοικοῦσαν στὴν ἴδια θέσση ποὺ βρίσκονται τὰ χωριά Πλάγια, Φανός, Χαμηλό. Ἵσως νὰ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ καὶ λόγω τοῦ μεταλλευτικοῦ πλούτου τοῦ ὑπεδάφους ποὺ διαπιστώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα στὶς περιοχές γύρω ἀπὸ τὸ ρέμα Κοτζὰ Ντερέ, ποὺ εἶχαν βρεθεῖ κατὰ καιροὺς σιδηροῦχα ὀρυκτά: αἱματῆτης, μαγνητίτης, λειμωνίτης κ.λπ. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴ φήμη ποὺ ἐπικρατοῦσε ἀπὸ παλιὰ στὶς τοπικὲς κοινωνίες σχετικὰ μὲ τὸ ρέμα Κοτζὰ Ντερέ, ὅτι εἶναι χρυσοφόρο.

Στὴν ἱστοσελίδα τοῦ χωριοῦ Φανός¹⁰⁵ ἀναφέρεται ὅτι: Μετὰ τὴν ἵδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τὸ 1814, ἡ ἐπανάσταση πιά ἔγινε πανελλήνια ὑπόθεση. Ἡ Τουρκία ἐπειδὴ φοβήθηκε μήπως ἐπεκταθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση, ξεσήκωσε πολλοὺς Τούρκους Κονιάρους (προφανῶς καταγόμενους ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ τοὺς μετέφερε στὴν κεντρικὴ Μακεδονία. Πράγμα ποὺ ὄχι μόνον διαφαίνεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀμιγῶν χωριῶν ποὺ ὑπῆρχαν στὸν Καζὰ Ἀβρὲτ Χισσὰρ (περιοχὴ Κιλκίς) ποὺ ὑπερτεροῦσαν τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ στὰ χωριά δυτικὰ τοῦ Ἀξιοῦ, Μαγιαδάγ (Φανό), Καρασινὰν (Πλάγια), Ἀλτσάκ (Χαμηλό) καὶ Γκόρνιτσετ (Γιουγκοσλαβίας), ποὺ σχηματίστηκαν ἀπὸ ἀμιγῆ μουσουλμανικὸ πληθυσμό.

Κατὰ τὸν Ἀν. Κεραμόπουλο:¹⁰⁶ «...ἀπὸ τῆ συγκριτικῆς μελέτης πολλῶν στοιχείων καὶ ἀπὸ τῆ σύμπτωσης ὁρισμένων γεγονότων πολλῶν ἀπόψεων φαίνεται καθαρὰ ὅτι καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Γευγελῆς μετεφέρθησαν πολλοὶ Τοῦρκοι Γιουρούκηδες ἢ Κονιάρηδες προφανῶς καταγόμενοι ἐξ Ἰκονίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰ περίξ τῆς Γευγελῆς, ἐσχημάτισαν τὰ ἀμιγῆ ὀθωμανικοῦ πληθυσμοῦ χωριά Φανόν (Μαγιά Ντάγ), Πλάγια (Καράσιναν), Χαμηλό (Ἀλτσιάκ) καὶ Γχορνιτσέτ (Σερβίας), καὶ τοῦτο λόγω τοῦ ἀποκλειστικοῦ γνωρίσματος τῆς ὁμοιομόρφου καὶ ἰδιαζούσης ὀθωμανικῆς γλώσσης καὶ προφορᾶς τῶν ὡς ἂν τεσσάρων χωριῶν. Οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἦσαν τόσον ἐξηγριωμένοι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε πλὴν τῆς μεταφορᾶς Τούρκων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κατέστρεψαν εἰς τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν 42 πόλεις καὶ χωριά».

¹⁰⁴ Ἔργασία τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου «Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην» σελ. 15, 16. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/makedonika/article/viewFile/6293/6028>

¹⁰⁵ Ἱστοσελίδα χωριοῦ Φανός. <http://www.fanoskilkis.gr>

¹⁰⁶ Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλος, «Οἱ Βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ 1821», Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1938.

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της Άξιουπόλεως:¹⁰⁷ «...στὰ Πλάγια κατοικοῦσαν Τούρκοι μέχρι τὸ 1922. Τὸ παλιὸ τοπωνύμιον τῶν Πλαγιῶν, Καρασινᾶν, ἴσως νὰ πῆρε αὐτὴ τὴν ὀνομασίαν πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου Τούρκου ζωγράφου Καρασινᾶν ποὺ γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε ἐκεῖ. Στὶς ὀρεινὲς πλαγιὰς τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχαν πολλὰ ἀμπέλια τὰ ὅποια εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ Τούρκοι κάτοικοι κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν. Μὲ τὰ χρόνια, οἱ κάτοικοι τῶν Πλαγιῶν κατάλαβαν ὅτι ὁ τόπος τους ἦταν κατάλληλος γιὰ ἀμπελοκαλλιέργεια καὶ ἐπιδόθηκαν στὴ συστηματικὴ καλλιέργεια ἀμπελιῶν εὐγενικῶν ποικιλιῶν Syrah, merlot, cabernet. Μὲ τὴν καλλιέργεια αὐτὴ ἐμφανίστηκαν τὰ πρῶτα κρασιὰ ὑψηλῆς ποιότητος γιὰ νὰ ἐπαληθεύσουν τὸ παλιὸ τοπικὸ ᾄσμα «...τσίπουρο ἀπὸ τὸ Μαγιαντάγ (Φανὸς) καὶ κρασιὰ ἀπὸ τὴν Πλαγιά». Παλιότερα ποὺ ἡ φαρμακευτικὴ δὲν ἦταν τόσο ἀναπτυγμένη, οἱ γιατροὶ πρότειναν σὲ ἀσθενεῖς μὲ ἀναπνευστικὰ προβλήματα, διαμονὴν στὸ χωριὸ λόγῳ τῆς ξηρότητος καὶ γενικότερα τῆς καταλληλότητος τοῦ κλίματος γιὰ τέτοιου εἶδους παθήσεις. Φημισμένη ἦταν ἐπίσης ἡ βρύση Χαμίτ Σογιοῦ»¹⁰⁸ ποὺ κατὰ τὴν παράδοση ἔπινε νερὸ ὁ Σουλτᾶνος Χαμίτ Β΄ ὅταν ἐπισκεπτόταν τὴ Θεσσαλονίκην».

Δημοσιεύματα γιὰ τὸ Καρασινᾶν πρὶν τὸ 1924 - Στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς ὑπάρχουν ἀναφορὲς γιὰ τοὺς μουσουλμάνους κατοίκους τοῦ Καρασινᾶν:

Σὲ δημοσίευμα στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1920,¹⁰⁹ ὁ ὑποψήφιος βουλευτὴς τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Χ. Καραμανώλης δημοσίευσε: «...Ἀφικνόμενη χθὲς εἰς Μαγιαδάγ καὶ Καρασινᾶν γενόμενος ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὑπὸ κατοίκων, πρὸς οὓς ἀνέπτυξα τουρκιστὶ τὸ πρόγραμμα τῶν Φιλελευθέρων».

Ἕνας δημοσιευμένος κατάλογος στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1921¹¹⁰ ποὺ σχετίζεται μὲ τὰ ποσὰ δωρεῶν στὸν πανελλήνιο ἔρανο γιὰ τὴν ἀνέγερση ἀνδριάντα τοῦ Ἰωάννα Δραγούμη στὴν Ἀθήνα(!) ἀναγράφει τὸ ποσὸ τῶν 254,00 δραχμῶν τῶν κατοίκων τῆς κοινότητος Μαγιαδάγ - Καρασινᾶν.

Στὴν ἀπογραφὴ τοῦ πληθυσμοῦ¹¹¹ τῆς 19⁷⁵ Δεκεμβρίου 1920, τὸ Καρασινᾶν ἀποτυπώνεται ὡς «Καρασινάνσι», ὑπάγεται στὸν Νομὸ Πέλλας, στὴν Ὑποδιοίκηση Γουμένισσης καὶ περιλαμβάνεται στὴν Κοινότητα Μαγιαδάγ. Στὴν ἀπογραφὴ ἐκείνη, ποὺ προηγήθηκε τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν καὶ ἀφορᾷ τὸν τουρκικὸ πληθυσμὸ τοῦ Καρασινᾶν, ἀπογράφηκαν 894 μόνιμοι κάτοικοι (441 ἄρρενες καὶ 453 θῆλεις).

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1922¹¹² μὲ τίτλο «Διὰ τοὺς ἀρμοδίους τοῦ ἐπικοισμοῦ» ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν προσφυγικῶν οἰκισμῶν τῆς περιοχῆς:

¹⁰⁷ Ἱστοσελίδα Ἀξιουπόλεως <http://www.axiupoli.gr>

¹⁰⁸ Ἀπὸ μαρτυρίες τῶν παλιῶν κατοίκων, ἡ πιθανὴ θέση τῆς βρύσης εἶναι κοντὰ στὴν τοποθεσία Ἀλμπᾶν Τσεσμέ, στὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὰ Πλάγια πρὸς τὸ Ἅγιασμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

¹⁰⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 15⁷⁵ Ὀκτωβρίου 1920.

¹¹⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 15⁷⁵ Ὀκτωβρίου 1921.

¹¹¹ «Πληθυσμὸς τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τῆς 19⁷⁵ Δεκεμβρίου 1920», Ἀθήνα 1921.

¹¹² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 6⁷⁵ Ὀκτωβρίου 1922.

«Πληροφορούμεθα ἐγκύρως ὅτι ἐν τῇ περιφερείᾳ Γουμενίτσης καὶ ἐν τοῖς τουρκικοῖς χωρίοις Μαγιαδᾶγ καὶ Καρασιναν ὑπάρχουν οἰκήματα τοῦ Δημοσίου ἔτοιμα δι' ἐγκατάστασιν 100 περίπου οἰκογενειῶν προσφύγων. Ὁ ἀρμόδιος ὑποδιοικητῆς κ. Ἰωάννης Τρωγάνης ἐτήλεγράφησε σχετικῶς εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν ζητῶν τὴν ἀποστολὴν προσφύγων ἀσχολουμένων εἰς τὴν καπνοφυτεῖαν, ἀμπελοουργίαν καὶ συροτροφίαν.»

Μιά τουρκική μαρτυρία γιὰ τὸ Καρασινάν - Σύμφωνα μὲ μαρτυρία,¹¹³ τὸ Καρασινάν, πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν τὸ 1923, εἶχε ἓνα τζαμί (στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς) καὶ ἓναν τεκέ μὲ τὴν ὀνομασία «Deli Dede»,¹¹⁴ ποὺ βρισκόταν στὴν ἐπάνω γειτονιά τοῦ χωριοῦ, γιὰ τὴν ὁποία οἱ Τούρκοι εἶχαν τὸ τοπωνύμιο «Yukari Mahallede». Ἡ κάτω γειτονιά τοῦ χωριοῦ εἶχε τὸ τοπωνύμιο «Asagi Mahalle». Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ τεκέ φανερώνει πὼς ἓνα μέρος τῶν μουσουλμάνων κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἦταν Μπεκτασίδες.¹¹⁵ Μεταξὺ τῶν χωριῶν Καρασινάν (Πλάγια), Μαγιαδᾶγ (Φανός) καὶ Ἀλτσᾶκ (Χαμηλὸ) ὑπῆρχαν ἑπτὰ συνοικισμοὶ μὲ τὰ τοπωνύμια: Barakli, Saracli, Destamarli, Egribucak, Hacibarli, Orucly καὶ Asagi mahalle. Τὸ 1916, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ γαλλικὸς στρατὸς πυρπόλησε σπίτια Τούρκων κατοίκων τοῦ Καρασινάν.¹¹⁶

Οἱ 882 Τούρκοι κάτοικοι τοῦ Καρασινάν κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τὸ 1923, ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Τουρκία ὅπου ἐγκαταστάθηκαν στὶς περιοχὲς Sarkoy (Tekirdag), Manisa, Bursa, Samsun καὶ Edirne (Aslihankoy).

¹¹³ Μαρτυρία τοῦ κ. Yasar Bozyuruk (Μάρτιος 2020) ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ποὺ τυγχάνει συγγενὴς ἀνταλλάξιμων Τούρκων κατοίκων τοῦ Καρασινάν.

¹¹⁴ Μέρος τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ τεκέ (μιὰ κυκλικὴ κατασκευὴ) εἶχε διασωθεῖ μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1980, στὴν πάνω γειτονιά τοῦ χωριοῦ, ὅταν καὶ κατεδαφίστηκε λόγω δημοτικῶν ἔργων διάνοιξης τοῦ παρακείμενου δρόμου.

¹¹⁵ Σχετικὴ ἀναφορὰ στὴν ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια: Ἡ σχέση τῶν Μπεκτασίδων (Bektaşî) δερβίσηδων ἀνῆκε στὸ Σούφι Ἰσλάμ καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὸ κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ στὴ Μέση Ἀνατολή, Μικρὰ Ἀσία καὶ Βαλκάνια, πρὶν, κατὰ τὴ διάρκεια, καὶ μετὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο, στὴν Περσικὴ Αὐτοκρατορία κ.ἄ. Οἱ Μπεκτασίδες παντρεύουν στοιχεῖα τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὸν σιῒτισμὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ὀρθόδοξο ἰσλάμ (σουνιτισμός). Μαζὶ μὲ τοὺς Μεβλεβί καὶ τοὺς Νακσμπαντί θεωροῦνται ὡς οἱ πλέον γνωστὲς κατευθύνσεις τοῦ σουφισμοῦ τὴν περίοδο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς τελευταίας στὰ Βαλκάνια καὶ τὴν Ἀνατολία. Ἐνῶ οἱ Μεβλεβί καὶ Νακσμπαντί εἶχαν περισσότερη ἐπιρροή σὲ ἀστικές τάξεις τεχνιτῶν, ἐμπόρων καὶ εὐγενῶν, οἱ Μπεκτασί εἶχαν περισσότερη ἀπήχηση στὰ φτωχὰ κοινωνικά στρώματα χωριῶν καὶ κοινοτήτων τῆς Αὐτοκρατορίας τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἀγρότες καὶ κτηνοτρόφους.

¹¹⁶ Πιθανὸν ἐφαρμόστηκαν ἀντίποινα κατὰ ἐχθρικών ἐνεργειῶν τῶν χωρικών τοῦ Καρασινάν κατὰ τῶν Γάλλων. Ἰσως νὰ μὴν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἐκτεταμένη καταστροφὴ τοῦ χωριοῦ, οὔτε γιὰ μιὰ διαρκῶς κλιμακούμενη ἀντιπαράθεση μεταξὺ Γάλλων στρατιωτῶν καὶ Τούρκων κατοίκων. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγοῦν καὶ οἱ φωτογραφίες τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ ποὺ ἐμφανίζουν στρατιῶτες τοῦ ὑγειονομικοῦ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ νὰ περιθάλπουν Τούρκους κατοίκους τοῦ Καρασινάν τὸ ἔτος 1917.

¹⁷ φωτογραφία: http://www2.culture.gouv.fr/public/mistral/memsap_fr?ACTION=CHERCHER&FIELD_6=SERIE&VALUE_6=%27Op%Egrations%20militaires%20dans%20la%20r%Egion%20du%20Gandac

²⁷ φωτογραφία: http://www2.culture.gouv.fr/Wave/image/memoire/1512/sap40_or102492_p.jpg

²⁷ φωτογραφία: http://www2.culture.gouv.fr/Wave/image/memoire/1512/sap40_or102491_p.jpg

Τὸ Καρασινὰν στὶς μάχες Ραβινὲ καὶ Σεμέν ντὲ φέρ (1^η Μαΐου 1917)¹¹⁷ - Στὰ τέλη Ἀπριλίου 1917, τὸ χωριὸ πλαισιώθηκε ἀπὸ δυνάμεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ποὺ λάμβαναν θέσεις λίγο πρὶν τὶς μάχες γιὰ τὴν κατάληψη τῶν ὑψωμάτων Ραβινὲ καὶ Σεμέν ντὲ φέρ, ποὺ τὰ κατείχαν βουλγαρικές δυνάμεις. Ἀνατολικά τοῦ Καρασινὰν (Πλάγια) μὲ μέτωπο τὸ χωριὸ Σλόπ (Δογάνης) καὶ τὸ ὕψωμα Σεμέν ντὲ φέρ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Λοχαγὸ Γεώργιο Κονδύλη. Δυτικὰ τοῦ Καρασινὰν, μεταξὺ τῶν χωριῶν Καρασινὰν (Πλάγια) καὶ Μαγιαδᾶγ (Φανός), μὲ μέτωπο τὸ ὕψωμα Ραβινὲ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Ἀντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ζαφειρίου. Βόρεια τοῦ Καρασινὰν, στὴν περιοχὴ τοῦ οἰκισμοῦ Μπαρακλῆ Μαχαλᾶ καὶ τὸ ὕψωμα Ραβινὲ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Ταγματάρχη Βασίλειο Παπακώστα. Βορειοδυτικὰ τοῦ Καρασινὰν, μὲ μέτωπο τὸν οἰκισμό Χατζὴ Μπαρὴ Μαχαλᾶ καὶ τὸ ὕψωμα Ραβινὲ εἶχαν τοποθετηθεῖ δυνάμεις ὑπὸ τὸν Λοχαγὸ Γρηγόριο Γουλιανό. Ἡ μάχη τελείωσε νικηφόρα γιὰ τὶς δυνάμεις τῶν Ἑλληνο-γάλλων, μὲ κατάληψη τῶν ὑψωμάτων.

Ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὸ Καρασινὰν

Ἡ γενιὰ τῶν ξεριζωμένων - Στὴν ἐπίσημη ἀπογραφὴ προσφύγων¹¹⁸ ποὺ ἔγινε τὸν Ἀπρίλιο 1923, στὸ Καρασινὰν (Πλάγια) εἶχαν καταγραφεῖ 374 Ἑλληνες πρόσφυγες (191 ἄνδρες καὶ 183 γυναῖκες) (πιθανότατα ἦταν οἱ πρόσφυγες μὲ καταγωγὴ τὴν Ἀρτάκη, τὴ Μισόπολη καὶ ἄλλες περιοχές, πρὶν ἀκόμα ἔρθουν στὸ χωριὸ οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὸ Μπιογάζιο καὶ τὸ Ἀρναούτκιο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης). Ὅταν ὀλοκληρώθηκε καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τὸ 1924, ὁ πληθυσμὸς στὸ Καρασινὰν (Πλάγια), μαζί μὲ τοὺς Μπιογαζιώτες καὶ τοὺς Ἀρναουτκιώτες, ἀριθμοῦσε 779 κατοίκους (190 προσφυγικές οἰκογένειες), σύμφωνα μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων. Ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων ποὺ βρέθηκαν καταχωρημένα στὸ «Ὄνομαστικὸν εὔρετήριον ἀγροτῶν προσφύγων»¹¹⁹ ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1928 ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων καὶ ἀφορᾷ τὶς ἀγροτικές ἀποζημιώσεις τῶν προσφύγων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα, προκύπτουν τὰ παρακάτω σχετικὰ μὲ τοὺς τόπους καταγωγῆς τῶν προσφύγων ποὺ πρωτοίδρυσαν τὰ Πλάγια:

Εἶναι καταχωρημένες 170 ἀγροτικές οἰκογένειες προσφύγων, σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν ἀρχηγῶν τῶν οἰκογενειῶν.¹²⁰

¹¹⁷ Γεώργιος Θ. Βαρδάκας, «Πρῶτος Παγκόσμιος Πόλεμος - Μάχες: Σεμέν ντὲ φέρ, Ραβινὲ, Σκρά ντὲ Λεγκέν, Δοϊράνης, Διασπάσεως Μακεδονικοῦ Μετώπου», Σεπτέμβριος 2018.

¹¹⁸ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς, Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως - Τμῆμα Στατιστικῆς «Ἀπογραφὴ προσφύγων ἐνεργηθεῖσα κατ' Ἀπρίλιον 1923». Ἐν Ἀθήναις 1923.

¹¹⁹ «Ὄνομαστικὸν εὔρετήριον ἀγροτῶν προσφύγων» Ἐπιτροπὴ Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθήνα, 1928. Περιλαμβάνει ὀνομαστικούς καταλόγους προσφύγων μὲ ἀναγραφὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τους καὶ τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεώς τους στὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀριθμοὶ καταγραφῆς ἀφοροῦν ἀρχηγούς οἰκογενειῶν ὅταν δὲν συνοδεύονται ἀπὸ γράμμα (μέλη οἰκογενειῶν ὅταν συνοδεύονται ἀπὸ τὸ γράμμα Μ καὶ κληρονόμους ὅταν συνοδεύονται ἀπὸ τὰ γράμματα ΚΛ).

¹²⁰ Στὴν ἔρευνα καταμετρῶνται μόνο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν προσφύγων καὶ ὄχι τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν ἢ οἱ κληρονόμοι τους. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων βρέθηκε νὰ ἔχουν γίνει

Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν καταγεγραμμένων ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινᾶν, περίπου τὸ 42% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης. Περίπου τὸ 15% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Περίπου τὸ 12% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὸ Ἀρναούτσιοι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης. Περίπου τὸ 6,5% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὴ Μισόπολη ἢ Μεσαίπολη τῆς ἐπαρχίας Προύσας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ὑπόλοιπο 24,5% τῶν οἰκογενειῶν κατάγονταν ἀπὸ τὶς περιοχὲς ποὺ παρατίθενται κατὰ αὐξητικὴ σειρὰ πληθυσμοῦ οἰκογενειῶν ἀνὰ περιοχὴ (1-3 οἰκογένειες): Πέρματα Ἰκονίου, Τσαντῶ¹²¹ Ραιδεστοῦ, Ἅγιος Γεώργιος¹²² Δέρκων, Ἐλβασάνιο Μετρῶν, Ἐξάστερο¹²³ Σηλυβρίας, Καλφᾶς¹²⁴ Δέρκων, Καρβάλη Ἰκονίου, Κάτω Νεοχώριο Χαλκηδόνος, Πύργος¹²⁵ Δέρκων, Ἀγιασματάκι¹²⁶ Δέρκων, Ἀγχιάλος¹²⁷ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, Βασιλικὸς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, Βυτσίστη Θεσσαλίας, Δάνξαρ¹²⁸ Νικομηδείας, Ἐπιβάτες¹²⁹ Σηλυβρίας, Καγιάμπαση Ἰκονίου, Κοντοῦ Τραπεζούντας, Κωνσταντινούπολη, Μακρο-

στοὺς πίνακες τοῦ εὐρετηρίου: διπλοεγγραφές στοὺς ἀριθμοὺς δήλωσης τῶν προσφύγων, παραλείψει ἐγγραφῶν, διπλοεγγραφές λόγω διπλῶν ἐπωνύμων καὶ καταγραφή προσφύγων σὲ ἄλλα χωριὰ μὲ κωδικούς ὅμως τοῦ Καρασινᾶν. Ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς δήλωσης τῶν προσφύγων προκύπτει καὶ ὁ τόπος ἐγκατάστασής τους π.χ. στὸ χωριὸ Καρασινᾶν ἀντιστοιχοῦν οἱ ἀριθμοὶ δηλώσεων ἀπὸ 161661 ἕως 161920. Ἀπὸ τὶς 190 οἰκογένειες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ ὑπολείπονται ἀκόμη 20 οἰκογένειες οἱ ὁποῖες πιθανὸν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς καταγραφῆς νὰ μὴ εἶχαν ἀκόμη μετεγκατασταθεῖ ἀπὸ τὸν Φιλῶτα Φλωρίνης στὰ Πλάγια (Καρασινᾶν), νὰ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ πρῶτα στὴν Πέλλα ἢ στὸ Διονυσίου Χαλκιδικῆς ἢ νὰ μὴ δικαιούνταν ἀγροτικῶν ἀποζημιώσεων.

¹²¹ α) Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθήνα 1961, τόμος 34. «Ἱστορία κωμοπόλεως Τσεντῶς (Τσαντῶ)» τοῦ Φωτίου Γ. Ἀποστολίδου.

β) «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Ἡράκλειας καὶ Ραιδεστοῦ», Τσαντῶ.

¹²² «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Δέρκων», Ἅγιος Γεώργιος.

¹²³ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963, Ἐξάστερον.

¹²⁴ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Δέρκων», Καλφᾶς.

¹²⁵ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου», Ἀθήνα 1940. Τόμος 13, «Ἡ ἐπαρχία Δέρκων» τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου-Γιαννιοῦ, Κεμέρ Μπουργκάς.

¹²⁶ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Δέρκων», Ἀγιασματάκιον.

¹²⁷ Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», τριμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν. Τόμος 17, ἐν Ἀθήναις 1952. «Ἡ Ἀγχιάλος» τοῦ Μαρ. Κωνσταντινίδου.

¹²⁸ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Νικομηδείας», Δάνξαρ.

¹²⁹ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἐταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963, Ἐπιβάται.

χώρι¹³⁰ Δέρκων, Ματζαρά Χαλδείας, Μέγα Ζαλούφιον Διδυμοτείχου, Μέγα Ρέμα Κωνσταντινουπόλεως, Ναϊπκιοί¹³¹ Ραιδεστοῦ, Νύμφες¹³² Δέρκων, Οὐσὰκ Φιλαδέλφειας, Πάνορμος¹³³ Κυζίκου, Σαράντα Ἐκκλησιές¹³⁴ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, Τυρολόη¹³⁵ Τυρολόης, Χατζήκιοι Πόντου, Χουδί¹³⁶ Νίκαιας.

Μετακινήσεις κατοίκων στὰ Πλάγια - Μέχρι τὸ 1930 ποὺ σταθεροποιήθηκε ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ, ὑπῆρχαν μετακινήσεις τῶν οἰκογενειῶν του. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν προσφύγων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Μπογάτζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐγκαταστάθηκε τὸ 1924 στὴν περιοχὴ τῶν Καϊλαριῶν (Πτολεμαΐδας), στὸ χωριὸ Φιλώτας (Τσαλτζιλάρ).¹³⁷ Ἀπὸ ἐκείνους τοὺς κατοίκους κάποιοι αἰτήθηκαν στὴν Ε.Α.Π. τὴν μετεγκατάστασή τους, λόγω τῶν κακῶν κλιματικῶν συνθηκῶν καὶ ὑγιεινῆς στὸν Φιλῶτα (ἐλονοσία κ.λπ.) καὶ μετοίκησαν στὸ Καρασινάν.

Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1927, ἓνα μέρος τῶν κατοίκων τῶν Πλαγιῶν (Καρασινάν) ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὴν Ε.Α.Π. καὶ μετοίκησε στὸ χωριὸ Ἅγιος Πέτρος (Πέτροβο) τῆς Παιονίας. Ὑπῆρξαν καὶ οἰκογένειες Πλαγιωτῶν, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια ἐγκατάστασης, ποὺ μετοίκησαν κοντὰ σὲ συγγενεῖς τους στὴ Νέα Ἀρτάκη τῆς Εὐβοίας.

Μαζικὴ μετακίνηση τῶν Πλαγιωτῶν, γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα, πρὸς διάφορες περιοχές (Ἀξιούπολη, Πέλλα κ.λπ.) πραγματοποιήθηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ ἔτους 1944 ὅταν ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς κατοχῆς ἔκαψε μεγάλο μέρος τῶν σπιτιῶν τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1946 - 1949 (πρὸς Ἀξιούπολη, Διονυσίου Χαλκιδικῆς, Ἅγιο Πέτρο κ.λπ.) λόγω τῶν συνεπειῶν τῶν ἐχθροπραξιῶν τοῦ μεγάλου διχασμοῦ.

¹³⁰ Περιοδικὸ «Θρακικά», σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις «Θρακικοῦ Κέντρου» Ἀθήνα 1940. Τόμος 13, «Ἡ ἐπαρχία Δέρκων» τοῦ Ἀθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ. Μακρίκιοι.

¹³¹ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἑθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Ἡράκλειας καὶ Ραιδεστοῦ», Ναϊπκιοί.

¹³² Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963. Νύμφαι.

¹³³ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἑθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Κυζίκου», Πάνορμος.

¹³⁴ Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», τριμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν, τόμος 33, Ἀθήνα 1967. Χριστόδουλου Μελισσηοῦ. Σαράντα Ἐκκλησίαι Ἀνατολικῆς Θράκης.

¹³⁵ α) Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963. Τυρολόη.

β) «Ἡμερολόγιον τῶν Ἑθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Ἡράκλειας καὶ Ραιδεστοῦ», Τυρολόη.

¹³⁶ «Ἡμερολόγιον τῶν Ἑθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων - Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906», ἐνότητα «Ἡ Μητρόπολις Νίκαιας», Χουδί.

¹³⁷ Ἰστοσελίδα τοῦ Δήμου Φιλῶτα: «...ἡ ἱστορία τῆς προσφυγικῆς κοινότητος τοῦ Φιλῶτα Νομοῦ Φλώρινας διαγράφεται ἀνάγλυφα ἀπὸ τίς προφορικές μαρτυρίες τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων. Οἱ πρόσφυγες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ Τσαλτζιλάρ (Φιλῶτας) ἤρθαν ξεριζωμένοι ἀπὸ τὰ χωριά: α) Αὐδήμι (Ἀνατολικῆς Θράκης), β) Σούρμενα, Ὁφίς (Πόντος), γ) Μπογάτζιοι (Ἀνατολικῆς Θράκης), δ) Φλογητὰ Ἰκονίου Μικρᾶς Ἀσίας (Κόνιαληδες) καὶ ε) Γιολτζικ (Ἀνατολικῆς Θράκης)».

Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τὸ 1924 μέχρι τὸ 1939

Ὅπως παρουσιάστηκε παραπάνω, ἡ ἐγκατάσταση τῶν 190 ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν προσφύγων στὸ Καρασινὰν ὁλοκληρώθηκε τὸ 1924. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν καταγεγραμμένων οἰκογενειῶν ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινὰν οἱ περισσότερες κατάγονταν ἀπὸ τὸ Μπογάζικοι τῆς περιοχῆς Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς περιοχῆς Κυζίκου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκοι τῆς περιοχῆς Δέρκων τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἀπὸ τὴ Μεσαίπολη τῆς περιοχῆς Προύσας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ χωριὸ μετονομάστηκε ἀπὸ Καρασινὰν σὲ Πλάγια στὶς 8 Αὐγούστου 1928.¹³⁸

Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, μὲ πενιχρὰ μέσα, ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γεωργία, μὲ τὴ σηροτροφία (μεταξοσκώληκες), τὴν παρασκευὴ κάρβουνου, τὸ ἐμπόριο καυσόξυλων καὶ τὴν κτηνοτροφία. Στὶς ἀλγισμόντες πατρίδες τους, παράλληλα μὲ τὴ γεωργία ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν κτηνοτροφία καὶ μὲ τὸ ἐμπόριο κάρβουνου τὸ ὁποῖο διοχέτευαν στὴν ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ ποικιλία τῶν σταφυλιῶν «τσάμπουρνο», ἀρχικὰ ἐφαρμόστηκε στὴν περιοχή τὴν ἐποχὴ τοῦ Γαλλικοῦ Μετώπου, ἀπὸ Γάλλους στρατιωτικούς, ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ ὑβρίδια ποὺ δοκίμαζαν οἱ Γάλλοι ἀμπελουργοὶ σὲ ὑποβαθμισμένα χῶματα.¹³⁹

Τὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν χωριανῶν στὰ Πλάγια μέχρι καὶ τὸ τέλος τῆς δικτατορίας τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ, ἀποτελέσαν μιὰ ἐποχὴ φτώχειας ἀλλὰ παράλληλα καὶ ἀνασυγκρότησης τῆς τοπικῆς κοινωνίας ποὺ προσπαθοῦσε νὰ προσαρμοστεῖ στὰ νέα δεδομένα καὶ νὰ πορευτεῖ ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις ποὺ δημιουργοῦνταν στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια.

Τὰ Πλάγια (Καρασινὰν) μέσα ἀπὸ δημοσιεύματα - Μέσα ἀπὸ τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς καταγράφονται πτυχὲς τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ τὴ δύσκολη περίοδο τῆς προσαρμογῆς. Τέτοια ἄρθρα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» παρουσιάζονται παρακάτω αὐτούσια:

Σὲ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁰ τοῦ 1926 μὲ τίτλο «Καθορισμὸς τῶν ἐκλογικῶν τμημάτων ὅλου τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης», καθορίζεται ὁ τόπος ψηφοφορίας τῶν κατοίκων τοῦ Καρασινὰν στὶς ἐπερχόμενες βουλευτικὲς ἐκλογές:

«Ἐν τῷ ἐκλογικῷ τμήματι Μαγιαδάγ ψηφοφορήσωσιν οἱ ἐκλογεῖς τῶν κοινοτήτων Μαγιαδάγ καὶ Καρασινᾶν καὶ τῶν εἰς ταύτας ὑπαγομένων συνοικισμῶν Λουμνίτσης, Κούπας καὶ Δρέβενον. Τόπον ψηφοφορίας τοῦ τμήματος τούτου ὀρίζομεν τὸ τέμενος Μαγιαδάγ».

Μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὸ Καρασινὰν, χρειάστηκε νὰ περάσουν ἀρκετὰ χρόνια ὥστε νὰ γίνει ἡ ἀπαραίτητη προσαρμογὴ τους καὶ νὰ ἀποφεύγονται οἱ προστριβὲς μετὰ γειτονικὰ χωριά, προστριβὲς ποὺ ξεσποῦσαν κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴ διανομὴ καὶ ἐκμετάλλευση τῶν χωραφιδῶν.

¹³⁸ Φ.Ε.Κ. 156Α - 8 Αὐγούστου 1928.

¹³⁹ Φωτεινὴ Καραλίδου, «Κοινωνικὲς σχέσεις, Ταυτότητες καὶ Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση στὸν Δῆμο Ἀξιόπολης καὶ στὸν Δῆμο Χέρσου τοῦ Νομοῦ Κιλίκης», διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2007.

¹⁴⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 18^{ης} Ὀκτωβρίου 1926.

Στὴν ἔφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1927 ἐμφανίστηκε δημοσίευμα γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν κάμπο: «Χωρισμός συνόρων - Οἱ πρόσφυγες Εἰδομένης (Σεχόβου) δι' ἀναφορὰς των πρὸς τὴν Γ.Δ.Ε.Μ. ζητοῦν χωρισμὸν τῶν συνόρων τοῦ συνοικισμοῦ των ἀπὸ τῆς περιφερείας Καρασινᾶν πρὸς ἀποφυγὴν προστριβῶν».¹⁴¹

Τὸ ἔτος 1927 ἐμφανίστηκαν στὴν περιοχὴ σμῆνη ἀκρίδων ποὺ κατέστρεφαν τὰ σπαρτά. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἔφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1927¹⁴² περιγράφεται ἡ προσπάθεια ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς. Στὸ ἄρθρο μὲ τίτλο «Καταπολέμησης τῆς ἀκρίδος ἐν Βοεμίτση», ποὺ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ φωτογραφία τῶν κατοίκων τοῦ Καρασινᾶν ἐν δράσει, γίνεται ἰδιαίτερη μνεία στὸν πρόεδρο τοῦ Καρασινᾶν, Γ. Τσαμπετζῆ μὲ οἰκογενειακὲς ρίζες ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτες τῆς Ανατολικῆς Θράκης ἀλλὰ καὶ στοὺς Καρασινιώτες, Πατσατζῆ καὶ Μαυροβουνιώτη, μὲ οἰκογενειακὲς ρίζες ἀμφοτέρων ἀπὸ τὸ Μπογάζικι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων:

«Ἀπὸ τῆς 1^{ης} Μαΐου ὅποτε ἐνεφανίσθησαν καὶ πάλιν αἱ ἀκρίδες εἰς τοὺς προσφυγικοὺς συνοικισμοὺς Καρασινᾶν, Μαγιαδᾶν καὶ Ἀλτσάκ, διεξάγεται ἄγριος καὶ ἐξοντωτικὸς ἐναντίον τῆς μάστιγος ταύτης πόλεμος ὑπὸ τὴν ἀμμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ τοῦ Γ.Γ.Ε.Β. κ. Λουκῆ. Ἐκ τῶν πέντε συσταθέντων συνεργειῶν δύο ἐργάζονται εἰς Μαγιαδᾶν, δύο εἰς Καρασινᾶν καὶ ἕτερον εἰς Ἀλτσάκ. Ἡ καταπολέμησις ἐνεργεῖται διὰ πετρελαίου καὶ νάφθης, χρησιμοποιουμένων καταβρεκτῆρων, ψεκαστῆρων καὶ φλογοβόλων μηχανημάτων (ὡς δεικνύει ἡ παρατεθεμένη εἰκὼν, ληφθεῖσα ἐπὶ τόπου). Μέχρι τοῦδε ἔχουσι καταναλωθεῖ 404 δοχεῖα πετρελαίου καὶ νάφθης καὶ εἰργάσθησαν 388 ἄτομα τῶν δύο συνοικισμῶν. Θὰ ἦτο παράλειψις καθήκοντος ἂν δὲν μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὴν δραστηριότητα καὶ προθυμίαν τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Καρασινᾶν κ. Β. Τσαμπατζῆ ὅστις κατὰ πολὺ συντελεῖ εἰς τὴν ταχείαν ἀποπεράτωσιν τῆς καταστροφῆς τῆς ἀκριδοπλήκτου περιφερείας τῆς ἧς προΐσταται κοινότητος ὡς καὶ τῶν ἀρχιεργατῶν Πατσατζῆ καὶ Μαυροβουνιώτου». [Ε. Σταυρίδης]

Ἡ ἐμφάνιση ἀκρίδας δὲν εἶχε ἀπασχολήσει τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1929. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἔφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴³ τοῦ 1920, γίνεται ἀναφορὰ ἐμφάνισης ἀκρίδων στὴν περιοχὴ Μαγιαδᾶν (Φανὸς) καὶ καταγράφεται ἡ ἐκκλιση τῶν κατοίκων γιὰ ἀποστολὴ πετρελαίου.

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἔφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁴ τοῦ 1927, σχετικὰ μὲ τὴ χορήγηση δανείου σε κτηνοτρόφους τοῦ χωριοῦ, ἀναφέρεται ὅτι: «Ἡ ὁμάς Θρακῶν συνοικισμοῦ Καρασινᾶν ἐξουσιοδότησε τοὺς Γ. Τζαμπατζῆν καὶ Χρ. Μαυροβουνιώτην ὅπως εἰσπράξουν ἐκ τοῦ ταμείου Βοεμίτσης (Ἀξίουπόλεως) 150.000 δραχμᾶς καὶ διανεμίσωσιν ταύτας ὡς κτηνοτροφικὸν δάνειον εἰς τοὺς πρόσφυγας τῆς ἐν λόγῳ περιφερείας».

Δημοσίευμα τῆς ἔφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁵ τοῦ 1927, περιγράφει τὴν κρίσιμη κατάστασι στὴν περιοχὴ: «Ἀπὸ τῆ Γουμένισσαν - Οἱ παραμεθόριοι - Αἱ δοκιμασίαι των.

¹⁴¹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 5^{ης} Μαΐου 1927.

¹⁴² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Μαΐου 1927.

¹⁴³ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 2^{ης} Ἰουνίου 1920.

¹⁴⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 11^{ης} Ἰουνίου 1927.

¹⁴⁵ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Αὐγούστου 1927.

[...] τὴν 1^η Αὐγούστου, περιῆλθον τοὺς παραμεθορίους συνοικισμοὺς ἔναντι τῆς Γευγελῆς: Μαγιαδάγ, Καρασινάν, Σλόπ, Ἀλτσᾶκ καὶ Σέχοβον. Αἱ ἐντυπώσεις μου δὲ ὑπῆρξαν ἀπογορευτικαὶ ἐκ τῆς ἐπελθούσης, τρομερᾶς καταστροφῆς ὧν τῶν εἰδῶν τῶν καλλιερειῶν των λόγῳ τῆς ἐξακολουθοῦσης εἰσέτι ἀνομβρίας ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἐφετεινῆς ἀποτυχίας τῆς συροτροφίας καὶ τῶν χαμηλῶν τιμῶν εἰς ἃς ἐπώλησαν τὰ κουκούλια των. Ἐξαιρέσει τοῦ Σεχόβου ποὺ ἦτο ἐπιτυχὴς ἡ σιτοπαραγωγὴ ὅλοι οἱ ἄλλοι προαναφερθέντες συνοικισμοὶ ὑπέστησαν καταστροφὴν ἀνωτέραν πάσης περιγραφῆς. Τὰ κουκούλια των ἀπέδωσαν κατὰ κυτίον 5 - 10 ὀκάδας μὲ τιμὴν πωλήσεως 60-63 δρχ. κατ' ὀκτ. Ἀπὸ τὰ σιτηρὰ των οὔτε τὸν σπóρον δὲν συναπεκόμισαν. Ὅλαι αἱ ὀψιμοκαλλιέργειαι κατεστραμμέναι. Αἱ ἄμπελοι των κατεστραμμέναι ἐκ τῆς φυλλοξήρας καὶ τῆς ἀνομβρίας. Γενικῶς δὲ εἶναι τοιαύτη καταστροφὴ σὰν νὰ ἐπέρασεν ἐκεῖθεν ὁ δαίμων τῆς κολάσεως...».

Τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς ἀπασχόλησε μιὰ δολοφονία στὸ Καρασινάν τὸ 1927. Στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία»¹⁴⁶ δημοσιεύεται ἡ εἰδηση: «Θανάσιμος τραυματισμὸς - Προχθὲς τὸ ἑσπέρας ἐν Καρασινάν, ὁ Χρῆστος Λιαπούδης ἐνεδρεῦων ἔξωδι τοῦ χωριοῦ του, ἐτραυματίσεν θανασίμως διὰ μαχαίρας τὸν συγχωριανὸν του Θεόδωρον Κατόγλου. Ὁ δρᾶστης μετὰ τὴν πράξιν του, ἐξιφανίσθη.»

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς ἐφημερίδας γίνεται ἀναφορὰ σὲ κάποια θανατηφόρα ἐπιδημία ποὺ ἐπληξε τὸ χωριό, ἐπιδημία ποὺ συνδέονταν μὲ τὶς ἄθλιες συνθήκες ὑγιεινῆς ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὸ χωριό λόγῳ φτώχειας καὶ ἑλλειψῆς ἱατροφαρμακευτικῆς φροντίδας τοῦ πληθυσμοῦ: «Θανατηφόρος ἐπιδημία - Εἰς Καρασινάν ἀπὸ τῆς 23 Ὀκτωβρίου ἐνέσκυψεν ἄγνωστος ἐπιδημικὴ θανατηφόρος ἀσθένεια. Μέχρι σήμερον (11 Νοεμβρίου) ἐσημειώθησαν 5 θανατηφόρα κρούσματα. Εὐτυχῶς ἡ νόσος βρίσκεται ἐν ὑφέσει».

Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια ἐγκατάστασης τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια, ἦταν συνηθισμένες οἱ μετεγκαταστάσεις οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἐγκατάστασής τους σὲ ἄλλη. Τὴν τύχη τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴ μετακίνηση οἰκογενειῶν μεταξὺ τῶν χωριῶν Πλαγιῶν (Καρασινάν) καὶ Ἁγ. Πέτρος (Πέτροβο) κατέγραψε στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς τὸ παρακάτω δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1927,¹⁴⁷ στὴν ἐνότητα «Προσφυγικὴ ζωή»: «*Η Γ.Δ.Ε.Μ. δι' ἐγγράφου τῆς πρὸς τὸ προσφυγικὸν γραφεῖον Βοεμίτης γνωρίζει ὅτι ἐνέκρινε τὴν μετακίνησιν 40 οἰκογενειῶν Καρασινάν καὶ Πετρόβου.*

Οἰκονομικῆς φύσεως εἶναι τὸ παρακάτω δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία»¹⁴⁸ τοῦ 1928, μὲ τίτλο «Θεραπεία ἀναγκῶν τῶν συνοικισμῶν»: «*Διετάρχη τὸ Γραφεῖον Ἀξιουπόλεως νὰ γνωρίσει ἐπείγοντως τίνα ποσὰ διατέθεισαν συνολικῶς κατὰ Συνοικισμόν δι' ἐφοδιασμόν τῶν προσφύγων τῶν συνοικισμῶν Μαγιαδάγ, Καρασινάν, Σέχοβον, Δρέβενον, Ματσόκοβον, Σλόπ καὶ Ἀλτσᾶκ καὶ τίνα ποσὰ δέον νὰ διατεθῶσιν ἀκόμη πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν των.*

¹⁴⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 11^{ης} Νοεμβρίου 1927.

¹⁴⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 28^{ης} Νοεμβρίου 1927.

¹⁴⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 28^{ης} Δεκεμβρίου 1928.

Σε δημοσίευμα στην έφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1929, με τίτλο «Οἱ παραμεθόριοι» περιγράφεται ἡ «ὕλική βοήθεια» ποῦ δόθηκε πρὸς τοὺς κατοίκους: «Ἐπιτροπή τῶν συνόρων Καρασινᾶν, Σεχόβου [...] τὴν θλιβεράν κατάστασιν τῶν ἐκεῖ κατοίκων, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ ἅπαντον τῆς διανομῆς ὑπῆρξαν ὀλίγαι δεκάδες χάρτου καὶ μισὴ ὀκτὸ σταφίδα εἰς κάθε ἄτομον. Ἡ ἐπιτροπή ἐπεκαλέσθη τὴν συναντήληψιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐξήτησεν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν».¹⁴⁹

Ἕνας ἀκόμη θάνατος κατοίκου τοῦ Καρασινᾶν καταγράφεται στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τοῦ 1929,¹⁵⁰ σὲ δημοσίευμα με τίτλο «Ποῖος ὁ πνιγείν»: «Ἐλήφθη χθὲς ἀναφορά τοῦ ἀστυνομικοῦ Σταθμάρχου Ἀξιουπόλεως γνωστοποιούσα ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ λεμβούχου Γ. Σταύρου ἀνασυρθὲν προχθὲς πτώμα ἐκ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ ἀνήκεν εἰς τὸν ἐκ Καρασινᾶν καταγόμενον πρόσφυγα Βασ. Ζαραφάκην τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρησεν καὶ ἡ μήτηρ του ἐπὶ τούτῳ ἐλθοῦσα ἐκ Καρασινᾶν. Ὁ Ζαραφάκης ὡς διεπιστώθη ἐκ τῶν διεξαχθεισῶν ἀνακρίσεων, ἐνῶ ἐκολύμβα εἰς τὸν Ἀξιὸν παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη, ἀποκλείεται δὲ οἰαδήποτε ὑπόνοια περὶ ἐγκλήματος.»

Στις 28 Ὀκτωβρίου 1929, κάτοικοι τῶν χωριῶν Πλάγια, Φανός, Εἰδομένη, Δογάνη, Χαμηλὸ καὶ Πύλη εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ σχολεῖο τῶν Πλαγίων γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν κατὰ τῆς ἀπόφασης τῆς «Ἐπιτροπῆς παραμεθορίων τῆς ἐποπτείας Ἀξιουπόλεως» ποῦ χορηγοῦσε στοὺς κατοίκους βοήθεια σὲ εἶδος καὶ ὄχι σὲ χρήματα, ὅπως ζητοῦσαν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς. Μετὰ τὴ λήξη τῆς συγκέντρωσης διαμαρτυρίας, ἀποστάλθηκαν τηλεγραφήματα:

Α) Πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Κυβέρνησης Ἐλευθέριο Βενιζέλο ποῦ ὑπέγραφαν: ὁ πρόεδρος συλλόγου Φιλελευθέρων Γ. Τσαμπεζής, ὁ πρόεδρος τῆς Κοινότητος Πλαγίων Ἀνέστης Ἀνθάκης, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Φανοῦ Π. Τεκτονίδης καὶ ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Εἰδομένης Ἐ. Χατζόπουλος.

Β) Πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Γενικὸ Διοικητὴ Μακεδονίας, ποῦ ὑπέγραφαν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Πλαγίων Ἀν. Ἀνθάκης, ὁ πρόεδρος προσφύγων Πλαγίων Ἀ. Μπούρας, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Φανοῦ Π. Τεκτονίδης, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Εἰδομένης Ἐ. Χατζόπουλος, ὁ πρόεδρος προσφύγων Εἰδομένης Τ. Μικρόπουλος, ὁ εἰδικὸς πάρεδρος τοῦ συνοικισμοῦ Δογάνη Χρ. Μπαρτζάκης, ὁ πρόεδρος προσφύγων Δογάνη Ἀθ. Μποτοζάκης, ὁ εἰδικὸς πάρεδρος τοῦ συνοικισμοῦ Πύλης Ἰ. Συμεωνίδης, ὁ πρόεδρος προσφύγων Πύλης Γεωργιάδης, ὁ εἰδικὸς πάρεδρος τοῦ συνοικισμοῦ Χαμηλοῦ Ἰ. Περτσινίδης καὶ ὁ πρόεδρος προσφύγων Χαμηλοῦ Χαρ. Σαχπαζίδης.¹⁵¹

Ἕνα μεγάλο πρόβλημα ποῦ ἀπασχολοῦσε τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἦταν τὸ ζήτημα τῶν περιοχῶν ποῦ θὰ ἀνάπτυσσαν τὶς καπνοκαλλιέργειές τους, ζήτημα ποῦ καθόριζε τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ τόπου. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1930¹⁵² δημοσιεύεται ἡ ἀπόφαση γιὰ τὶς περιοχὲς ποῦ ἀπαγορεύεται ἡ καλλιέργεια

¹⁴⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 9^{ης} Ἀπριλίου 1929.

¹⁵⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 25^{ης} Ἰουνίου 1929.

¹⁵¹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Ὀκτωβρίου 1929.

¹⁵² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 1^{ης} Μαρτίου 1930.

καπνοῦ. Γιὰ τὰ χωριὰ Πλάγια, Εἰδομένη καὶ Δογάνη ἡ ἀπόφαση ὄριξε ὅτι ἡ καπνο-καλλιέργεια ἀπαγορευόταν νὰ πραγματοποιεῖται στὸν κάμπο τῆς Εἰδομένης.

Ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ κατάσταση τῆς δεκαετίας τοῦ 1930 ποὺ ἐπηρέαζε καὶ τὴν κοινότητα τῶν Πλαγίων (κομματισμός τῶν κατοίκων καὶ πολιτικὴ δράση τῶν πολιτευτῶν), ἀποτυπώνεται σὲ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς.¹⁵³ Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1931,¹⁵⁴ μὲ κύριους τίτλους «*Συνεχίζεται ἡ περιοδεία βουλευτῶν εἰς τὴν ὕπαιθρον - Παντοῦ διαπιστοῦται τὸ φιλελεύθερον φρόνημα τῶν κατοίκων - Ἐνθουσιώδης ὑποδοχὴ τῶν βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν Θεσσαλονίκης - Εἰς τοὺς παραμεθορίους συνοικισμοὺς Ἀξιουπόλεως, Εἰδομένης, εἰς τὸν Φανὸν καὶ τὴν ἀκραίαν κωμόπολιν Καρὰ - Σινάν*». Καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἄρθρο: «*Εἰς τὸ Καρασινάν - Περί τὸ μεσονύκτιον τῆς χθὲς ἀφίκνοντο οἱ φιλελεύθεροι πολιτευταὶ κ.κ. Π. Λεβαντῆς, Γ. Ζαφειρόπουλος καὶ Π. Αὐγουστίδης. Παρὰ τὸ προκεχωρηκὸς τῆς ὥρας ὅλοι οἱ κάτοικοι ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς τὴν πλατείαν τοῦ χωρίου, ἐπευφημῇ-σαντες ἐκ νέου τὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς πολιτευτάς, τοὺς ὁποίους ἀνερχομένους εἰς Μαγιαδάγ προηγουμένης, ἐχαιρέτων κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἐγκαρδίως τὰ γυναικόπαιδα κατ' ἀντανάκλασιν τοῦ γενναίου φιλελευθέρου φρονήματος τῶν ἀρρένων κατοίκων τοῦ συνοριακοῦ τούτου συνοικισμοῦ. Πρὸς τοὺς συγκεντρωμένους πολίτας τοῦ Καρὰ - Σινάν ὠμίλησεν ὁ βουλευτὴς κ. Λεβαντῆς, ὅστις μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ἰασωνίδου, τυγχάνει ἐπίτιμος δημότης τοῦ συνοικισμοῦ. Ὁ κ. Λεβαντῆς ἀνέπτυξε τὸ πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῶν κατοίκων, οἵτινες παραμένουν μέχρι ἐνὸς ὁπαδοὶ τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ἐν τέλει ἐγένετο μακρὰ σύσκεψις διὰ τὸ ζήτημα τῆς στεγάσεως, ἀνάλογος πρὸς τὴν λαβοῦσαν χώρα τοιαύτην καὶ εἰς τὸν Φανόν. Οἱ πολιτευταὶ μας διανυκτέρευσαν ἐνταῦθα παραμεινάντες καὶ καθ' ὅλη τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον, ἐπεδαφιλεύθησαν δὲ αὐτοῖς μύριαι περιποιήσεις ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς διαδήλωσιν τοῦ ἀκμαίου φιλελευθέρου φρονήματος αὐτῶν. Οἱ πολιτευταὶ μας ἐδέχθησαν καὶ ἐπιτροπὰς τῶν πέριξ χωρίων ἀκούσαντες τὰ αἰτήματα αὐτῶν...»*

Στὸ χωριό, τὴν περίοδο τῆς ἔντονης πολιτικῆς δράσης, εἶχε ἰδρυθεῖ ὁ «Σύλλογος Φιλελευθέρων παραμεθορίων συνοικισμῶν».

Στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς (1928 - 1931) κυκλοφόρησαν δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὶς ἐκκλήσεις τῶν τοπικῶν ἀρχῶν τοῦ χωριοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνηση γιὰ ἐπίλυση σημαντικῶν ζητημάτων. Τὰ αἰτήματα αὐτὰ ὑπογράφηκαν, κατὰ περίπτωσιν, ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος, ἀπὸ τὸν πρόεδρο προσφύγων καὶ ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ συλλόγου Φιλελευθέρων. Τέτοια δημοσιεύματα κυκλοφόρησαν:

¹⁵³ Περιοδεῖς πολιτευτῶν καὶ βουλευτῶν στὰ Πλάγια κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1929 - 1931 ἀναφέρονται σὲ δημοσιεύματα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» μὲ ἡμερομηνίες: α) 18^η Ἀπριλίου 1929, β) 6^η Νοεμβρίου 1929, γ) 10^η Σεπτεμβρίου 1930, δ) 5^η Φεβρουαρίου 1931, ε) 4^η Σεπτεμβρίου 1931.

¹⁵⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 4^{ης} Σεπτεμβρίου 1931.

α) Στην εφημερίδα «Μακεδονία», τὸ 1928:¹⁵⁵ ἀναφέρεται ὅτι, ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὰ χωριὰ Καρασινὰν καὶ Δρέβενο, ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν Ἰ. Γκούφα καὶ Γ. Τσαμπατζὴ ἐπισκέφθηκαν τὸν ὑπουργὸ Προνοίας κ. Κύρκο καὶ ζήτησαν τὴ χορήγηση ξυλείας καὶ πίστωση γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ σχολείου τοῦ Καρασινᾶν καθὼς καὶ χορήγηση πιστώσεων γιὰ τὴν ἀνέγερση διδακτηρίου στὸ Δρέβενο.

β) Στην εφημερίδα «Μακεδονία», τὸ 1929:¹⁵⁶ ἀναφέρεται ὅτι ὁ πρόεδρος τῆς Κοινότητος Πλαγίων ἐπισκέφθηκε μὲ μέλη τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου τὸν Γενικὸ Διοικητὴ καὶ ζήτησε μέριμνα ὑπὲρ τῶν προσφύγων τοῦ χωριοῦ ποὺ ἔχουν πληγεῖ ἀπὸ τριμήνου ἀπὸ ἀλλεπάλληλες θεομηνίες, στὸ σημεῖο ὥστε νὰ ἀπειλοῦνται καὶ θάνατοι ἀπὸ τὴν πείνα λόγω ἔσχατης ἔνδειας καὶ ἀθλιότητος.

γ) Στην εφημερίδα «Μακεδονία», τὸ 1929:¹⁵⁷ ἀναφέρεται ἔκκληση τῆς Κοινότητος Πλαγίων γιὰ ἀποστολὴ ζωοτροφῶν καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἐπερχόμενης συμφορᾶς τῶν κτηνοτροφῶν λόγω τῆς χιονοθύελλας ποὺ ἐπληξε τὴν περιοχὴ.

δ) Στην εφημερίδα «Μακεδονία» τὸ 1929:¹⁵⁸ ἀναφέρεται ὅτι οἱ πρόεδροι τῶν χωριῶν Πλαγίων, Φανοῦ καὶ Εἰδομένης διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν ἀπόφαση ἐνίσχυσεως τῶν κοινοτήτων σὲ εἶδος κι ὅχι σὲ χρῆμα.

ε) Στην εφημερίδα «Μακεδονία» τὸ 1930:¹⁵⁹ ἀναφέρεται ὅτι οἱ πρόεδροι τῶν χωριῶν Πλαγίων, Φανοῦ καὶ Εἰδομένης διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν κομματικὴ χροιά ποὺ εἶχε τὸ ἀγροτικὸ συλλαλητήριό τῆς Θεσσαλονίκης.

στ) Τὸν Μάρτιο τοῦ 1931, μετὰ ἀπὸ ἔντονη σεισμικὴ δραστηριότητα στὴν περιοχὴ τῆς Νότιας Σερβίας (σημερινὴ περιοχὴ τῶν Σκοπίων) δημιουργήθηκαν οἰκιστικὰ προβλήματα στὰ Πλάγια. Στην εφημερίδα «Μακεδονία» βρέθηκαν δημοσιεύματα ποὺ ἀφοροῦσαν στὶς ἀναζητήσεις λύσεων ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς παράγοντες.¹⁶⁰ Στὰ ἴδια δημοσιεύματα ἀποτυπώθηκε καὶ ἡ ἀπόφαση ἐνίσχυσης τῆς Κοινότητος Πλαγίων μὲ τὶς ἀπαραίτητες πιστώσεις γιὰ τὰ στεγαστικὰ ἔργα.¹⁶¹

Μιὰ σειρά ἀπὸ δημόσια ἔργα ὑποδομῶν ποὺ πραγματοποιήθηκαν στὴν περιοχὴ, τὴν περίοδο 1930 - 1931, περιγράφονται σὲ δημοσίευμα τῆς εφημερίδας «Μακεδονία»¹⁶² τοῦ 1931: Μὲ τὸν τίτλο «Ποία ἐργασία γίνεται εἰς τὴν μεθόριον» περιγράφονται:

«[...] Οὕτω ἐπεσκευάσθησαν αἱ γέφυραι τοῦ Κοτζᾶ - Δερὲ καὶ ἡ ἐκκλησίᾳ τῆς Πύλης διὰ τὰς ὁποίας ἐδαπανήθησαν 103.000 δραχμαί, διερρυθμίσθη τὸ τέμενος τῆς Πλαγιαῖς εἰς ἐκκλησίαν διὰ δαπάνης 68.000, διὰ τὸν ἐσωτερικὸν διάκοσμον τῆς ἐκκλησίας τῆς Πλαγιαῖς 17.000, ἀνηγέρβη τὸ σχολεῖον Πλαγιαῖς καὶ ἐπεσκευάσθη τὸ ὑδραγωγεῖον ταύτης διατεθεισῶν 305.000, ἐπεσκευάσθη τὸ σχολεῖον Δογάνης, διὰ τὸ ὁποῖον ἐδαπανήθησαν 10.000, ἐπεσκευάσθησαν τὰ ὑδραγωγεῖα τοῦ Χαμηλοῦ διὰ δαπάνης

¹⁵⁵ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 5^{ης} Ἰανουαρίου 1928.

¹⁵⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 6^{ης} Μαρτίου 1929.

¹⁵⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 7^{ης} Μαρτίου 1929.

¹⁵⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 29^{ης} Ὀκτωβρίου 1929.

¹⁵⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Σεπτεμβρίου 1930.

¹⁶⁰ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 22^{ας} Μαρτίου 1931.

¹⁶¹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 4^{ης} Ὀκτωβρίου 1931.

¹⁶² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 26^{ης} Φεβρουαρίου 1931.

20.000 και τοῦ Φανοῦ διὰ δαπάνης 114.000 [...] 74.718 διὰ τὴν κατασκευὴν σχεδίας μετ' ἀποβαθρῶν τῆς Εἰδομένης, 17.000 διὰ τὴν προέκτασιν τοῦ γυναικωνίτου καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ Ἱ.Ν. τοῦ Φανοῦ, 60.000 διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκκλησίας τῶν Εὐζώνων, 100.000 διὰ τὴν κατασκευὴν ἐκκλησίας Χαμηλοῦ, 60.000 διὰ τὴν ἐπισκευὴν ἐκκλησίας Δογάνης [...]

Ἐκτὸς ὅμως τῶν δημοσιευμάτων ποὺ ἀφοροῦσαν προβλήματα τοῦ χωριοῦ, εἶχε ἐμφανιστεῖ στὸν Τύπο ἓνα ἐγκωμιαστικὸ γιὰ τὰ Πλάγια ἄρθρο, παρόμοιο μὲ τὶς σύγχρονες τουριστικὲς διαφημίσεις, ποὺ πρόβαλε τὴ θέα καὶ τὸ ἄριστο κλίμα τοῦ χωριοῦ ἀλλὰ παρέλειπε νὰ ἀναφερθεῖ στὴ γαστρονομία καὶ στὰ φημισμένα κρασιά τῆς περιοχῆς. Τὸ ἄρθρο δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» τὸ 1932¹⁶³ ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο «Αἱ Μακεδονικαὶ ἐξοχαὶ», κύριο τίτλο «Καρὰ - Σινὰν τὸ μαγευτικὸ θέρετρο» καὶ μὲ ὑπότιτλο «Παρά τῷ Σκρᾷ»:

«Καρὰ - Σινὰν. Ἰούλιος. - Κοντὰ στὰ ἐλληνοβουλγαρικὰ σύνορα καὶ σὲ ἀπόσταση δυόμισι ὥρῶν σχεδὸν ἀπ' τὴν Θεσσαλονίκην, βρίσκεται ἓνα ἀγνωστὸν ὁμορφο χωριουδάκι ποὺ συγκεντρώνει ὅ,τι ζηλευτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιθυμήσει κανεὶς στοὺς μῆνες τῶν κυνικῶν καυμάτων.

Εἶναι κτισμένον σὲ μιὰ πλαγιά τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ ἱστορικοῦ Σκρᾶ καὶ δεσπόζει λόγῳ τοῦ ὕψους τοῦ ὅλης τῆς γύρω περιφέρειας. Ὀνομαστὸ γιὰ τὰ κρύα καὶ ἄφθονα νερά του ποὺ φθάσαν ὡς τὰ χαρέμια τοῦ Χαμητ καὶ ποὺ συναγωνίζονται στὴ γλύκα καὶ αὐτὸ τὸ μέλι τοῦ Ὑμηττοῦ. Στομαχικοὶ ποὺ χρόνια ὑπέφεραν καὶ ποὺ τίποτε δὲν μπορούσε νὰ τοὺς κάμει καλὰ, τὸ νερὸ τοῦ Καρασινὰν τοὺς γιάτρεψε. Ὅσο ἀπὸ ἀπόψεως ὀρίζοντος καὶ κλίματος, τὸ Καρασινὰν δὲν ἔχει τὸ ταῖρι του. Αἱ ἀρρώστειες εἶναι ἀγνωστες ἐκεῖ, χρόνια τῶρα ἔχουν οἱ χωριανοὶ ν' ἀντικρύσουν τὴ θλιβερὴ συνοδεία ἐνὸς νεκροῦ ποὺ εἶναι τόσο συνηθισμένον πράγμα στὰ περισσότερα χωριά ποὺ θεωροῦνται ὡς τὰ καλύτερα θέρετρα. Ἐκεῖ ὅργια ἢ ζωὴ μ' ὅλη τὴν τὴν ἔντασιν.

Μαζὶ δὲ μὲ τὶς ἀπειρες φυσικὲς καλλονές τὸ Καρασινὰν συνδιάζει τῶρα καὶ τὴν οἰκιακὴ ἄνεση γιὰτὶ τελευταῖα χάρις στὶς δραστήριες ἐνέργειες τοῦ φιλοπρόδου καὶ ἀόκνου προέδρου των κ. Γ. Τσαμπατζῆ καὶ στοῦ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον τοῦ βουλευτοῦ κ. Πέτρου Λεβαντῆ, οἱ χωριανοὶ ἔχουν ἀποκτήσει ὅλοι των καινούργια οἰκήματα.

Καρασινὰν εἶναι ἡ παλαιὰ ὀνομασίᾳ του, σήμερα λέγεται Πλαγιά καὶ εἶναι πραγματικὰ μιὰ μαγευτικὴ πλαγιά βουνοῦ ποὺ ὅποιος ἐξῆσε ἐκεῖ καὶ ἀπόλαυσε ἔστω καὶ γιὰ λίγο καιρὸ τὴν ὁμορφὴ χωρικὴ καὶ ἐξῆνοιαστὴ ζωὴ της, θὰ τὴν ἀναπολεῖ πάντοτε σὰν ἓνα ὁμορφο ὄνειρο ποὺ πέρασε. Ὅσοι θέλετε νὰ ζήσετε εὐχάριστες στιγμὲς τὸ καλοκαίρι στὴν ἀγκαλιά τῆς φύσεως δὲν ἔχετε παρὰ νὰ πάρετε τὸ τρένο τῆς γραμμῆς Εἰδομένης καὶ σὲ μιὰμιση ὥρα θὰ εἴστε στὸν ἀνωτέρω τελευταῖο ἐλληνικὸ σταθμὸ, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μιὰ ὁμορφὴ γαιθουδρονομία σὲ λίγη ὥρα σᾶς ἔφερε σὲ μιὰ νέα ζωὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀσφαλῶς δὲν θὰ μετανοήσετε.»

¹⁶³ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 17^{ης} Ἰουλίου 1932.

Τὸ Καρασινὰν ποὺ τὸ ὀνόμασαν καὶ Νίκαια... - Τὴν περίοδο αὐτή, περιέργως, σὲ κάποια ἐπίσημα ἐντυπα, τὸ τοπωνύμιο τοῦ χωριοῦ ἀναφερόταν ὡς Νίκαια, παρὰ τὴν ἐπίσημη ἀπόφαση τῆς μετονομασίας τοῦ Καρασινὰν σὲ Πλάγια τὴν 8^η Αὐγούστου 1928.

Ἡ πρώτη περίπτωση ἀφορᾷ τὸ «Ὄνομαστικὸν εὐρετήριο ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1928. Στὶς ὀνομασίες συνοικισμῶν ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν στοὺς ἀριθμοὺς δηλώσεων τῶν ἐγκατεστημένων προσφύγων, βρέθηκαν τὰ Πλάγια καταχωρημένα μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: «ἀριθμοὶ 161661 - 161920, Νίκαια [πρ. Καρασινὰν], Γραφεῖο Ἐπικοισμοῦ Ἀξιουπόλεως».

Ἡ δευτέρα περίπτωση ἀφορᾷ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Μακεδονία» τοῦ 1930¹⁶⁴ μὲ τίτλο «Αἱ ἀποζημιώσεις τῶν ἀγροτῶν προσφύγων τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς Γιαννιτσῶν» ὅπου ἀναγράφονται ὀνόματα συγχωριανῶν (Γραϊτσας, Ἐκατοδράμης, Καρβουνᾶς, Καραογλάνης κ.ἄ.) μὲ τόπο κατοικίας τὴ Νίκαια! Οἱ δύο περιπτώσεις δὲν εἶναι ἀνεξάρτητες γιατί ἀφοροῦν τὸ θέμα τῶν ἀποζημιώσεων καὶ πιθανότατα τὸ δημοσίευμα νὰ ἀντέγραψε τὸ τοπωνύμιο ἀπὸ τὶς καταστάσεις τῆς Ε.Α.Π., ἐκτὸς ἂν στὰ σχέδια τοῦ κράτους, πρὶν τὴν 8^η Αὐγούστου 1928, ἦταν ἡ μετονομασία τοῦ χωριοῦ σὲ Νίκαια καὶ τελικὰ κατέληξε στὴν ὀνομασία Πλάγια. Πάντως σὲ καμία ἄλλη περίπτωση δὲν ἀναφέρθηκε ξανὰ τὸ χωριὸ μὲ τὸ τοπωνύμιο Νίκαια.

Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1940 μέχρι τὸ 1940¹⁶⁵

Κατὰ τὴ δραματικὴ δεκαετία τοῦ 1940, τὸ χωριὸ εἶχε ὑποστεί τις αἱματηρὲς συνέπειες τοῦ πολέμου. Ἐνὸς στρατοῦ, πολιτικὰ πάθη καὶ διχασμός, φτώχεια καὶ ἀγραμματοσύνη καὶ ἡ κατὰρα τοῦ νὰ ζεῖς δίπλα στὰ σύνορα, στοίχειωσαν τὴν περιοχή μας, χάραξαν τὴ μνήμη τῶν κατοίκων καὶ ἡ χαρακιά αὐτὴ μὲ ματώνει, ἀκόμα καὶ τώρα ποὺ γράφω αὐτὲς τὶς γραμμές, μ' ἔνα «γιατί» νὰ στοιχειώνει κάθε λέξη καὶ μιὰ φωνὴ νὰ φωνάζει σὲ κάθε τελεία: «...νὰ μὴν ξανάρθουν τέτοια χρόνια!»

Ὁ ἑλληνοϊταλικὸς πόλεμος - Οἱ στρατεύσιμοι Πλαγιῶτες ἐπιστρατεύθηκαν κατὰ τὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο τοῦ 1940 καὶ πολέμησαν στὸ Ἀλβανικὸ Μέτωπο. Κατὰ τὶς μάχες σκοτώθηκαν τρεῖς Πλαγιῶτες (οἱ δύο στὸ Μέτωπο, ὁ τρίτος ἦταν τραυματίας καὶ ὑπέκυψε στὰ τραυμάτα του μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸ χωριό).

Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 14^η Νοεμβρίου 1940 μέχρι τὴν 19^η Νοεμβρίου 1940,¹⁶⁶ σὲ μία ἀπὸ τὶς φονικότερες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τῶν Ἰταλῶν εἰσβολέων, στὸ ὕψωμα Μόροβα τῆς Ἀλβανίας, φονεύθηκαν μαχόμενοι 16 στρατιῶτες ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Παιονίας. Οἱ πεσόντες εἶχαν τόπους καταγωγῆς: τὴ Γουμένισσα, τὸν Εὔρωπο, τὴν Ἀξιούπολη, τὸν Ἅγιο Πέτρο, τὴ Γοργόπη καὶ τὰ Πλάγια.

¹⁶⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 7^{ης} Ὀκτωβρίου 1930.

¹⁶⁵ Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνότητας ἐλήφθησαν ἀπὸ τὶς διηγήσεις τῶν κ.κ. Θεοδώρου Ἰ. Μποράκη - Τασανᾶκη, Κωνσταντίνου Καρύδη, Ὀδυσσέα Χατζόπουλου, Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Ἄννας Μποράκη - Μουτσᾶκη, Ἐλένης Μποράκη - Βαλάση, Ἀνέστη Γ. Ἀνθᾶκη, Ἰωάννη Μαργέλου.

¹⁶⁶ Ἰστοσελίδι Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ - Δ/ση Ἱστορίας Στρατοῦ - Ἀναζήτηση πεσόντων.

Κατά τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 13^η Φεβρουαρίου 1941 μέχρι τὴν 18^η Φεβρουαρίου 1941, σὲ μία ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατὰ τῶν Ἰταλῶν εἰσβολέων, στὸ ὕψωμα 1736 τῆς Ἀλβανίας, φονεύθηκαν μαχόμενοι 15 Ἑλληνες στρατιῶτες ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Παιονίας, μὲ τόπους καταγωγῆς: τὴ Γουμένισσα, τὸν Εὐρωπο, τὴν Ἀξιούπολη, τὸν Ἅγιο Πέτρο, τὸ Πολύκαστρο, τὸ Μικρόδασος καὶ τὸν οἰκισμό Δογάνη.¹⁶⁷

Ἡ γερμανικὴ Κατοχὴ

Κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 οἱ χώρες τοῦ Ἄξονα (Γερμανία, Ἰταλία, Βουλγαρία) κατέλαβαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπαρχία Παιονίας, ὅπως κι ὁλόκληρη ἡ Κεντρικὴ Μακεδονία, περιήλθε στὶς γερμανικὲς ἀρχὲς κατοχῆς. Ὁ πόλεμος ἔφερε ἐλλείψεις σὲ βασικὰ διατροφικὰ ἀγαθὰ μὲ ἀποκορύφωμα τὴν πείνα τοῦ 1941, ποὺ προέκυψε καὶ ἀπὸ τὸν βρετανικὸ ναυτικὸ ἀποκλεισμὸ τῆς κατεχόμενης Ἑλλάδας. Ἡ πείνα εὐτυχῶς δὲν ἄφησε νεκροὺς στὰ Πλάγια ποῦ, παρὰ τὴ φτώχεια, οἱ κάτοικοι συντηροῦνταν λόγω τῆς γεωργικῆς αὐτάρκειας. Στὸ χωριὸ δὲν εἶχαν ἐγκατασταθεῖ κατοχικὰ στρατεύματα. Γερμανοὶ στρατιῶτες ποὺ εἶχαν ἔδρα τὴν Εἰδομένη, ἐμφανίζονταν συχνὰ στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ ἀγοράσουν τρόφιμα (γάλα, αὐγά κ.λπ.) Κάτοικοι τῶν χωριῶν εἶχαν ἐνταχθεῖ σὲ ἀνταρτικὲς ὁμάδες, ποὺ ἀπὸ τὸ 1942 ἀναπτύχθηκαν καὶ συνεργάστηκαν, σὲ πανελλαδικὴ κλίμακα, κατὰ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, συντονισμένες κυρίως ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βρετανία ἢ τὴ Ρωσία (πρῶν Ε.Σ.Σ.Δ.).

Κατοχικὲς δυνάμεις τῆς περιοχῆς - Ὁ κατοχικὸς στρατὸς εἶχε τὶς παρακάτω γερμανικὲς δυνάμεις στὴν Ἐπαρχία Παιονίας (μαζὶ μὲ ἰταλικὲς μέχρι τὸν Σεπτέμβριο 1943) αὐξομενιούμενες κατὰ περίσταση: στὴ Γουμένισσα 140, στὸν Σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Ἀξιούπολης 200, στὸ Πολύκαστρο 150, στὸ μεταλλεῖο Πηγῆς 80, στὸ 76^ο φυλάκιο σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀξιούπολης - Εἰδομένης 80, στὴν Εἰδομένη 20.¹⁶⁸

Ἀνταρτικὲς ὁμάδες στὸν Νομὸ Κιλκίς - Ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τῆς Κατοχῆς, στὰ ἀνατολικά τοῦ Νομοῦ Κιλκίς, ἔδρασε ἡ ὁργάνωση Υ.Β.Ε. (Ὑπερασπιστὲς Βορείου Ἑλλάδος) ποὺ ἀργότερα μετονομάστηκε σὲ Π.Α.Ο. (Πανελλήνια Ἀπελευθερωτικὴ Ὅργανωση), ποὺ εἶχε ὁργανωθεῖ ἀπὸ στελέχη τῆς Χωροφυλακῆς (Μήτσου, Τζαμαλοῦ-κας κ.ἄ.) καὶ δραστηριοποιοῦνταν στὸ ὄρος Κρούσια. Στόχοι τῆς ὁργάνωσης ἦταν ἡ ἐξάλειψη τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας (Βουλγαρικὴ Λέσχη Θεσσαλονίκης), τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν ποὺ ἐφομοῦσαν ἀπὸ τὰ βόρεια σύνορα στὴν περιοχὴ, ἀλλὰ καὶ τὴ συνδρομὴ σὲ Ἑλληνες φυγάδες ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ κατοχικὴ ζώνη τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Στὴν περιοχὴ τῆς Παιονίας, μὲ ὁρμητήριο τὸ ὄρος Πάικο, δροῦσε τὸ 30^ο Σύνταγμα ἀνταρτῶν τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. (Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Ἀπελευθερωτικὸς Στρατὸς) μὲ διοικητὴ τὸν Φώτιο Ζησόπουλο «Παππού» καὶ πολιτικὸ καθοδηγητὴ τὸν Θανάση Μητσόπουλο «Σταῦρο». Ὁ Ε.Λ.Α.Σ. εἶχε πολιτικὸ βραχίονα τὸ Ε.Α.Μ. (Ἑθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Μέτωπο) καὶ τὴ διακριτικὴ -στὴν ἀρχὴ τῆς Κατοχῆς ἀλλὰ ξεκάθαρη ἀργότερα- καθοδήγηση τοῦ Κ.Κ.Ε. (Κομμουνιστικὸ Κόμμα Ἑλλάδας).

¹⁶⁷ Ἱστοσελίδα Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ - Δ/ση Ἱστορίας Στρατοῦ - Ἀναζήτηση πεσόντων.

¹⁶⁸ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεὴ.

Στόχοι του Ε.Λ.Α.Σ. ήταν η στράτευση και ανταρτική εκπαίδευση πολιτών, η οργάνωση δικτύου πληροφοριών, τροφοδοσίας και καθοδήγησης στις τοπικές κοινωνίες και η διενέργεια κρούσεων και σαμποτάζ κατά των κατοχικών αρχών και του γερμανικού στρατού.

‘Η ζωή στην Κατοχή

Οι αντίξοες συνθήκες της εποχής, όδηγησαν σε επικίνδυνες περιστάσεις την καθημερινότητα με άκραια για τους κατοίκους περιστατικά:

“Ένοπλες συμπλοκές λαθρεμπόρων με τη Χωροφυλακή - “Ένα από τα πολλά περιστατικά καταδίωξης λαθρεμπόρων που βρέθηκε καταγεγραμμένο, εκτυλίχθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου 1941, στα όρια με τη Γευγελή, μεταξύ χωροφυλάκων του Τμήματος Χωροφυλακής Ειδομένης και Βουλγάρων στρατιωτών - λαθρεμπόρων της Γευγελής, που επιδίωκαν την παράνομη είσοδο στην Ελλάδα.¹⁶⁹

Βουλγαρικές μεθοδεύσεις διχασμού του ελληνικού πληθυσμού - Με την εγκατάσταση των αρχών κατοχής, η περιοχή του Κιλκίς εντάχθηκε στη γερμανική ζώνη. “Ομως οι Γερμανοί παραχώρησαν στους Βούλγαρους συμμάχους τους δικαιώματα εγκατάστασης βουλγαρικών φρουρών, μαζί με τις γερμανικές, στο Γευγελή της Γιουγκοσλαβίας και στα ελληνικά χωριά Εύζωνοι και Ειδομένη. Αυτή η απόφαση των Γερμανών και ο αυταρχισμός των Βουλγάρων, προκάλεσαν αντιδράσεις στον τοπικό πληθυσμό με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν στις 25 Απριλίου 1941 αίματηρά επεισόδια στο χωριό Εύζωνοι, μεταξύ κατοίκων της περιοχής και του βουλγαρικού στρατού, με συνέπεια τον θάνατο 3 κατοίκων.¹⁷⁰

“Άλλο χαρακτηριστικό επεισόδιο ήταν η αγανάκτηση των Ειδομενιωτών στρατιωτών, που επέστρεφαν από το Μέτωπο της Άλβανίας, όταν αντίκρυσαν στην πλατεία του χωριού τους τη βουλγαρική σημαία!

Οι Βούλγαροι βρήκαν με διάφορους τρόπους έρείσματα στις τοπικές κοινωνίες και δημιούργησαν κλίμα διχασμού στον ελληνικό πληθυσμό των Ευζώνων και της Ειδομένης, συλλέγοντας πληροφορίες σχετικά με τους κατοίκους της περιοχής και καλλιεργώντας, με αθέμιτα μέσα, την αντιπαράθεση μεταξύ των ντόπιων Ελλήνων και του ελληνικού προσφυγικού στοιχείου που είχε εγκατασταθεί στα χωριά αυτά κατά την περίοδο 1922 - 1924. “Υπό αυτές τις συνθήκες, αναγκάστηκαν προσφυγικές οικογένειες να ξαναζήσουν την προσφυγιά διωγμένοι από τους Βούλγαρους αλλά και όσοι κάτοικοι έξυπνηρέτησαν τα σχέδια των Βουλγάρων, έμελλε, με τη λήξη του πολέμου, να εγκαταλείψουν όριστικά τα χωριά τους και να ζήσουν πλέον εκτός Ελλάδας.

Πλαγίωτες στο άνταρτικο - “Η περιοχή του χωριού βρισκόταν στον τομέα δράσης του 30^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ. που είχε έδρα το όρος Πάικο. Πρόσβαση άλλης ανταρτικής ομάδας στην περιοχή, λόγω της δυναμικής του Ε.Λ.Α.Σ., δεν υπήρχε. Από το ξεκίνημα του ένοπλου αγώνα, όσο ακόμα δεν είχε πολιτικοποιηθεί, οι χωριανοί στο

¹⁶⁹ Απόστολος Δασκαλάκης, «Ιστορία Ελληνικής Χωροφυλακής 1936 - 1950», Αθήνα 1973.

¹⁷⁰ α) ‘Ιστοσελίδα ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ: «Μάχη των Ευζώνων».

β) ‘Ιστοσελίδα ΕΙΔΗΣΕΙΣ gr, δημοσίευμα της 25^{ης} Απριλίου 2011 «Η μάχη των Ευζώνων».

σύνολό τους συνέδραμαν, ανάλογα με τις δυνατότητές τους, στην τροφοδοσία του Ε.Λ.Α.Σ. Ύπῃρξαν καὶ συγχωριανοί¹⁷¹ πού «βγήκαν στο βουνό», στρατεύτηκαν στὶς ἀνταρτικὲς δυνάμεις τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. κι ἔδρασαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διχασμοῦ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση.

Φυλακίσεις κατοίκων - Οἱ συγχωριανοὶ Θεόδωρος Μποράκης καὶ Ἀπόστολος Μίντογλου, ὁδηγήθηκαν ἀπὸ τὶς γερμανικὲς ἀρχές, ὑπόδικοι, στὶς φυλακὲς «Παῦλος Μελάς» στὴ Θεσσαλονίκη, ἐπειδὴ εἶχαν παραχωρήσει τὰ ὑποζύγια τους στοὺς ἀντάρτες.

Σαμποτάζ κατὰ τοῦ στρατοῦ κατοχῆς - Τὴ νύχτα, στὶς 25-26 Δεκεμβρίου 1943, δυνάμεις ἀνταρτῶν τοῦ 30^{ου} Συντάγματος τοῦ Ε.Λ.Α.Σ., πού ἔδρευε στὸ ὄρος Πάικο, σὲ συνεργασία μὲ Βρετανούς καταστροφεῖς, ὑπονόμευσαν καὶ κατέστρεψαν τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ στὰ «Στενὰ τῆς τσιγγάνας»,¹⁷² πετυχαίνοντας παράλληλα καὶ τὸν ἐκτροχιασμό τρένου πού κινούνταν ἀπὸ τὴν Ἀξιούπολη πρὸς τὴν Εἰδομένη.¹⁷³

Στράτευση χωριανῶν γιὰ τὴ φύλαξη ἐγκαταστάσεων - Οἱ γερμανικὲς ἀρχές κατοχῆς, ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1943, λόγω τῶν δολιοφθορῶν στὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἀπὸ τοὺς Βρετανούς καταστροφεῖς καὶ τοὺς Ἑλλήνες ἀντάρτες, καθόριζαν ἐκ περιτροπῆς, ἀπὸ τὸν ἀνδρικό πληθυσμὸ τῶν Πλαγιῶν, ὁμάδες χωρικῶν τὶς ὁποῖες ἐξόπλιζαν καὶ τὶς διέθεταν κάθε νύχτα γιὰ τὴ φύλαξη δύο φυλακίων σὲ σιδηροδρομικὲς γέφυρες, στὴ διαδρομὴ Θεσσαλονίκης - Εἰδομένης, ἐκθέτοντάς τους στὸν κίνδυνο νὰ χτυπηθοῦν ἀπὸ ἀντάρτες. Τὸ πρῶτο φυλάκιο, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 70, βρισκόταν στὴν περιοχὴ πού ἐκβάλλει ὁ χεῖμαρος τῆς «Ἁγίας Παρασκευῆς» στὸν Ἀξιό ποταμὸ καὶ κάλυπτε γέφυρα τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Θεσσαλονίκης - Εἰδομένης. Στὸ ὕψος τῆς παλαιᾶς στάσης τρένου τοῦ χωριοῦ Δογάνης βρισκόταν τὸ δεύτερο φυλάκιο, ὑπ' ἀριθμ. 74, πού κάλυπτε τὴ γέφυρα τοῦ ρέματος «Ἀλτσάκ ντερὲ»¹⁷⁴ πού ρεεὶ στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸ χωριὸ Χαμηλό.

Ἐπιδρομὴ βουλγαρικοῦ στρατοῦ στὰ Πλάγια - Στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944, βουλγαρικὸς στρατὸς κατοχῆς, μέσω τῆς Γευγελῆς, κατέλαβε προσωρινὰ τὰ χωριά τῆς παραμεθόριας περιοχῆς, κατέστρεψε σχολεῖα καὶ σπίτια καὶ δολοφόνησε κατοίκους μὲ κύριο στόχο τοὺς παλιούς Μακεδονομάχους καὶ τὸ προσφυγικὸ στοιχεῖο τῆς Μακεδονίας. Στρατιῶτες τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, στὴ διαδρομὴ γιὰ τὸ χωριὸ δολοφόνησαν τὸν Θεόφιλο Ἀρναουτίδη ἀπὸ τὰ Πλάγια, πού ἐργαζόταν στὸν μύλο, στὴν περιοχὴ Μπαρρακλή. Ὅταν ἤρθαν οἱ Βούλγαροι στὸ χωριό, συγκέντρωσαν τοὺς κατοίκους στὴν πλατεῖα (πού τότε ἦταν ἡ περιοχὴ πού ἐκτείνεται πίσω ἀπὸ τὸ Ἱερό τῆς ἐκκλησίας) καὶ στὸ προαύλιο τοῦ παλιοῦ

¹⁷¹ α) Ὁ Χρῆστος Κόζας, στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς κατατάχθηκε ἀντάρτης στὸν Ε.Λ.Α.Σ. Στὸ διάστημα αὐτὸ συνελήφθη στὴν κατοικία του στὰ Πλάγια ἀπὸ τὶς κατοχικὲς ἀρχές ἀλλὰ κατάφερε νὰ δραπετεύσει στὰ στενὰ τοῦ χωριοῦ. Σκοτώθηκε πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση, κάτω ἀπὸ ἀδιευκρίνιστες συνθῆκες, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Νότια, πιθανότατα κατὰ τὴν ἐπιχείρηση μεταφορᾶς πολεμικοῦ ὕλικου στὰ κρησφύγετα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. μετὰ ἀπὸ συμμαχικὴ ρίψη.

β) Ὁ Σεραφεῖμ Μαργέλος, στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς κατατάχθηκε ἀντάρτης στὸν Ε.Λ.Α.Σ. ἀλλὰ ζήτησε νὰ ἐπιστρέψει στὴν ἀγροτικὴ ζωὴ στὸ χωριό. Στὸ σύντομο διάστημα τῆς ἐπιστροφῆς του, πρὶν τὴν ἀπελευθέρωση, σκοτώθηκε στὸ χωριὸ κάτω ἀπὸ ἀδιευκρίνιστες συνθῆκες.

¹⁷² Βλέπε στὴν ἐνότητα «Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγιῶν» στὴ σελίδα 85.

¹⁷³ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITECH, 1971, Γενεύη.

¹⁷⁴ Βλέπε στὴν ἐνότητα «Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγιῶν» στὴ σελίδα 85.

σχολείου (στο χώρο του σημερινού γραφείου της κοινότητας). Οί στρατιώτες διασκορπίστηκαν σε όλο το χωριό όπου λεηλάτησαν και έκαψαν 66 σπίτια όπως και το σχολείο ενώ ξυλοκόπησαν τόν ιερέα του χωριού.¹⁷⁵ Αίχμαλώτισαν και όδηγησαν τους άντρες του χωριού προς το χωριό Φανός, για να τους εκτελέσουν, αλλά με την παρέμβαση των γερμανικών αρχών που διοικούσαν την περιοχή, επέστρεψαν τελικά οι χωριανοί σώοι στο χωριό.¹⁷⁶ Στις 19 Ιανουαρίου 1944, οι ίδιες βουλγαρικές μονάδες προχώρησαν στη σφαγή κατοίκων του χωριού Χαμηλό.¹⁷⁷

Άστεγοι από τη βουλγαρική επιδρομή - Οί οικογένειες που έμειναν άστεγες μετά τις βουλγαρικές θηριωδίες του 1944, πήραν τόν δρόμο της προσφυγιάς σε συγγενείς τους στην Αξιούπολη, στον Άγιο Πέτρο Παιονίας, στη Νέα Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης, στον Άγιο Διονύσιο Χαλκιδικής, στην Πέλλα κ.λπ. Όσοι άστεγοι παρέμειναν στο χωριό κατασκηνώσαν πρόχειρα στην περιοχή της «Κρυόβρυσης», στην περιοχή των άμπελιών στη διαδρομή προς το «άγίασμα της Αγίας Παρασκευής»,¹⁷⁸ στα άμπριά που βρίσκονταν στα ύψώματα κοντά στον παλιό οίκισμο Μπαρακλή και στην περιοχή «Τσάγκα» κοντά στο χωριό Φανός.

Άντάρτες στα βουνά της περιοχής - Από τόν Μάρτιο του 1944, έδρασε στην περιοχή μια μικρή ομάδα ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. ως «Ανεξάρτητη Όμάδα Κρούσης του 30^{ου} Συντάγματος του Ε.Λ.Α.Σ.» με αρχηγό τόν αντάρτη με τά ψευδώνυμα «Γοικβασίλης» ή «Σαλταπίδας» που καταγόταν από την Ειδομένη. Σκοπός της ομάδας ήταν τα σαμποτάζ αλλά και ή τρομοκράτηση των αντικομμουνιστών κατοίκων των χωριών.¹⁷⁹

Δολοφονία του Γερμανού στρατιώτη και αντίποινα - Τό φθινόπωρο του 1944, στην περιοχή του γηπέδου των Πλαγιών, οι αντάρτες έστησαν ενέδρα κι επιτέθηκαν κατά τεσσάρων Γερμανών στρατιωτών που επέβαιναν σε κάρο που τό έσερνε άλογο και πιθανόν κατευθύνονταν προς την κοντινή πόλη Γευγελή της Γιουγκοσλαβίας.

Οί αντάρτες έξόντωσαν τόν έναν Γερμανό στρατιώτη και τό άλογο και καταδίωξαν τούς άλλους τρεις που διέφυγαν στην όρεινη περιοχή Πλαγιών - Δογάνη. Μετά από τη δολοφονία, ό φόβος για γερμανικά αντίποινα κατά των χωριανών ήταν έκδηλος, μετά την εκτέλεση 52 κρατουμένων στην περιοχή Γουμένισσας από τόν γερμανικό στρατό στις

¹⁷⁵ Στράτος Δορδανάς, «Τό αίμα των άθώων - Αντίποινα των γερμανικών αρχών κατοχής στη Μακεδονία 1941-1944», εκδόσεις Έστία, 2007.

¹⁷⁶ Στο ίδιο.

¹⁷⁷ Στις 19 Ιανουαρίου 1944, δολοφονήθηκαν από τόν βουλγαρικό στρατό κατοχής, στο χωριό Χαμηλό, οι κάτοικοι: Αναστασιάδης Νικόλαος έτών 18, Ανδρεάδης Νικόλαος έτών 45, Ανδρεάδης Χαράλαμπος έτών 48, Ζυρίδης Ιωάννης έτών 46, Κουκλίδης Κωνσταντίνος έτών 45, Κουλαξίδης Νικηφόρος έτών 65, Κόκκαλης Ιωάννης έτών 18, Κελασίδης Νικόλαος έτών 66, Κελασίδης Γεώργιος έτών 19, Κυριακίδης Ήρακλής έτών 64, Μουρατίδης Άβραάμ έτών 45, Μουρατίδης Γεώργιος έτών 18, Παναγιωτίδης Χαράλαμπος έτών 46, Παναγιωτίδης Νικόλαος έτών 16, Παντελίδης Χαράλαμπος έτών 46, Παπαδόπουλος Λάζαρος έτών 46, Σαββίδης Φίλιππος έτών 40, Σερεμετιδής Σάββας έτών 48, Τούνας Ιωάννης έτών 17, Χαλαραμπίδης Κωνσταντίνος έτών 28. Τα όνόματα ελήφθησαν από τό μνημείο πεσόντων του χωριού Χαμηλό.

¹⁷⁸ Βλέπε στην ένότητα «Τοπωνύμια της περιοχής των Πλαγιών» στη σελίδα 85.

¹⁷⁹ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τό 30^ο Σύνταγμα του Ε.Λ.Α.Σ.», εκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

25 Μαΐου 1944,¹⁸⁰ ἐφαρμόζοντας μέτρα ἀντίποινων ἀπέναντι σὲ ἀνταρτικές δολοφονίες. Ἔτσι, πρὶν τὴν ἀποχώρησή τους οἱ Γερμανοί, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1944, πιθανότατα γιὰ ἀντίποινα μετὰ τὸν φόνο τοῦ Γερμανοῦ στρατιώτη, ἔβαλαν στόχο -ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Εἰδομένης με βολὲς πυροβόλου- τὸν ὀρεινὸ ὄγκο τοῦ ὑψώματος «412» καὶ τὴν τοποθεσία «Τσάνγκα» πού ὑπῆρξε λημέρι ἀνταρτῶν, προκαλώντας ζημιὲς στὰ ἀμπέλια καὶ σὲ σπίτια τοῦ χωριοῦ χωρὶς νὰ ὑπάρξουν θύματα.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1943 καὶ ἰδιαίτερα στὰ μέσα τοῦ 1944, καθὼς τὰ γεγονότα φανέρωναν τὴν ἥττα τῆς Γερμανίας, οἱ μεγάλες δυνάμεις (Μ. Βρετανία καὶ πρῶν Ε.Σ.Σ.Δ.) ὁδήγησαν τὶς ἐλληνικὲς ἔνοπλες ὁμάδες σὲ μεταξὺ τους ρήξη. Στόχος τους ἦταν νὰ ἐνταχθεῖ ἡ χώρα, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, στὸν ἔλεγχο ἐνὸς ἀπὸ τὰ δύο παγκόσμια μπλόκ τῆς ἐποχῆς, τὸ Δυτικὸ ἢ τὸ Ἀνατολικό.

Ὁ ἀγώνας τῶν ἀντάρτικων ὁργανώσεων εἶχε πολιτικοποιηθεῖ ξεκάθαρα καὶ ἄρχισε ἡ πρώτη φάση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου με κύριους πρωταγωνιστὲς τὸν Ε.Λ.Α.Σ. (Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Ἀπελευθερωτικὸς Στρατὸς) ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Ἀριστερᾶς καὶ τῶν Ε.Δ.Ε.Σ. (Ἐθνικὸς Δημοκρατικὸς Ἑλληνικὸς Στρατὸς), Π.Α.Ο. (Πανελλήνια Ἀπελευθερωτικὴ Ὀργάνωση), τὴν «Ὀργάνωση Χ» κ.λπ. ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Δεξιᾶς.

Ὁμιλία τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. στὰ Πλάγια - Στὶς 12 Δεκεμβρίου 1943, ξεκίνησαν περιοδεῖα ἐνημέρωσης γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. - Ε.Λ.Α.Σ. στὰ χωριά Κούβα, Σκρά, Φανός, Χαμηλὸ καὶ Πλάγια, ὁ ὑπεύθυνος πολιτικῆς διαφώτισης Θανάσης Μητσόπουλος «Σταῦρος» καὶ ὁ Γιάννης Ἀναστασόπουλος «Αχιλλέας», στελέχη τοῦ 30^{ου} Συντάγματος τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. συνοδευόμενοι ἀπὸ ὁμάδα ἀνταρτῶν.¹⁸¹

Στὸ βιβλίο «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.» ὁ Θανάσης Μητσόπουλος διηγεῖται ἐκεῖνη τὴν ἐπίσκεψή του στὰ Πλάγια: «...Τὴν τρίτη βραδιὰ φθάσαμε στὸ Χαμηλό. Μιλήσαμε σὲ μιὰ μικρὴ συγκέντρωση, ἄλλωστε καὶ τὸ χωριὸ ἦταν μικρὸ καὶ τραβήξαμε γιὰ τὸ χωριὸ Πλαγιά. Οἱ κάτοικοι τοῦ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ἀρκετὰ μεγάλο τὸ χωριό, πάνω ἀπὸ διακόσια σπίτια. Φθάσαμε κατὰ τὶς ὀχτώμιση μὲ ἑννιά τὸ βράδυ. Μᾶς ὁδηγοῦν στὸ σχολεῖο, ὅπου μᾶς περίμεναν οἱ χωρικοί. Τὸ σχολεῖο ἔλαμπε φωταγωγημένο. Μπαίνουμε στὴν αὐλή. Ἡ πόρτα ἀνοιχτὴ καὶ μέσα στὴν αἴθουσα κόσμος πολὺς. Ὁ ὑπεύθυνος τοῦ Ε.Α.Μ. ἀνοίγει δρόμο. Μπαίνουμε στὴν αἴθουσα. Οὐνελλῶδη χειροκροτήματα μᾶς ὑποδέχονται, ἐπευφημίες γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τὸν Ε.Λ.Α.Σ. Ὁρμοῦν νὰ μᾶς χαιρετίσουν μὲ χειραψία. Οἱ κοπέλες, μὲ χάρη καὶ λέγοντας ὁμορφα λόγια, μοῖραζαν σ' ὅλους τοὺς ἀντάρτες ἀπὸ ἓνα κεντημένο μαντηλάκι γιὰ ἐνθύμιο. Καὶ μέσα σὲ χειροκροτήματα καὶ ἐπευφημίες ἀρχίζω τὴν ὁμιλία μου. Μιλᾶω γιὰ τὸν Ε.Α.Μ. καὶ τοὺς σκοποὺς του. Γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. Ἐνθουσιασμὸς μεγάλος. Ἐξαρση πατριωτικῆ, χαρά. Σὲ μιὰ στιγμή ὁ κομματικὸς ὑπεύθυνος τοῦ χωριοῦ μοῦ ψιθυρίζει πῶς μπορῶ νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὸ Κόμμα ὅτι ὅλοι συμπαθοῦν πολὺ τὸ Κόμμα.

Ἐνθουσιασμένους καὶ γιὰ ἀπὸ τὶς θερμὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τὸν Ε.Λ.Α.Σ. κάνω κορώνα γεμάτη ἐξαρση γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας.

Τὰ ἐμπνευσμένα λόγια μου γιὰ τὸ Κόμμα ἀντίθετα ἀπ' ὅτι περίμενα τὰ ὑποδέχθηκε μιὰ

¹⁸⁰ Ἱστοσελίδα «Goymenissa Blog».

¹⁸¹ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

άπροσδόκητη σαστισμάρα, ένα άκαριαίο μούδιασμα, ένα αυτόματο κούμπωμα του κόσμου. Τα χειροκροτήματα πολύ λίγα σχετικά με τὰ άλλα, τὰ προηγούμενα χειροκροτήματα. Δαγκώθηκαν. Μοῦ μπήκαν ψύλλοι στ' αὐτιά, μὰ τὸ πράγμα εἶχε γίνει. Οἱ άκροατές ὄχι μόνο δὲν συμπαθοῦσαν ὅλοι τὸ Κόμμα, μὰ ἀντίθετα ἦταν ποτισμένοι μὲ πολὺ προκατάληψη ἐναντίον του. Δὲν τοὺς παραξένεψε τὸ ὅτι καὶ τὸ Κ.Κ.Ε. παίρνει μέρος στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα. Τοὺς ἔκανε νὰ κλωτσίσουν ἐκεῖνο ποὺ εἶπα ὅτι τὸ Κ.Κ.Ε. καθοδηγεῖ καὶ εἶναι επικεφαλῆς τοῦ ἀγώνα. Αὐτὸ τοὺς ζεμάτισε, βέβαια ὄχι ὅλους -γιατὶ ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν πολλοὶ μὲ ξεκαθαρισμένη καὶ συνειδητοποιημένη συμπάθεια πρὸς τὸ Κ.Κ.Ε.- ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ μπήκαν στὸν ἀγώνα ἀπὸ πατριωτισμὸ, χωρὶς νὰ ξέρουν τὸν ἰδιαιτέρου ρόλο τοῦ Κ.Κ.Ε. Μὰ οἱ κομμουνιστές δαγκώθηκαν γιατί καταλάβαιναν τί συνέπειες θὰ εἶχαν αὐτὰ ποὺ εἶπα».¹⁸²

Τροφοδοσία τῶν ανταρτῶν στὰ Πλάγια - Ὁ πληθυσμὸς τῶν Πλαγιῶν τροφοδοτοῦσε κρυφὰ τὴν «Ἐπιμελητεία τοῦ Ἀντάρτη» τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. Ἀντάρτες γύριζαν στὰ σπίτια καὶ συγκέντρωναν τρόφιμα (γάλα, αὐγά, ἀλεύρι, ὄσπρια, ζυμαρικά, ψωμί, ἄχαρη) καθὼς καὶ μαλλὶ γιὰ ὕφανση, ὅπου τὰ φύλασσαν σὲ συγκεκριμένα σπίτια μέχρι νὰ τὰ προωθήσουν στὸ βουνό. Ἡ τροφοδοσία πραγματοποιοῦνταν μὲ ἐπιτυχία παρὰ τοὺς ἐλέγχους τῶν κατοχικῶν ἀρχῶν ποὺ εἶχαν τὴν ἔδρα τους στὴν Εἰδομένη.

Τὰ «Αετόπουλα» στὰ Πλάγια - Στὰ Πλάγια ὁργανώθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες ἓνα «σχολεῖο» καθοδήγησης γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ἐφήβους τοῦ χωριοῦ, τὰ «Αετόπουλα». Οἱ συγκεντρώσεις τῶν «Αετόπουλων» γίνονταν 3 - 4 φορές τὸν μῆνα, στὸ «Κουβούσι» ποὺ προπολεμικὰ λειτουργοῦσε τὸ καφενεῖο τοῦ Γεώργιου Ἀγόρατζη. Οἱ καθοδηγήτριες τῶν «Αετόπουλων» ἔρχονταν ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς ἀλλὰ καὶ κάποιες γυναικες τοῦ χωριοῦ μπορούσαν καὶ τίς ἀναπλήρωναν σὲ ἔκτακτες περιστάσεις. Γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν «Αετόπουλων» γινόταν δημόσιο κάλεσμα. Οἱ ἀντάρτες φώναζαν μὲ τὰ χωνιά: «...ἀπόψε τὸ ἀπόγευμα συγκέντρωση στὸ Κουβούσι...»

Ξεκίνημα τοῦ Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1943 ἔφταναν στὸ χωριὸ οἱ θλιβερὲς εἰδήσεις τοῦ διχασμοῦ, ποὺ ξεκίνησε ὅσο ἀκόμα διοικοῦσαν οἱ Γερμανοί. Στὶς 15 Αὐγούστου 1943, στὸ ὄρος Κρούσια, στὸ Κιλκίς, συγκρούστηκαν μεταξύ τους οἱ ἀνταρτικὲς ὁργανώσεις Ε.Λ.Α.Σ. καὶ Π.Α.Ο.¹⁸³

¹⁸² Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁸³ α) Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

β) Ἡ διαμάχη κράτησε μέχρι τὸν Ἰανουάριον 1944 ὅπου στὴν τελευταία συμπλοκὴ τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. μὲ τὴν Π.Α.Ο. στὶς 9 Ἰανουαρίου 1944, στὸ ὄρος Κρούσια, ἡ Π.Α.Ο. διαλύθηκε. Ἡ μονοπώληση τοῦ ἀντικατοχικοῦ ἀγώνα ἔφερε ἀποτελέσματα ποὺ εὐνόησαν μόνο τοὺς κατακτητές. Ἡ προπαγάνδα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. «πᾶς μὴ ΕΛΑΣίτης εἶναι δοσίλογος» στιγματίζει τοὺς παλιούς ἀντάρτες τῆς Π.Α.Ο. καὶ ὅσους δὲν ἐντάχθηκαν στὸν Ε.Λ.Α.Σ. λόγω πολιτικῶν φρονημάτων. Ἡ τρομοκρατία τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. κατὰ ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν ἢ καὶ ὀλόκληρων χωριῶν (δολοφονίες, πυρπολήσεις οἰκιῶν, ὁμηρεῖες κ.τ.δ) μὲ τὸ πρόσχημα τοῦ «δοσιλογισμοῦ», ἐνίσχυσε τὴ δημιουργία αὐτόνομων τοπικῶν ἀντικομμουνιστικῶν ἐνοπλίων ὁμάδων (Ε.Ε.Σ. κ.λπ.) ποὺ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸν ἐξοπλισμὸ τους ἀπευθύνθηκαν ἀκόμα καὶ στὶς κατοχικὲς ἀρχές.

Στις 14 Νοεμβρίου 1943, οί αντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. δολοφόνησαν στο Κιλκίς τόν πρῶν Νομάρχη¹⁸⁴ καί Δήμαρχο Κιλκίς, Συνταγματάρχη ἐ.ά. Χρήστο Δρέλλια.¹⁸⁵ Στις 16 Μαρτίου 1944, αντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἔκαψαν τὰ χωριά Μεσιά καί Ἅγιος Πέτρος, ἐνῶ δολοφόνησαν δεκάδες χωρικούς.¹⁸⁶ Τό Πάσχα τοῦ 1944 αντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἀπήγαγαν καί δολοφόνησαν 9 προεστούς τῆς Γουμένισσας.¹⁸⁷ Στις 16 Αὐγούστου 1944, αντάρτες τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἀπήγαγαν καί δολοφόνησαν τόν ἱερέα τοῦ χωριοῦ Φανός καί τόν ἀδερφό του.¹⁸⁸

Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς (4 Νοεμβρίου 1944)¹⁸⁹

Ἐνῶ οἱ τελευταῖες κατοχικές δυνάμεις ἐγκατέλειπαν τήν Ἑλλάδα, μεταφερόμενες μέ τρένα μέσω Εἰδομένης πρὸς Γιουγκοσλαβία, στίς 3 Νοεμβρίου 1944 καί ὥρα 16.00, καταστρέφοντας πίσω τους, μέ εἰδικά μηχανήματα καταστροφῆς ὅλο τὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο, τίς γέφυρες, τὰ φυλάκια κ.λπ.¹⁹⁰ ἡ ἀποκορύφωση τοῦ ἀδελφοκτονίου δράματος προετοιμαζόταν στήν πόλη τοῦ Κιλκίς.

Στὴ μάχη τοῦ Κιλκίς, στίς 4 Νοεμβρίου 1944, μόλις εἶχαν ἀποχωρήσει οἱ Γερμανοὶ κατακτητές, πολέμησαν ἀντιμέτωπες οἱ δυνάμεις τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. κατὰ δυνάμειν ἀντικομμουνιστικῶν ἐνόπλων ὁμάδων, κατοίκων τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, ποὺ εἶχαν ὀχυρωθεῖ στήν πόλη καί στὸν λόφο τοῦ Κιλκίς, περιμένοντας ἐπίθεση τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. κατὰ τὰ πρότυπα τῆς μάχης τοῦ Μελισταλῆ στήν Πελοπόννησο (Σεπτέμβριος 1944). Μετὰ ἀπὸ πολύωρες μάχες καί τὴν ἥττα τῶν ἀντικομμουνιστικῶν ὁμάδων, ἀκολούθησε εἰσὸς τῶν ἀνταρτικῶν δυνάμειν τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. στήν πόλη τοῦ Κιλκίς καί πολυήμερη σφαγὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ τόπου, τῶν ἐθνικιστῶν καί τῶν οἰκογενειῶν τους.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν ἀνῆλθε μέχρι καί τίς 7.500 περίπου ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισ-

¹⁸⁴ Ὁ Χρήστος Δρέλλιας ὑπῆρξε Νομάρχης καί Δήμαρχος Κιλκίς κατὰ τὴν περίοδο 1936 - 1941. Τὸ ὄνομά του ἔχει συνδεθεῖ μέ τὴν πρωτοβουλία του νὰ ἀνεγερθεῖ καί νὰ ἐξοπλιστεῖ τὸ νοσοκομεῖο τοῦ Κιλκίς, ποὺ ἐγκαινιάστηκε κι ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ στίς ἀρχές τοῦ 1939 μετὰ τὴν προσωπικὴ ἐργασία τοῦ λαοῦ τοῦ Κιλκίς. Σχετικὴ μέ τὸ θέμα πηγὴ: «Τὸ λεκανοπέδιο τῶν Μουριῶν» τοῦ Παύλου - Σωκράτη Παυλίδη, Δήμος Μουριῶν, 2005.

¹⁸⁵ Ἱστοσελίδα «Θέματα Στρατιωτικῆς Ἱστορίας».

¹⁸⁶ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁸⁷ Στὸ ἴδιο.

¹⁸⁸ Ἱστοσελίδα «Θέματα Στρατιωτικῆς Ἱστορίας».

¹⁸⁹ Δημοσιεύματα σχετικὰ μέ τὴ μάχη τοῦ Κιλκίς τὴν 4^η Νοεμβρίου 1944:

α) Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.
β) Κωνσταντῖνος Δογιάμας, «Οἱ μακεδονομάχοι ἀδερφοὶ Δογιάμας», Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2009, ἐκδόσεις Univcity Studio Press.
γ) Παῦλος Σωκράτης Παυλίδης, «Καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς», ἐκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008.

δ) Ἐφημερίδα «Ριζοσπάστης» τῆς 7^{ης} Νοεμβρίου 1944.

ε) Ἐφημερίδα «Νέα Ἀλήθεια» τῆς 20^{ης} Φεβρουαρίου 1945. «Νομάρχης Κιλκίς Δημοσθένης Ἀμπατζόπουλος - Ἐπίσημη Ἐκθεση καί περιγραφὴ τῆς μάχης τοῦ Κιλκίς τῆς 4^{ης} Νοεμβρίου 1944».

¹⁸⁹ Θανάσης Μητσόπουλος, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις EDITEX, 1971, Γενεύη.

¹⁹⁰ Στὸ ἴδιο.

σότεροι αιχμάλωτοι τών ανταρτών του Ε.Λ.Α.Σ. που δολοφονήθηκαν με συνοπτικές διαδικασίες σε διάφορα σημεία της πόλης¹⁹¹ αλλά και στα γύρω χωριά.¹⁹²

Άπελευθέρωση - Μετά την άπελευθέρωση, η τρομοκρατία από την προσπάθεια επικράτησης του Κ.Κ.Ε. εντάθηκε με δολοφονίες άστυνομικών, όμηρείες πολιτικών αντιπάλων, «λαϊκά δικαστήρια», επιθέσεις για την κατάληψη πόλεων και χωριών, επιθέσεις σε άστυνομικά τμήματα και στρατόπεδα της έθνοφρουράς, μετακινήσεις παιδιών από τις ανταρτοκρατούμενες περιοχές προς τις γειτονικές κομμουνιστικές χώρες (το «παιδομάζωμα», κατά την κυβερνητική άποψη), ναρκοθετήσεις κ.λπ. με άπολογισμό χιλιάδες θύματα και άνυπολόγιστες ύλικές καταστροφές. Για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, το κράτος έφάρμοσε μπλόκα έλέγχου, έκκαθαριστικές επιχειρήσεις στα βουνά, έκτακτα στρατοδικεία, έκτελεστικά άποσπάσματα, έκτοπίσεις, εξορίες κ.ά.

«Παράταξις Έθνικοφρόνων» - Το 1945 ιδρύθηκε στο χωριό ή όργάνωση «Παράταξις Έθνικοφρόνων - “Βασιλεύς Γεώργιος Β΄”» με πρόεδρο τόν Γρηγόριο Μαμτζαδέρη. Τα μέλη της «Παράταξης Έθνικοφρόνων» του χωριού ήταν έφοδιασμένα με δελτία ταυτότητας μελών που άνέγραφαν «Παράταξις Έθνικοφρόνων - Βασιλεύς Γεώργιος Β΄ - Δελτίο Ταυτότητας» με τη φωτογραφία και τα στοιχεία του μέλους και ύπογραφή του προέδρου της τοπικής όργάνωσης.

Η δίπτυχη αυτή ταυτότητα έγραφε στη 2^η σελίδα της, στα άγγλικά: «Party of Nationalists – King George B΄» - Identity card, κι άνέγραφε το όνοματεπώνυμο του κατόχου στα άγγλικά: This is to certify Mr [...] Whos photograph is here up, is a Menher of our corporation.¹⁹³

Τò δράμα «1946 - 1949»

Τò καλοκαίρι του 1946, κύμα τρομοκρατίας σάρωσε την περιοχή. Άντάρτες επιτέθηκαν την 3^η Ιουλίου 1946 κατά του Σταθμού Χωροφυλακής Ειδομένης, ενώ ό Ειδομενιώτης που θεωρήθηκε μεταξύ άλλων ύπεύθυνος για την επίθεση, θά συλληφθεί άργότερα και θά έκτελεστεί στα Γιαννιτσά, μετά από άπόφαση του έκτακτου στρατοδικείου.¹⁹⁴

¹⁹¹ Παύλος Σωκράτης Παυλίδης, «Και διηγώντας τα να κλαΐς», έκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008: Τοποθεσίες στην πόλη του Κιλκίς που δολοφονήθηκαν οι άντικομμουνιστές κατά τόν Νοέμβριο 1944: στόν «Άη Γιώργη», στίς χαράδρες του «Προφήτη Ήλία», στη «Ζωαγορά», στα «Σφαγεία», στη «Μάνδρα Γεωργίου Κυπραίου», στα «Άσβεστοκάμينا», στη «Μάνδρα Σαμολαδά», στην «Καπανοθήκη του Βογιατζή», στόν «Σινεμά του Σταμπούλη», στόν λόφο «Στρέσοβο» κ.λπ.

¹⁹² Παύλος Σωκράτης Παυλίδης, «Και διηγώντας τα να κλαΐς», έκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008: Χωριά γύρω από την πόλη του Κιλκίς που δηγήθηκαν αιχμάλωτοι και δολοφονήθηκαν μαζίικά άντικομμουνιστές κατά τόν Νοέμβριο 1944: Μεταλλικό, Ροδόπολη, Σούρμενα, Καβαλάρι, Δοϊράνη, Μαυρονέρι, Νέα Καβάλα κ.λπ.

¹⁹³ Τα στοιχεία έλήφθησαν από το Δελτίο Ταυτότητας, με αριθμό 2, μέλους της «Παράταξης Έθνικοφρόνων» που έκδόθηκε στα Πλάγια την 1^η Ιουλίου 1945. [Πηγή στοιχείου: κ. Άναστασία Γρ. Γκέρλοβα].

¹⁹⁴ Έφημερίδα «Έμπρος» της 25^{ης} Ιουλίου 1946.

Τὸ ἴδιο διάστημα, ὁ Πλαγιώτης Γεώργιος Μουτσάκης ποὺ εἶχε συλληφθεῖ μαζί με ὁμάδα ἀνταρτῶν (Εἰρήνη Γκίνη, Γ. Πρώιος κ.ἄ) στὴν περιοχή τῆς Ἑδεσσας, ἐκτελέστηκαν (12 ἄτομα συνολικά) στὰ Γιαννιτσὰ μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ ἑκτακτου στρατοδικείου.¹⁹⁵

Στὴ διάρκεια τοῦ καλοκαιριοῦ, στὴ διαδρομὴ πρὸς τὴν Ἀξιούπολη, ἀντάρτες δολοφόνησαν τὸν πρόεδρο τῶν Πλαγιῶν Γρηγόριο Μαρτζαδέρη, τὸν ἀγροφύλακα τῶν Πλαγιῶν Νικόλαο Σμυρλίδη καὶ τὸν ἀρχηγὸ προσκόπων τοῦ χωριοῦ Φανὸς Ἰωάννη Τσακιρίδη.¹⁹⁶ Στὴν περιοχή τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, στὸν κάμπο τῆς Εἰδομένης, ἀντάρτες δολοφόνησαν τὸν δάσκαλο τοῦ χωριοῦ Εἰδομένη, Γεώργιο Σιδηρόπουλο.¹⁹⁷ Κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα οἱ ἀντάρτες ἀπήγαγαν ἀπὸ τὴν οἰκία του καὶ στὴ συνέχεια δολοφόνησαν στὴν τοποθεσία «κόκκινη χαράδρα», τὸν γραμματέα τῶν Πλαγιῶν, Θωμὰ Κακάκη μαζί με ἄλλους 3 συγχωριανούς. Στὶς 13 Νοεμβρίου 1946, ἀντάρτες ἐπιτέθηκαν στὸ χωριὸ Σκρὰ ὅπου δολοφόνησαν δεκάδες στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς καὶ κατοίκους, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὴ δασκάλα Βασιλικὴ Παπαθανασίου.¹⁹⁸ Τὸν Δεκέμβριο 1946, στὴν περιοχή τοῦ ὄρους Πάικο, ὁ στρατὸς καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἐπιτέθηκαν κατὰ βάσεων τῶν ἀνταρτῶν, στὰ πλαίσια ἐκκαθαριστικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ πυρπολήθηκε τὸ χωριὸ Κούπα, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἀνταρτικὸ ὄρμητήριο.¹⁹⁹

Ἀρκετοὶ χωριανοὶ παρέμειναν ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς στὸ βουνὸ καὶ ἐντάχθηκαν στὶς ἀνταρτικὲς ὁμάδες τοῦ Δ.Σ.Ε. (Δημοκρατικὸς Στρατὸς Ἑλλάδας) ποὺ ἰδρύθηκε σὲ συνέχεια τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. ἐνάντια στὸν κυβερνητικὸ στρατό, με κύρια ἐπιδίωξη τὴν ἐπιβολὴ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος. Πάνω ἀπὸ 10 χωριανοὶ ἐθελοντὲς ἐντάχθηκαν στὴ Χωροφυλακὴ ὡς χωροφύλακες «ἄνευ θητείας» καὶ στὴν Ἑθνικὴ Φρουρά, προκειμένου νὰ συνδράμουν στὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἀνταρσίας.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1946, οἱ Ἑνοπλεις Δυνάμεις τῆς Ἑθνικῆς Φρουρᾶς ὀργάνωσαν καὶ ἐξόπλισαν κατοίκους τοῦ χωριοῦ ποὺ ἐντάχθηκαν στὶς Μ.Α.Υ.²⁰⁰ (Μονάδες Ἀσφάλειας

¹⁹⁵ Ἐφημερίδα «Ρίζοσπάστης» τῆς 27^{ης} Ἰουλίου 1946.

¹⁹⁶ Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 1^{ης} Αὐγούστου 1946.

¹⁹⁷ Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς 17^{ης} Αὐγούστου 1946.

¹⁹⁸ Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς 15^{ης} Νοεμβρίου 1946.

¹⁹⁹ Ὑπ' ἀριθμ. 4 ἀνακοινωθὲν Δημοκρατικοῦ Στρατοῦ Ἑλλάδας τῆς 26^{ης} Ἰανουαρίου 1947. Ἐκθεση δράσης Δ.Σ.Ε. Αὐγούστου ἕως Δεκεμβρίου 1946. Ἱστοσελίδα «Θέματα Στρατιωτικῆς Ἱστορίας».

²⁰⁰ Ἦταν τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸν πόλεμο, τὸ 1946, ὅταν ἡ Κυβέρνηση ἐξόπλισε τοὺς «Μαύδες», δηλαδὴ ὄσους πολῖτες τῶν παραμεθόριων περιοχῶν καλοῦνταν, ὡς ἐφεδροὶ, νὰ ἀποτελέσουν μέλη τῶν Μ.Α.Υ. (Μονάδων Ἀσφάλειας Ὑπαίθρου) ποὺ θὰ συνέδραμαν στὸ ἔργο τῶν Ἑνόπλων Δυνάμεων σὲ περίπτωσι κινδύνου ἀπὸ ἐπιθέσεις ἀνταρτῶν. Ἀπὸ τὸ 1948 οἱ Μ.Α.Υ. μετονομάστηκαν σὲ Τ.Ε.Α. (Τάγματα Ἐθνοφυλακῆς Ἀμύνης). Ὁ ὅρος «ΜΑΥδες» ὅμως κυριάρχησε καὶ μετὰ τὴν μετονομασίαν. Σύμφωνα με τὸν Στρατιωτικὸ Κανονισμὸ (Σ.Κ.) 522, ἀποστολὴ τῶν Τ.Ε.Α. ἦταν: «...ἡ ἐσωτερικὴ ἀσφάλεια τῆς Χώρας, ἥτοι ἡ μὴ ἀναμόλυνσις τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Κομμουνιστοσυμμοριτισμοῦ, ἡ ἀντιμετώπισις ἐχθρικών ἀεραγνημάτων καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἡσυχίας τῶν κατοικῶν τῆς υπαίθρου ἀπὸ κακοποιῶν, ἐγκληματικὰ καὶ Ἀναρχικὰ στοιχεῖα ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Χωροφυλακῆς τόσον ἐν εἰρήνῃ ὅσον καὶ ἐν πολέμῳ».

Οἱ «ΜΑΥδες» διοικοῦνταν ἀπὸ ἀξιωματικὸ τοῦ Στρατοῦ, διατηροῦσαν τὸν ὅπλισμὸ στὰ σπίτια τους, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τὸν συντηροῦν καὶ νὰ μετέχουν σὲ ἐξάσκηση σκοποβολῆς ὅποτε καλοῦνταν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ζοῦσαν στὰ χωριά τους καὶ ἀσχολοῦνταν με τὴ γεωργίαν ἢ τὴν

Ἵπαιθρου) γιὰ τὴν υπεράσπιση τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὶς ἀνταρτικὲς ἐπιθέσεις. Οἱ ΜΑΥδες (ἄνδρες τῶν Μ.Α.Υ.) τοῦ χωριοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀνταρτοπολέμου ἢ ἀλλιῶς συμμοριτοπολέμου κατὰ τὴν ἐπίσημη ὀνομασία του ὡς τὸ 1980, τὶς νύχτες φρουροῦσαν τὰ περάσματα στὴν πλαγιὰ τοῦ ὑψώματος «412».

Ἡ κατάσταση στὴν περιοχὴ εἶχε δημιουργήσει μεγάλη ἀνασφάλεια στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, ὑπῆρξαν περιπτώσεις πού ἔφηβοι καὶ παιδιὰ, μὲ τὴ συνοδεία τῶν γονιῶν τους, ἔσπευδαν καὶ διανυκτέρευαν στὸν λόχο τῆς ἐθνοφρουρᾶς πού ἔδρευε στὸ χωριὸ Φανός, γιὰ τὴν προστασία τους ἀπὸ ἐνδεχόμενες ἀπαγωγὲς καὶ βίαια στρατολόγησή τους ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τοῦ Δ.Σ.Ε. (Δημοκρατικὸς Στρατὸς Ἑλλάδας).

Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸ πολιτικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς στὴν παραμεθόρια περιοχὴ, εἶναι ἡ ἀνταπόκριση τῶν Σπύρου Μελλά καὶ Βασίλη Τσιμπιδάρου γιὰ τὴν ἐφημερίδα «Ἐμπρός»²⁰¹ μὲ τίτλο «Εἰς τὸν θρυλικὸν Φανόν»:

«Κατὰ τὴν νυκτερινὴν διέλευσίν μας ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ χωριοῦ Φανός, ἐγγὺς τῶν Γιουγκοσλαβικῶν συνόρων, ἐπικοινωνήσαμε μετὰ προυχόντων καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος, Τσακιδῆ. Ὡς μᾶς ἐπληροφόρησαν, οἱ ἀντάρται ἔχουν καταδικάσει εἰς θάνατον ὀγδοήκοντα δύο κατοίκους, οἱ ὁποῖοι ἀναγκάζονται ὁσάκις ἐξέρχονται τοῦ χωριοῦ διὰ μακρινὴν διαδρομὴν νὰ ἐξοπλίζονται καὶ νὰ συγκροτοῦνται εἰς ἰσχυρὰς ὁμάδας. Κατὰ τὴν διαδρομὴν μας, διατελοῦντες ὑπὸ τὴν προστασίαν εὐαρίθμων στρατιωτῶν, φερόντων ὅπλοπολυβόλα, ἠναγκάσθημεν νὰ ἀλλάξωμεν ὁδόν, λόγῳ ναρκῶν τοποθετημένων κατὰ μήκος τῆς διαδρομῆς, δύο ἐκ τῶν ὁποίων ἐξεράγησαν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιχείρησιν καὶ ἀνετίναξαν ἀμαξαν χωρικοῦ, φονευθέντος τοῦ ὁδηγοῦ καὶ τῶν ἵππων. Σήμερον τὴν πρωΐαν συνεργεῖον ναρκοσυλλεκτῶν ἀνεῦρεν ὑπολοιπομένας νάρκας καὶ προέβη εἰς τὴν ἀχρήστευσίν των. Χαρακτηριστικὸν τῶν συνθηκῶν τῆς συγκοινωνίας εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἄνοδον πρὸς Φανόν ἠναγκάσθημεν, ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ἀλλαγῆς τῆς ὁδοῦ, νὰ λάβωμεν διατάξεις ἀσφαλείας. Κατὰ τὴν κάθοδον παρατηρήθη κίνησις εἰς τὰ ὑψώματα τῆς ὀρεινῆς διαβάσεως ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τὰ δύο χωρία Πηγὴ καὶ Πύλη. Ἰδίως τὸ πρῶτον εἶναι μόνιμον χρησφύγετον ἀνταρτῶν. Πρόκειται περὶ τῆς περιοχῆς εἰς τὴν ὁποίαν δρᾷ ὁ καπετὰν Τσικβασιλῆς, γνωστὸν κάθαρμα, ἐξ Εἰδομένης. Οὗτος εἶναι ραμβόπους καὶ ἀπαισίας μορφῆς, μέχρι σήμερον δὲ τὰ θύματά του ὑπερβαίνουν τὰ ἑκατόν. Εὐτυχῶς ἐκ τῆς ἀντιθέτου κατευθύνσεως κατήρχετο καὶ εὕρσκετο εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἰσχυρὸν ἐλληνικὸν τμήμα, προερχόμενον ἐξ Ἀρχαγγελίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις καὶ μόνον ἤρκεσε νὰ καταστήσει τὴν διάβασιν λίαν ἄνετον. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ μας, κατεχόμενοι ὑπὸ ὑψηλοῦ φρονήματος, εὐθύς ὡς μᾶς ἀνεγνώρισαν, ἐδήλωσαν: «Δὲν ζῶμεν παρὰ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐκδικηθοῦμεν τὸν δολοφονικὸν σφαγιασμὸν τῶν συναδέλφων μας τοῦ Σκρᾶ καὶ τῆς Νωτίας.»

κτηνοτροφία. Ὅταν ἡ Μονάδα λάμβανε μέρος σὲ παρελάσεις ἢ σὲ μνημόσυνα πεσόντων, οἱ «ΜΑΥδες» ἔφεραν πολιτικὴ περιβολὴ καὶ τὸν πολεμικὸ ὅπλισμό τους. Τὴ δεκαετία τοῦ '80 τὰ Τ.Ε.Α. καταργήθηκαν.

²⁰¹ Ἐφημερίδα «Ἐμπρός» τῆς 22^{ης} Νοεμβρίου 1946.

Επώδυνα για τους κατοίκους τής περιοχής ήταν και τα τελευταία χρόνια του μεγάλου διχασμού. Στις αρχές Ιανουαρίου 1947, οι αντάρτες ανατίναξαν τη γέφυρα του Κοτζιά Ντερέ και οι κάτοικοι των παραμεθόριων περιοχών για να φτάσουν στην Αξιούπολη περνούσαν μέσα από τον χείμαρρο.²⁰² Τον Ιανουάριο του 1948, οι αστυνομικές αρχές διαλεύκαναν την υπόθεση των 7 δολοφονιών που έγιναν από τους αντάρτες στα Πλάγια αλλά και στο Φανό και οι ένοχοι δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε θανατικές ποινές.²⁰³ Στις 2 Οκτωβρίου 1948, στρατιωτικό όχημα προσέκρουσε σε νάρκη που είχαν τοποθετήσει αντάρτες στη διαδρομή Φανός - Σκρά, με αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους 7 όπλιτες Μ.Α.Υ. από τα χωριά Πλάγια, Είδομένη και Χαμηλό.²⁰⁴ Στο διάστημα αυτό, δύο κάτοικοι του χωριού μας, σε διαφορετικές τοποθεσίες γύρω από το χωριό, πηγαίνοντας ανύποπτοι στις αγροτικές εργασίες τους, τραυματίστηκαν από νάρκες που είχαν τοποθετηθεί στον δρόμο και σακατεύτηκαν για όλη τους τη ζωή. Από το 1949 σταμάτησαν οι έχθροπραξίες και η κατεστραμμένη χώρα εντάχθηκε στο δυτικό μπλόκ. Περί τους δέκα Πλαγιώτες, από όσους συμμετείχαν στις αντάρτικες δυνάμεις τής Άριστερας, υποχωρώντας εγκαταστάθηκαν ως πρόσφυγες στις χώρες του Ανατολικού Μπλόκ (Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία, Άλβανία, Ρουμανία, Ε.Σ.Σ.Δ., Πολωνία, Τσεχοσλοβακία κ.ά.) στις οποίες παρέμειναν για να αποφύγουν τις δίκες που ακολούθησαν στην Ελλάδα και τις άντεκδικήσεις στις τοπικές κοινωνίες όπου έδρασαν. Στις χώρες του Ανατολικού Μπλόκ έζησαν οι περισσότεροι πρόσφυγες μέχρι τη δεκαετία του '80 που άμνηστεύθηκαν τα εγκλήματα τής ανταρσίας κι ολοκληρώθηκε ο επαναπατρισμός όσων επιθυμούσαν. Άλλοι δέκα συγχωριανοί, λόγω έμπλοκxής τους στα έκτροπα τής ανταρσίας, μετά την ήττα των ανταρτών, εξορίστηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα στη Μακρόνησο²⁰⁵ και σε άλλους τόπους που είχε διαμορφώσει το κράτος από το 1928 και το 1947 για έκτοπισμό, και ξαναεπέστρεψαν στο χωριό μετά από ένα διάστημα εξορίας.

²⁰² Έφημερίδα «Εμπρός» τής 16^{ης} Ιανουαρίου 1947.

²⁰³ Έφημερίδα «Εμπρός» τής 21^{ης} Ιανουαρίου 1948, δημοσίευμα σχετικό με την καταδίκη σε θάνατο του Γ. Σκρέκα από το Σκρά ως υπεύθυνου των δολοφονιών των κατοίκων Πλαγίων και Φανού: Θωμά Κακάκη, Π. Κορφύτη, Κ. Ευγενίδη, Ιερέα Θ. Ευγενίδη, Α. Μπιρμπουτζόγλου, Άγγ. Αγόρατζη, Άν. Σταυροπούλου και Διαμαντίνιας Τετελήρη.

²⁰⁴ Έφημερίδα «Εμπρός» τής 9^{ης} Οκτωβρίου 1948.

²⁰⁵ Ίστοσελίδα ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ «Στρατόπεδο Μακρόνησου»: Στη Μακρόνησο, ένα άγιο νησί 15 τετραγωνικών χιλιομέτρων, ξεκίνησε η λειτουργία του στρατοπέδου συγκέντρωσης με είσηγηση του Γενικού Έπιτελείου Στρατού προς το υπουργείο Στρατιωτικών στις 19 Φεβρουαρίου 1947. Στο αρχικό εισηγητικό σημείωμα που συντάχθηκε μετά τις εκλογές τής 1^{ης} Απριλίου 1946, αναφέρεται έπι λέξει: «Άποφασίζεται ο περιορισμός των άριστερών στρατευσίμων είς άρισμένα στρατόπεδα διά να ύποστουν άποτοξίνωσιν. Όλες οι στρατιωτικές μονάδες δέον ύπως εκκαθαρισθούν άπό άριστερίζοντες ή ύπόπτους άριστερισμού». Η ίδρυση του Οργανισμού Αναμορφώσεως Μακρόνησου τον Οκτώβριο/Νοέμβριο του 1949 ψηφίστηκε όμόφωνα και με ένδοξιασμό άπό σχεδόν όλα τα κόμματα τής τότε Βουλής. Επρόκειτο για το Ψήφισμα ΟΓ' τής 14/10/1949, «Περί μέτρων έθνικής αναμορφώσεως» [...] Σκοπός του άνωτέρω Οργανισμού είναι ή διά τής διαφωτίσεως και διαπαιδαγωγήσεως αναμόρφωσις των είς αυτό ύπό του Κράτους παραπεμπομένων άτόμων συμφώνως ταις διατάξει του παρόντος Ψηφίσματος [...]

Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1950 ἕως σήμερα²⁰⁶

Οἱ δεκαετίες μέχρι τὸ 1970 - Μετὰ τὸν πόλεμο ξεκίνησε ἡ ἀνασυγκρότηση, πάντα μέσα στὰ πλαίσια τῆς φτώχειας. Οἱ κάτοικοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γεωργία (ἀμπελουργία, σιτηρὰ, μεταξοκαλλιέργεια, καπνοκαλλιέργεια), τὴν κτηνοτροφία καὶ τὸ ἐμπόριο ἐνῶ μερικὲς γυναῖκες τοῦ χωριοῦ ὕφαιναν χαλιά σὲ ἀργαλειοὺς ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει στὶς κατοικίες τους.

Οἱ ἀνέσεις ποὺ ἐξασφάλιζαν οἱ μεγάλες πόλεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ ψυχαγωγία, ἦταν γιὰ τὸ χωριὸ ἀκόμα στὰ πρῶτα τους στάδια. Ἡ κυρίαρχη μορφή ψυχαγωγίας γιὰ τοὺς ἄνδρες ἦταν τὰ καφενεῖα ἐνῶ γιὰ τὶς γυναῖκες ἦταν τὸ ἐργόχειρο ἢ ὁ ἀργαλειός. Μεταπολεμικὰ, ἐρχόταν κατὰ διαστήματα στὸ χωριὸ στρατιωτικὸ συνεργεῖο παραστάσεων θεάτρου σκιῶν κι ἔσθηνε δωρεάν παραστάσεις Καραγκιόζη στὴν πλατεία, στὸν τοῖχο τῆς ἐκκλησίας ἢ στὸν τοῖχο τοῦ παλιοῦ σχολείου (στὸν χώρο τοῦ σημερινοῦ γραφείου τῆς κοινότητας). Ἀργότερα τὸ χωριὸ ἀπόκτησε φορητὸ κινηματογράφο τοῦ Ἰωάννη Πασατσιφλικιώτη, μὲ προβολὲς στὰ καφενεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ στὰ χωριά τῆς ἐυρύτερης περιοχῆς.

Ἑλεγχος εἰσερχομένων στὴν παραμεθόρια περιοχή - Μετὰ τὸν πόλεμο καὶ μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ Φανὸς ὅπου εἶχε ἔδρα καὶ ὁ Στρατιωτικὸς Λόχος Φανοῦ, ὑπῆρχε σημεῖο ἐλέγχου εἰσερχομένων στὴν παραμεθόρια περιοχή. Στὸ σημεῖο ἐλέγχου ὁ ἐπαρχιακὸς δρόμος διακοπτόταν μὲ ἀλυσίδα καὶ ἀπὸ στρατιωτικοὺς πινόταν ἔλεγχος στοιχείων ὧσων μετακινούνταν στὸ ὁδικὸ δίκτυο τῶν χωριῶν Φανός, Πλάγια, Δογάνης, Εἰδομένη καὶ Χαμηλό. Οἱ κάτοικοι τῶν παραμεθόριων χωριῶν, μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ἦταν ἐφοδιασμένοι μὲ Ἀτομικὰ Δελτία Κυκλοφορίας ποὺ ἐκδίδε ἡ Ὑποδιοίκηση Χωροφυλακῆς Παιονίας, βάσει τῶν ὁποίων ἐπιτρεπόταν ἡ ἐλεύθερη κυκλοφορία τους σὲ ἀκτίνα 30 χιλιομέτρων ἀπὸ τὸν τόπο τῆς μονίμου ἐγκατάστασής τους.²⁰⁷

Σιδηροδρομικὸ δυστύχημα στὴν Εἰδομένη - Στὶς 29 Δεκεμβρίου 1958, ἓνα δυστύχημα στὴν περιοχή συντάραξε τὸ πανελλήνιο. Ἡ ἐφημερίδα «Ἐλευθερία»²⁰⁸ ἔγραφε: «Μητέρα ἐφονεύθη προσπαθοῦσα νὰ σώσει τὸ παιδί της - Σπαρακτικὴ σκηνὴ παρὰ τὴν Εἰδομένην». Τὸ δημοσίευμα περιέγραφε τὴν τραγωδία τῆς 27χρονης Ἀντωνίας Μουμιάδου, ἡ ὁποία ἦταν ἐγκυος, καὶ προσπάθησε νὰ σώσει ἀπὸ κατερχόμενη ἀμαξοστοιχία, τὸν τετραετὴ γιό της Στέλιο ποὺ ἔπαιζε στὶς σιδηροδρομικὲς γραμμές, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ παιδί νὰ ἐκσφενδονιστεῖ νεκρὸ καὶ ἡ μητέρα νὰ διαμελισθεῖ φρικωδῶς ἀπὸ τοὺς τροχοὺς τῆς ἀμαξοστοιχίας. Ἡ μητέρα τῆς νεκρῆς Ἀντωνίας ἦταν ἡ Ἀνδρονίκη Γροζίδη - Σβάνου ποὺ εἶχε καταγωγή ἀπὸ τὰ Πλάγια.

²⁰⁶ Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνότητας ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Βούλας Ἰντζέ - Πασατσιφλικιώτη, Πόπη Λαζάρου.

²⁰⁷ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 3416 Ἀτομικὸ Δελτίο Κυκλοφορίας κατοικοῦ τῶν Πλαγιῶν, μὲ ἡμ. ἐκδόσης 30 Νοεμβρίου 1967, στὴ Γουμένισσα, ἀπὸ τὴν Ὑποδιοίκηση Χωροφυλακῆς Παιονίας. [Πηγὴ στοιχείου: κ. Θεοδώρα Καστελιώτου].

²⁰⁸ Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς 30^{ης} Δεκεμβρίου 1958.

Τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ στοῦ Γυμνασίου τῆς Ἀξιούπολης - Τίς δεκαετίες τοῦ 1960 καί τοῦ 1970, ὅσοι μαθητὲς καί μαθήτριες τοῦ χωριοῦ τελείωναν τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο μπορούσαν νὰ συνεχίσουν τίς σπουδές τους στοῦ ἐξατάξιο Γυμνασίου ποὺ στεγαζόταν στὴν Ἀξιούπολη. Οἱ γονεῖς ἔπρεπε νὰ ἀποφασίσουν ἂν τὰ παιδιά τους συνεχίσουν τίς σπουδές τους, δεδομένων τῶν δυσκολιῶν τῆς ἐποχῆς ἢ ἂν ἀσχοληθοῦν κι αὐτὰ μὲ τίς γεωργικὲς καί κτηνοτροφικὲς ἀσχολίες τῆς οἰκογένειάς τους. Ἡ πρώτη καί μεγαλύτερη δυσκολία ἦταν ἡ μετακίνηση τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὰ Πλάγια στὴν Ἀξιούπολη. Τίς δεκαετίες ἐκεῖνες δὲν διέθετε ὁ καθένας αὐτοκίνητο, καί τὸ δρομολόγιο τοῦ ΚΤΕΛ ἐκτελοῦνταν δύο φορές τὴν ἐβδομάδα (Τετάρτη - Σάββατο). Τὰ παιδιά, γιὰ ὅσα χρόνια διαρκοῦσε τὸ Γυμνάσιο, θὰ ἔπρεπε, στὴν καλύτερη περίπτωση, νὰ φιλοξενοῦνται σὲ συγγενικὲς οἰκογένειες ἢ νὰ νοικιάζουν μόνον τοὺς σπῆτι. Στὴν τελευταία περίπτωση ἐπωμίζονταν τὰ ἴδια τὰ παιδιά καί τὰ τῆς οἰκίας (μαγεῖρεμα, καθαριότητα κ.λπ.) χωρὶς νὰ ὑπάρχει δυνατότητα ἄμεσης βοήθειας ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ διόγκωση τῶν δαπανῶν τῶν σπουδῶν (ἐνοίκιο, χρήματα γιὰ διατροφή, σχολικὰ ἀναλώσιμα κ.λπ.) Οἱ ἀνέσεις ψυχαγωγίας, οἱ ἐλεύθερες καί ἀνεξέλεγκτες συναναστροφές στὰ πλαίσια τῆς κωμόπολης κ.ἄ. ἀποτελοῦσαν κινδύνους ποὺ ἐπηρεάσαν πολλές ἀπὸ τίς οἰκογένειες καί δὲν ἔστειλαν τὰ παιδιά τους γιὰ σπουδές στὴν Ἀξιούπολη. "Ὅταν τὸ Γυμνάσιο ἔκλεινε γιὰ τίς καλοκαιρινὲς διακοπές, οἱ μαθητὲς ἐπέστρεφαν στοὺς ρυθμοὺς τοῦ χωριοῦ καί στὶς ἀγροτικὲς ἀσχολίες τῆς οἰκογένειάς τους.

Οἱ δεκαετίες μετὰ τὸ 1970

Ἑλλάς, Ἑλλήνων, Χριστιανῶν... - Οἱ συνέπειες τοῦ διχασμοῦ τῆς περιόδου 1944 - 1949 καί τὸ τεταμένο πολιτικὸ κλίμα τῆς κομματοκρατίας κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60, ὁδήγησαν στὴ δικτατορία καί τὴν ἐπιβολὴ τῶν στρατιωτικῶν κυβερνήσεων τῆς 21^{ης} Ἀπριλίου 1967 καί τῆς 25^{ης} Νοεμβρίου 1973 ποὺ διατηρήθηκαν στὴν ἐξουσία μέχρι τὴν 24^η Ἰουλίου 1974. Τὴν περίοδο ἐκείνη, λόγω τῶν ἐμφυλιοπολεμικῶν συνεπειῶν ποὺ συνεχίζονταν ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1940, τέσσερις Πλαγιῶτες ὁδηγήθηκαν ἀπὸ τίς στρατιωτικὲς ἀρχές στὴν ἐξορία. Οἱ λόγοι ἐκτοπισμοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἡ ἐμπλοκὴ στὰ ἔκτροπα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἢ ἡ στενὴ συγγένεια μὲ φυγὰ στὸ «Σιδηροῦν Παραπέτασμα» ἢ τὰ «δηλωμένα ἀριστερὰ» φρονήματα, ὅμως μὲ παρεμβάσεις καί ἐγγυήσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ χωριοῦ ἢ μὲ κυβερνητικὲς ἀμνηστεύσεις τῶν πολιτικῶν διώξεων, συνήθως ἐπέστρεφαν οἱ ἐξόριστοι μετὰ ἀπὸ ἓνα διάστημα κράτησής τους.

Στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 ξεκίνησαν στὰ Πλάγια τὰ ἔργα διάνοιξης καί ἀσφαλτόστρωσης τοῦ κεντρικοῦ δρόμου καί διαμορφώθηκε τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων.

Πολλοὶ συγχωριανοὶ ἐκμεταλλεύθηκαν τὴν ἀνάγκη ποὺ εἶχαν οἱ ἀναπτυγμένες χῶρες γιὰ ἐργατικὰ χέρια καί μετανάστευσαν στοῦ ἐξωτερικοῦ (Γερμανία, Αὐστραλία, Η.Π.Α., Καναδὰς κ.ἄ.) γιὰ εὕρεση ἐργασίας. Ἄλλοι συγχωριανοὶ βλέποντας τὴν πρόοδο τῶν ἀστικῶν κέντρων, μετακόμισαν στὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ περισσότεροι Πλαγιῶτες κατοίκησαν σὲ περιοχὲς τῆς δυτικῆς Θεσσαλονίκης (Εὐσμος, Ἀμπελόκηποι, Σταυρούπολη κ.ἄ.) λόγω τῆς μικρῆς ἀπόστασής τους ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ καί τὸν σταθμὸ τοῦ ΚΤΕΛ ἀλλὰ καί τῆς εὐκολότερης πρόσβασής τους στοῦ χωριοῦ.

Ἡ μεταπολίτευση καὶ ἡ πτώση τῆς δικτατορίας ἤρθε μὲ τὴ δραματικὴ εἰσβολὴ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων στὴν Κύπρο, τὸν Ἰούλιο καὶ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1974.

Κατὰ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ εἶχε κηρυχθεῖ στρατιωτικὴ ἐπιστράτευση καὶ πολλοὶ Πλαγιῶτες κλήθηκαν ἐκεῖνο τὸ διάστημα νὰ ὑπηρετήσουν ὡς ἔφεδροι. Μετὰ τὴ μοιραία γιὰ τὴν Κύπρο κατάληξη, μὲ τὴν κατοχὴ μεγάλου μέρους τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὴν Τουρκία, οἱ Πλαγιῶτες ἐπίστρατοι ἐπέστρεψαν σῶοι στὸ χωριό.

Ἡ κοινότης ἡμῶν τυγχάνει ὀρεινὴ καὶ ἄγονος... - Σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς τοπικῆς κοινότητος στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια καὶ τὴν ἀδυναμίαν ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων τοῦ χωριοῦ, ἀναφέρονται τὰ παρακάτω:²⁰⁹ [*...Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν κοινοτήτων στὰ ὀρεινὰ καὶ ἡμιορεινὰ χωριά τοῦ Δήμου Ἀξιούπολης εἶναι ἀκόμα πῶς ἀσχημὴ, σὲ σχέση μὲ τὰ πεδινὰ. Γενικά, ἡ ἀντίληψη ποὺ ἐπικρατεῖ μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Δήμου, εἶναι ὅτι «...τὰ ὀρεινὰ χωριά εἶναι ἔρημα καὶ φτωχὰ». Στὴν κοινότητα Πλαγίων, τοῦ Δήμου Ἀξιούπολης, βρισκόμαστε ὑπομνήματα τοῦ προέδρου, μὲ χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις: α) «...ἡ κοινότης ἡμῶν τυγχάνει ὀρεινὴ καὶ ἄγονος...» (Κοινότητα Πλαγίων πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν 16/10/1968) καὶ β) «...παρακαλοῦμε νὰ ἐνισχύσετε τὴν κοινότητα γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὶς ἀνάγκες της, γιατί εἶναι ὀρεινὴ καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔχει πολλὰ ἔσοδα...» (Κοινότητα Πλαγίων πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν 29/1/1986).]*

Βαίνομεν πρὸς ἐκλογάς... - Μὲ τὴ μεταπολίτευση, τὸ 1974, ξεκίνησε ἡ νέα κοινοβουλευτικὴ περίοδος τῆς κομματοκρατίας, τοῦ ἀναίμακτου διχασμοῦ, ποὺ ἐπηρέασε καὶ τὴ μικρὴ κοινωνία τοῦ χωριοῦ. Ἡ πόλωση γιὰ τὰ κομματικὰ συμφέροντα καθόριζε τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωριοῦ, ὥστε νὰ διαχωρίζονται μὲ κομματικὰ κριτήρια μέχρι καὶ τὰ καφενεῖα. Στὴ διατριβὴ τῆς Φωτεινῆς Καραλίδου²¹⁰ ἀναφέρονται εὐστοχα οἱ συνήθειες τῶν κατοίκων τῆς Παιονίας, ἰδιαίτερα τῶν ἄμεσα ἐμπλεκομένων μὲ τὶς ἐκλογές, συνήθειες ποὺ ἴσχυαν καὶ γιὰ τοὺς Πλαγιῶτες ὅπως καὶ γιὰ ὁλόκληρὴ τὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια κατὰ τὶς ἐποχὲς τῆς κομματικῆς πόλωσης. Σχετικὰ μὲ τὴν Κυριακὴ τῶν ἐκλογῶν²¹¹ σημειώνονται: *Τὴ μέρα τῶν ἐκλογῶν τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὑποδέχεται τοὺς τοπικοὺς κατοίκους ἀλλὰ κι αὐτοὺς ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὸ χωριὸ ἀλλὰ ζοῦν στὴ Θεσσαλονίκῃ καθὼς καὶ σὲ ἄλλα χωριά καὶ κωμοπόλεις τοῦ Κιλκίς κι ἔρχονται νὰ ψηφίσουν. Πολλοὶ ἡλικιωμένοι ἔρχονται ὑποβασταζόμενοι ἀπὸ τὰ παιδιὰ τους καὶ μὲ τὸ σημειωμένο ψηφοδέλτιο στὴν τσέπη. Στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου, οἱ ὑποψήφιοι ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὸ χωριό, χαιρετᾶνε τοὺς συγχωριανούς τους, καταμετρώντας νοερά, τὶς ψήφους ποὺ θὰ συγκεντρώσουν. Τὸ βράδυ, μέσα στὸ σχολεῖο, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν συνδυασμῶν, ἡ ἐφορευτικὴ ἐπιτροπὴ καὶ ὁ δικαστικὸς ἀντιπρόσωπος καταμετροῦν τὶς ψήφους, ἐνῶ στὴν αὐλὴ ὁ κόσμος περιμένει τὰ ἀποτελέσματα. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν*

²⁰⁹ Φωτεινὴ Καραλίδου, «Κοινωνικὲς σχέσεις, Ταυτότητες καὶ Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση στὸν Δήμο Ἀξιούπολης καὶ στὸν Δήμο Χέρσου τοῦ Νομοῦ Κιλκίς», διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2007.

²¹⁰ Στὸ ἴδιο.

²¹¹ Διαβάστε στὴ σελίδα 123 τοῦ παρόντος βιβλίου, στὴ σχετικὴ ἐνότητα: «Ἀποτελέσματα ἐκλογικοῦ τμήματος Πλαγίων».

συνδυασμών επικοινωνούν κρυφά κι ενημερώνουν αυτούς που περιμένουν στην αύλη, με χαρτάκια που γράφουν αποτελέσματα και δίνονται από το παράθυρο ή δείχνουν με νοήματα αν ο συνδυασμός κερδίζει ή χάνει. Οι υποψήφιοι σύμβουλοι (αν οι έκλογες είναι Δημοτικές) μετακινούνται διαρκώς μεταξύ των εκλογικών κέντρων και ενημερώνουν τους υποψήφιους δημάρχους για τ' αποτελέσματα.

Τη δεκαετία του 1980 ξεκίνησε στο χωριό ή ανοικοδόμηση από συγχωριανούς μετανάστες που επέστρεψαν στο χωριό από το εξωτερικό, αλλά και συγχωριανών που είχαν εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη κι επέστρεφαν πλέον ως συνταξιούχοι. Παράλληλα, την εποχή εκείνη αυξήθηκαν και οι κάτοχοι Ι.Χ. αυτοκινήτων. Λόγω της υποχρεωτικής έννεαετούς φοίτησης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, οι μαθητές μετακινούνταν καθημερινά στο Γυμνάσιο της Αξιούπολης με την υπεραστική συγκοινωνία του ΚΤΕΛ. Με τη βελτίωση των συνθηκών συγκοινωνίας (Ι.Χ. αυτοκινήτων και ΚΤΕΛ) όρισμένοι νέοι του χωριού έβρισκαν περιστασιακή εργασία στην Αξιούπολη, σε βιοτεχνίες και στη νυχτερινή διασκέδαση. Η πολιτική κατάσταση (άνοιγμα των διορισμών στην περιφέρεια, ψηφοθηρικά ρουσφέτια κ.ά.) ευνόησε τον διορισμό στο δημόσιο αρκετών νέων της περιοχής - πράγμα αδύνατο μέχρι τότε για λόγους απόστασης των κατοίκων από τα κέντρα εξουσίας και λόγω της προσφυγικής τους καταγωγής- όμως αυτοί οι διορισμοί παράλληλα επιδείνωσαν το πρόβλημα της αστυφιλίας.

Η παραμεθόρια περιοχή άρχισε να γίνεται γνωστή στα αστικά κέντρα ιδιαίτερα από τους κυνηγούς θηραμάτων που έρχονταν κατά την περίοδο του κυνηγιού. Πολλοί κυνηγοί ήταν κάτοικοι Αθηνών κι έδειχναν ενδιαφέρον για τα τοπικά προϊόντα του χωριού (τυροκομικά, κρασί, τσίπουρο, κρέατα άμνοερίφων, μέλι κ.λπ).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το χωριό και ολόκληρη η περιοχή αποτέλεσε κομμάτι της παραμεθόριας διαδρομής που χρησιμοποιούσαν χιλιάδες λαθρομετανάστες για την είσοδό τους στην Ελλάδα, μέσω των βορείων κρατών, έρχόμενοι κατά ομάδες από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Από τα μέσα αυτής της δεκαετίας, άρχισαν να κατοικούν μόνιμα στο χωριό οικογένειες αλβανικής, σκοπιανής και βουλγαρικής καταγωγής, αποτελώντας εργατικό δυναμικό στη γεωργία, την κτηνοτροφία, την οικοδομή αλλά και στη νοσηλευτική γερόντων.

Λόγω της οικονομικής ευημερίας της δεκαετίας του 2000 η ανοικοδόμηση εξαπλώθηκε. Την περίοδο εκείνη έπλεξαν να χτίσουν οικίες στο χωριό και αρκετοί δημότες άλλων περιοχών της χώρας. Στα μέσα της δεκαετίας του 2000 (πριν την οικονομική κρίση) ασφαλτοστρώθηκαν οι περισσότεροι δρόμοι στις γειτονιές του χωριού. Το ρεύμα της ανοικοδόμησης ανακόπηκε απότομα λόγω της οικονομικής κρίσης του 2009.

Το καθιερωμένο από 10ετίες παζάρι της Αξιούπολης, που γίνεται κάθε Τετάρτη, εξακολουθεί να αποτελεί κοινωνικό και οικονομικό πόλο έλξης για την περιοχή.

Παράλληλα όμως με το παζάρι της Αξιούπολης, οι κάτοικοι της περιοχής, κατά τη δεκαετία του 2000 επισκέπτονταν συχνότατα και τη γειτονική κωμόπολη της Δ.Β.Μ., Γευγελή, για αγορά ειδών πρώτης ανάγκης, για λήψη ιατρικών υπηρεσιών αλλά και για ψυχαγωγία στα καζίνο. Η οικονομική αιμορραγία του τόπου προς τα καζίνο της Γευγελής δεν σταμάτησε ούτε εν μέσω οικονομικής κρίσης τη δεκαετία του 2010.

‘Ο καταυλισμός των λαθρομεταναστών στην Ειδομένη - Τò 2015 λόγω τών συνθηκών που επικρατούσαν στην Άσία, (πόλεμος στη Συρία, εξάπλωση τών Τζιχαντιστών κ.λπ.) χιλιάδες προσφύγων αλλά και λαθρομεταναστών άσιατικών χωρών (Σύριοι, Πακιστανοί, Αφγανοί, Μαροκινοί κ.ά.) έπλεαν με λέμβους από την Τουρκία στα έλληνικά νησιά. Δεκάδες ξένες κι έγχώριες Μ.Κ.Ο. (Μη Κυβερνητικές ‘Οργανώσεις) παραλάμβαναν κατά χιλιάδες τούς άλλοδαπούς και συντόνιζαν τή μεταφορά τους στην ήπειρωτική χώρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη κ.λπ.) Οί μάζες τών μεταναστών, μετά από φήμες για άνοιγμα τών συνόρων, καθοδηγήθηκαν από τις Μ.Κ.Ο. και μετακινήθηκαν μαζικά στην ευρύτερη περιοχή τής Ειδομένης, με αίτημα τήν ελεύθερη προώθησή τους πρòς τò κράτος τής Βόρειας Μακεδονίας και τή μετάβασή τους στις χώρες τής κεντρικής Ευρώπης. Τò γειτονικό κράτος, ύπό τήν πίεση τών περιστάσεων, έκλεισε τὰ σύνορά του με φράχτη και ή Ειδομένη μεταβλήθηκε σέ μία τεράστια κατασκήνωση χιλιάδων προσφύγων και λαθρομεταναστών, με ό,τι συνεπάγεται αυτό για τήν περιοχή από άποψη ύγιεινής κι έγκληματικότητας. Οί κάτοικοι και οί τοπικοί φορείς άντέδρασαν κατά τής κυβερνητικής άνοχής και κατά τής ύποβάθμισης τής περιοχής. Στάλθηκαν διαβήματα, δημοσιεύτηκαν άρθρα στις έφημερίδες και πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις διαμαρτυρίας τών κατοίκων στη γέφυρα του ‘Αξιού ποταμού.²¹²

Τὰ πλάνα του καταυλισμού μεταδόθηκαν διεθνώς και ή Ειδομένη έγινε γνωστή για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης όσων βρέθηκαν συγκεντρωμένοι εκεί αλλά και για τήν διαχείριση πληθυσμών όχι από τις κρατικές δομές αλλά από τις Μ.Κ.Ο.! Κατά τò τέλος του Μαΐου 2016 άποφασίστηκε ή λήξη τής άποτροπιστικής κατάστασης και έκκενώθηκε ή περιοχή.²¹³ Άμέσως μετά τὰ γεγονότα τής Ειδομένης, δημιουργήθηκε στην περιοχή τής Παιονίας άνοιχτό «hot spot» δηλαδή χώρος φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών στο χωριό Νέα Καβάλα όπου έκτοτε διαβιούν εκεί έκατοντάδες άλλοδαποί.

Τὰ Πλάγια σήμερα - Στο χωριό ζούν μόνιμα περίπου 224 κάτοικοι οί όποίοι άποτελούν τὰ 109 νοικοκυριά του χωριού (άπογραφή 2011). Οί κυριότεροι λόγοι τής πληθυσμιακής άποδυνάμωσης του χωριού είναι ή μετακίνηση κατοίκων πρòς τὰ άστικά κέντρα λόγω τών πολέμων τής περιόδου 1940 - 1950, ή οίκονομική μετανάστευση στο έξωτερικό (Γερμανία, Αύστραλία κ.ά.) τις δεκαετίες 1960 - 1970 και τò ρεύμα τής άστυφιλίας τών δεκαετιών 1980 - 1990, όπου δεκάδες νέοι μετακινήθηκαν στη Θεσσαλονίκη κατά κύριο λόγο και δευτερεύοντος στις κοντινές κωμοπόλεις του νομού Κιλκίς (Άξιούπολη, Πολύκαστρο, Γουμένισσα) για βιοποριστικούς λόγους.

Οί Πλαγιώτες ασχολούνται, σέ μικρότερο βαθμό από τò παρελθόν, με τήν κτηνοτροφία άμνοερειφίων και βοοειδών. Στόν γεωργικό τομέα, ενώ έχει πιά σταματήσει ή καπνοκαλλιέργεια και ή μεταξοκαλλιέργεια, συνεχίζεται ή καλλιέργεια σιταριού, καλαμποκιού, τριφυλλιού, ήλιόσπορων και σέ περιορισμένο βαθμό ή καλλιέργεια κριθαριού, βίκου και λεβάντας ενώ ή ποιότητα τής γής και τò κλίμα τής περιοχής εύνοεί και τήν καλλιέργεια ρίγανης, θυμαριού και τσαγιού.

²¹² ‘Ιστοσελίδα Enet press. <https://www.enetpress.gr/diamartyria-ton-katoikon-tis-eidomenis>

²¹³ ‘Εφημερίδα «Πρώτο Θέμα» τής 31^{ης} Μαΐου 2016 <https://www.protothema.gr/greece/article/583114/i-eidomeni-prin-kai-meta-tin-ekkatharisi-tou-kataulismou>

Ἡ ἀμπελοργία τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει ἐξελιχθεῖ καὶ ἀναπτύσσεται ἱκανοποιητικά, ἐνῶ εἰδικοί διατείνονται²¹⁴ πὺς στὴν περιοχὴ ὑπάρχουν οἱ ἰδανικότεροι ἐδαφοκλιματικοὶ παράγοντες σὲ ὅλο τὸ Κιλίκις, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀμπελοργίας. Συμπληρώνουν δὲ πὺς ἡ καλλιέργεια τῶν κατ'ἀλλήλων οἰνοποιήσιμων ποικιλιῶν, ἀπὸ τοὺς ἐξοικειωμένους μὲ τὴν καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ κατοίκους, μπορεῖ νὰ δώσει στὴν περιοχὴ ὑπεράξια ἴσως καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴ πού μὲ τὸ σπαθὶ τῆς ἀπέκτεψε ἡ Γουμένισσα.

Ἑποδομὲς στὰ Πλάγια²¹⁵

Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίας Παρασκευῆς - Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίας Παρασκευῆς Πλαγίων διοικητικὰ ὑπάγεται στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου, ἐνῶ πρὶν τὸ ἔτος 1991 ὑπαγόταν στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Πολυανῆς καὶ Κιλικισίου. Ὁ ναὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὴν προστάτιδα τοῦ χωριοῦ Μπογάζκιοῦ Ἀνατολικῆς Θράκης, Ἀγία Παρασκευή, τὸ εἰκόνισμα τῆς ὁποίας μετέφεραν ἀπὸ τὴν ἀλησμόνητη πατρίδα κατὰ τὸν ξεριζωμὸ τοὺς οἱ πρόσφυγες χωριανοί.

Ὁ ναὸς εἶναι χτισμένος στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, στὴ θέση πού στεγαζόταν, πρὶν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, τὸ μουσουλμανικὸ τζαμί τοῦ χωριοῦ Καρασινᾶν.

Σὲ δημοσίευμα τοῦ 1931 ἀναφέρονται οἱ δαπάνες γιὰ τὴ διαρρύθμιση τοῦ παλιοῦ τεμένους τοῦ χωριοῦ σὲ ἐκκλησίαν καὶ τὴν πραγματοποίησιν ἐργασιῶν γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς διακόσμηση.²¹⁶

Σύμφωνα μὲ τὸν νόμο περὶ τῆς «Αναγνώρισις συστάσεως Ἑνοριῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου»:²¹⁷ Ἡ Ἑνορία τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Παρασκευῆς τοῦ χωριοῦ Πλάγια ἰδρύθηκε τὸ 1942, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ Βιβλίον Γάμων τοῦ Ναοῦ.

Στις 17 Ἰανουαρίου 1944, ὁ κατοχικὸς βουλγαρικὸς στρατὸς λεηλάτησε τὸ χωριὸ καίγοντας σπίτια τῶν κατοίκων καὶ τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ διδασκαλία τῶν μαθητῶν νὰ γίνεται ἀπὸ τὸν δάσκαλο Σοφρώνιο Σουλτανίδη στὸν γυναικωνίτη τῆς ἐκκλησίας μέχρι τὴν ἀνακατασκευὴ τοῦ σχολείου μεταπολεμικά.

Στις 21 Δεκεμβρίου 1990, ἡ περιοχὴ πλήγηκε ἀπὸ ἰσχυρὸ σεισμὸ μεγέθους 6R μὲ ἐπίκεντρο τὴν Ἀριδαίαν Πέλλας. Ἀπὸ τὸν σεισμὸ προκλήθηκαν ὑλικὲς ζημιὲς σὲ οἰκίες τοῦ χωριοῦ. Σημαντικότερες ζημιὲς ὁδήγησαν στὴν ἀναστολὴ λειτουργίας τοῦ Ἱ.Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς. Γιὰ ἕνα μεγάλο διάστημα ἡ τέλεση τῶν θρησκευτικῶν μυστηρίων γινόταν σὲ λυόμενο παρεκκλήσι τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς πού ἐγκαταστάθηκε, γιὰ τὴν προσωρινὴ μεταστέγαση τῆς ἐκκλησίας, στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ. Οἱ ἐργασίαι ἀνέγερσης τοῦ Ἱ.Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς ξεκίνησαν τὸ ἔτος 1991 καὶ ὁλοκληρώθηκαν τὸ ἔτος 1994.

²¹⁴ Ἰστοσελίδα «Flora Kristonia - Ἡ βιοποικιλότητα τοῦ Κιλίκις».

²¹⁵ Τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνότητος ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ.: Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Κωνσταντίνου Ἰ. Πασχαλέρη, Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη, Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

²¹⁶ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 26^{ης} Φεβρουαρίου 1931.

²¹⁷ Ἀριθμ. 405/2015/486/6.3.2015/15 (Φ.Ε.Κ. 793 Β/6/5/2015).

Τὸ διάστημα ἐκεῖνο ἀγιογραφήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία του τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸν ἀγιογράφο κ.Τσακιδῆ, μὲ τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τῶν κατοίκων.

Ψάλλτες τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς - Ἀπὸ τὸ ψαλτήρι τῆς ἐκκλησίας πέρασαν κι ἔψαλλαν γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα οἱ: Δημήτριος Πουρίδης, Ἀναστάσιος Καραμανλῆς, Κωνσταντῖνος Μουτσάκης, Ἰωάννης Ἐκατοδράμης, Γεώργιος Γκέρλοβας, Γρηγόριος Τσοτσάκης, Ἐλευθέριος Γιαννουλάκης, Ἐλένη Γιαννουλάκη - Δάλλα κ.ἄ.

Τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος - Τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος στεγαζόταν ἀρχικὰ λίγα μέτρα βόρεια - βορειοανατολικά τῆς ἐκκλησίας. Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ γραφείου ὑπῆρχε πινακίδα ποὺ ἔγραφε «ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΠΛΑΓΙΩΝ». Ἀπὸ τὸ κοινοτικὸ γραφεῖο, ὁ γραμματέας τοῦ χωριοῦ ἐκφωνοῦσε, μέσω μεγαφώνων, τὶς ἀνακοινώσεις ποὺ ἀφοροῦσαν δημόσια θέματα τῶν κατοίκων (κρατικὲς παροχές, διακοπὲς νεροῦ ἢ ρεύματος κ.λπ.) Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ γραφεῖο ὑπῆρχε διαμορφωμένος χώρος μὲ τὸ μνημεῖο ἡρώων πεσόντων τοῦ χωριοῦ, στὸν ὁποῖον ἐκεῖνο τελοῦνταν οἱ δοξολογίες ὑπὲρ πεσόντων καὶ οἱ καταθέσεις στεφάνων. Στὸν δρόμο ποὺ χώριζε τὸ γραφεῖο ἀπὸ τὸ μνημεῖο γινόταν οἱ παρελάσεις τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν Μ.Α.Υ. κατὰ τὶς ἐθνικὲς γιορτές, μὲ τοὺς συγχωριανοὺς θεατὲς νὰ συγκεντρώνονται μπροστὰ καὶ δίπλα στὸ γραφεῖο τῆς κοινότητος. Τῇ δεκαετίᾳ τοῦ 1980 τὸ κοινοτικὸ γραφεῖο μαζὶ μὲ τὸ ἡρῶ ἐγκαταστάθηκαν ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σχολεῖο, σὲ σύγχρονο νεόδμητο κτίριο ποὺ πλέον διαθέτει καὶ γραφεῖο γιὰ τὸν κοινοτικὸ γιατρὸ τὶς μέρες ποὺ ἐπισκέπτεται τὸ χωριό.

Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο - Στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '50 θεμελιώθηκε καὶ χτίστηκε τὸ νέο δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑφίσταται μέχρι σήμερα. Εἶναι σύγχρονο κτίριο μὲ ἐπαρκὲς προαύλιο ποὺ χωροῦσε πολυάριθμους μαθητὲς ἀλλὰ καὶ θεατὲς κατὰ τὶς γυμναστικὲς ἐπιδείξεις τῶν μαθητῶν, ποὺ ὁργάνωναν οἱ διδάσκοντες μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, στὸ τέλος κάθε διδακτικῆς χρονιάς.

Τὰ χρόνια ποὺ διδάσκονταν δεκάδες μαθητὲς στὸ χωριό, σὲ κάθε αἴθουσα τοῦ σχολείου συγκεντρώνονταν τὰ παιδιὰ 2 ἢ ἀκόμα καὶ 3 διδακτικῶν ἐτῶν, κι ὅποτε χρειαζόταν, οἱ αἴθουσες μπορούσαν νὰ μετατραποῦν σὲ χώρους γιὰ θεατρικὲς μαθητικὲς παραστάσεις στὶς ἐθνικὲς γιορτές. Στὸ σχολεῖο διεξάγονται μέχρι σήμερα οἱ ἐκλογικὲς διαδικασίες. Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, τὸ σχολεῖο σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ λόγω ἑλλείψεως παιδιῶν.

Ὁ βοηθητικὸς χώρος τοῦ σχολείου, μιὰ αἴθουσα ποὺ βρίσκεται στὸ πίσω μέρος τοῦ κτιρίου, εἶχε μετατραπεῖ σὲ ἐντευκτήριο τοῦ πολιτιστικοῦ συλλόγου τοῦ χωριοῦ κατὰ τὴ δεκαετίᾳ τοῦ 1980.

Προπολεμικὰ ὑπῆρχε τὸ παλιὸ σχολεῖο, ἓνα κτίσμα ποὺ κατασκεύασαν οἱ πρώτοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τῇ δεκαετίᾳ τοῦ 1920 κι ἦταν χτισμένο στὸν ὁποῖον τοῦ σημερινοῦ γραφείου τῆς κοινότητος. Σὲ δημοσίευμα²¹⁸ τοῦ 1931 ἀναφέρεται ἡ δαπάνη γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ παλιοῦ σχολείου. Τὸ σχολεῖο ἐκεῖνο καταστράφηκε στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944, ὅταν τὸ πυρπόλησε ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς κατοχῆς.

Ἡ διαμόρφωση τῆς πλατείας - Τὸ 1954 οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ διαμόρφωσαν τὸν ὁποῖον τῆς πλατείας, ποὺ τὴ μετέτρεψαν σὲ μιὰ ἑκταση ὑπερυψωμένη σὲ σχέση μὲ τὴν ἐκκλη-

²¹⁸ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 26^{ης} Φεβρουαρίου 1931.

σία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπως ὑφίσταται στὴ σημερινή της μορφή. Ἀναμνηστικὴ μαρμάρινη πλάκα πού βρίσκεται τοποθετημένη στὸν τοῖχο τῆς πλατείας, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἀναγράφει: «Κοινότης Πλαγίων - Κατεσκευάσθη τὸ ἔτος 1954 δαπάναις τῆς κοινότητος καὶ τὴν προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων». Στὴν πλατεία γίνεται μέχρι σήμερα τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ σηνόταν παλιὰ τὸ γαϊτανάκι τῆς Ἀποκριᾶς, ἐκεῖ συγκεντρώνονται οἱ συγχωριανοὶ γιὰ τὴν Ἀναστάσιμη λειτουργία τῆς νύχτας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, καὶ γύρω ἀπὸ τὴν πλατεία εἶναι συγκεντρωμένα μέχρι σήμερα τὰ καταστήματα τοῦ χωριοῦ. Παλαιότερα, ἡ πλατεία τοῦ χωριοῦ ἦταν ὁ εὐρύτερος χώρος πίσω ἀπὸ τὸ Ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας, πού τότε ἐπεκτεινόταν γιατί δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ τὰ καταστήματα. **Τὰ ἀναχώματα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ στὸν κάμπο** - Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1963, ὁ Ἀξιὸς ποταμὸς πλημμύρισε τὸν κάμπο τῶν Πλαγίων.²¹⁹ Ἡ στάθμη τοῦ νεροῦ εἶχε ἀνεβεῖ σὲ μεγάλο ὕψος πού ξεπέρασε τὰ δύο μέτρα στὴ σιδηροδρομικὴ γραμμή! Ἀπὸ τὴν πλημμύρα ἐκείνη ἀλλάξε ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ, σπάζοντας τὴ δυτικὴ του ὄχθη, μὲ ἀποτέλεσμα πολλὰ παρόχθια χωράφια Πλαγιωτῶν νὰ βρεθοῦν πέρα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Εὐζωνοί. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς σημερινῆς γέφυρας στὸν κάμπο μέχρι τὸ ὕψος τοῦ χωριοῦ Δογάνης, τοποθετήθηκαν πρόβολοι στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Οἱ πρόβολοι εἶναι ἀναχώματα κατασκευασμένα ἀπὸ χοντρά συρματοπλέγματα πού συγκρατοῦν ὀγκώδεις πέτρες ὥστε νὰ σχηματιστεῖ τοῖχος γιὰ τὴν προστασία τῆς ὁχθῆς ἀπὸ τὴ φθορά.

Ἠλεκτροδότηση τοῦ χωριοῦ - Τὰ δύσκολα χρόνια, πρὶν τὴν ἡλεκτροδότηση, ὅταν νύχτωνε, οἱ νοικοκυραῖοι ἄναβαν τὶς γκαζόλαμπες στὶς κάμαρες τῶν σπιτιῶν κι ἂν δὲν εἶχε πανσέληνο καὶ ξαστεριά ἦταν ἀδύνατο νὰ κυκλοφορήσει κάποιος στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ δίχως φανάρι. "Ὅσες οἰκογένειες εἶχαν πηγᾶδι στὴν αὐλὴ τους, τὰ καλοκαίρια κατέβαζαν ἐκεῖ μέσα τὰ σκεύη μὲ τὸ γάλα πού ἦταν νὰ παραδώσουν στὸν γαλατὰ, τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ μὲ τὰ καρπούζια τους γιὰ νὰ διατηροῦνται δροσερά.

Περὶ τὸ 1965 ἡλεκτροδοτήθηκε τὸ χωριό. Στὴν ἀρχὴ στήθηκαν οἱ ξύλινες κολῶνες γιὰ τοὺς ἀγωγούς. Ὑστερα σκαρφάλωσαν στὶς κολῶνες οἱ τεχνίτες, πού φοροῦσαν στὰ πόδια τους τὰ χαρακτηριστικὰ πέδιλα ἀναρρίχησης κι ἐγκατέστησαν τοὺς ἀγωγούς. Ἔτσι ὁργανώθηκε ὁ δημοτικὸς φωτισμὸς καὶ σταδιακὰ ἀπόκτησαν ἡλεκτρικὸ ρεῦμα τὰ νοικοκυριά τοῦ χωριοῦ.

Τῇ δεκαετίᾳ τοῦ 1980, ὅταν καίγονταν οἱ λάμπες στὶς κολῶνες, τὶς ἀλλάζε ὁ Ἀναστάσιος Μουτσάκης πού ἦταν συντηρητὴς στοῦ χωριοῦ. Εἶχε γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ ἐνωμένους μεταλλικοὺς σωλῆνες πού ἔφταναν μέχρι τὴ λάμπα κι εἶχαν στὴν ἄκρη τους κατ'ἀλλήλη ὑποδοχὴ. Ἔτσι ξεβιδῶνε τὶς καμένες λάμπες καὶ βίδωνε τὶς καινούργιες.

Ὁ νέος δρόμος (τῇ δεκαετίᾳ τοῦ 1970) - Κατὰ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '60, διαμορφώθηκε ἡ πλαγιά τοῦ ὑψώματος «412», μὲ ἀνατινάξεις βράχων στὶς «πετράρες», γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ νέου δρόμου τῆς ἐπαρχιακῆς οδοῦ Ἀξιοῦπόλεως - Εἰδομένης.

Ὁ κεντρικὸς δρόμος ἀσφαλτοστρώθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐτῶν 1970 - 1974 καὶ διάσχιζε πλέον τὸ χωριὸ Φανός. Ὑπῆρχε κι ἕνας χωματόδρομος μεταξὺ Πλαγίων καὶ Φανοῦ, νότια τοῦ «412», ἀλλὰ λόγω μορφολογίας δὲν ἀξιοποιήθηκε ὡς κύρια διαδρομὴ.

²¹⁹ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 8^{ης} Φεβρουαρίου 1963.

Άρχικά, πριν από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα -με τη μορφή καρόδρομου- ο κεντρικός δρόμος μέσα από τα Πλάγια (που παράκαμπτε το χωριό Φανός) διέσχιζε το άγιασμα της Αγίας Παρασκευής, στη συνέχεια διέσχιζε το εγκαταλειμμένο από τους κατοίκους του (κατά τις έχθροπραξίες στη διάρκεια του ανταρτοπολέμου) χωριό Πύλη (Δρέβενο) και συνέχιζε, όπως και σήμερα, από τη γέφυρα του Κοτζά Ντερέ προς την Άξιούπολη.

Το γήπεδο - Μεταπολεμικά διαμορφώθηκε ο χώρος του γηπέδου ποδοσφαίρου, στη βόρεια είσοδο του χωριού, στην τοποθεσία που βρισκόταν το παλιό μουσουλμανικό νεκροταφείο. Τα καλοκαίρια, μέχρι και τη δεκαετία του 1960, στο χώρο του γηπέδου, οι χωριανοί μετά τον θερισμό του σιταριού έστηναν τις θημωνιές για να έρθει να άλωνίσει ή πατόζα του Ντουνούση. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ο χώρος του γηπέδου είχε χρησιμοποιηθεί για ένα διάστημα ως εργοτάξιο, για κατασκευή τσιμεντόλιθων και δεν γίνονταν ποδοσφαιρικοί αγώνες.²²⁰

Το νηπιαγωγείο - Στα όρια του χωριού, στην έξοδο προς την Ειδομένη, στην περιοχή της «Βόλτας» και του γηπέδου, το 1970 χτίστηκε νηπιαγωγείο για τα παιδιά του χωριού και των γύρω περιοχών, το οποίο λειτούργησε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990.

Ο χώρος που χτίστηκε το νηπιαγωγείο αποτελούσε στο παρελθόν πλάτωμα για το λίχνισμα του σιταριού, μετά τον άλωνισμό, λόγω της μεγάλης κι επίπεδης επιφάνειάς του, δεδομένου πως τότε δεν υπήρχε και το πευκοδάσος πίσω από το προαύλιο του νηπιαγωγείου. Όταν σταμάτησε να λειτουργεί το νηπιαγωγείο, ελλείψει παιδιών, το προαύλιό του με τις κούνιες γινόταν στέκι των εφήβων του χωριού.

Ύδροδότηση του χωριού - Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 που ξεκίνησε η εγκατάσταση του δικτύου ύδρευσης στα Πλάγια, οι χωριανοί υδρεύονταν από τη βρύση της πλατείας που βρίσκεται μέχρι και σήμερα έξω από την εκκλησία. Άλλη βρύση βρισκόταν κοντά στο σπίτι του Τραγάρη, κάτω από το ύψωμα «Καστανιά» κι άλλη βρύση, της επάνω γειτονιάς, βρισκόταν κοντά στο σπίτι του Καραογλάνη. Από νωρίς το πρωί οι χωριανοί έφερναν στάμνες και τενεκές για να πάρουν σειρά προτεραιότητας για τη βρύση και συχνά δημιουργούνταν μεταξύ τους διαπληκτισμοί. Οι κάτοικοι της βόρειας άκρης του χωριού υδρεύονταν από την τοποθεσία «Σκοτωμένοι», από την πηγή που υπήρχε κάτω από τους μεγάλους βράχους της τοποθεσίας αυτής. Για τους «Σκοτωμένους» ξεκινούσαν οι γυναίκες του χωριού με καζάνια και στάμνες, γέμιζαν νερό για το σπίτι τους κι έπλεναν εκεί τα ρούχα. Οι θάμνοι της περιοχής γέμιζαν φρεσκοπλυμένα ρούχα που απλώνονταν για στέγνωμα. Άλλοι συγχωριανοί προμηθεύονταν νερό από τις βρύσες των τοποθεσιών του «Αλμῶν Τσεσμέ» και της «Κρούβρυσης» που βρίσκονταν έξω από το χωριό, μεταφέροντας τα σκεύη τους με τα γαϊδουράκια.

Ο δρόμος Ειδομένης - Εύζωνων²²¹ - Το έτος 2007 διανοίχθηκε στο 4^ο χιλιόμετρο της επαρχιακής οδού Ειδομένης - Άξιούπολεως κοντά στο ύψωμα «Σεμέν ντε φέρ», ο νέος δρόμος 3,5 χιλιομέτρων όπου κατασκευάστηκε κι η γέφυρα του Άξιου ποταμού.

²²⁰ Σε διήγησή του, ο κ. Αθανάσιος Πολιτούδης (2021), έλεγε για το υπερβολικό βάρος που είχαν οι τσιμεντόλιθοι που κατασκεύαζε ο Κ. Καρύδης: «...οι συγχωριανοί μου ζητούσαν να τους χτίσω τις αποθήκες τους κι αν οι τσιμεντόλιθοι ήταν από του «Καρύδα» δεν αναλάμβανα ...ήτανε σκέτο σακάτεμα!»

²²¹ Εφημερίδα «Μακεδονία» της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 2007.

Ο νέος δρόμος ένωνει την εθνική οδό Θεσσαλονίκης - Ευζώνων με τὰ χωριά: Πλάγια, Εἰδομένη, Χαμηλό, Δογάνης, Φανός κ.ἄ. Ἄλλοτε, γιὰ νὰ φτάσει κανεὶς ἀπὸ τὴν περιοχὴ μας στὸ χωριὸ Ευζώνοι ἢ γιὰ νὰ ταξιδέψει ὁδικῶς ἐκτὸς Ἑλλάδας, χρειαζόταν νὰ διανύσει ἀπόστασι μῆς ὥρας ἀφοῦ ἔπρεπε νὰ κατευθυνθεῖ πρὸς τὴν Ἀξιούπολη, ἀπὸ τὸν ἐπαρχιακὸ δρόμο, νὰ φτάσει στὸ Πολύκαστρο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ κατευθυνθεῖ πάλι πρὸς τὰ σύνορα. Μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, γιὰ νὰ περάσει κάποιος ἀπὸ τὸν κάμπο τῶν Πλαγίων στὸν κάμπο τῶν Ευζώνων, διέσχισε τὸν Ἄξιὸ ποταμὸ μὲ βάρκα, τὸ «Σέλι», ποὺ ἦταν τοποθετημένη στὴν ὄχθη, περίπου 500 μέτρα ἀπὸ τὴ σημερινή γέφυρα τοῦ Ἀξιοῦ, μὲ κατεύθυνση τὸ χωριὸ Δογάνη. Ἡ βάρκα ἦταν μιὰ πλατφόρμα μεταλλικὴ ποὺ χωροῦσε ἓνα κάρο μὲ τὸ ἄλλο. Ἡ κατασκευὴ αὐτὴ κρεμόταν ἀπὸ τροχαλὶα σὲ ἰσχυρὸ συρματόσχοινο καὶ μετακινούνταν, ἀπὸ τὸν βαρκάρη ποὺ ἐργαζόταν ἐκεῖ, μὲ τὴ βοήθεια χοντρῶν σχοινιῶν.

Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγίων²²²

Στὸ χωριὸ χρησιμοποιούνταν κάποια χαρακτηριστικὰ τοπωνύμια γιὰ τὴν κατάδειξη θέσεων ὅπως γιὰ παράδειγμα τῆς τοποθεσίας ποὺ βρίσκονταν τὰ ἀμπέλια καὶ ἄλλες ἐκτάσεις τοῦ χωριοῦ ἀλλὰ καὶ τοποθεσίες ποὺ εἶχαν χαρακτηριστικὴ μορφολογία ἢ γίνονταν χώροι συνάντησης γιατί ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀγίασμα, πηγὴ, ποτίστρα γιὰ τὰ ζῶα κ.ἄ. Μερικὰ ἀπὸ τὰ γνωστότερα τοπωνύμια τῶν Πλαγίων ἀποτυπώθηκαν ἐδῶ:

Ἀγίασμα τοῦ χωριοῦ - (Βλέπε σελ. 106 «Πλαγιώτικα ἦθη καὶ ἔθιμα»).

Ἀγίασμα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς - (Βλέπε σελ. 106 «Πλαγιώτικα ἦθη καὶ ἔθιμα»).

Ἀγίασμα τοῦ Προφήτη Ἡλία - (Βλέπε σελ. 109 «Πλαγιώτικα ἦθη καὶ ἔθιμα», καθὼς καὶ τοπωνύμιο «Ψῦμα 412»).

Ἀλμπὰν Τσεσμέ - Πηγὴ καὶ ποτίστρα γιὰ τὰ ζῶα σὲ ἀπόστασι 900 μέτρων νοτιο-ανατολικά τοῦ χωριοῦ στὴ διαδρομὴ γιὰ τὸ «Ἀγίασμα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς». Ἀπὸ τὴν πηγὴ ὕδρευονταν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ὅσο δὲν ὑπῆρχε οἰκιακὴ ὕδρευση καὶ μετέφεραν τὸ νερὸ στὸ χωριὸ μὲ ὑποζύγια.

Ἀλτσὰκ Ντερὲ - Εἶναι τὸ ρέμα τοῦ χωριοῦ Χαμηλό ποὺ, μέσω τῆς περιοχῆς Δογάνη, καταλήγει στὸν Ἄξιὸ ποταμό. Τὰ χρόνια ποὺ ὑπῆρχαν χωματόδρομοι, ὅταν φούσκωνε τὸ ρέμα, ἔκλεινε τὸν δρόμο Πλαγίων - Εἰδομένης, στὴν τοποθεσίᾳ «Ματζαδέρια». Στὴν τοποθεσίᾳ ἐκείνη, τὰ μεγάλα πλατάνια καὶ ἡ ποτίστρα τοῦ χωριοῦ Δογάνης προσφέρονται γιὰ ἐκδρομὴ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ τὴν Καθαροδευτέρα ἢ τὴν Πρωτομαγιά.

Ἀλωνάρα - Περιοχὴ μὲ τὰ χωράφια τῶν Πλαγιωτῶν 1.500 μ. δυτικὰ - νοτιοδυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριό.

Βρῦση Δογάνη καὶ Πλατάνια - Ὅδικῶς ἀπέχει περίπου 3 χιλιόμετρα βόρεια - βορειο-ανατολικά ἀπὸ τὰ Πλάγια. Βρίσκεται στὴ διακλάδωσι τοῦ δρόμου Πλαγίων - Εἰδομένης μὲ τὸν δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ στὸ χωριὸ Δογάνης. Ἡ τοποθεσίᾳ τῆς ποτίστρας, τὰ «Ματζαδέρια» καὶ τὸ «Ἀλτσὰκ Ντερὲ» ἔχουν συνδεθεῖ στὴ μνήμη τῶν παλιῶν κατοίκων μὲ τὶς

²²² Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη, Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Κωνσταντίνου Ἰ. Πασχαλέρη, Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη.

σχολικές εκδρομές τους καθώς και με τις εξόδους της Καθαράς Δευτέρας και της Πρωτομαγιάς.

Έκκλησία Δρέβενο - Ο Ίερὸς Ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀναγύρων εἶναι τὸ μοναδικὸ κτίριο τοῦ χωριοῦ Πύλη (Δρέβενο).²²³ Τὸ χωριὸ ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατοίκους του κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅταν ἡ περιοχὴ ἀποτέλεσε πεδίο μάχης. Στὴν περιοχὴ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου γαλλικὲς δυνάμεις. Τὴν παρουσίαν τῶν Γάλλων φανερώνει καὶ τὸ στρατιωτικὸ μνημεῖο πεσόντων ποὺ βρίσκεται στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀναγράφει «LE 148 R.I. - A SES MORTS POUR LA FRANCE 1916 - 1917». Τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης τῶν Ἀγίων, ὁ ναὸς γίνεται ἐπισκέψιμος καὶ τελεῖται Θεία Λειτουργία.

Καστανιά - Ὁρεινὴ ἐκτασὴ στὸ χωριό, ποὺ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ παλιὸ δέντρο καστανιάς ποὺ δέσποζε τοῦ ὑψώματος, στὰ νότια τοῦ χωριοῦ, σὲ ἀπόσταση 300 μέτρων ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Τὸ ὕψωμα τῆς «Καστανιάς» γίνονταν νεανικὸ στέκι κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 καὶ τόπος διασκέδασης τῶν συγχωριανῶν τὴν Πρωτομαγιά καὶ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα, μετὰ τὸ πέταγμα τῶν χαρταετῶν.

Κατσούρι - Τοπωνύμιον ποὺ λεγόταν γιὰ τὴν ἐπάνω γειτονιά τοῦ χωριοῦ. Πιθανότατα προήλθε ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες πρόσφυγες ποὺ κατὰγονταν ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς Κυζίκου γιὰτὶ μετὰ τὸ ἴδιον τοπωνύμιον ὑπῆρχε περιοχὴ στὴν πόλιν τῆς Ἀρτάκης πρὶν τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν.

Κοτζᾶ Ντερὲ (Μεγάλον Ρέμα) - Εἶναι ποτάμι ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Σκρᾶ. Τὰ νερά του γεμίζουν, μαζὶ μετὰ ἄλλους χειμάρρους, τὸ τεχνητὸ φράγμα «Μεταλλείου» κοντὰ στὸ χωριὸ Πηγὴ, γιὰ νὰ καταλήξουν στὰ «Στενὰ τῆς Τσιγγάνας», στὸν Ἀξιὸ ποταμό. Παλιὰ ἐπικρατοῦσε στὴν περιοχὴ ἡ φήμη σχετικὰ μετὰ τὸ «Κοτζᾶ Ντερὲ», ὅτι ἦταν χρυσοφόρον. Κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὸ ποτάμι βρισκόταν στὸ κέντρο τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἀντιμαχόμενων δυνάμεων, γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ κατασκευάσθηκαν σημαντικὲς ὑποδομὲς κατὰ μῆκος του (γεφύρια, σιδηροδρομικὸ δίκτυον, ὀχυρωματικὰ ἔργα, καταυλισμοὶ στρατιωτῶν κ.τ.δ.).

Μετὰ τὴν κατασκευὴ τῆς νέας γέφυρας, τῆς διαδρομῆς Ἀξιουπόλεως - Εἰδομένης (τὴν παλιὰ γέφυρα τὴν ἀνατίναξαν τὸν Ἰανουάριον 1947 οἱ ἀντάρτες) καὶ τὴν ἀσφαλτόστρωση τοῦ δρόμου στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ἡ περιοχὴ τῆς γέφυρας τοῦ Κοτζᾶ Ντερὲ ἐγίνετο ἐπισκέψιμος τόπος ἐκδρομῶν κατὰ τὴν Πρωτομαγιά καὶ τὴν Καθαροδευτέρα.

Ἡ γέφυρα τοῦ Κοτζᾶ Ντερὲ ἀπέχει περίπου 11 χιλιόμετρα ἀπὸ τὰ Πλάγια καὶ 4 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ἀξιούπολιν.

Κρυόβρυση - Πηγὴ καὶ ποτίστρα γιὰ τὰ ζῶα ἔξω ἀπὸ τὰ Πλάγια. Ἀπέχει 700 μ. βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ὑδρεύονταν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ὅσον δὲν ὑπῆρχε οἰκιακὴ ὑδρεὺση καὶ μετέφεραν τὸ νερὸ στὸ χωριὸ μετὰ ὑποζύγια.

Μαλαρέκα - «Ἡ Μαλαρέκα», ἔτσι ἦταν γνωστὴ ἡ τοποθεσίαν τοῦ ρέματος ποὺ βρίσκεται δίπλα στὰ ἑλληνοσλοβενικὰ σύνορα, πρὶν τὸ χωριὸ Χαμηλό. Μετὰ τὸ Χαμηλό, πρὸς τὸ χωριὸ Δογάνης, τὸ ρέμα λεγόταν «Ἀλτσᾶκ Ντερὲ».

²²³ Τὸ χωριὸ Δρέβενο καταστράφηκε κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1940 ἀπὸ τὶς ἐχθροπραξίες τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ οἱ κάτοικοι του μετεγκαταστάθηκαν στὴν Ἀξιούπολιν.

Μαρμάργια - Περιοχή που βρίσκεται βόρεια του χωριού. Στη διαδρομή Πλαγίων - Ειδομένης, στο ύψος του παρεκκλησιού, στο «Σταυροδρόμι», αριστερά στον αγροτικό δρόμο, σε 500 μέτρα βρίσκεται η τοποθεσία «Μαρμάργια» όπου τη δεκαετία του 2020 είχε οριστεί από την Κοινότητα Πλαγίων ως χώρος εναπόθεσης στερεών απορριμμάτων.

Ματζαδέρια - "Ετσι έλεγαν οι χωριανοί την περιοχή των πλατανιών στη βρύση Δογάνη. Τα «Ματζαδέρια» ήταν τόπος υπαίθριας διασκέδασης των χωριανών την Πρωτομαγιά. Μέχρι τη δεκαετία του 1970, στην περιοχή εκείνη πήγαιναν ημερήσιες εκδρομές οι μαθητές των σχολείων Πλαγίων, Φανοῦ, Χαμηλοῦ καὶ Εἰδομένης.

Μαῦρο δέντρο - Είναι περιοχή που απέχει περίπου 2,2 χλμ βόρεια - βορειοανατολικά από το χωριό. Βρίσκεται στο σημείο που η όρεινη διαδρομή Πλαγίων - Εἰδομένης, διασταυρώνεται με το «Άλτσάκ Ντερέ». Ή παλιά εκείνη διαδρομή ξεκινούσε αριστερά από το έκκλησάκι, στη θέση «Σταυροδρόμι» κι έβγαζε κοφτά στην Εἰδομένη.

Στη θέση «Μαῦρο Δέντρο» συνήθιζαν να πηγαίνουν εκδρομή τους μαθητές τῆς περιοχῆς τῆς δεκαετίες του 1950 καὶ του 1960, ὅταν ἀκόμα δὲν εἶχε κατασκευαστεῖ ὁ ἀσφαλτοστρωμένος ἐπαρχιακὸς δρόμος Ἀξιουπόλεως - Εἰδομένης.

Τὸ ρέμα στὴν περιοχή «Μαῦρο Δέντρο» σχημάτιζε φυσικὲς δεξαμενὲς νεροῦ (γκιόλες). Στὶς γκιόλες εἶχε γίνει κι ἓνα δυστύχημα πρὶν τὸ 1950, ὅταν ἓνας νεαρὸς Πλαγιώτης, ὁ Ἀπόστολος Βατασάκης, πού ἔβσκε τὰ ζῶα του στὴν περιοχή, χωρὶς νὰ γνωρίζει κολύμπι, πνίγηκε παίζοντας. Ἀπὸ τὸν σημερινὸ ἀσφαλτοδρόμο καὶ τὴ θέση «Πλατάνια», ἡ περιοχή «Μαῦρο Δέντρο» ἀπέχει λιγότερο ἀπὸ 1.000 μέτρα κατὰ τὴ διαδρομὴ μέσα ἀπὸ τὸ ρέμα πρὸς τὸ χωριὸ Χαμηλό.

Μπαῖρα τοῦ Τσάμπα - Ἡ «μπαῖρα τοῦ Τσάμπα» εἶναι ἡ πρώτη ἀνηφορικὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὴ βρύση Δογάνη πρὸς τὰ Πλάγια. Πῆρε τὴν ὀνομασία ἀπὸ ἓνα κτῆμα με ὀπωροφόρα πού εἶχε στὴν περιοχή ὁ Γιάννης Τσάμπας.

Μπαρκαλή - Οἰκισμὸς βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, στὸν παλιὸ ἀγροτικὸ δρόμο Πλάγια - Χαμηλό. Βρίσκεται κοντὰ στὸ Χαμηλό, κατοικήθηκε ἀπὸ Τούρκους κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ πιθανότητα καταστράφηκε με τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν καὶ τὴν ἀποχώρηση τῶν κατοίκων του. Πλέον ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ ἀπόμειναν μόνο λιγοστὰ εἰρήπια.

Πετράρες - Εἶναι τὰ ἐπιβλητικὰ βραχώδη συμπλέγματα στὴ βόρεια πλαγιά τοῦ ὑψώματος «412». Οἱ «πετράρες» δεσπόζουν τῶν Πλαγίων καὶ βρίσκονται δεξιὰ κι αριστερὰ τοῦ δρόμου στὴ διαδρομὴ Φανὸς - Πλάγια, πρὶν τὴ στροφὴ γιὰ τὴ νότια εἴσοδο τοῦ χωριοῦ, στὸ «κατσούρι». Τὴ δεκαετία τοῦ 1970, ὅταν γίνονταν οἱ ἐργασίες διάνοιξης τοῦ δρόμου Φανοῦ - Πλαγίων με τὴ χρῆση ἐκρηκτικῶν, οἱ χωριανοὶ φοβοῦνταν μήπως κυλίσουν οἱ «πετράρες» στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ.

Πλατανάκι - Περιοχὴ στὴν «Καστανιά», 900 περίπου μέτρα νότια τοῦ χωριοῦ ὅπου ὑπῆρχε πηγὴ κάτω ἀπὸ ἓνα πλατάνι. Ἀπὸ τὸ «Πλατανάκι» ὑδρεύονταν οἱ κάτοικοι τοῦ νότιου τμήματος τοῦ χωριοῦ ὅταν ἀκόμα δὲν εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὰ Πλάγια τὸ δίκτυο ὑδρεύσεως. Στὸ πλατανάκι πηγαιναν ἐκδρομὴ οἱ μαθητὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '60.

Σαράντα Κάμαρες - "Ετσι έλεγαν οι χωριανοί τὰ καταφύγια πού κατασκεύαζαν οἱ Γάλλοι στρατιῶτες τὸν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο γιὰ τὶς μάχες Σκρὰ - Ραβινέ. Ἡ θέση τους προσδιορίζεται στὴν παλιὰ διαδρομὴ Πλάγια - Χαμηλό, σὲ ὕψωμα κοντὰ στὸν παλιὸ οἰκισμὸ Μπαρκαλή. Τὰ καταφύγια, εἶχαν εἴσοδο ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ τοῦ ὄρεινοῦ

όγκου και έξοδο από την άλλη πλευρά κι είχαν τόσες κρύπτες που θα μπορούσε κάποιος να χαθεί. Χρησιμοποιήθηκαν από τους κατοίκους του χωριού σαν καταφύγια κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά τον εμφύλιο διχασμό. Οί παλιοί κάτοικοι του χωριού δεν άφηναν τὰ παιδιά τους νὰ πηγαίνουν στις «Σαράντα κάμαρες» λόγω του κινδύνου τῶν ἄσκαστων βλημάτων που ὑπῆρχαν στὸν ἑῶρο ἀπὸ τοὺς πολέμους.

Σαρή Μεσέ - Εἶναι εὐφορη τοποθεσία ἀνάμεσα στοὺς δασώδεις ὄρεινους ὄγκους τῆς εὐρύτερης περιοχῆς νοτιοδυτικὰ τῶν χωριῶν Φανὸς καὶ πρῶν Δρέβενο. Τὴ διασχίζει γιὰ περίπου 4 χιλιόμετρα ὁ δρόμος Πλαγίων - Αἰγιουπόλεως. Ἡ τοποθεσία «Σαρή Μεσέ», προσδιορίζεται στὸ 6^ο χιλιόμετρο τῆς διαδρομῆς Πλαγίων - Αἰγιουπόλεως καὶ ἐκτείνεται μέχρι τὸ 10^ο χιλιόμετρο, στὴν κορυφὴ τῆς κατηφόρας πρὶν τὸ ποτάμι «Κοτζὰ Ντερé».

Σέλι - Ἦταν περιοχή στὸν κάμπο, στὴν ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ἡ περιοχή πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ «Σέλι» δηλαδὴ τὴ βάρκα κι ἀργότερα ἀπὸ τὴν πλωτὴ μεταλλικὴ κατασκευὴ πού ἦταν ἐγκατεστημένη στὴν ὄχθη ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ περάσει κανεὶς μαζί μὲ τὸ ὑποζύγιο καὶ τὸ κάρου του στὴν ἀπέναντι ὄχθη, πρὸς τὸν κάμπο τοῦ χωριοῦ Εὐζώνοι. Τὸ «Σέλι» βρισκόταν λίγο μετὰ τὸ χωριὸ Δογάνης, πρὸς τὴν Εἰδομένη, στὸ σημεῖο πού ξεκινοῦν οἱ προστατευτικοὶ πρόβολοι τῆς ὄχθης τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ.

Σκοτωμένοι - Βραχῶδης περιοχὴ, περίπου 500 μ. βόρεια - βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, στὴν παλιὰ ὄρεινὴ διαδρομὴ Πλαγίων - Χαμηλοῦ. Στὴν περιοχὴ τῶν «σκοτωμένων» εὗρισκαν ἄμεσο καταφύγιο οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ σὲ περίπτωσι κινδύνου, στὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς. Τὸ τοπωνύμιο πιθανότατα προήλθε ἀπὸ τὸν θάνατο χωριανῶν πού μεταπολεμικὰ μάζευαν μέταλλα, τὸ ἀτύχημα ἔγινε ὅταν ἀνακάλυψαν καὶ περιεργάζονταν ἄσκαστες ὀβίδες, ἀπομεινάρια τῶν πολέμων.

Κάτω ἀπὸ τοὺς μεγάλους βράχους τῆς τοποθεσίας, τὶς ἐποχὲς τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στὸ χωριό, μέχρι καὶ μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ὑπῆρχε πηγὴ νεροῦ ἀπ' ὅπου οἱ κάτοικοι ὑδρεύονταν.

Στάση τρένου «Δογάνη» - Παλιὰ στάση τρένου στὴ σιδηροδρομικὴ διαδρομὴ Εἰδομένης - Θεσσαλονίκης. Δίπλα στὴ στάση εἶναι κατασκευασμένα ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ καὶ δύο πολυβολεῖα στὴ γέφυρα τοῦ ρέματος τοῦ Χαμηλοῦ. Ἡ στάση βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 3.200 μ βορειοανατολικά ἀπὸ τὰ Πλάγια. Τὴν ἐποχὴ τῶν χωματόδρομων, οἱ χωριανοὶ κατέβαζαν τοὺς μουσαφίρηδες στὴ στάση, με γαϊδουράκια κι ἀργότερα μὲ τρακτέρ ἢ μὲ τὸ ταξί τοῦ Παλάδη. Ἐκεῖ ἔκανε στάση ἡ Ὀτομοτρίς, γιὰ τὸ Πολύκαστρο καὶ τὴ Σαλονίκη. Ἄλλοι συγχωριανοὶ πού ἐπέστρεφαν μὲ τὸ τρένο, ἀνηφόριζαν στὰ Πλάγια πεζοπορώντας. Ἄν ἦταν νὰ ταξιδέψει κάποιος μὲ τὸ Σεμπλόν, ἐκεῖνο ἔκανε στάση μόνο στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Εἰδομένης.

Σταυροδρόμι - Στὸν ἀσφαλτόδρομο ἀπὸ Πλάγια πρὸς Δογάνη, τὸ σταυροδρόμι εἶναι στὸ ὕψος του παρεκκλησιοῦ, πρὶν τὴ στροφὴ γιὰ τὴν κατηφόρα τοῦ «Γσάμπα». Στὸ «Σταυροδρόμι» διακλαδώνεται ὁ ἀσφαλτόδρομος Πλαγίων - Εἰδομένης μὲ τὸν χωματόδρομο πού ὀδηγεῖ στὰ «Μαρμάργια» καὶ στὸ «Ἀλτσὰκ Ντερé». Τὸ «Σταυροδρόμι» ἀπέχει περίπου 2 χιλιόμετρα βόρεια - βορειοανατολικά τοῦ χωριοῦ.

Στενὰ τῆς Τσιγγάνας - Νοτιοδυτικὰ τῶν Πλαγίων (3 χιλιόμετρα στὴν εὐθεῖα ἀπὸ τὸ κοντινότερο σημεῖο τῶν στενῶν ἀπὸ τὸ χωριό) εἶναι ἡ περιοχὴ πού διαρρέει ὁ Ἀξιὸς ποταμὸς ἀνάμεσα ἀπὸ βουνά.

Τὰ στενά βρίσκονται μετά τὸ χωριὸ Δογάνης, στὸ ὕψος τῆς νέας σιδηροδρομικῆς γέφυρας τοῦ Ἀξιού, καὶ ἐπεκτείνονται πρὸς τὴν Ἀξιούπολη, σὲ ἀπόσταση περίπου 6 χιλιομέτρων, μέχρι τὶς ἐκβολές τοῦ Μεγάλου Ρέματος (Κοτζῆ Ντερὲ) στὸν ποταμὸ Ἀξιό. Τὰ στενά τῆς Τσιγγάνας διασχίζει ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ στὴν παλιὰ διαδρομὴ Θεσσαλονίκης - Εἰδομένης. Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Ἐμπρός»,²²⁴ σχετικὸ μὲ τὶς Γαλλο-γερμανικὲς μάχες στὴν περιοχὴ, τὰ στενά ἀναφέρονται μὲ τὸ τοπωνύμιο «Τσεγγενέ Μπαίρι». Σὲ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Μαχητής»,²²⁵ τὰ στενά ἀναφέρονται καὶ μὲ τὸ τοπωνύμιο «Τσιγγενέ Δερβέν».

Τῆς Λιμπὸς τὸ ἀμπέλι - Εἶναι ἡ τοποθεσία πού βρίσκονται τὰ νεκροταφεῖα, στὴν κάτω γειτονιά, στὴν ἔξοδο τοῦ χωριοῦ πρὸς τὸ χωριὸ Εἰδομένη. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀμπέλι τῆς «Λιμπὸς», τῆς Ὀλυμπίας Ἀρναουτίδου, πού τὸ παραχώρησε στὸ χωριὸ γιὰ νὰ γίνουν τὰ μνήματα, «τὸ Λιμποχώρι» ὅπως λέγαν οἱ παλιοί. Στὶς ἀρχές τοῦ 1970, μὲ προσωπικὴ ἐργασία τῶν κατοίκων, τὰ μνήματα διαμορφώθηκαν καὶ περιφράχτηκαν. Τῇ δεκαετίᾳ τοῦ 2010, οἱ κληρονόμοι τῆς «Λιμπὸς» δώρισαν στὴν Κοινότητα καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἀμπέλι τους κι ἔγινε ἐπέκταση τῶν μνημάτων.

ῴψωμα «412» - Εἶναι τὸ ὕψωμα πού δεσπόζει τοῦ χωριοῦ. Τὸ χωριὸ εἶναι χτισμένο στὴν πλαγιά τοῦ ὕψωματος πού ἔχει ὑψόμετρο 412 μέτρα. Στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, διαμορφώθηκαν τὰ βραχῶδη συμπλέγματα τοῦ ὕψωματος καὶ διανοίχθηκε ὁ νέος δρόμος πρὸς τὸ χωριὸ Φανὸς καὶ τὴν Ἀξιούπολη. Οἱ ἐκρήξεις γιὰ τὴν ἰσοπέδωση τῶν βράχων καὶ ἡ ἀνησυχία μήπως κυλήσουν τὰ βράχια στὸ χωριό, ἦταν τὸ σπουδαιότερο τοπικὸ ἐπίκαιρο τῆς ἐποχῆς. Στὴν κορυφὴ τοῦ ὕψωματος κατασκευάστηκε μετὰ τὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, στρατιωτικὸ παρατηρητήριο δίπλα ἀκριβῶς στὸ ἀγίασμα τοῦ Προφήτη Ἡλία. Μεταπολεμικὰ εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὴ θέση ἐκείνη στρατιωτικὸ φυλάκιο. Τῇ μέρᾳ τῆς μνήμης τοῦ Προφήτη οἱ συγχωριανοὶ ἀνέβαιναν στὸ «412», στὸ ἀγίασμα, γιὰ τὴ δοξολογία καὶ τὶς ἀποδόσεις τιμῶν ἀπὸ τὸν στρατό. Τὴν πρωτοχρονιά οἱ συγχωριανοὶ ἐπισκέπτονταν τοὺς στρατιῶτες τοῦ φυλακίου γιὰ νὰ τοὺς προσφέρουν συμβολικὰ δῶρα.

ῴψωμα «Ραβινέ» - ῴψωμα πού ἀπέχει 1.000 μέτρα δυτικὰ - βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ Χαμηλό. Τὸ «Ραβινέ» ἀπέχει ἀπὸ τὰ Πλάγια, σὲ εὐθεία γραμμὴ, περίπου 3.800 μέτρα, βόρεια - βορειοδυτικὰ. Τὸ ὕψωμα ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ τὴ φονικὴ μάχη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων τὴν 1^η Μαΐου 1917. Κατελήφθη ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ παρὰ τὶς μεγάλες ἀπώλειες σὲ ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες. Ἀπὸ τὶς πλαγιές τοῦ ὕψωματος, τὰ δύσκολα χρόνια τῆς κατοχῆς, οἱ χωρικοὶ μάζευαν καὶ πουλοῦσαν μέταλλα πού ὑπῆρχαν σὲ ἀφθονία ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς μάχης τοῦ Ραβινέ.

ῴψωμα «Σεμὲν ντὲ φέρ» - Ἀπέχει 4 χιλιόμετρα ὀδικῶς ἀπὸ τὰ Πλάγια, (3,5 χιλ. στὴν εὐθεία) στὴ διαδρομὴ Πλαγιῶν - Εἰδομένης. Τὸ ὕψωμα διακρίνεται δυτικὰ τοῦ δρόμου, πρὶν τὴ διακλάδωση μὲ τὸν νέο δρόμο πού ὁδηγεῖ στὴν Ἑθνικὴ Ὀδὸ καὶ δεσπόζει τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Εἰδομένης - Θεσσαλονίκης. Οἱ παλιοὶ εἶχαν δώσει στὸ ὕψωμα τὸ τοπωνύμιο «Γρύπα».

²²⁴ Ἐφημερίδα «Ἐμπρός» τῆς 9^{ης} Μαρτίου 1916.

²²⁵ Ἐφημερίδα «Μαχητής» (Κιλκίς) τῆς 14^{ης} Μαρτίου 2018.

Στους στρατιωτικούς χάρτες σημειώνεται ως ύψωμα «Δογάνης». Το ύψωμα πήρε τή γαλλική ονομασία το 1917 και έμεινε στην ιστορία από την σφοδρή μάχη μεταξύ ελληνικού και βουλγαρικού στρατού και την κατάληψή του στις 22 Ἀπριλίου 1917 από τὸν ἑλληνικὸ στρατό, μετὰ ἀπὸ πολλὲς βουλγαρικὲς ἀντεπιθέσεις.²²⁶

Τὸ κοινοτικὸ γραφεῖο καὶ τὸ ἥρώο πεσόντων τῶν Πλαγίων τὸ 2021.
Ἀρχεῖο κ. Γεωργίας Κ. Πασχαλέρη.

²²⁶ Πληροφορίες γιὰ τὴ μάχη τοῦ Σεμὲν ντέ φέρ θὰ βρεῖτε στὸ παρὸν βιβλίο στὴν ἐνότητα: «Ἡ μάχη τοῦ Ραβινὲ (1^η Μαΐου 1917) καὶ τοῦ Σεμὲν ντέ φέρ (22^η Ἀπριλίου 1917)» στὴ σελ. 152.

ΟΙ ΠΛΑΓΙΩΤΕΣ

Πίνακας τών προσφύγων που ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινὰν τὸ 1924²²⁷

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΣΦΥΓΑ	ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ
Ἀλεξόγλου ἢ Ἡλιάδου Δόμνα σύζ. Σάββα γέν. Δουλιερόγλου	Πέρματα Ἰκονίου
Ἀλμπάντης ἢ Ναλμπάντης τοῦ Κωνσταντίνου	Μπογάζιοι Δέρκων
Ἀναστασιάδης Ἀντώνιος τοῦ Σάββα	Νεοκαισάρεια Νεοκαισάρειας
Ἀνδικάκης Χαράλαμπος τοῦ Χρήστου	Μπογάζιοι Δέρκων
Ἀνέστενα Ἀναστασία γέν. Ἀθανασίου Τσορπόγλου	Μπογάζιοι Δέρκων
Ἀνθάκης Ἀνέστης τοῦ Ἀθανασίου	Ἀρναούτκιοι Δέρκων
Ἀντωνίου ἢ Θεοδοσιάδου Σουλτάνα τοῦ Χρήστου	Ἐλβασάνιο Μετρῶν
Ἀρβανίτη ἢ Ψωμᾶ Βασιλική σύζ. Δημητρίου γέν. Παγώνη	Κάτω Νεοχώριο Βιζύης
Ἀρβανίτης Σταῦρος τοῦ Πέτρου	Μπογάζιοι Δέρκων
Ἀργυράκης Ἰωάννης τοῦ Γεωργίου	Ἀρτάκη Κυζίκου
Ἀρναουτίδης Σεραφεῖμ τοῦ Κωνσταντίνου	Σαράντα Ἐκκλησιές Ἀν. Θράκης
Ἀρσένη ἢ Παππαδιὰ Φωτεινὴ γέν. Ἀθανασίου Κουντουρατζῆ	Ἐξάστερο Σηλυβρίας
Βαξεβανάκης ἢ Βαξεβάνης Ἰωάννης τοῦ Θωμᾶ	Μπογάζιοι Δέρκων
Βαξεβάνη Ἀνθὴ σύζ. Ἰωάννη γέν. Φερτάκη	Μπογάζιοι Δέρκων
Βατασάκη Ἀναστασία σύζ. Γεωργίου γέν. Ἰ. Σερίμη	Μπογάζιοι Δέρκων
Βατασάκης Γεώργιος τοῦ Ἀναστασίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Βαφειάδης Βασίλειος τοῦ Ἀθανασίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Βαφειάδης Παρασκευᾶς τοῦ Δημητρίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Βαφειάδης Σωτήριος τοῦ Ἀποστόλου	Μπογάζιοι Δέρκων
Βεζαρυτάσογλου ἢ Βεζαρτζόγλου Δημήτριος τοῦ Παντελῆ	Πέρματα Ἰκονίου
Βεράνης Νικόλαος τοῦ Σωτηρίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Βορεκτῆς ἢ Πριστάκης Κωνσταντίνος τοῦ Σταματίου	Καλφᾶς Δέρκων
Βουτσάκης Βασίλειος τοῦ Ἀθανασίου	Ἀρναούτκιοι Δέρκων
Βουτσάκης ἢ Βουτσόπουλος Παντέλης τοῦ Χρήστου	Μπογάζιοι Δέρκων
Βουτσάκης ἢ Βούτσος Ἀθανάσιος τοῦ Στεφάνου	Ἀρναούτκιοι Δέρκων
Βουτσὴ Μαρία σύζ. Ἰωάννη γέν. Δημ. Ζωλότα	Ἀρτάκη Κυζίκου
Βουτσῆς Ἰωάννης τοῦ Ἀντωνίου	Ἀρτάκη Κυζίκου
Γαζάνη Οὐρανία σύζ. Ἰωακεῖμ γέν. Π. Παρτάλη	Τσαντὸ Ραιδεστοῦ
Γαφάρης Ἡλίας τοῦ Ἰωακεῖμ	Τσαντὸ Ραιδεστοῦ
Γελαδάρης Παναγιώτης τοῦ Ἀθανασίου	Βυτιάστη Θεσσαλίας
Γεωργιάδου Ἐλισάβετ τοῦ Σπυρίδωνος	Τσαμούρ Θεοδοσιουπόλεως
Γιαννουλάκης ἢ Λαμπρινὸς Θεόκλητος τοῦ Λάμπρου	Μπογάζιοι Δέρκων
Γιαννουλάκης Χρήστος τοῦ Θεοκλείτου	Μπογάζιοι Δέρκων
Γιουρούκενα Δόμνα σύζ. Ἀναστασίου γέν. Μπουγαρζῆ	Μπογάζιοι Δέρκων
Γκέροβας Ἀναστάσιος τοῦ Νικολάου	Μπογάζιοι Δέρκων
Γκινκούδης ἢ Νικουδῆς Συμεὼν τοῦ Νικολάου	Μεσαπολὶς Προύσας

²²⁷ Στὸν πίνακα συμπεριλαμβάνονται τὰ στοιχεῖα ὅσων προσφύγων ἐγκαταστάθηκαν τὸ 1924 στὸ Καρασινὰν καὶ περιλαμβάνονται στὶς καταστάσεις τοῦ ἐντύπου «Ὀνομαστικὸν εὐρετήριον ἀγροτῶν προσφύγων» τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, Ἀθήνα, 1928. Δὲν περιλαμβάνεται τὸ σύνολο τῶν κατοίκων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ ἀλλὰ μόνο οἱ ἀγρότες δικαιοῦχοι ἀποζημιώσεων, ἀνάμεσά τους ἀρχηγοὶ οἰκογενειῶν ἢ χῆρες γυναῖκες, κάποιοι σύζυγοι καὶ λιγοστοὶ κληρονόμοι τους.

Γκιούρνταλη Άγγελικη σύζ. Καλούδη γέν. Ταμαράκη	Άρναούτκιοι Δέρκων
Γκιούρνταλης ή Γκιουρντάλης Καλούδης του Ίωάννη	Άρναούτκιοι Δέρκων
Γκούμας Γεώργιος του Χρήστου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γκούμας ή Γκουμάκης Γεώργιος του Παντελή	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γκούμας ή Καραμιχαήλ Ίωάννης του Χρήστου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γκούμας ή Καραμιχαήλ Χρήστος του Άντωνιου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Γουλόρη Συρματένια σύζ. Γεωργίου γέν. Άθ. Ίτζε	Άρτάκη Κυζίκου
Γουλόρης Γεώργιος του Παναγιώτη	Ναϊπκιοι Ραιδεστού
Γραίτσας Θωμάς του Νικολάου	Άρτάκη Κυζίκου
Γρηγοριάδη Σμαράγδα σύζ. Νικολάου γέν. Πολιτούδη	Μεσαίπολις Προύσας
Γρηγοριάδης Νικόλαος του Γρηγορίου	Μεσαίπολις Προύσας
Δελάκης Άθανάσιος του Τριαντάφυλλου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Δεληπαναγιώτου Άντώνιος του Παναγιώτη	Άρναούτκιοι Δέρκων
Δεληπαναγιώτου Τριανταφυλλιά σύζ. Άντωνίου γέν. Πάγκα	Πύργος Δέρκων
Δερλαμπάκη Γαρυφαλιά σύζ. Ίωάννη γέν. Σλούσιου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Δερλαμπάκης ή Δεληλαμπάκης Ίωάννης του Γεωργίου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Διαμαντακάκης Παναγιώτης του Τριαντάφυλλου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Έκατοδράμης Ίωάννης του Άθανασίου	Άρτάκη Κυζίκου
Έκμετζόγλου Αρχοντού σύζ. Γεωργίου γέν. Νικάκη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Έκμετζόγλου Γεώργιος του Κωνσταντίνου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Έλέζογλου ή Ήλιάδης Σάββας του Κυριάκου	Ούσακ Φιλαδέλφειας
Ζωγράφος Κωνσταντίνος του Ζωγράφου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Θεοχαρίδης Παναγιώτης του Γεωργίου	Βασιλικός Ανατολικής Ρωμυλίας
Ίωαννίδης Άριστέιδης του Ίωάννη	Τσαντνί Ραιδεστού
Ίωαννίδης Θεόδωρος του Ίωσήφ	Έξαστερο Σηλυβρίας
Ίωαννίδου Χαρίκλεια του Αν.	Αγχιάλος Ανατολικής Ρωμυλίας
Ίωάννου Άδām του Ίωάννη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Ίωάννου Γεώργιος του Άδām	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καγιά Μαρία σύζ. Νικολάου γέν. Τσακίρογλου	Δάνξαρ Νικομηδείας
Καγιάς ή Κεγιάς Νικόλαος του Καγ.	Δάνξαρ Νικομηδείας
Καζάκης Δημήτριος του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Κακάκη ή Κακίτσα Σουλτάνα του Παντελή	Μπογάτζιοι Δέρκων
Κακάκης ή Κιρκάκης Άναστάσιος του Ίωάννη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραγιαννίδης Γεώργιος του Ίωάννη	Μακροχώρι Δέρκων
Καραγιαννίδου Πασχαλιώ σύζ. Γεωργίου γέν. Τσίγκου	Έξαστερο Σηλυβρίας
Καραγκόζη ή Σιδερά σύζ. Κυριάκου γέν. Κarioλάκη	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραμανλή Σοφία σύζ. Άναστασίου γέν. Άράπογλου	Δάνξαρ Νικομηδείας
Καραμανλής Άναστάσιος του Αύξεντιού	Καγιάμπαση Ίκονίου
Καράνταγλης Άθανάσιος του Νικολάου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Καράνταγλης ή Μαυροβουνιώτης Χρήστος του Άθανασίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καράνταγλης Νικόλαος του Άθανασίου	Άγιασματάκι Δέρκων
Καραντινεγλής Γρηγόριος του Δημητρίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραντινεγλής ή Τσακίριδης Φίλιππος του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καραογλάνη Κυριακή σύζ. Βασιλείου γέν. Φουντούλη	Άρτάκη Κυζίκου
Καραογλάνη Χαϊδεμένη σύζ. Κωνσταντίνου γέν. Λόντου	Άρτάκη Κυζίκου
Καραογλάνης ή Καρασλάνης Βασίλειος του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Καραογλάνης Παντελής του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Καρασλάνη Κατίνα σύζ. Παντελή γέν. Πολιτούδη	Μεσαίπολις Προύσας
Καρβουνάς Παναγιώτης του Άντωνίου	Άρτάκη Κυζίκου
Καργιολάκης Δημήτριος του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καργιολάκης Κρυστάλης του Νικολάου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καρνέτατζης Νικόλαος του Δημητρίου	Μπογάτζιοι Δέρκων
Καρύδης Κωνσταντίνος του Κ.	Άρτάκη Κυζίκου

Κασακίδης Θεόδωρος τοῦ Δημητρίου	Τσινίτζ Τυφλίδος
Κεχαγιάς Μιχαήλ τοῦ Παναγιώτη	Κωνσταντινούπολη
Κόζας Γεώργιος τοῦ Σταύρου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Κορφίτης Παναγιώτης τοῦ Μιχαήλ	Ἀρτάκη Κυζίκου
Κουνουπάκης Γεώργιος τοῦ Φιλίππου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Κουνουπάκης Νικόλαος τοῦ Φιλίππου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Κουρτάκης Χαράλαμπος τοῦ Σωτηρίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Κουρφαλῆς Γεώργιος τοῦ Νικολάου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Κουρφαλῆς Νικόλαος τοῦ Γεωργίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Κουτούδη Αἰκατερίνη σύζ. Νικολάου γέν. Ζερβουδάκη	Μεσαίπολις Προύσας
Κουτούδης Νικόλαος τοῦ Ἀλεξίου	Μεσαίπολις Προύσας
Κρουονέρκης ἡ Κρουονέρης Ἀριστείδης τοῦ Δημητρίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Λαμπαδάρης Ἰωάννης τοῦ Ἐμμανουήλ	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Λαμπαδάριος ἡ Λαμπαδαρίου Ἀλέξανδρος τοῦ Ἐμμανουήλ	Ἀρτάκη Κυζίκου
Λαμπαδαρίου Φωτεινὴ σύζ. Ἀλεξάνδρου γέν. Βουζᾶ	Ἀρτάκη Κυζίκου
Λαμπὴ ἡ Πουτεκάκη Ἐλένη σύζ. Κων/νου γέν. Ναλμπάντη	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Λαριχατίδης Στέφανος τοῦ Φωτίου	Ματζαρά Χαλδείας
Λιαππούδης Εὐάγγελος τοῦ Ἰωάννη	Μεσαίπολις Προύσας
Λίτρογλου Ἀναστάσιος τοῦ Ἐμμανουήλ	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Λίτρογλου Φρόσω σύζ. Ἀναστασίου γέν. Πράγκαλου	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Μαμτζαδέρης Ἀπόστολος τοῦ Γεωργίου	Ἀρτάκη Κυζίκου
Μαυρόπουλος Δημήτριος τοῦ Σπυριδῶνα	Κάτω Νεοχωράκιο Χαλκηδόνας
Μαυρουδῆς Ἀντώνιος τοῦ Ἀναστασίου	Μεσαίπολις Προύσας
Μιτκάκος ἡ Μιτκέρης Ἰωάννης τοῦ Δημητρίου	Ἀρτάκη Κυζίκου
Μοσχάκης Ἀθανάσιος τοῦ Μόσχου	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Μουζάκης Ἀθανάσιος τοῦ Νικολάου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μουζάκης Ἀπόστολος τοῦ Νικολάου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μουκατατζάκη Παρασκευὴ σύζ. Λεόντιου γέν. Μίντογλου	Ἀγιασματάκι Δέρκων
Μουκατατζάκης Λεόντιος τοῦ Ἀποστόλου	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Μουτσάκης Ζαφείριος τοῦ Χρήστου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μουτσάκης ἡ Μουτσόπουλος Σωτήριος τοῦ Χρήστου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μουτσάκης Κωνσταντῖνος τοῦ Τριαντάφυλου	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Μπαρτζάκη Παρασκευὴ σύζ. Δημητρίου γέν. Στράντζαλη	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μπαρτζάκης Θεόδωρος τοῦ Δημητρίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μπάρτζενα Μαγδαληνὴ γέν. Τιτώνη	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μπογιατζάκης Ἐμμανουήλ τοῦ Δημητρίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μποτοσάκη Εὐδοξία σύζ. Χρήστου γέν. Παρ. Παναγιώτου	Δελλιῶνες Συλυβρίας
Μποτοσάκης Χρήστος τοῦ Χαράλαμπου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Μπούρας Νικόλαος τοῦ Δημητρίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Ναλμπάντης Νικόλαος τοῦ Κωνσταντίνου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Νάτσκος Ἀθανάσιος τοῦ Στεφάνου	Καλφᾶς Δέρκων
Νικολαΐδης Ἀντώνιος τοῦ Παναγιώτη	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Νικολαΐδου Κατίνα σύζ. Ἰωάννη γέν. Γκιοβδελῆ	Ἀρτάκη Κυζίκου
Ντοκμετζῆς Γεώργιος τοῦ Ἀδάμ	Ἄγ. Γεώργιος Δέρκων
Ὁκτάρης Στυλιανὸς τοῦ Δημητρίου	Μεσαίπολις Προύσας
Παλαλάκης ἡ Παραλάκης Βασίλειος τοῦ Νικολάου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Παλαμπουγιούκη Ἐλένη σύζ. Στυλιανοῦ γέν. Γ. Τριμπατζῆ	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Παλαμπουγιούκης Νικόλαος τοῦ Ἀναστασίου	Μπογάζκιοϊ Δέρκων
Πάντας Ἀθανάσιος τοῦ Σπύρου	Μέγα Ζαλούφιον Διδυμοτείχου
Παντελέρης Εὐστράτιος τοῦ Εὐαγγέλου	Ἀρτάκη Κυζίκου
Παπαδημητρίου Θωμᾶ σύζ. Βαλάση γέν. Καφάρη	Τσαντῶ Ραιδεστοῦ
Παπαδόπουλος Ἰωάννης τοῦ Ἐμμανουήλ	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων
Παπαδόπουλος Μόρφης τοῦ Ἐμμανουήλ	Ἀρναούτκιοϊ Δέρκων

Παπαναστασίου ή Κουβρακίδης Παναγιώτης του Άναστασίου	Κοντού Ζερφυρή Τραπεζούντας
Παραλικάκης Άθανάσιος του Άναστασίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Παρελικάκης Άνδρέας του Άθανασίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Παρλαπάνης Γεώργιος του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Πασασιφλικιώτης ή Γωνιάτης Κυριάκος του Γαβριήλ	Άρτάκη Κυζίκου
Πασασιφλικιώτης Χαρίτος του Μιχαήλ	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλέρη Σουλτάνα σύζ. Τηλέμαχου γέν. Φωταρίδη	Μεσαίπολις Προύσας
Πασχαλέρης Άθανάσιος του Πασχάλη	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλέρης Γεώργιος του Άθανασίου	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλέρης Τηλέμαχος του Άθανασίου	Άρτάκη Κυζίκου
Πασχαλίδου Κατίνα του Γεωργίου	Έλβασάνιο Μετρών
Πασατζάκης ή Πατατζής Χρήστος του Άθανασίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Πεσεντζάκης Ιωάννης του Άντωνίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Πιλίτση ή Πολίτη Κυριακή σύζ. Ιωάννη γέν. Τραγαράκη	Μπογαζικιοί Δέρκων
Πιλίτσης ή Πολίτης Ιωάννης του Δημητρίου	Πύργος Δέρκων
Πιρπουτσούκη Έλενη σύζ. Θεοδώρου γέν. Μίντογλου	Άγιασματάκι Δέρκων
Πιρπουτσούκης Άθανάσιος του Θεοδώρου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Πιρπουτσούκης Θεόδωρος του Άθανασίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Πλατή Κατίνα σύζ. Στυλιανού γέν. Γκιοβδελή	Άρτάκη Κυζίκου
Πλατής Στυλιανός του Δημητρίου	Πύργος Δέρκων
Πολιτουδή Άμαλία σύζ. Αλεξάνδρου γέν. Σαββούδη	Μεσαίπολις Προύσας
Πολιτουδή ή Τσαμουδή Κυριακή σύζ. Ιωάννη γέν. Σαρρή	Μεσαίπολις Προύσας
Πολιτουδής Αλεξάνδρος του Παναγιώτη	Μεσαίπολις Προύσας
Πολιτουδής ή Τσαμουδής Ιωάννης του Άθανασίου	Μεσαίπολις Προύσας
Ποτοζάκης Δημήτριος του Χαλαλάμπους	Μπογαζικιοί Δέρκων
Πουλίδης ή Πουλτογλίδης Ευστάθιος του Σπυριδωνα	Χατζήκιοι Πόντου
Πουπάκης Νικόλαος του Χριστόδουλου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Ρεϊζάκης Άγγελής του Γεωργίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Ρέπος Άγγελής του Παντελή	Άγ. Γεώργιος Δέρκων
Σαββούδη Εύγενία σύζ. Ιωάννη γέν. Λαδά	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδη Κατίνα γέν. Χατζηανδρέου	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδη Μερόπη γέν. Καφετζή	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδης Ιωάννης του Φωτίου	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδης Φώτιος του Σάββα	Μεσαίπολις Προύσας
Σαββούδης Χρυσός του Σάββα	Μεσαίπολις Προύσας
Σακαλάκης Σοφοκλής του Θωμά	Μπογαζικιοί Δέρκων
Σαραφάκης Βασίλειος του Σαράφη	Άρναούτκιοι Δέρκων
Σαρρή Γενοβέφα του Βασιλείου	Μεσαίπολις Προύσας
Σαρρής Παναγιώτης του Βασιλείου	Μεσαίπολις Προύσας
Σβάνος Αλεξάνδρος του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Σβάνος Κωνσταντίνος του Αλεξάνδρου	Άρτάκη Κυζίκου
Σβάνου Χαρίκλεια του Κωνσταντίνου	Άρτάκη Κυζίκου
Σιδεράς ή Κυραγκάζης Κυριάκος του Σερκής	Τυρολόη Τυρολόης
Σινδάκης Κωνσταντίνος του Λαζάρου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Σισκάκης Χρήστος του Κωνσταντίνου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Σμυρλίδης Στέφανος του Δημητρίου	Νύμφες Δέρκων
Σουλτανίδης Σοφρώνιος του Βασιλείου	Χουδι Νίκαιας (Μπουρχανιέ)
Σταμούλη Κωνσταντινιά σύζ. Γεωργίου γέν. Τσκαναή	Μπογαζικιοί Δέρκων
Σταμούλης Γεώργιος του Θεοδώρου	Μέγα Ρέμα Κωνσταντινούπολης
Στογιάν ή Κεχαγιά Βασιλική σύζ. Άν. γέν. Θεοχάρη	Μαρμαράς Προικονήσσου
Στογιάν Κεχαγιάς Άναγνώστης του Δημητρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Στράντζαλης Μιχαήλ του Σωτηρίου	Μπογαζικιοί Δέρκων
Ταρσάκη Άναστασία σύζ. Θωμά γέν. Κασσέρη	Άρναούτκιοι Δέρκων

Ταρσάκης Θωμάς του Ίωάννη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τασανάκη Σμαράγδα σύζ. Κοσμά γέν. Αναστ. Τασανάκη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τασανάκης Κοσμάς του Χρήστου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τζαμπετζή Ζωή σύζ. Γεωργίου γέν. Αποστολίδου	Μακροχώριον Δέρκων
Τζαμπετζής Γεώργιος του Δημητρίου	Επιβάτες Σηλυβρίας
Τζώτσena Κυριακή χήρα Κωνσταντίνου του Χαράλαμπου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τουλκέρογλου ή Τουλκερίδης Ιορδάνης του Θεοδώρου	Πέρματα Ίκονιου (Ακσεχέρ)
Τουλκέρογλου Κατίνα του Θεοδώρου	Πέρματα Ίκονιου
Τραγαράκη Αναστασία σύζ. Γεωργ. γέν. Νταλούπη ή Άγελάρη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τρουγουνάκης ή Τουρκουνάκης Βασίλειος του Δημητρίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσαγκαράς Δημήτριος του Σωτηρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Τσαμούρης Χρήστος του Ζαφείρη	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσάμπας Κωνσταντίνος του Ίωάννη	Άρτάκη Κυζίκου
Τσανάκας Κυριάκος του Νικολάου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσαταλμπάσoγλου Αικατερίνη σύζ. Νικολ. γέν. Όκτζέλογλου	Καρβάλη Ίκονιου (Κέλβερι)
Τσαταλμπάσoγλου Νικόλαος του Προδρόμου	Καρβάλη Ίκονιου
Τσίμπας Γεώργιος του Χρήστου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Τσιφτάκης ή Τσεφτάκης Δημήτριος του Χρήστου	Άρναούτκιοι Δέρκων
Τσολπάκη Γιαννούλα σύζ. Χρήστου γέν. Άμπατζή	Έξαστερο Σηλυβρίας
Τσολπάκης Χρήστος του Δημητρίου	Μπογάζιοι Δέρκων
Τσαχάκης Νικόλαος του Ίωάννη	Μπογάζιοι Δέρκων
Φωταρίδης Αναστάσιος του Λάμπρου	Μεσαίπολις Προύσας
Φωτεινός ή Νούρογλου Ίωάννης του Κωνσταντίνου	Καρβάλη Ίκονιου
Χαλβατζής Σωκράτης του Γεωργίου	Άρτάκη Κυζίκου
Χανούμογλου Άργυρη σύζ. Σωτηρίου γέν. Σβάνου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζηανδρέου Μαρία του Κωνσταντίνου	Μεσαίπολις Προύσας
Χατζηλαζάρου Δημήτριος του Νικολάου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζηλαζάρου Κυριακούλα σύζ. Δημητρίου γέν. Λόντου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζησταυρίδης Γεώργιος του Σταύρου	Πάνορμος Κυζίκου
Χατζησταυρίδου Δόμνα σύζ. Γεωργίου γέν. Έμμ. Λαμπαδαρίου	Άρτάκη Κυζίκου
Χατζόγλου Όλυμπία σύζ. Κρυστάλη γέν. Γκούμα	Μπογάζιοι Δέρκων
Χατζόπουλος Παναγιώτης του Νικολάου	Κάτω Νεοχώριο Χαλκηδόνος
Χιρκελετζή Θεοπούλα χήρα Άχιλλέα γέν. Σαραφάκη	Άρναούτκιοι Δέρκων
Χιρκελετζής Αναστάσιος του Αχιλλέα	Τσιφλίκιοι Δέρκων
Χρήστου Καλλιόπη	Έξαστερο Σηλυβρίας

Κοινωνικές συνθήκες και ζωή των Πλαγιωτών²²⁸

Σύμφωνα με τὰ «Τεκμήρια ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἔρευνας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας» σχετικά με τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωριοῦ Πλάγια Παιονίας:

Γενικά γιὰ τοὺς κατοικοὺς τοῦ χωριοῦ - Τὸ παλαιότερο τοπωνύμιο τοῦ χωριοῦ ἦταν Καρασινάν. Πρὸ τοῦ 1922 στὸ χωριὸ κατοικοῦσαν Τοῦρκοι.

Οἱ σημερινοὶ τοῦ ἀτόικοι εἶναι πρόσφυγες Θρακιῶτες καὶ Μικρασιάτες. Σὺν Χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ (Ἁγία Παρασκευή) χρησιμοποιήθηκε τὸ παλιὸ τουρκικὸ τζαμί μετὰ ἀπὸ ὀρισμένες μετατροπές.

Γιὰ πρώτη φορὰ λειτούργησε σχολεῖο τὸ 1923 μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν προσφύγων.

Οἱ κυριότερες ἀσχολίες τῶν κατοίκων γύρω στὸ 1940 ἦταν ἡ γεωργία καὶ λιγότερο ἡ κτηνοτροφία, ἡ παραγωγή ξυλοκάρβουνου καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ μεταξοσκώληκα. Τὰ κύρια γεωργικὰ προϊόντα ἦταν τὸ σιτάρι, τὸ καλαμπόκι, ἡ σπηροτροφία, τὸ τριφύλλι καὶ τὰ φασόλια. Ἀπὸ τὰ προϊόντα, ὅλα προορίζονταν γιὰ τὸ ἐμπόριο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τριφύλλι ποὺ προοριζόταν γιὰ ζωοτροφή. Στὴ σύγχρονη ἐποχὴ ἔπαψε ἡ καλλιέργεια τοῦ μεταξοσκώληκα, ἐλαττώθηκε κατὰ πολὺ ἡ καλλιέργεια φασολιών καὶ ἀπὸ τὸ 1953 στὶς ὑπάρχουσες καλλιέργειες προστέθηκε καὶ ὁ καπνός.

Παλαιότερα τὸ χωριὸ δὲν ἀποτελοῦσε τσιφλίκι, βακουφί ἢ κεφαλοχώρι.

Κάποιοι κλῆρος θεωροῦνταν μεγάλος ὅταν ξεπερνοῦσε τὰ 50 στρέμματα καὶ κανέναν ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς δὲν εἶχε τόσο μεγάλο κλῆρο. Τὸ μέγεθος ἑνὸς μέσου γεωργικοῦ κλήρου εἶναι τὰ 15 στρέμματα. Ἡ κτηνοτροφία στὸ χωριὸ ξεκίνησε τὸ 1923 μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν προσφύγων. Στὴν περιοχὴ δὲν ὑπῆρχαν τσελιγκάτα. Στὸ χωριὸ δὲν ὑπῆρχαν ὀργανωμένες βιοτεχνίες γιὰ κύρια καὶ συστηματικὴ ἀπασχόληση μιᾶς μερίδας τῶν κατοίκων. Ἦταν συνηθισμένο οἱ κάτοικοι νὰ προσφέρουν «προσωπικὴ ἐργασία» χωρὶς ἀμοιβή γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἔργων ποὺ τυχὸν ἦταν ἀναγκαῖα στὴν κοινότητα (π.χ. χτίσιμο σχολείου, ἐκκλησίας, κατασκευὴ πλατείας, δρόμων κ.λπ.) Ἡ συμμετοχὴ ἦταν ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἄνδρες τοῦ χωριοῦ μετὰ τὸ 20^ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους. Ἄν κάποιος ἀρνοῦνταν τὴν «προσωπικὴ ἐργασία» ὀφείλε νὰ πληρώσει τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ ἀντιστοιχοῦσε στὸ μεροκάματο κάθε ἐποχῆς.

Προσφωνήσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας - Ἡ οἰκογένεια ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ ἀνδρα, ἀπὸ τὴ μητέρα τοῦ ἀνδρα, τὸν ἀνδρα, τὴ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιά ποὺ συνηθῶς ἦταν ἀπὸ 3 - 6. Δηλαδή μιὰ οἰκογένεια ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 8 - 9 μέλη περίπου. Τὰ παιδιά προσφωνοῦσαν τὸν πατέρα τους «μπαμπά» καὶ τὴ μητέρα τους «μάννα». Τοὺς γονεῖς τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας τους: «παπποῦ» καὶ «γιαγιά». Οἱ παπποῦδες κι οἱ γιαγιάδες προσφωνοῦσαν τὰ ἐγγόνια τους μετὰ τὸ βαπτιστικὸ τους ὄνομα. Ἐνα παιδί προσφωνοῦσε τὸν κάθε ἀδερφό του «νταντά» ἂν ἦταν ἀπὸ θρακιώτικη οἰκογένεια καὶ μετὰ τὸ βαπτιστικὸ του ὄνομα ἂν ἦταν ἀπὸ μικρασιάτικη, ἐνῶ προσφωνοῦσε τὴν κάθε ἀδερφή του «τσατσά» ἂν ἦταν ἀπὸ θρακιώτικη οἰκογένεια καὶ μετὰ τὸ βαπτιστικὸ τους ὄνομα ἂν

²²⁸ «Τεκμήρια ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἔρευνας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας» ποὺ δημοσιεύεται στὴν ἱστοσελίδα repository.academy ofathens.gr τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ κατανομή σὲ ἐνότητες καὶ οἱ τίτλοι τους καθορίστηκαν ἀπὸ τὸν συγγραφέα κατὰ τὴ σελιδοποίηση τοῦ βιβλίου.

ήταν από μικρασιάτικη. Τα παιδιά προσφωνούσαν τους αδερφούς και τις αδερφές των γονιών τους: «θείο» και «θεία». Το πρωτότοκο παιδί, οι γονείς του το προσφωνούσαν «ό μεγάλος», το ύστερότοκο «ό μικρός». Τα παιδιά από άλλο πατέρα ή άλλη μητέρα ονομάζονταν «προγόνια» και «μελαδέρφια». Οι γονείς του γαμπρού προσφωνούσαν τους γονείς της νύφης «συμπεθείρα». Η νύφη προσφωνούσε τον πεθερό της «πατέρα» και την πεθερά της «μητέρα», τους αδερφούς και τις αδερφές του άντρα της «κουινιάδε» και «κουινιάδα». Ο γαμπρός προσφωνούσε τον πεθερό του «πατέρα» και «παππού», την πεθερά του «μητέρα» και «γιαγιά» και τους αδερφούς και τις αδερφές της γυναίκας του «κουινιάδε» και «κουινιάδα». Ο πεθερός και η πεθερά προσφωνούσαν το γαμπρό «γαμπρέ» ή με το βαπτιστικό του όνομα ενώ τα αδέρφια της νύφης τον προσφωνούσαν με το βαπτιστικό του όνομα. Οι γονείς του γαμπρού προσφωνούσαν τη νύφη «νύφη» ή με το βαπτιστικό της όνομα ενώ τα αδέρφια του γαμπρού την προσφωνούσαν με το βαπτιστικό της όνομα.

Καταμερισμός έργων στην οικογένεια - Η γυναίκα, εκτός από τις δουλειές του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών, βοηθούσε τον άντρα της στις γεωργικές δουλειές του τρύγου, του θερισμού, του σκαλίσματος, στη φροντίδα των μεταξοσκωλήκων αν ασχολούνταν με την καλλιέργειά τους, στη μεταφορά νερού στο σπίτι και στη φροντίδα των οικόσιτων ζώων. Αποκλειστικά ανδρικές δουλειές θεωρούνταν το όργωμα, η σπορά, η βοσκή ζώων, το κουβάλημα των ξύλων, η παραγωγή κάρβουνου.

Τα παιδιά άρχιζαν να βοηθούν στις δουλειές μετά το 13^ο έτος της ηλικίας τους. Τα αγόρια βοηθούσαν τον πατέρα σε όλες τις δουλειές και τα κορίτσια βοηθούσαν την μητέρα τους στις δουλειές του σπιτιού.

Γάμος - Σχετικά με τη σειρά γάμου στα παιδιά, προτεραιότητα είχαν τα κορίτσια της οικογένειας και μετά τα αγόρια. Ως ηλικία γάμου θεωρούνταν τα 20 έτη για τις γυναίκες και τα 23 έτη για τους άνδρες. Μπορούσε να παντρευτεί η γυναίκα έναν μικρότερο της άνδρα αλλά δεν ήταν συνηθισμένο. Δεν ήταν απαραίτητο ο γαμπρός και η νύφη να είναι από το ίδιο χωριό. Το νέο ζευγάρι είτε έμενε στο πατρικό σπίτι του γαμπρού είτε στο πατρικό σπίτι της νύφης είτε σε καινούργιο σπίτι που δεν ήταν απαραίτητο να είναι προίκα της νύφης. Τα αδέρφια δεν κρατούσαν αδιαίρετη την πατρική περιουσία την οποία τους μοίραζε αναλογικά ο πατέρας όταν αυτά νυμφεύονταν. Τα αδέρφια χώριζαν μεταξύ τους μόλις έκανε ο καθένας τη δική του οικογένεια. Όταν τα παιδιά άνοιγαν το δικό τους σπίτι τότε με τους γονείς έμενε ο μικρότερος γιός. Δύο άτομα δεν μπορούσαν να παντρευτούν μεταξύ τους όταν ήταν δεύτερα ξαδέρφια και κάτω, ούτε και τα δεύτερα ξαδέρφια επιτρέπονταν να παντρευτούν. Συνήθως στεφάνωνε το ζευγάρι ο νόνος του γαμπρού. Σε περίπτωση που μια οικογένεια ήθελε να βρει άλλον κουμπάρο τότε διάλεγε κάποιον πλούσιο και κοινωνικά ανώτερο. Μεταξύ οικογενειών που συνδέονταν με κουμπαριά, ο γάμος απαγορευόταν.

Σώγαμπρος - Μια οικογένεια έπαιρνε σώγαμπρο όταν η οικογένεια δεν είχε αγόρια ή τα αγόρια δεν συμφώνουσαν με τους γονείς τους. Σε περίπτωση που η οικογένεια είχε 2 ή 3 κορίτσια συνήθως έπαιρναν σώγαμπρο για το μικρότερο. Όσο ο πεθερός ζούσε δεν ήταν υποχρεωμένος να γράψει τίποτε στον έσώγαμπρο, μετά τον θάνατό του όμως συνήθιζε

νά ήταν γραμμένο στο όνομά του το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας. Σε αυτήν την περίπτωση δεν έπαιρνε ο γαμπρός το επώνυμο του πεθερού του.

Προίκα - Παλαιότερα υπήρχε στο χωριό ο θεσμός της προίκας κι η προικοδοσία γινόταν προφορικά. Ένα κορίτσι έπαιρνε ως προίκα από τους γονείς της είδη οίκοσκευής και ρουχισμού και χρήματα περί τις 30.000 δραχμές και παρόλο που έπαιρνε προίκα από τους γονείς της, το κορίτσι είχε δικαίωμα να ζητήσει και κληρονομικό μερίδιο. Αν μια παντρεμένη γυναίκα πέθαινε άτεκνη ή προίκα της παρέμενε στον άνδρα της.

Βάφτιση - Για την επιλογή βαφτιστικού ονόματος έρχονταν σε συνεννόηση οι γονείς με τον νονό ή τη νονά. Το πρώτο αγόρι έπαιρνε το όνομα του παππού από τον πατέρα, το πρώτο κορίτσι έπαιρνε το όνομα της γιαγιάς από τον πατέρα. Μετά είχαν σειρά τα όνόματα του πατέρα και της μητέρας της γυναίκας. Το πρώτο παιδί που θα γεννιόταν θα το βάφτιζε ο κουμπάρος που στεφάνωσε το ζευγάρι, τα υπόλοιπα παιδιά μπορούσε να τα βαφτίσει κι άλλος.

Κληρονομιά - Στην κληρονομιά της πατρικής περιουσίας συνήθως ο υστερότοκος κληρονομούσε το μεγαλύτερο μερίδιο. Το μερίδιο της κληρονομιάς που έπαιρναν τα κορίτσια ήταν συνήθως μικρότερο από αυτό των αγοριών. Η μεταβίβαση της κληρονομιάς γινόταν προφορικά ή με διαθήκη αλλά ποτέ με λαχνό. Όταν πέθαινε ο σύζυγος, ή γυναίκα του κληρονομούσε τα 2/3 της περιουσίας του εκτός αν δεν είχαν τέκνα. Αν κάποιος είχε μόνο κόρες αυτές κληρονομούσαν την περιουσία του κι όχι τα αδέρφια του νεκρού πατέρα. Αν κάποιο ζευγάρι δεν είχε παιδιά τότε αποφάσιζε να υιοθετήσει κάποιο παιδί όρφανό. Τα υιοθετημένα παιδιά είχαν τα ίδια κληρονομικά δικαιώματα με τα άλλα παιδιά της οικογένειας.»

Διοίκηση του χωριού - υπάλληλοι και υπηρεσίες

Πρόεδροι - Γεώργιος Τσεμπεζής, Ανέστης Άνθάκης, Γρηγόριος Μαμτζαδέρης, Νικόλαος Καράνταγλης, Δημήτριος Δελάκης, Ίωάννης Πεσεντζάκης, Περικλής Βαφειάδης, Θεόδωρος Μποράκης, Νικόλαος Τζουρτζουκλής, Γεώργιος Μπούρας, Ίωάννης Πασχαλέρης, Θεμιστοκλής Ίωαννίδης, Κωνσταντίνος Παλαλάκης, Κωνσταντίνος Πασχαλέρης κ.ά.

Γραμματείς - Θωμάς Κακάκης, Αλέξανδρος Χαμπαΐος, Γρηγόριος Τσοτσάκης, Κούλα Καραογλάνη.

Τερείς - Απόστολος Θεοδωρίδης, Ζαχαρίας Λαπόρδας, Άρχιμανδρίτης Κυπριανός, Κωνσταντίνος Ίωαννίδης, Κωνσταντίνος Παπαδημητρίου, Γεώργιος Μπαξεβάνης, Κωνσταντίνος Χατζάκος, Άναγνώστης Στογιανκεχαγιάς κ.ά.

Δάσκαλοι - Σοφρώνιος Σουλτανίδης, Βιργινία Χαμπαΐου, Βασίλειος Σουλτανίδης, Στέλλα Σουλτανίδου, Άριστειδης Κωνσταντινίδης, Στέλλα Κωνσταντινίδου, Βασίλειος Μασούρας, Δημήτριος Νασιός, Απόστολος Αλεξιάδης, Στέφανος Παπαστεργίου, Ίωάννης Δάλλας, Γεώργιος Γιαπαλής, Γεώργιος Χουμουρούδης, Άναγνωστίδης Ίωάννης, Παναγιώτα Άντωνοπούλου κ.ά.

Νηπιαγωγοί - Έφη Καραμανλή, Γενοβέφα Τοτολίδου, Μαρία Ψωμαδάκη, Βασιλική Βελιγκέκα κ.ά. **Νηπιοτρόφος** - Έλένη Μποράκη - Βαλάση.

Άγροφύλακες που ύπηρετήσαν ως μόνιμοι: Νικόλαος Σμυρλίδης, Στέφανος Χαλβατζής, Μιχαήλ Μπούρας, Νικόλαος Πραγκαλάκης, Χρήστος Μποράκης κ.ά.

Θηροφύλακας (με έδρα την Είδομένη): Γεώργιος Μουταφτσίδης.

Ταχυδρόμοι (με έδρα την Είδομένη): Στέλιος Φαχουρίδης, Ίωάννης Τερτσινίδης κ.ά.

Τò χωριό δέν διαθέτει αστυνομικό τμήμα. Μεταπολεμικά αστυνομευόταν από τόν Σταθμό Χωροφυλακής Είδομένης που μετέπειτα ονομάστηκε Άστυνομικό Τμήμα Είδομένης και από τις αρχές τής δεκαετίας του 2000 αστυνομεύεται από τò Άστυνομικό Τμήμα Παιονίας με έδρα τò Πολύκαστρο.

Δέν στρατοπέδευε στο χωριό στρατιωτική μονάδα αλλά μεταπολεμικά ύπαγόταν στην περιοχή του Στρατιωτικού Λόχου του χωριού Φανός που έδρευε εκεί μέχρι τις αρχές τής δεκαετίας του 1980 και του Στρατιωτικού Φυλακίου που ήταν εγκατεστημένο στο ύψωμα «412» μέχρι τις αρχές τής δεκαετίας του 2010.

Έπαγγέλματα τών Πλαγιωτών

Οί κάτοικοι του χωριού, πέρα από την απασχόλησή τους με τò έμπόριο (παντοπωλεία, ψιλικά, πλανόδιοι όπωροπώλες, λιανέμποροι κ.ά), τις τέχνες (οικοδόμοι, τσαγκάρηδες, πεταλωτῆδες, καροπιοί, κουρείς κ.ά), την ψυχαγωγία (διαχείριση καφενείων, κινητός κινηματογράφος κ.ά) και τις δημόσιες θέσεις (ιερέας, δάσκαλος, νηπιαγωγός, άγροφύλακας, γραμματέας κ.λπ.) στην πλειονότητά τους ήταν γεωργοί, κτηνοτρόφοι, σμηροτρόφοι και καρβουνάδες.

Άπό τά πρώτα χρόνια τής εγκατάστασής τους άσχολήθηκαν με την παραγωγή ξυλοκάρβουνου, τῃ σμηροτροφία (κουκούλια), τῃν καπνοκαλλιέργεια, τῃν καλλιέργεια σιτηρών και όπωροκηπευτικών, τῃν άμπελουργία και τῃν οίνοποιεία -τά τελευταία χρόνια με τῃν καλλιέργεια ῥλιάνθων (ῥλιοτρόπια)- τῃν κτηνοτροφία βοοειδών και άμνοεριφίων και τῃ μελισσοκομία, ενώ στα συμπληρωματικά και περιστασιακά μέσα βιοπορισμοῦ περιλαμβάνεται και τò κυνήγι θηραμάτων (λαγοί, άγριοχοίροι κ.τ.δ) και τò ψάρεμα στόν Άξιό ποταμό (γουλιανοί κ.τ.δ). Παρακάτω παρουσιάζονται τά κυριότερα έπαγγέλματα ῃ δεξιότητες τών συγχωριανών ταξινομημένα σε δύο χωριστές περιόδους, προπολεμικά (πριν τò 1940) και μεταπολεμικά.

Έπαγγέλματα προπολεμικά

Έκτροφή μεταξοσκωλήκων (σμηροτροφία) - Ἡ πρώτη και κυριότερη άσχολία τών Πλαγιωτών, από τῃν έποχή εγκατάστασής τους στο χωριό και μέχρι τά μέσα τής δεκαετίας του 1970 ῥταν τά «κουκούλια» (σμηροτροφία). Ὁ ῥώρος έκτροφῃς τών μεταξοσκωλήκων έπρεπε νά διαμορφώνεται σε κλειστό ῥώρο (δωμάτιο σπιτιοῦ, άποθήκη κ.λπ.) και γιά τῃ διατροφή τους χρειαζόνταν άρκετά δέντρα μουριάς. Αὐτός είναι κι ό λόγος που στο χωριό υπάρχουν πολλές μουριές. Ἡ έπάωση τών αυγών γινόταν στα μέσα Άπριλίου σε θερμαινόμενο δωμάτιο.

Σε 10 μέρες έβγαιναν οί προνούμφες πού τρέφονταν με καλά τεμαχισμένα και τρυφερά φύλλα μουριάς ενώ στο τελικό στάδιο τής ηλικίας τους οί μεταξοσκώληκες τρέφονταν με όλόκληρα φύλλα. Περί τὰ τέλη Μαΐου οί μεταξοσκώληκες δημιουργούσαν με μετάξι τὸ κουκούλι τους επάνω στα κομμένα κλαδιά μουριάς πού υπήρχαν τοποθετημένα μέσα στον χώρο. Μέχρι τὰ μέσα Ιουνίου έπρεπε νὰ παραδοθούν τὰ κουκούλια στον έμπορο (συνήθως στη Γουμένισσα) γιατί αλλιώς αν θὰ ξεκινούσε ή μεταμόρφωση τοῦ μεταξοσκώληκα σε πεταλούδα, τὸ κουκούλι θὰ μαλάκωνε και τὸ μετάξι του θὰ ήταν πλέον άχρηστο.

Καπνοκαλλιερητές - Η δεύτερη κύρια απασχόληση τών κατοίκων τοῦ χωριού ήταν ή καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ, μέχρι τὰ μέσα τής δεκαετίας τοῦ 1980. Σύμφωνα με νόμο τοῦ 1930, απαγορευόταν ή καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ στην περιοχή τοῦ κάμπου γι' αυτό τὰ καπνοχώραφα τών Πλαγιωτῶν ήταν διασκορπισμένα σε διάφορες εκτάσεις. Ο τύπος καπνοῦ πού καλλιεργοῦσαν ήταν ὁ Μπασμάς Μακεδονίας. Τὰ σπορέια τοῦ καπνοῦ (γιαστίκια) ήταν κατάλληλα διαμορφωμένα στη γῆ φυτώρια, κοντά στα σπίτια τών παραγωγῶν κι ήταν προστατευμένα με νάιλον. Η σπορά στα γιαστίκια γινόταν τὸν Μάρτιο. Πρὸς τὰ τέλη Μαΐου γινόταν ή φύτευση τοῦ καπνοῦ στο χωράφι. Ἀπὸ τὰ τέλη Ιουνίου ξεκινούσε ή συγκομιδὴ τών φύλλων τοῦ καπνοῦ, στην ὁποία συμμετείχαν ὅλα τὰ ἐνήλικα μέλη τής οἰκογένειας και διακοῦσε μέχρι και τὰ μέσα Σεπτεμβρίου. Η συγκομιδὴ γινόταν πρὶν νὰ ξημερώσει. Συλλέγονταν τὰ φύλλα καπνοῦ και τὴν ἴδια μέρα ή οἰκογένεια τὰ ἀρμάθιαζε στην αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ -με τὸ χέρι σε βελόνες παλαιότερα, και με μηχανές τὰ τελευταία χρόνια- και οί ἀρμαθίες τοποθετούνταν γιὰ ξήρανση σε νάιλον ἀντίσκηνα. Τὸ ἀρμάθισμα ἀποτελοῦσε και ἓνα εἶδος κοινωνικῆς ἐκδήλωσης γιατί συγκεντρώνονταν πρὸς βοήθεια συγγενεῖς και φίλοι τής οἰκογένειας. Μέχρι τὸ τέλος τοῦ ἔτους, οί καπνέμποροι παραλάμβαναν ἀπὸ τὶς ἀποθήκες τών καπνοπαραγωγῶν τὰ ἀποξηραμένα καπνά τους.

Καρβουνάδες - Οί περισσότερες οἰκογένειες πού κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, (Μπογαζικιώτες, Ἀρναουτκιώτες κ.ἄ.), πέραν τών ἀγροτικῶν ἀσχολιῶν, δραστηριοποιήθηκαν και στην κατασκευὴ κάρβουνου. Ἰδιαίτερα στο διάστημα τής Κατοχῆς, οί χωριανοί ἔκοβαν ξύλα ἀπὸ τὰ γύρω βουνὰ κι ἔφτιαχναν στο χωριὸ τὰ καμίνια τους.

Τὰ ξυλοκάρβουνα τὰ φόρτωναν στα ὑποζύγια και κατέβαιναν στὶς κωμοπόλεις τής Παιονίας γιὰ νὰ τὰ πουλήσουν. Στην Ἀξιούπολη, στο Πολύκαστρο, στη Γουμένισσα, στον Ἅγιο Πέτρο, στα Κουφάλια μέχρι και στη Νέα Χαλκηδὸνα ἔφταναν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὰ πλαγιώτικα ξυλοκάρβουνα.

Καφενεῖα - α) Τὸ καφενεῖο τοῦ Νάτσκου, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὸν Καλφὰ τής Ἀνατολικῆς Θράκης, βρισκόταν 90 μέτρα νοτοδυτικὰ τής ἐκκλησίας, στο χώρο πού ἀργότερα λειτουργήσε ὁ φούρνος τοῦ χωριοῦ. β) Τὸ καφενεῖο και μαζὶ κρεσποωλεῖο τοῦ Σωκράτη Καραδάγλη με ρίζες ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τής Ἀνατολικῆς Θράκης, ήταν ἀπέναντι και νοτοδυτικὰ τής ἐκκλησίας, στον χώρο πού ἀργότερα λειτουργήσε τὸ παντοπωλεῖο τοῦ «Παντῆ» Ἀθανασίου Πολιτοῦδη. γ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Γιάννη Γκέρλοβα με ρίζες ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τής Ἀνατολικῆς Θράκης, ήταν ἀπέναντι και νοτιοδυτικὰ τής ἐκκλησίας (διέθετε γραμμόφωνο κι εἶχε τὰ τραπέζοκαθίσματά του στην πλατεία).

δ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Θεόδωρου Ἰωαννίδη ποὺ εἶχε καταγωγὴ ἀπὸ τὸ Ἐξάστερο Σηλυβρίας, ἦταν δίπλα καὶ βορειότερα ἀπὸ τὸ παλιὸ γραφεῖο τῆς κοινότητος.

ε) Τὸ θυόροφο καφενεῖο καὶ παντοπωλεῖο τοῦ Γιάννη Σαββούδη ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Μισόπολη Προύσας, ἦταν στὴν πάνω γειτονιά (στὸ «κατσούρι» ποὺ λέγανε οἱ παλαιοί), λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ σημερινὸ σχολεῖο. στ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Ἀδάμ Ἰωάννου ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (ἀργότερα τὸ ἀνέλαβε ὁ «Κουμπάρακης», ὁ Δημήτριος Μαυρόπουλος ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Κάτω Νεοχωράκι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης) ποὺ ἦταν δίπλα στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ της, στὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται τὸ σπῖτι τοῦ «Ἀποστολάκη» καὶ ἡ σημερινὴ παιδικὴ χαρὰ. Ἐκεῖ εἶχε ἔρθει προπολεμικὰ καὶ τραγούδησε ἡ ξακουστὴ στὴν περιοχὴ, τραγουδίστρια Ρεβέκα μὲ τὴ συνοδεία βιολιοῦ καὶ οὔτι. ζ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Γεώργιου Ἀγόρατζη, τὸ «Κουβούσι», ἦταν στὴ μικρὴ πλατεία, 90 μέτρα δυτικὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ λειτουργοῦσε μέχρι πρὶν τὸν πόλεμο (μεταπολεμικὰ, τὸ 1958, τὸ κατάστημα ἀνακαινίστηκε ἀλλὰ δὲν ξαναλειτούργησε).

Παντοπωλεῖα - α) Τὸ παντοπωλεῖο τοῦ «Σταυράκη», ποὺ διατηροῦσε ὁ Σταῦρος Χατζησταυρίδης μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Πάνορμο τῆς Κυζίκου, βρισκόταν δυτικὰ τῆς ἐκκλησίας μέχρι ποὺ τὸ λεηλάτησαν καὶ τελικὰ τὸ ἔκαψαν οἱ Βούλγαροι ὅταν πυρπόλησαν τὸ χωριὸ στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944. β) Τὸ παντοπωλεῖο τοῦ Δήμου Τσαγκαρά, μὲ ρίζες ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη τῆς Κυζίκου, βρισκόταν ἀνατολικά τῆς πλατείας, στὸ ὥρο ποὺ ἀργότερα λειτουργοῦσε τὸ καφενεῖο τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλή.

Ἐπαγγέλματα - Ὑπῆρχαν τρεῖς κουρεῖς στὸ χωριό: α) ὁ Γιώργος Μουτσάκης μὲ ρίζες ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, β) ὁ Κώστας Μουτσάκης μὲ ρίζες ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ γ) ὁ Γιάννης Πεσεντζάκης μὲ ρίζες ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν σὰν ὥρο ἐξάσκησης τῆς τέχνης τους τὰ καφενεῖα.

Φωτογράφος τοῦ χωριοῦ ἦταν ὁ Ἰωάννης Φωτεινὸς ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Καρβάλη Ἰκονίου, καὶ ἀργότερα μετὰ τὸν πόλεμο τὸν διαδέχθηκε στὴν τέχνη ὁ γαμπρὸς του Γεώργιος Τσαγκαράς.

Νερόμυλος ὑπῆρχε κοντὰ στὸ χωριὸ Χαμηλό, στὸν παλιὸ ἀγροτικὸ δρόμο Πλαγίων - Χαμηλοῦ κι ἀνῆκε στὸν Ἰωάννη Τερτσινίδη μὲ ρίζες ἀπὸ τὸν Πόντο.

Ἡ μαμὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν ἡ Ζωὴ Καράνταγλη, ἡ «παφανή» ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ μαμὴ τοῦ χωριοῦ ἦταν καὶ πρακτικὴ γιαντρός σὲ περιπτώσεις μικροτραυμάτων καὶ κρυολογημάτων, ἀλλὰ καὶ περίτεχνη ξεματιάστρα.

Ἐπαγγέλματα μεταπολεμικά

Ἐπαγγελματικὴ κατάρτιση - Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, νέοι τοῦ χωριοῦ σπούδασαν σὲ ἐπαγγελματικὲς σχολὲς - ἰδρύματα. Στὸ ἴδρυμα τῆς Καστοριάς ἔμαθαν τὴν οἰκοδομικὴ τέχνη οἱ: Παναγιώτης Μποράκης, Ἰορδάνης Ἡλιάδης καὶ Ἀθανάσιος Πολιτοῦδης. Στὸ ἴδρυμα τῆς Λέρου ἔμαθε τὴν ξυλουργικὴ τέχνη ὁ Χριστόδουλος Κακάκης καὶ τὴ ραπτικὴ ὁ Νικόλαος Μουκατατζάκης.

Μερικοί νέοι μαθήτευσαν για μήνες δίπλα σέ παλιούς μαστόρους τῆς περιοχῆς κι ἔμαθαν τὴν οἰκοδομικὴ τέχνη ὅπως ὁ Κλήμης Κακατσέρης. Δίπλα σέ παλιές κι ἔμπειρες ὑφάντρες, κυρίως τοῦ χωριοῦ Φανός, μαθήτευσαν νέες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν συνέχισαν τὴν ὑφαντικὴ τέχνη μὲ δικούς τους ἀργαλειούς μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καὶ τοῦ 1970, οἱ Πλαγιῶτες: Δημήτριος Ἀπ. Μουτσάκης, Κωνσταντῖνος Τσάμπας καὶ Ἰωάννης Λαμπαδάρης σπούδασαν στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν Τεχνικὴ Σχολὴ «Αριστοτέλης». Τὴν ἴδια περίοδο σπούδασαν στὸ Πολύκαστρο, ἠλεκτρολόγοι ἐγκαταστάσεων, οἱ Πλαγιῶτες: Δημήτριος Ἐριφάκης, Ἰωάννης Παπαναστασίου καὶ Παντελῆς Ρέπος.

Καφενεῖα - α) Στὸ σημεῖο ποὺ ὑπῆρχε προπολεμικὰ τὸ παντοπωλεῖο τοῦ Δήμου Τσαγκαρά, ἀνατολικά τῆς πλατείας, λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1965 τὸ καφενεῖο τοῦ ὁ Νίκος Τζουρτζουκλῆς μὲ ρίζες ἀπὸ τὴν Ἀρτάκη. Τὸ 1967 τὸ εἶχε ἀνακαινίσει ξεκινώντας ἐπίσημα τὴ λειτουργία του. Τὸ καφενεῖο τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 χρησιμοποιοῦνταν ὡς ραφεῖο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Τζουρτζουκλῆ. β) Τὸ καφενεῖο τοῦ «Ἀλμπάνη» ποὺ βρισκόταν ἀνατολικά κι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὸ διατηροῦσε ὁ Γεώργιος Ναλμπάντης ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κι ἀργότερα ὁ γαμπρὸς του Γεώργιος Διονυσόπουλος, ὁ «Καλαμάτας», μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1980. γ) Ἀνατολικά τῆς πλατείας, δίπλα στὸ καφενεῖο τοῦ Τζουρτζουκλῆ λειτουργεῖ τὸ καφενεῖο τοῦ Λευτέρη Γιαννουλάκη ἀπὸ τὸ 1979 καὶ συνεχίζει τὴ λειτουργία του μέχρι σήμερα ἡ Ἑλένη Δάλλα - Γιαννουλάκη. δ) Τὸ καφενεῖο τοῦ Πεσεντζάκη, βρίσκεται ἀπέναντι καὶ ἀνατολικά ἀπὸ τὴ σημερινὴ παιδικὴ χαρὰ, ἀλλάξε ἀρκετοὺς ιδιοκτήτες καὶ συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ μέχρι σήμερα.

Ἐμπορικὰ καταστήματα - Λίγα μέτρα πίσω ἀπὸ τὸ καφενεῖο τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ, σέ ἓνα μικρὸ οἶκημα, λειτούργησε τὸ κρεοπωλεῖο τοῦ ὁ Περικλῆς Βαφειάδης μέχρι τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1970. Γιὰ κάποια χρόνια, ἀργότερα, τὸ οἶκημα ἐκεῖνο στέγαζε τὸ κοινοτικὸ ἱατρεῖο καὶ μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 1980 ποὺ τὸ κοινοτικὸ ἱατρεῖο στεγάστηκε ὀριστικὰ στὸν ὥρο τοῦ νέου κοινοτικοῦ γραφείου.

Ἀνάμεσα στὰ καφενεῖα τοῦ «Καλαμάτα» καὶ τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ, σ' ἓνα μικρὸ οἶκημα, λειτούργησε ἀπὸ τὸ 1955 μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 τὸ κουρεῖο τοῦ ὁ Λευτέρης Γιαννουλάκης ποὺ εἶχε ρίζες ἀπὸ τὸ Μπογάζιοι.

Ἀνατολικά τῆς πλατείας, δίπλα στὸ κουρεῖο τοῦ Λευτέρη Γιαννουλάκη, ὑπῆρχε ἓνα ἄλλο μικρὸ οἶκημα, ἐκεῖνο λειτούργησε γιὰ κάποιο διάστημα στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 ὡς κρεοπωλεῖο ἀπὸ τὸν Νίκο Γκέρλοβα.

Νοτιανατολικά τῆς πλατείας, ἀπέναντι ἀπὸ τὰ καφενεῖα τοῦ Λευτέρη Γιαννουλάκη καὶ τοῦ Νίκου Τζουρτζουκλῆ, λειτούργησε μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1990 τὸ παντοπωλεῖο τοῦ -ποὺ ἦταν καὶ πρατήριο καυσίμων- ὁ Γεώργιος Σαββούδης μὲ ρίζες ἀπὸ τὴ Μεσαίπολη. Στὸ σημεῖο ποὺ ὑπῆρχε προπολεμικὰ τὸ καφενεῖο τοῦ Σωκράτη Καράδαγλη, λειτούργησε τὸ παντοπωλεῖο του μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1990 ὁ Ἀθανάσιος Πολιτούδης μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴ Μεσαίπολη Προύσας.

Στὸ σημεῖο ποὺ βρισκόταν τὸ καφενεῖο τοῦ Γιάννη Γκέρλοβα λειτούργησε ἀπὸ τὸν ἴδιο κατὰστημα ψιλικῶν μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ 1980.

Στή θέση του παντοπωλείου του Χατζησταυρίδη, περί το 1955 λειτούργησε κατάστημα με είδη ψιλικών και ραπτικής από τη Μαρίκα Παπαδοπούλου, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970.

Μοδίστρα στο χωριό ήταν η Κατίνα Γκιούρνταλη που διέθετε άργαλειό και ύφαινε χαλιά. Δίπλα στον χώρο της οικίας του Γεώργιου Τσαγκαρά, στη δυτική πλευρά της πλατείας, διαμορφώθηκε τη δεκαετία του 1990 το κατάστημα ψιλικών της Βαρβάρας Τσαγκαρά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000.

Στην κάτω γειτονιά, περί το 1955 λειτούργησε καροποιείο, στον χώρο του σπιτιού του, ο Ίωάννης Πασατσιφλικιώτης μέχρι το 1966 που απέβισε. Ο ίδιος γνώριζε την τέχνη της επισκευής ραδιοφώνων, την ηλεκτρολογία και ήταν ο πρώτος συγχωριανός που είχε αγοράσει και κυκλοφόρησε στο χωριό αυτοκίνητο. Επίσης διέθετε συσκευή προβολής κινηματογράφου. Είχε τη φίρμα «Κινηματογράφος Τα Άστέρια» στο αυτοκίνητό του και όργωνε προβολές στα καφενεία του χωριού και της γύρω περιοχής.

Το 2^ο καροποιείο του χωριού διατηρούσε ο Αντώνιος Πεσεντζάκης και βρισκόταν σε οίκημα 100 μέτρα νοτιοανατολικά της πλατείας.

Ανάμεσα στο καφενείο του «Καλαμάτα» και στο καφενείο του Πεσεντζάκη διατηρούσε τσαγκαράδικο ο Γεώργιος Τσαγκαράς που ήταν και φωτογράφος (το μαγαζί του ήταν ο χώρος που φυλάσσονταν οι στολές της ποδοσφαιρικής ομάδας «Ομίλος Πλαγίων» την δεκαετία του 1970). Αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1980, ο ίδιος άσκησε και το επάγγελμα του πλανόδιου όπωροπώλη. Στο σημείο που βρισκόταν το τσαγκαράδικο του Γεωργίου Τσαγκαρά, σήμερα λειτουργεί κατάστημα έστιασης (πιτσαρία) της Γιώτας Κακατσέρη.

Ακόμη ένα τσαγκαράδικο διατηρούσε ο Δήμος Βαλάσης στον χώρο του σπιτιού του.

Σε μικρή απόσταση, ανατολικά και παραπλεύρως του σημερινού γραφείου της κοινότητας, υπήρχε κτίριο που κατά το παρελθόν στέγαζε το κοινοτικό ιατρείο. Εκεί τη δεκαετία του '60 γίνονταν τα μαθητικά συσσίτια και για ένα διάστημα χρησιμοποιήθηκε και για κατοικία του ιερέα του χωριού. Σήμερα το κτίριο εκείνο έχει κατεδαφιστεί.

Μετά τη δεκαετία του '60, δραστηριοποιήθηκε ως φωτογράφος στο χωριό, εκτός από τον Γεώργιο Τσαγκαρά και ο Διαμαντής Πλατής.

Με την επισκευή σαμαριών ασχολούνταν ο Σοφοκλής Σακαλάκης που είχε στο χώρο του σπιτιού του τα κατάλληλα για τη δουλειά εργαλεία.

Απέναντι από το καφενείο του Πεσεντζάκη, τα χώριζε δρόμος, υπήρχε το πεταλωτήριο που διατηρούσε ο Δημήτριος Ναλμπάντης.

Χαμηλότερα από το σχολείο και το σημερινό γραφείο της κοινότητας, στον χώρο που βρισκόταν προπολεμικά το καφενείο του Νάτσκου, λειτούργησε αρτοποιείο ο Γιάννης Σακαλάκης μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980.

Σιδεράς δεν υπήρχε στο χωριό αλλά στο χωριό Δογάνη, που λειτουργούσε σιδεράδικο ο Αλέξανδρος Ζαφειρόπουλος.

Στον Άξιό ποταμό, στον κάμπο των Πλαγίων, εργαζόταν ως βαρκάρης ο Απόστολος Μουκατατζάκης, όπου στην όχθη του Άξιου ποταμού χειριζόταν την κατασκευή (το «σέλι»), και μεριμνούσε για τη μεταφορά των χωριανών με το υποζύγιο και το κάρο τους στην απέναντι όχθη της περιοχής Ευζώνων.

Άγοραίο ταξί στην περιοχή είχε ο Κωνσταντίνος Παλάδης, από το Σκρά, κι αργότερα κατά τη δεκαετία του 1990 ο Ευάγγελος Παπαδόπουλος από την Είδομένη.

Άπασχολήθηκαν με το έπάγγελμα του πλανόδιου όπωροπώλη οι: Απόστολος Μουτσάκης, Ιωάννης Λαμπαδάρης (παππούς), Παντελής Λαμπαδάρης, Αντώνιος Τσαγκαράς, Γεώργιος Τσαγκαράς κ.ά.

Τη δεκαετία του 1970, δραστηριοποιούνταν στην κτηνοτροφία περί τις 10 οικογένειες με ισάριθμες στάνες για γιδοπρόβατα και βοοειδή.

Τις τελευταίες δεκαετίες λειτουργεί το σύγχρονο οινοποιείο Σακαλάκη, οι εγκαταστάσεις του βρίσκονται στην κάτω γειτονιά του χωριού, στον κεντρικό δρόμο λίγο πριν το γήπεδο. Στις αρχές της δεκαετίας του 2020, ασχολούνται με την αμπελουργία και την οινοποιία περί τις 16 οικογένειες ενώ υπάρχουν και οικογενειακές εγκαταστάσεις επεξεργασίας προϊόντων μελιού.

Το καρποποιείο του Γιάννη Πασατσιφλικιώτη αρχές δεκαετίας 1960.

Άρχειο κ. Αντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Πλαγιώτικα ἤθη καὶ ἔθιμα²²⁹

Πανηγύρι τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Παρασκευῆς

Στὶς 26 Ἰουλίου γιορτάζει ἡ πολιούχος τοῦ χωριοῦ, Ἀγία Παρασκευή, ἡ προστάτιδα τοῦ χωριοῦ Μπογάζιοι στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Τὴν εἰκόνα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τὴν ἔφεραν στὸ Καρασινὰν εὐλαβικὰ οἱ πρόσφυγες τοῦ χωριοῦ τὶς μέρες τῆς προσφυγιᾶς, καὶ τὴν τιμοῦν μὲ ἰδιαίτερη εὐλάβεια κάθε χρόνο. Οἱ πανηγυρικὲς ἐκδηλώσεις διατηροῦνται ὡς ἔθιμο ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀπὸ τότε ποὺ τὰ γλέντια διαρκοῦσαν μέχρι καὶ τρεῖς μέρες καὶ προσέλκυαν τὸ ἐνδιαφέρον ντόπιων καὶ κοντοχωριανῶν ποὺ συμμετείχαν στὶς ἐκδηλώσεις, μετακινούμενοι ἀπὸ τὰ χωριά τους μὲ ὅποιο μέσο διέθεταν. Σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα τῶν παλιῶν, ἔρχονταν ἀκόμα καὶ πεζοπόροι (ἰδιαίτερα οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὰ χωριά Φανὸς καὶ Χαμηλὸ ποὺ βρίσκονται πλησιέστερα). Προπολεμικὰ, ποὺ ὑπῆρχαν στὰ Πλάγια καμιὰ δεκαριά καφενεῖα, κατὰ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς, τὸ χωριὸ γινόταν κέντρο ἀναφορᾶς ὅλης τῆς περιοχῆς. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ διοργάνωναν ἀγῶνες πάλης μὲ συμμετοχὴ παλικαριῶν τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν περιχώρων μὲ ἔπαθλα καλοθερεμμένα ζυγούρια.

Σήμερα, οἱ πανηγυρικὲς ἐκδηλώσεις, γίνονται ὅπως καὶ τότε στὴν πλατεία καὶ ὁργανώνονται ἀπὸ τοὺς καταστηματάρχες ποὺ διατηροῦν ψισταριὲς καὶ καφενεῖα. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 2000, πέρα ἀπὸ τὶς ἐρασιτεχνικὲς κομπανίες ποὺ ἔπαιζαν λαϊκὴ μουσικὴ μέχρι ἀργὰ τὴ νύχτα, παρουσιάστηκαν, ἰδίως κατὰ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς, καὶ τοπικοὶ παραδοσιακοὶ σύλλογοι γειτονικῶν περιοχῶν χορεύοντας στὴν πλατεία δημοτικὸς χορός. Ἡ αἴγλη τῶν παλιῶν πανηγυριῶν, ὅπως καὶ νὰ ἔχει, χάθηκε μαζὶ μὲ τὴ γραφικότητα τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ χωριοῦ, μὲ τὴ θρακιώτικη ντοπιολαλιὰ (τὰ πλαγιώτ'κα, ποὺ λέμε...), μὲ τὶς φορεσιὲς τους, ὅπως ντυνόταν ὁ καθένας στὸ Μπογάζιοι, στὸ Ἀρναούτκιοι, στὴν Ἀρτάκη ἢ στὴ Μεσόπολη. Χάθηκε ἡ αἴγλη τῶν πανηγυριῶν μαζὶ μὲ τὶς μουσικὲς ποὺ ἔπαιζαν οἱ πλάκες τοῦ γραμμόφωνου στὸ καφενεῖο τοῦ Γκέρλοβα, μαζὶ μὲ τὸ βιολὶ τοῦ Ἀδαμάκη καὶ τὸ οὔτι τοῦ Τσαλκιτζή -μέσα σ' ἐκεῖνες τὶς μουσικὲς ποὺ μέχρι καὶ ἡ Ρεβέκα τραγούδησε κάποτε, καὶ τὰ παλικάρια ἔστηναν χορὸ μπροστὰ τῆς μέσα στὸ καφενεῖο τοῦ Κουμπάρη.

Τὸ ματωμένο πανηγύρι τοῦ 1946 -²²⁹ Ἦταν οἱ συνέπειες τοῦ μεγάλου διχασμοῦ ποὺ ἔμελλε νὰ χτυπήσουν καὶ τὸ χωριὸ καὶ νὰ μαυροφορέσουν πλαγιώτικες οἰκογένειες, τὶς μέρες τοῦ ματωμένου πανηγυριοῦ τοῦ 1946. Ἦταν ἀνήμερα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, στὶς 26 Ἰουλίου, ὅταν μὲ ἀπόφαση τοῦ Στρατοδικείου ἐκτελέστηκε στὰ Γιαννιτά, μεταξύ ἄλλων καταδικασμένων, ὁ συγχωριανὸς Γεώργιος Μουτσάκης, ποὺ ἦταν μέλος τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων τῆς Ἀριστερᾶς. Μερικὲς μέρες ἀργότερα στὶς 29 Ἰουλίου, οἱ ἀντάρτες δολοφόνησαν δύο συγχωριανούς, τὸν πρόεδρο Γρηγόριο Μαιτζαδέρη καὶ τὸν ἀγροφύλακα Νικόλαο Συμυρλίδη, στὴ διαδρομὴ Πλαγίων - Ἀξίουπόλεως, λίγο πρὶν τὸ Κοτζὰ Ντερέ.

²²⁹ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Θεοδώρου Ἰ. Μποράκη - Τασανᾶκη, Παναγιώτη Μποράκη, Νικολάου Τσαχάκη, Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσικιωνίτη, Βάσως Κανᾶκη καὶ Κούλας Κεχαΐδου - Καραογλάνη.

Όργανοπαίχτες του χωριού - Μεταπολεμικά υπήρξαν χωριανοί που έπαιζαν μουσικά όργανα στο πανηγύρι και σε άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις:

Ο Βασιλάκης Καραογλάνης (Τσαλκιτζής) έπαιζε ούτι, ο Άγγελος Ρέπος έπαιζε κλαρίνο, ο Γιώργος Ίωάννου (Αδαμάκης) έπαιζε βιολί, ο Απόστολος Πουλίδης κι ο Παναγιώτης Πασατσιφλικιώτης έπαιζαν άκορντεόν, ο Κωνσταντίνος Γκιούρνταλης έπαιζε γκάντα, ο Γιάννης Πασατσιφλικιώτης έπαιζε μπουζούκι και άκορντεόν. Αργότερα, τη δεκαετία του 1980 ο Στέλιος Πλατής έπαιζε άρμόνιο ενώ μπουζούκι παίζουν: ο Νίκος Γκιούρνταλης, ο Καλούδης Γκιούρνταλης, ο Γιάννης Άρναουτίδης.

Τò Άγίασμα

Βρίσκεται έξω από τò χωριό, στην άρχή τής διαδρομής προς τήν τοποθεσία Κρυόβρυση. Ήταν παλιά πηγή (μπουνάρι) που υπήρχε πριν τήν εγκατάσταση τών πρώτων Πλαγιωτών στο χωριό. Ήταν χτισμένη με πέτρα, ήμικυκλικά από τή μία πλευρά της, κι έχει βάθος περίπου 1 μέτρο. Οί πρώτοι Έλληνες κάτοικοι του χωριού τή θεωρούσαν άγίασμα και στην περίπτωση που κάποιος άσθενούσε, ή οικογένειά του πήγαινε στο άγίασμα κι έδενε -στον θάμνο που φύτρωνε δίπλα στο νερό- κορδέλες ή κομμάτια ύφασματος του άρρώστου, σάν αφιερώματα για τή θεραπεία του άνθρώπου τους.

Άγίασμα Άγίας Παρασκευής

Σε άπόσταση 2 χιλιομέτρων νοτιανατολικά από τὰ Πλάγια, σε μιá περιοχή με πλατάνια, βρίσκεται τò ρέμα (τò άγίασμα) τής Άγίας Παρασκευής που χύνεται στον Άξιο ποταμό. Τήν κατάφυτη εκείνη τοποθεσία διέσχιζαν παλαιότερα οί κάτοικοι τών χωριών τής περιοχής που κατευθύνονταν προς τò χωριό Δρέβενο και τήν Άξιούπολη. Οί παλαιότεροι θυμούνται τὰ γλέντια τών νέων που γίνονταν εκεί αλλά και τīs προτροπές τών γονέων τους, νά τους φέρουν στον γυρισμό άγίασμα για νά ραντίσουν τὰ χωράφια ώστε νά γίνουν πιό γόνιμα, νά τò πιούν οί άτεκνες γυναίκες για νά τεκνοποιήσουν και νά ραντίσουν τὰ ζώα για νά γίνουν πιό άποδοτικά. Σύμφωνα με τήν παράδοση και με ίσχυρισμούς πολλών κατοίκων του χωριού, ή Άγία Παρασκευή πριν από κάθε μεγάλο γεγονός (πολέμους, θεομηνίες κ.τ.δ.) έμφανιζόταν πάντα για νά έμψυχώσει και νά προστατέψει τούς κατοίκους.

Χαρταετοί τήν Καθαροδευτέρα

Τήν Καθαροδευτέρα άλλα παιδιά του χωριού ανέβαιναν στην Καστανιά και άλλα στο γήπεδο ή στους πρόποδες του «412», λίγο ψηλότερα από τὰ σπίτια του χωριού, για νά σηκώσουν τούς χαρταετούς που έφτιαχναν μόνα τους.

Ήταν μεσοβδόμαδα που έτοιμάζαν και δοκίμαζαν τούς χαρταετούς «...άμα σε δεί ο δάσκαλος τέτοια ώρα στην Καστανιά με χαρταετό, κήκης...» έλεγαν μεταξύ τους, κι έρχόταν ο δάσκαλος Δ. Ν. και μάζευε από τήν Καστανιά τούς χαρταετούς και τούς μαθητές, κι ύστερα μόλις κόντευε ή μέρα, τούς ξαναμοίραζε.

Ήθελε νά ξέρεις καλά τήν τέχνη για νά πετύχει ο χαρταετός: Έφτιαχναν έξάγωνο με όμόκεντρες ακτίνες από σχισμένα καλάμια, κάλυπταν τή μιá μεριά με λεπτό χαρτί,

κολλούσαν τὶς ἄκρες τοῦ χαρτιοῦ μὲ κουρκούτι ἀπὸ ἀλεύρι, ταίριαζαν τὰ ζύγια, ἔβαζαν γιὰ οὐρὰ στὸν χαρταετὸ κομμένες λουρίδες ἐφημερίδας καὶ ἢ καλούμπα ἦταν ἀπὸ σπάγκο πού ράβανε τὶς ἄρμαθιές τῶν καπνῶν. Ἄμα τύχαινε νὰ φυσάει, τότε βλέπανε ποιοιοῦ χαρταετὸς ἦταν καλοφτιαγμένος καὶ ἀνέβαινε ψηλά, ὅσο νὰ φαίνεται. Ἄλλοι χαρταετοί, σὰν ζαλισμένοι, κλυδωνίζονταν καὶ ἔπεφταν καταγῆς καὶ οἱ «εἰδικοί» φωνάζανε: «...σιάξε τὰ ζύγια, πρόσθεσε οὐρά, μὴν ἀμολᾷς ἀπότομα καλούμπα...»

Ἑκδηλώσεις γιὰ τὴ μνήμη τῶν νεκρῶν

Ἔνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα Ψυχασάββατα τοῦ χρόνου εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς γιορτῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων πού γιορτάζεται τὸ πρῶτο Σάββατο μετὰ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα, καὶ τὸ ἄλλο Ψυχασάββατο εἶναι τὸ Σάββατο πρὶν τὴν Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς. Οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ πηγαίνουν καὶ φροντίζουν τὰ μνήματα τῶν νεκρῶν συγγενῶν τους, φτιάχνουν κόλλυβα καὶ προσφέρουν ἄρτοσκευάσματα. Ὁ ἱερέας τοῦ χωριοῦ βρίσκεται καὶ ἐκεῖνος στὰ μνήματα καὶ διαβάζει εὐχὲς ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τῶν νεκρῶν.²³⁰

Πρωτομαγιά

Κατὰ τὸ ἔθιμο τῆς πρωτομαγιάς οἱ χωριανοὶ συγκεντρωμένοι σὲ συντροφίες, μὲ τὶς οἰκογένειές τους, κατέβαιναν στὰ "Πλατάνια", στὴ βρύση Δογάνη, γιὰ νὰ «πιάσουν τὸν Μάη» ὅπως λέγανε. Διασκεδάζαν στρώνοντας καταγῆς, ψήνοντας κρέατα, μετὰ μουσικῆς καὶ χοροῦ, ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι τὸ ἀπόγευμα τῆς μέρας. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μουσικοὺς τοῦ χωριοῦ, ἔρχονταν στὶς παρέες καὶ μουσικοὶ ἄλλων περιοχῶν.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς πρωτομαγιάς γινόταν «βόλτα», στὸν κεντρικὸ δρόμο Δογάνη - Εἰδομένης, στὰ «Πλατάνια», καὶ αὐτὴ ἡ διαδρομὴ τῆς βόλτας ἀρχίζε ἀπὸ τὴ βρύση Δογάνη καὶ ἔφτανε μέχρι καὶ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Εἰδομένης.

Ὅσοι δὲν εἶχαν τὰ μέσα γιὰ νὰ μετακινηθοῦν ὡς τὰ «Πλατάνια», ἔσπευδαν στὴν «Καστανιά», στὸ πευκοδάσος τοῦ χωριοῦ στὸ νηπιαγωγεῖο, στὸ γήπεδο, στὴν πλαγιά τοῦ ὑψώματος τοῦ «412» ἢ στὰ «Μαρμάργια» (περιοχὴ ἀνάμεσα στὰ Πλάγια καὶ στὸ Χαμηλό).

Ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1990, πολλοὶ χωριανοί, τὴν πρωτομαγιά, σπεύδουν γιὰ τὸ ἔθιμο καὶ στὴ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ «Κοτζᾶ Ντερὲ», στὴ «Γαλάζια Λίμνη» στὸ Σκρὰ ἢ τὴ λίμνη «Μεταλλείου» μετὰ τὸ χωριὸ Πηγὴ.

Τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου

Στὸ Μπογάζικοὶ ἀλλὰ καὶ στὶς γύρω περιοχὲς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, συνηθιζόταν νὰ φτιάχνουν οἱ νοικοκυρὲς γαλατόπιτα τὴν μέρα τῆς γιορτῆς τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι ἐκεῖνὴ τὴ μέρα μοίραζαν τὴν παραγωγὴ τῶν γαλακτοκομικῶν τους στὸν κόσμο, γιὰ τὸ καλὸ.²³¹

²³⁰ Ἱστοσελίδα ekklisiaonline.gr

²³¹ Πληροφορία ἀπὸ τὸν Σύλλογο Θρακιωτῶν Φιλώτα.

Οἱ φωτιές τοῦ Ἀἱ Γιαννιοῦ κι ὁ Κλήδονας στὶς 23 Ἰουνίου²³²

Ἀνάβουν φωτιές στὶς γειτονιές... Στὶς 24 Ἰουνίου ἡ ἐκκλησία γιορτάζει τὴ γέννηση τοῦ Ἀἱ Γιάννη τοῦ Προδρόμου: «Τ' Ἀἱ Γιαννιοῦ τοῦ Λαμπαδάρη», ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα ποὺ δίνεται στὸν Ἰούνιο «Αἱγιαννίτης» ἢ «Ἀγιογιαννίτης».

Ἡ γιορτὴ του εἶναι ταυτισμένη μὲ δύο κύκλους ἐθίμων: μὲ τὸν Κλήδονα ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς φωτιές ποὺ ανάβονται στὶς γειτονιές τὴν παραμονὴ τῆς ἐορτῆς στὶς 23 Ἰουνίου.

Στὸ χωριό, τὶς φωτιές τὶς ἀνάβαν τὸ ἀπόγευμα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀἱ Γιαννιοῦ σὲ κάθε γειτονιά ἀλλὰ κυρίως στὸν κεντρικὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ. Στὶς φωτιές ἐκεῖνες καίγονταν καὶ τὰ ἤδη ξεραμένα στεφάνια τῆς πρωτομαγιάς ποὺ οἱ κάτοικοι ἔφερναν ἀπὸ τὶς ἐξώπορτες τῶν σπιτιῶν τους. Οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ, ὅλη τὴ νύχτα, περνοῦσαν μὲ φόρα πάνω ἀπὸ τὶς φωτιές κάνοντας κάθε φορὰ μιὰ εὐχή.

«*Ἀπόψε στὶς φωτιές τοῦ Ἀἱ Γιαννιοῦ...*» στίχοι τοῦ Θωδωρῆ Βοριά:

Στὴ γειτονιά, ἐκεῖνα τ' ἀντράκια/ ποὺ ἤθελαν νὰ δειχτοῦνε στὰ κορίτσια/ δὲν περίμεναν.../ "Ἐπαιρναν φόρα/ καὶ ρίχνονταν πάνω ἀπὸ τὶς φλόγες/ τὴν ὥρα ποὺ ἡ πυρὰ τῆς καρδιάς/ ἦταν στὸ ἀποκορύφωμά της.

Ὁ Κλήδονας (κληδῶν=οἰωνός) ἦταν μιὰ μαντικὴ πράξη, ποὺ τελοῦνταν μὲ σκοπὸ νὰ φανερωθεῖ, ἰδιαίτερα στὶς κοπέλες, τὸ ριζικὸ ἢ ἡ τύχη τους. Ἀπαραίτητα συστατικά, μιὰ στάμνα μὲ «τὸ ἀμίλητο» νερὸ κι ἓνα φρούτο ἢ κάποιο προσωπικὸ μικροαντικείμενο μιᾶς κοπέλας.

Λιτανεία Ἱερῶν Εἰκονισμάτων τῆς Ἐκκλησίας

Σὲ μεγάλες γιορτές τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπὸ τὰ πρῶτα του χρόνια, γινόταν περιφορὰ Ἱερῶν Εἰκονισμάτων ἢ Ἱερῶν Κειμηλίων στοὺς δρόμους γύρω ἀπὸ τοὺς ναοὺς. Προπορευόταν ὁ ἱερέας τοῦ ναοῦ μὲ τὰ Ἱερὰ Εἰκονίσματα καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα ποὺ τὰ μετέφεραν ἐπίτροποι τοῦ ναοῦ ἢ νεαροὶ πιστοί, ἀκολουθοῦσαν οἱ ψάλτες, στὴ συνέχεια τὰ ἐπίσημα πρόσωπα καὶ τέλος τὸ πλῆθος τοῦ ἐκκλησιάσματος.

Οἱ κορυφαῖες ἀπὸ τὶς περιφορές εἶναι τοῦ Ἐπιταφίου τὴν Μεγάλῃ Παρασκευῇ, ἡ περιφορὰ τοῦ λάβαρου τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου στὴν πρωινὴ Λειτουργία τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀναστάσεως, ἡ περιφορὰ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀγίου κατὰ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τῆς ἐνορίας ἀλλὰ καὶ ἡ περιφορὰ κατὰ τὴν ὑποδοχὴ ἱερῶν λειψάνων στὸν ναό. Στὸ χωριό, κατὰ τὶς λιτανείες, τηρεῖται ἡ διαδρομὴ: Ἐκκίνηση ἀπὸ τὸν ναὸ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὸν κεντρικὸ δρόμο (πρὸς τὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ ναοῦ). Κατεύθυνση πρὸς τὴν παιδικὴ χαρὰ, ὕστερα ἀριστερὰ (στὸν δρόμο ποὺ ὀδηγεῖ στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ ναοῦ). Στὴ συνέχεια κίνηση στὴν ἀνηφόρα δυτικὰ τῆς πλατείας μέχρι τὴ διασταύρωση ποὺ ἀριστερὰ της ὀδηγεῖ στὸ σχολεῖο. Ἀκολουθῶς ἡ περιφορὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο κατευθύνεται μέσω τοῦ κεντρικοῦ δρόμου πρὸς τὰ καφενεῖα, στὴν πλατεία καὶ καταλήγει στὸν ναό.

²³² Οἱ γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ ἔθιμο ἐλήφθησαν ἀπὸ τὴν ἱστοσελίδα «Σὰν σήμερα» [https:// www.sansimera.gr](https://www.sansimera.gr)

Άγιασμα του Προφήτη Ήλία στο «412»

Στη γιορτή του Προφήτη Ήλία, με μεγάλη συμμετοχή των συγχωριανών μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οι κάτοικοι του χωριού ἀνηφόριζαν στο ύψωμα «412» κι ἔφταναν στην κορυφή του, όπου βρισκόταν τὸ στρατιωτικὸ φυλάκιο, στὸν χώρο πού ὑπάρχει τὸ ἅγιασμα καὶ ναΐδριο τοῦ Προφήτη Ήλία. Στὸ στρατιωτικὸ φυλάκιο, τὶς πρωινὲς ὥρες, τελοῦνταν θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις, με παρουσία ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Στὰ πλαίσια τῶν ἐκδηλώσεων οἱ ἐπισκέπτες ἔφερναν δῶρα στοὺς στρατιῶτες κι ἐκεῖνοι ξεναγοῦσαν τὰ μικρὰ παιδιά καὶ τοὺς νέους στὸ παρατηρητήριο τοῦ φυλακίου πού διέθετε στρατιωτικὸ τηλεσκόπιο καὶ μπορούσε νὰ δεῖ κανεῖς λεπτομερῶς τὸ χωριὸ καὶ τὴ γύρω περιοχὴ. Τὸ στρατιωτικὸ φυλάκιο τοῦ «412» ἀνακαινίστηκε τὸ 1996 ἀλλὰ σταμάτησε νὰ λειτουργεῖ κι ἐγκαταλείφθηκε στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 2010.

Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου

Στὶς 21 Νοεμβρίου ἡ ἐκκλησία γιορτάζει τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, τῆς «Παναγίας τῆς ξεσπορίστρας» πού λέγανε οἱ παλιοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ.

Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς, οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ ἐτοίμαζαν κολοκυθόπιτα με σουσάμι καὶ καρύδια, χαλβὰ σιμιγδαλένιο, καὶ τὸ γλυκὸ τῶν Πλαγιωτῶν τὶς πεπέλες. Αὐτὰ τὰ γλυκίσματα ἔφερναν δῶρο οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ, τὰ βράδια τῆς παραμονῆς καὶ ἀνήμερα τῆς γιορτῆς, στὶς οἰκογενειακὲς ἐπισκέψεις τοὺς σὲ συγγενικά καὶ φιλικὰ σπίτια.

Γαμήλιο κέρασμα στὸν δρόμο ἢ γαμήλιο κλείσιμο δρόμου...

Μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1980 τηροῦνταν δύο γαμήλιες παραδόσεις στὸ χωριό, κι εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ποῦ προήλθαν: α) "Ὅταν ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη ἦταν ἀπὸ τὸ χωριὸ μας, μετὰ τὴ στέψη, ὅταν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τὴ συνοδεία τοῦ κουμπάρου πῆγαιναν στὸ σπίτι τοὺς, στὴ διαδρομὴ, ἔξω ἀπὸ ὅποιο σπίτι τοῦ χωριοῦ περνοῦσαν, οἱ χωριανοὶ τοὺς κερνοῦσαν γλυκὸ τοῦ κουταλιοῦ «...γιὰ νὰ εἶναι γλυκιὰ ἡ ζωὴ τοὺς». β) "Ὅταν ὁ γαμπρὸς δὲν ἦταν συγχωριανὸς καὶ δὲν θὰ ἔμενε τὸ νιόπαντρο ζευγάρι στὸ χωριό, μετὰ τὴ στέψη, ὅταν τὸ ζευγάρι θὰ ταξίδευε μετὰ τοὺς κουμπάρους γιὰ τὸν τόπο πού θὰ ζοῦσε, οἱ νέοι ἔβγαιναν στὴν ἐξοδὸ τοῦ χωριοῦ καὶ ἐκλειναν μετὰ σκονινὶ τὸν δρόμο, ἐμποδίζοντας τὸ νηφικὸ αὐτοκίνητο, κι «ἀπαιτοῦσαν» ἀπὸ τοὺς νιόπαντρους καὶ τὸν κουμπάρο χρήματα. Ἀνοίγαν τὸν δρόμο μονάχα ὅταν ἱκανοποιοῦνταν ἡ ἀπαίτησή τοὺς, καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ παζάρια.

Πανηγύρια τῶν γύρω χωριῶν

Οἱ Πλαγιῶτες τιμοῦσαν τὶς γιορτὲς τῶν γειτονικῶν χωριῶν κι ἔσπευδαν στὰ τοπικὰ πανηγύρια. Ὀλόκληρη τὴ θερινὴ περίοδο τὰ πανηγύρια ἀποτελοῦσαν τὶς διεξόδους διασκέδασης καὶ ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν. Τὰ πανηγύρια τῆς περιοχῆς κατὰ ἡμερολογιακὴ σειρὰ εἶναι:

Μέσα στὴν ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου γιορτάζει τὸ παρεκκλήσι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὸν συνοικισμό Δογάνη. Στὶς 26 Ἰουλίου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς στὰ Πλάγια. Στὶς 15 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στοὺς Εὐζώνους. Στὶς 29 Αὐγούστου γιορτάζει ὁ Ἱ.Ν. Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸν Φανό.

Στις 8 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ο Ἰ.Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου στήν Εἰδομένη. Στις 14 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ὁ Ἰ.Ν. Ὑψώσεως Τιμίου Σταυροῦ στοῦ Χαμηλό. Στις 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ὁ Ἰ.Ν. Ἀγίου Δημητρίου στὸν οἰκισμὸ Δογάνη. Στις 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ὁ Ἰ.Ν. Ἀγίου Δημητρίου στοῦ Σκρά.

Στὸ ἀγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στὴ Δογάνη - Κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1960, οἱ Πλαγιῶτες, τὴ μέρα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, κατηφόριζαν ἀπὸ τὸ «πατέκι», δηλαδὴ τὸ μονοπάτι στὴ μεγάλη στροφή τοῦ κεντρικοῦ δρόμου, στὴν περιοχή τῆς «βόλτας», γιὰ νὰ βρεθοῦν στὸν οἰκισμὸ Δογάνη καὶ στοῦ μικροῦ παρεκκλήσι μὲ τὸ ἀγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Τὴ μέρα ἐκείνη, στὰ δύο καφενεῖα τοῦ οἰκισμοῦ -τοῦ Παντελῆ Φερτάκη καὶ τοῦ Διαμαντῆ Χαραλαμπίκη- μαζεύονταν κόσμος ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, οἱ πιὸ πολλοὶ Εἰδομενιώτες, Πλαγιῶτες, Χαμηλιῶτες καὶ κάποιοι Φανιώτες. Στὸ καφενεῖο τοῦ Φερτάκη ἔρχονταν κι ὀργανοπαῖκτες. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες κάθονταν στὰ καφενεῖα, ἄλλες παρέες ἔστρωναν καταγῆς τοὺς μεζέδες τους, κάτω ἀπὸ τὰ πλατάνια τῆς περιοχῆς τοῦ ἀγιάσματος κι οἱ πιτσιρικάδες ἀναμετροῦνταν σὲ ὁμάδες, κατὰ χωριό, στοῦ ποδόσφαιρο. Ἐκάναν γῆπεδό τους «τὸν ἄμμο», κάτω ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ Δογάνη. «Ὁ ἄμμος» ἦταν ἡ κοίτη τοῦ ρέματος ποὺ ἦταν ξερὸ τέτοια ἐποχὴ κι εἶχε μεγάλο πλάτος στὴν περιοχή ἐκείνη.

Δοξασίες, προλήψεις καὶ γνωμικὰ τῶν Πλαγιωτῶν²³³

Οἱ παλιοὶ Πλαγιῶτες, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κειμήλιά τους, εἶχαν φέρει ἀπὸ τὶς ἀλχημονήτες πατρίδες καὶ τὰ λαογραφικὰ τους στοιχεῖα ὅπως τὶς δοξασίες, τὰ γνωμικὰ, τὶς προλήψεις καὶ τὶς συνήθειές τους (ὅπως τὸ νὰ φτιάχνουν μὲ εὐρηματικότητα καὶ νὰ «κολλοῦν» σὲ κάποιον ἓνα παρατσούκλι).

Δοξασίες καὶ γνωμικὰ - Οἱ σύγχρονοι Πλαγιῶτες, σκόρπιοι πλέον σὲ μεγάλες πόλεις ἀλλὰ καὶ σὲ περιοχὲς ἐκτὸς Ἑλλάδας, τείνουν νὰ ξεχάσουν τὴ λαογραφικὴ κληρονομία τοῦ χωριοῦ. Παραθέτω σὲ ἀνάμνηση τῶν παλιῶν Πλαγιωτῶν κάποια χαρακτηριστικὰ γνωμικὰ ποὺ λέγονταν ἀπὸ τοὺς χωριανούς ἀνάλογα μὲ τὴν περίστασι:

α) «**Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γεννιέται τὰ σκυλιὰ βουβαίνονται**». Ἦταν μιὰ ἐπίκληση ποὺ σκέφτονταν οἱ διαβάτες ὅταν περνοῦσαν τὴ νύχτα κοντὰ ἀπὸ μαντρί μὲ ζῶα, γιὰ νὰ μὴν γαυγίσουν τὰ σκυλιὰ τοῦ μαντριοῦ. Τὴν ἴδια ἐπίκληση σκεφτόταν ὅποιος ἤθελε νὰ ἔχει αἰσιο τέλος μιὰ συζήτηση μὲ δύστροπο συνομιλητὴ του.

β) «**Ἄνιτε, λάλησε καὶ φέτος ὁ κοῦκος**». Τὸ ἔλεγον ἐνθαρρυνμένοι ὅταν πρωτοάκουγαν τὸ πουλὶ κοῦκο, τὸν Μάρτιο. Τὸ λάλημα τοῦ κούκου φανέρωνε τὴν ἔλευση τῆς Ἀνοιξῆς καὶ τὸ τέλος τῶν θανάτων τῶν χωριανῶν ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες τοῦ χειμῶνα.

γ) «**Ὁ λύκος στὴν ἀναμپουμπόλα χαίρεται**». Μ' αὐτὸ ἐννοοῦσαν πὼς ὁ δόλιος ἄνθρωπος ἐκμεταλλεύεται μὲ ἐπιτηδεύματα τὴ σύγχυση καὶ τὴν ἀναταραχὴ τῶν ἄλλων.

δ) «**Τὸ φεγγάρι ἔχει ἁλῶνι, θὰ ἔχουμε βροχή**». Τὸ ἔλεγον ὅταν τὸ φεγγάρι εἶχε γύρω του φωτοστέφανο.

²³³ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Ἀννας Μποράκη - Μουτσάκη, Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη, Κούλας Κεχαΐδου - Καραογλάνη.

ε) «*Πώ - πώ φεγγάρι! Για κλεισιά...*» Έτσι έλεγαν όταν είχε ξαστεριά και πανσέληνο ώστε να μη χρειάζεται φανάρι στον δρόμο και να εύνοούνται οι κλέφτες μές στη νύχτα. στ) «*Αυτός ο ήλιος, κόβει χιόνι κι έρχεται*». Τό έλεγαν όταν μέσα στο καταχείμωμο είχε ήλιολούστη μέρα κι αυτό προμήνυε πώς θα έρθει χιονιάς.

ζ) «*Η μικρή ή κότα πάντα πουλαδίτσα φαίνεται*». Τό έλεγαν για τις μικροκαμωμένες γυναίκες.

η) «*Βρήκες φαί, κάτσε! Βρήκες ξύλο, φύγε!*» Εύνόητο!!!

θ) «*Θά καεί ο σπόρος και δέν θά φυτρώσουν τά γεννήματα*». Τό έλεγαν για να αποτρέψουν κάποιον από τó να φρυγανίσει τó ψωμί, τήν εποχή προτοῦ να σκάσει ó σπόρος τού σταριού στό χωράφι, συνήθως στις άρχές τής άνοιξης.

ι) «*Μήν πατάς στά τσαλιά και στά τσουρούπια*». Λεγόταν προκειμένου να προσέξει κανείς βαδίζοντας ώστε να μη βουλιάζει στις λάσπες (τσουρούπια) και να μην γεμίζει τά ρούχα του μέ κολλισίδες από τούς άκανθώδεις θάμνους (τσαλιά).

ια) «*Τετάρτη και Παρασκευή τά νύχια σου μήν κόψεις, και Κυριακή μήν λούξεσαι άν θέλεις να προκόψεις*». Τό έλεγαν γιατί τήν Τετάρτη και τήν Παρασκευή ήταν νηστεία και τήν Κυριακή είχε στήν έκκλησία Θεία Λειτουργία.

ιβ) «*Παπαντή γκελντί γιορτουλάρ καπαντή*» (τουρκικά). Σημαίνει: «Έρθε ή Έπαπαντή; Τέλειωσαν όι γιορτές!» μέ αυτό τó γνωμικό ένοούσαν πώς ή 2^α Φεβρουαρίου (τής Έπαπαντής τού Χριστού) όριοθετούσε τó κλείσιμο τής έορταστικής περιόδου.

ιγ) «*Ποιά κουτσή και ποιά στραβή τόν Μάρτη νυχτερεύει;*» Τά βράδια όι γυναίκες έπλεκαν έργόχειρα. Τό γνωμικό λεγόταν για εκείνες πού συνέχιζαν αύτ ή συνήθεια και τόν Μάρτιο πού ξεκινούσε ή Σαρακοστή αλλά και όι έξωτερικές άγροτικές δουλειές τής οικογένειας.

ιδ) «*Όπου πατήσει άσαραντίστη λεχώνα εκεί ούτε χόρτο δέν φυτρώνει*». Όταν γεννούσε ή γυναίκα, δέν έπρεπε για 40 μέρες να βγει από τó σπίτι της. Άν έβγαине πριν να σαραντίσει, πίστευαν πώς θα κινδύνευε ή ίδια και τó μωρό και πώς έφερνε κακοτυχία.

ιε) «*Σάν τó νερό να κυλίζει και τó παιδί από πάνω της*». Τό έλεγαν ρίχνοντας έναν κουβά νερό στήν αύλή τής έγκύου όταν τήν έπιαναν όι πόνοι τής γέννας.

ιστ) «*Σαράντα φάς, σαράντα πιείς, σαράντα δώσ για τήν ψυχή σ'*». Λεγόταν τή μέρα τής γιορτής τών Άγίων Σαράντα Μαρτύρων στις 9 Μαρτίου.

ιζ) «*Ο Άγιος Άνδρέας έφτασε, τó κρύο άντρειεύει... Βαρβάρα βαρβαρώνει, Άϊ Σάββας σαβανώνει, Άϊ Νικόλας παραχώνει*». Γιορτές πού προμηνύουν τόν έρχομό τού χειμώνα.

Προλήψεις - Τήν εποχή πού ή τεχνολογία και ή ίατρική ήταν άνύπαρκτες, ό κόσμος έφάρμοζε έμπειρικές λύσεις στά προβλήματά του. Όλες όι μικρές κοινωνίες άνάπτυσαν διάφορες προλήψεις για να προστατεύονται από τούς κινδύνους τής φύσης, έρμηνεύοντας συμπεριφορές τών ζώνων και προσδίδοντας σέ άντικείμενα μεταφυσικές ιδιότητες. Παρακάτω παραθέτω κάποιες από τις γνωστότερες πλαγιώτικες προλήψεις:

α) Από τήν 1^η Φεβρουαρίου μέχρι και τήν 3^η Φεβρουαρίου, (tis γιορτές τού Άγ. Τρύφωνα, τής Έπαπαντής τού Χριστού και τού Άγ. Συμεών) στις έγκυμονούσες άπαγορευόταν να πιάσουν μαχαίρι ή ψαλίδι για να μην γεννηθεί τó παιδί μέ σημάδι στό σώμα.

β) Τῆς λεχώνας καὶ τοῦ νεογέννητου τὰ ροῦχα δὲν ἔπρεπε νὰ τὰ βρεῖ ἡ νύχτα ἀπλωμένα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι.

γ) Ἄν κάποιος εἶχε σπάνιο βαπτιστικὸ ὄνομα (π.χ. Θρασύβουλος, Κλεονίκη κλπ) καὶ δὲν τὸ εἶχε κανεὶς ἄλλος στὸ χωριό, τότε τὴν παραμονὴ τῆς 1^{ης} Μαρτίου, γιὰ τὸ καλὸ, ἡ οἰκογένειά του ἔσπαζε στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ κάποιον κεραμικὸ ἀντικείμενο.

δ) Τὸν «Μάρτη» (τὸ βραχιολάκι ἀπὸ κοκκινόλευκες κλωστὲς ποὺ φοροῦσαν τὰ παιδιὰ τὴν 1^η Μαρτίου) ἔπρεπε νὰ τοὺς τὸν δέσει στὸ χέρι νιόπαντρη γυναίκα.

ε) Ὅταν τὸ σκυλὶ οὕρλιαζε σὰν τὸν λύκο, ἔλεγαν πὼς κάτι κακὸ θὰ συμβεῖ.

στ) Ὅταν τὸ σκυλὶ κρυβόταν κοντὰ στὸν ἀφέντη του, πίστευαν πὼς θὰ ἔρθει καταιγίδα ἢ σεισμός.

ζ) Ἄν στεκόταν καὶ φώναζε ἡ κουκουβάγια στὴ στέγη σπιτιοῦ, πίστευαν ὅτι κάποιον κακὸ θὰ γίνῃ σ' ἐκεῖνο τὸ σπίτι.

η) Ὅταν τὰ ξύλα ποὺ καίγονταν στὸ τζάκι ἔσκαζαν καὶ τίναζαν σπινθῆρες, στὴν οἰκογένεια πίστευαν πὼς κάποιος τοὺς σχολίαζαν.

θ) Τὸ νὰ δρασκελίζει πάνω ἀπὸ τὰ πόδια κάποιου ξαπλωμένου, τὸ θεωροῦσαν γρουσουζιά.

ι) Ἄν ἄφηναν ἀνοιχτὸ τὸ ψαλίδι θεωροῦνταν γλωσσοφαγιά.

ια) Ἄν ἄφηναν τὶς παντόφλες ἀνάποδα (μὲ τὶς σόλες πρὸς τὰ πάνω) θεωροῦνταν γρουσουζιά.

ιβ) Ὅταν τὸ φεγγάρι κοκκίνιζε, ἔλεγαν πὼς τὴν ἄλλη μέρα θὰ σηκωθεῖ ἀέρας.

ιγ) Τὸν χειμῶνα, ἂν ἔβλεπαν τὰ πουλιὰ νὰ κατεβαίνουν στὶς αὐλὲς καὶ νὰ τρῶνε, πίστευαν ὅτι θὰ ἔρθει χιονιάς.

ιδ) Ὅποτε ἔκαναν μπάνιο στὴ σκάφη τὶς νυχτερινὲς ὥρες, μέσα στὰ ἀπόνερα ποὺ θὰ πετοῦσαν στὴν αὐλὴ, ἔριχναν πρῶτα δύο ἀναμμένα κάρβουνα γιὰ νὰ σβήσουν.

ιε) Ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἔδιναν δανεικὸ ψωμὶ σὲ κάποια οἰκογένεια, πρὶν τὸ δώσουν ἔκοβαν μιὰ μπουκιά καὶ τὴν κρατοῦσαν στὸ σπίτι τους.

ιστ) Ἄν στὸ νοικοκυριὸ ὑπῆρχε πένθος, σκέπαζαν τοὺς καθρέφτες τοῦ σπιτιοῦ μὲ ὑφάσματα γιὰ νὰ τοὺς κρύβουν.

ιζ) Τὴν ὥρα τῆς κηδείας, ἂν κάποιος στὸ χωριὸ κοιμόταν, τοῦ ἔβαζαν πάνω του κάποιον σιδερένιο ἀντικείμενο.

Παρατσούκλια - Στὶς συναναστροφὲς τῶν χωριανῶν, ἰδιαίτερα μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, ἀπὸ τὸν στενὸ τους κύκλο, δινόταν συχνὰ σὲ κάποιον ἓνα προσωνύμιον (παρατσούκλι) φιλικό, χαϊδευτικὸ ἢ κοροϊδευτικόν. Τὸ παρατσούκλι ποὺ ἐπικρατοῦσε γιὰ κάποιον στὶς μικρὲς κοινωνίες, τὸν συνόδευε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ, καὶ τὸ πιθανότερον εἶναι νὰ τὸν γνώριζαν οἱ περισσότεροι συγχωριανοὶ μὲ τὸ παρατσούκλι παρὰ μὲ τὸ ὄνομά του. Συνήθως τὸ παρατσούκλι ποὺ τὸ χωριὸ «κολλοῦσε» σὲ κάποιον ἦταν μετατροπὴ ἢ σύντμηση τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματός του (π.χ. Ἀθανάσιος - «Νάσος») ἢ τοῦ ἐπωνύμου του (π.χ. Τασανάκης - «Τασανάς»). Σπανιότερα προέρχονταν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα κάποιου (π.χ. «Ἀδαμάκης»: Τὸ τέκνο τοῦ Ἀδάμ). Ἄλλοτε πάλι χαρακτηρίζει τὴν ιδιοσυγκρασίαν κάποιου ἢ πρόκυπτε ἀπὸ προσφιλεῖς καθημερινὲς φράσεις του.

Συχνότερα τὰ παρατσούκλια προέρχονταν ἀπὸ τὶς συνήθειες, τὸ ἐπάγγελμα, τὰ σωματικά χαρακτηριστικά, τὶς ιδιαιτερότητες ἢ τὸ χειρότερο, ἀπὸ τὶς ἀναπηρίες κάποιου. Στὶς γυναῖκες συνήθως γίνονταν σύντμηση τῶν ὀνομάτων τους (π.χ. Ὀλυμπία - «Λυμπιά»). Ἄλλες φορές πάλι ἔπαιρναν σὰν παρωνύμιο τοῦ ὀνόματός τους τὸ ὄνομα (σύζυγος τοῦ Γιώργου - «Γιώργαινα» ἢ τὸ παρατσούκλι τοῦ συζύγου τους ἂν ἦταν παντρεμένες ἢ τοῦ πατέρα τους ἂν ἦταν ἀνύπαντρες (π.χ. Ἡ Γιάννα τοῦ «Τσιφτσῆ» δηλαδὴ τοῦ ζευγαῖ). Ἰδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐγκατάστασης στὸ χωριό, ἦταν σύνθηες, ἢ ἰδιαίτερη καταγωγή νὰ γίνεται παρατσούκλι (π.χ. «Παψανή», δηλαδὴ ἐκείνη ποὺ ἔχει καταγωγή ἀπὸ τὸ Ἀρναούτκιο (Παπτσού) τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἢ «Σμυρτιά» κ.ἄ. Ἄλλοτε πάλι «κολλοῦσαν» στὶς γυναῖκες παρατσούκλι ὅταν αὐτὲς εἶχαν ἔντονη προσωπικότητα καὶ δὲν προσαρμοζόταν εὐκολα στὰ ἦθη τῶν μικρῶν κοινωνιῶν. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται κάποια ἀπὸ τὰ παρατσούκλια τῶν παλαιότερων κατοίκων τοῦ χωριοῦ ὅπως: ἢ «Παψανή», ἢ «Λυμπιά», ὁ «Τασανός», ὁ «Ἀσταλένιος», ὁ «Τσίφτης», ὁ «Τσαλκιτζής», ὁ «Κόκκαλης», ὁ «Κουμπαράκης», ὁ «Ἀδαμάκης», ὁ «Καραϊσκάκης», ὁ «Παντής», ὁ «Γάτος» κ.ἄ.

«Πλαγιώτικα» - Μικρὸ λεξιλόγιο

Στὴν καθημερινότητά τους οἱ Πλαγιῶτες, ἰδιαίτερα κατὰ τὶς πρῶτες γενιές τους, χρησιμοποιοῦσαν λεξιλόγιο, ποὺ οἱ νεότεροι τὸ χαρακτηρίζουν «πλαγιώτικο». Τὰ «πλαγιώτικα» δὲν ἦταν ἄλλα ἀπὸ τὰ θρακιώτικα καὶ τὰ μικρασιάτικα ποὺ τὰ μιλοῦσαν αἰῶνες πρὶν οἱ πρόγονοι στὶς ἀλησιμὸντες πατρίδες. Ἔτσι μεταφέρθηκαν στοὺς σύγχρονους τὰ «πλαγιώτικα», μέσα στὰ χρόνια, καὶ ἀκούγονται ἀκόμα καὶ μεταξὺ νεώτερων, λέξεις ὅπως: «ἀχμάκης» ποὺ σημαίνει ἀνόητος, «βίτσα» ποὺ σημαίνει βέργα, «γανιάζω» ποὺ σημαίνει ἀγανακτῶ, «κατσιρντίζω» ποὺ σημαίνει τὰ χάνω, «καλπαζάνης» ποὺ σημαίνει τεμπέλης, «μισκίνης» ποὺ σημαίνει βρώμικος, «μπατάκι» ποὺ σημαίνει κατακάθι, «πίτσκο» ποὺ σημαίνει νόθο, μπάσταρδο, «παρτάλης» ποὺ σημαίνει κουρελιάρης, «σασκίνης» ποὺ σημαίνει γελοῖος, «σαψάλης» ποὺ σημαίνει ὄχι σταθερὸς στὸ βάδισμα καὶ στὰ λόγια, «χουσμετεύω» ποὺ σημαίνει ὑπηρετῶ καὶ ἄλλες πολλὲς λέξεις ποὺ ἀποτυπώνονται στὰ τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Θρακικά».²³⁴

Ἕνα δείγμα τοῦ λεξιλογίου:

Ἀγναυρτίζω	Λέγω, συζητῶ
Ἀγριεύομαι	Φοβᾶμαι
Ἀδεξιμ'(-ι) (τὸ)	Ἀναδεστός, βαφτιστικός (ὁ ἀδεξιμός, ἢ ἀδεξιμιά)
Ἀλατζιάρης (ὁ)	Χρωματισμένος μὲ διάφορα χρώματα
Ἀλμπάντης (ὁ)	Πεταλωτής

²³⁴ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν συγχωριανῶν καὶ ἀπὸ τοὺς τόμους 13 (ἔτους 1940) καὶ 15 (ἔτους 1941) τοῦ περιοδικοῦ «Θρακικά» καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ἐνότητα «Τὸ Τσακίλι τῶν Μετρῶν - Γλωσσάριον» τοῦ Κ. Χουρμουζιάδη ἀλλὰ καὶ τὸ περιοδικὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ».

Ἀμελέδες (οἱ)	Βοηθοὶ τῶν χτιστῶν
Ἄμνια (ή)	Θεία (ή)
Ἀνασκουμπώνομαι	Γυρίζω τὰ μανίκια πάνω ἀπὸ τὸν ἀγκώνα
Ἄντετ (τὸ)	Συνήθεια
Ἀντίδερο (τὸ)	Ἀντίδωρο
Ἄρκουδίζω	Βαδίζω μὲ τὰ γόνατα στὰ τέσσερα
Ἄρσιζ'(ι)κο (τὸ)	Ἀτίθασο, σκληρό, κακοδιάλεχτο
Ἀχμάκης (ὁ)	Ἀνόητος
Βίτσα (ή)	Βέργα
Βολοδέρνω	Κουράζομαι ἄδικα, περιφέρομαι, ἀγωνίζομαι
Βούβα (ή)	Κωφαλαλιά
Βούκα (ή)	Μπουκιὰ
Γανιάζω	Θυμῶνω, ἀγανακτῶ
Γιαβάσ'(ι)κος (ὁ)	Σιγανὸς
Γιανίσκω	Γίνομαι καλὰ
Γιατάκι (τὸ)	Θέσις, τόπος ὕπνου, στρῶμα ἢ κρεβάτι
Γιοργάνι (τὸ)	Πάπλωμα
Γιουρούκης (ὁ)	Ἀπολίτιστος
Γκεβεζές (ὁ)	Πειραχτήρι
Γκιουζλεμές (ὁ)	Εἶδος τηγανίτας
Γκιριζ (τὸ)	Ὑπόνομος ἢ βόθρος
Γκοῦτζος (ὁ)	Τελευταῖος (ἢ καὶ κοντὸς)
Γκυργκυλιάνος (ὁ)	Ὁ λάρυγγας
Δρασκελιά (ή)	Τὸ μικρὸ ἄλμα πάνω ἀπὸ ἐμπόδιο
Δριμόν'(-ι) (τὸ)	Μεγάλο κόσκινο γιὰ τὰ ἀλώνια
Ἔρμο (τὸ)	Ἐγκαταλελειμμένο, ἀδέσποτο
Ζαμακῶνω	Χτυπῶ γροθιές, κλέβω, συλλαμβάνω
Ζεβζέκ'(-η)ς (ὁ)	Ἀνόητος
Ζέρντελο (τὸ)	Βερύκοκο
Ζίγρα (ή)	Νωπὸ ἔδαφος
Ζουφῶνω	Κρύβω, σκεπάζω
Ζχουν'(-ι) (τὸ)	Ἄσθμα
Καβάκια (τὰ)	Λεῦκες (οἱ)
Καβές (ὁ)	Καφές
Καζαντίζω	Κερδίζω
Καϊνάτ'(η)σα	Φούσκωσα, κουράστηκα, χωρὶς ἀναπνοή
Καλές (ὁ)	Πύργος
Καλιώρα (ή)	Φόβητρο τῶν παιδιῶν
Καλπαζάνης (ὁ)	Τεμπέλης, ἀχαῖρευτος
Καμώνομαι	Γίνομαι
Καντιρντίζω	Καταπείθω, ἀποπλανῶ
Καπαρντίζω	Φουσκῶνω, ὑπερηφανεύομαι

Καπίστρι (τὸ)	Σχοινένιο σύμπλεγμα πού τὸ περνοῦν στὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου ἢ τοῦ γαϊδάρου γιὰ νὰ τὰ ὀδηγοῦν.
Καρακατσάνης (ὁ)	Σκηνίτης κτηνοτρόφος
Κάργα (ή)	Καλιακούδα
Καρτάλ'(-ι) (τὸ)	Ἄετός, ὄρνεο
Κάρτικο (τὸ)	Παληό, γηρασμένο
Κασαβέτ'(-ι) (τὸ)	Στεναχώρια, βάσανο
Κάσπη	Πολὺ ἀρμυρὸ στὴ γεύση
Καταπόδ'(-ι) (στὸ)	Κατόπι, ὀπίσω
Κατηρντίζω	Συμβουλευώ, νουθετῶ, λέγω
Κατσάκης (ὁ)	Λιποτάκτης, φυγαδεμένος, κρυμμένος
Κατσαμάκ'(-ι) (τὸ)	Εἶδος ζυμαρικοῦ ἀπὸ καλαμποκίσιο ἀλεύρι καὶ πετιμέζι
Κατσίβελος (ὁ)	Γύφτος
Κατσίρτ'(η)σε	Τὰ ἔχασε, ζαλίστηκε
Κατσποδιάζομαι	Πάσχω ἀπὸ χρόνιο νόσημα
Καύκαλο (τὸ)	Κέλυφος ἀπὸ ὄστρακο
Κεκές (ὁ)	Βραδύγλωσσος
Κελέκης (ὁ)	Φαλακρὸς
Κηρλαντίζω	Φεύγω ἀπὸ τὴν ἀπελπισία μου
Κιβοῦρι (τὸ)	Φέρετρο
Κιλίμια (τὰ)	Ὑφαντὰ πατώματος (χαλιὰ)
Κιμπάρης (ὁ)	Ἀξιοπρεπής [κιμπάρ'(ι)κο (τὸ): Ἀξιοπρεπές]
Κιόρης (ὁ)	Τυφλὸς [Κιόρ'κα (τὰ): Τυφλὰ]
Κοπούκης (ὁ)	Ἀξεστος, ἀγράμματος
Κορδώνω	Καμαρώνω
Κορώνω	Ἀνάβω
Κοσὴ (ή)	Τρέξιμο
Κότσια (τὰ)	Ἀστράγαλοι
Κοτάγω	Τολμῶ
Κοτζαμάν'	Μεγάλο [μέχρι ἐκεῖ ἀπάνω]
Κουητής (ὁ)	Ἀπάνεμο μέρος
Κουλὸς (ὁ)	Μὲ κομμένο χέρι
Κουμασ'(-ι) (τὸ)	Ὅρνιθώνας [λέγεται καὶ γιὰ παράξενο ἄνθρωπο]
Κουνουστίζω	Μιλῶ
Κουρσοῦμι (τὸ)	Βολίδα τουφεκιοῦ - σφαῖρα
Κουτουρντίζω	Ἐπαναστατῶ, δὲν ἡσυχάζω
Κουτουροῦ	Χωρὶς ὑπολογισμό
Μαλάς (ὁ)	Μυστρί
Μάνε - μάνε	Γρήγορα
Μανίτσα (ή)	Μαία
Μάξους	Ἐπίτηδες
Μαραφét'(-ι) (τὸ)	Τέχνασμα, μικροκατασκευή

Μασιά (ή)	Τσιμπίδα για κάρβουνα
Μαστραπάς (ό)	Ποτήρι νεροῦ, χάλκινο, έμαγιέ
Μεϊντάνι (τò)	Πλατεία
Μερεμετίζω	Έπιδιορθώνω
Μεσέδες (οί)	Δρύς, δρύινα ξύλα
Μηλαδέρφια (τὰ)	Έτεροθαλή αδέρφια
Μίξης (ό)	Μηξιάρης
Μισίρι (τò)	Καρπὸς καλαμποκιοῦ
Μισκίνης (ό)	Βρωμερὸς
Μοῦρτζος (ό)	Μουτζουρωμένος
Μπαήλντισα	Λιποθύμησα (Μπαγιλντίζω)
Μπαϊρ'(-ι) (τò)	Ύψωμα
Μπαλτάς (ό)	Πέλεκυς
Μπερντέδες (οί)	Ύφάσματα παραθύρων (κουρτίνες)
Μπιζιρίζω	Βαριέμαι
Μπίρμπα (ή)	Αίσχρὸς, ἀλήτης
Μπογάζ'(-ι) (τò)	Στομάχι (λέγεται καὶ ὄρεξις)
Μπογάζ'(-ι) (τò)	Τὸ ρεῦμα μεταξὺ δύο θυρῶν, παραθύρων
Μπούζ'(-ι) (τò)	Πάγος, πάγωμα
Μπουρντίζω	Εὐνουχίζω
Μπουχάν'(-ι) (τò)	Τὸ φυσερὸ τῶν σιδεράδων
Μποχτσάς (ό)	Μπόγος
Μπρέ	Βρέ
Μπρομιτῶ	Σκύβω ἢ πέφτω
Μπόσκος (ό)	Άσταθής, ἄκαιρος, ἀσόβαρος
Μπόσκα (τὰ)	Πράματα χωρὶς ἀξία
Μπουγὰς (ό)	Άρσενικὸ βόδι (μοσχάρι) ἀναπαραγωγῆς
Μπουνάρ'(-ι) (τò)	Πηγή
Μπούχτ'(ι)σα	Παραχόρτασα
Νεμπιμπλιά (τὰ)	Στραγάλια
Νιάσ'(τη)κα	Άρρώστησα, ἔχω πυρετὸ
Νιάσ'(τη)κα	Ένδιαφέρθηκα
Νίβομαι	Πλύνουμε [Νίφ'(τη)κα: πλύθηκα]
Νταγιαντῶ	Βαστῶ [Νταγιάντ'(η)σα: βάσταξα]
Νταλώνουμαι	Ζαλίζομαι
Νταντάς (ό)	Άδερφὸς
Ντερές (ό)	Ποτάμι
Ντιψίζης (ό)	Άναίσχητος
Ντουζντίζω	Έτοιμάζω, στρώνω
Ντουρσέκ'(-ι) (τò)	Τὸ σοκάκι, ἡ γωνιά τοῦ δρόμου
Όργαντίζω	Συναντῶ κακὸ πνεῦμα καὶ κακοπαθαίνω
Όφλαντίζω	Έκδηλώνω θλίψη, στενοχώρια

Παρτάλ'(η)ς (ό)	Κουρελιάρης
Παρτάλι (τò)	Κουρέλι ύφασματος
Πασπατεύω	Ψηλαφῶ κάτι νά βρῶ
Πατήκια (τὰ)	Παπούτσια τῶν βρεφῶν
Πατιρντί (τò)	Θόρυβος, ἀναστάτωση
Περτσιὰ (ή)	Χαίτη ἀλόγου
Πηδηκλώνουμαι	Σκονταύτω, μπερδεύω τὰ πόδια μου
Πισμάνεψα	Μετανόησα
Πλαλῶ	Τρέχω
Πρίτσος (ό)	Τράγος
Προγόνια (τὰ)	Τὰ παιδιά ποὺ φέρνει ὁ ἄντρας στὸν δεύτερο γάμο του
Ριμάχ'(τη)καν	Καταστράφηκαν
Σαβουρντίζω	Πετῶ πέρα [τὰ σαβούρντ'(-η)σα]
Σαγλαντίζω	Ἐνισχύω, ἐπιδιορθώνω
Σακαλῆς (ό)	Γενάτος, ἀξύριστος
Σαματὰς (ό)	Θόρυβος
Σασιρντίζω	Χάνω τὴν ψυχραιμία μου, σαστίζω
Σασκίν'(η)ς (ό)	Γελοῖος, ἡλίθιος, εὐκολόπιστος
Σαψάλ'(η)ς (ό)	Ἀνεπιτήδευτος, ἀσταθῆς στὸ βάδισμα καὶ στὰ λόγια
Σερμπέτ'(-ι) (τò)	Σιρόπι, πολὺ γλυκὸ
Σερσέμ'(η)ς (ό)	Ἀκατανόητος, ἡλίθιος [σερσερῆς]
Σερσερῆς (ό)	Ἀνόητος
Σκρόφα (ή)	Γουρούνα
Σουρουκλεμές (ό)	Ἄνευ ἀξίας ἄνθρωπος
Σουρτούκης (ό)	Περιφερόμενος, ἀλήτης
Σούτα (ή)	Γίδα χωρὶς κέρατα
Ταμὰμ	Σωστά, μόλις
Ταμαχιάρ'(η)ς (ό)	Ἄπληστος, τσιγγούνης
Τιμαρεῦω	Δέρνω, τιμωρῶ
Τοκάς (ό)	Πόρπη τῆς ζώνης
Τομάρι (τò)	Δέρμα ἢ τὸ καθαрма (στὸν χαρακτήρα)
Τσάκνα (τὰ)	Ξυλάκια
Τσαλεύω	Ἀνακατώνω μὲ τὰ χέρια, μαλάσσω
Τσαρές (ό)	Αἰτία ἢ συμμάζεμα [κάνε ντὸ τσαρέ σου]
Τσαρσί (τò)	Ὁ χῶρος τῆς ἀγορᾶς
Τσάσκα (ή)	Φλιτζάνι
Τσατσὰ (ή)	Ἀδερφή (στὰ θρακιώτικα)
Τσεγνές (ό)	Σαγόνι
Τσεκμές (ό)	Κυρτὸ κλαδευτήρι
Τσικίτσι (τò)	Σφυράκι
Τσιπλάκ'(ι)κο (τò)	Γυμνὸ, φτωχὸ
Τσιρώθ'(η)κα	Καψαλίστηκα

Τσομάκα (ή)	Εὔρωστη γυναίκα, ἀντρογυναίκα
Τσομάκ'(-ι) (τὸ)	Ραυδὶ ἢ ξυλοδαρμός
Τσουλτούρια (τά)	Παγοκρύσταλλοι πὺ κρέμονται ἀπὸ τὶς στέγες
Φάγουσα (ή)	Ἀνίατη ἀσθένεια, καρκίνος [λέγεται σὲ κατάρες]
Φουρλαντίζω	Ἐξορμῶ, ξεπετῶ
Χαϊβάν'(-ι) (τὸ)	Ζῶο
Χαῖνης (ὁ)	Ὀκνηρὸς
Χουζμετεύω	Ὑπηρετῶ
Χτυκιὸ (τὸ)	Φυματίωση

Πολιτιστικές δραστηριότητες τῶν Πλαγιωτῶν²³⁵

Μαθητικές παραστάσεις, παρελάσεις καὶ γυμναστικές ἐπιδείξεις - Οἱ μαθητὲς τοῦ σχολείου, τὶς ἐποχὲς πὺ ὅλες οἱ τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ ἦταν πλήρεις παιδιῶν, κατὰ τὶς ἐθνικὲς γιορτὲς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς σχολικῆς χρονιάς, μὲ μέριμνα τῶν διδασκόντων, ἔδιναν παραστάσεις μπροστὰ στὸ κοινό, εἴτε σὲ μορφὴ θεατρικῶν δρώμενων μέσα στὸ κτίριο τοῦ σχολείου, εἴτε σὲ μορφὴ γυμναστικῶν ἐπιδείξεων κατὰ τὸ τέλος τῆς σχολικῆς χρονιάς, στὸν χῶρο τοῦ προαυλίου. Κατὰ τὶς ἐθνικὲς γιορτὲς οἱ μαθητὲς μὲ παραδοσιακὲς φορεσιές, παρέλαυναν στὸν κεντρικὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ μετὰ τὴ λήξη τῶν ἐκδηλώσεων κατάρθεσης στεφάνων στὸ μνημεῖο πεσόντων πὺ βρισκόταν παλαιότερα ἀπέναντι ἀπὸ τὸ γραφεῖο τῆς παλιάς κοινότητας. Μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1970, στὴν παρέλαση ἐκτὸς τῶν μαθητῶν συμμετεῖχε καὶ οὐλαμὸς τῶν Μ.Α.Υ. (Μονάδων Ἀσφαλείας Ὑπαίθρου), συγχωριανῶν πὺ δὲν φοροῦσαν στολὴ ἀλλὰ ἦταν ἔνοπλοι γιατί διέθεταν πολεμικὰ τουφέκια πὺ τοὺς τὰ εἶχε χορηγήσει ὁ στρατός. Οἱ οὐλαμοὶ ξεκινοῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἀπὸ τὴν κάτω γειτονία καὶ περνοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητας ὅπου βρίσκονταν οἱ ἐπίσημοι καὶ τὸ σύνολο τῶν θεατῶν.

Σχολικοὶ ἀγῶνες δημοτικῶν σχολείων - Πρὸς τὸ τέλος τῆς σχολικῆς χρονιάς, στὰ τέλη Μαΐου, μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, διοργανῶνταν οἱ «σχολικοὶ ἀγῶνες δημοτικῶν σχολείων τμήματος Φανοῦ» (πὺ μετὰ τὸ 1969 μετονομάστηκαν σὲ «σχολικοὶ ἀγῶνες δημοτικῶν σχολείων Ν. Κιλκίς». Ἀργότερα οἱ σχολικοὶ ἀγῶνες ἐξελίχθηκαν σὲ πανελλήνιους γιὰ μαθητὲς γυμνασίων καὶ λυκείων. Στους ἀγῶνες αὐτοὺς λάμβαναν μέρος μαθητὲς τῶν τελευταίων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ πὺ διακρίνονταν γιὰ τὴ φυσικὴ τους κατάσταση. Οἱ Πλαγιῶτες μαθητὲς πὺ λάμβαναν μέρος, ἀγωνίζονταν συνήθως στὸ γήπεδο Ἀξίουπόλεως (ἐνῶ παλαιότερα ἀγωνίζονταν στὸ προαύλιο τοῦ σχολείου τοῦ Φανοῦ) στὰ ἀθλήματα: ἀγῶνας δρόμου, ἄλλα εἰς ὕψος, ἄλλα εἰς μῆκος, ρίψη σφαίρας κ.ἄ. Στους μαθητὲς καὶ τὶς μαθήτριες πὺ διακρίνονταν στὰ ἀθλήματα, ἀπονέμονταν ἔπαινος καὶ μετάλλιο.

²³⁵ Τὰ στοιχεῖα ἐλήφθησαν ἀπὸ διηγήσεις τῶν κ.κ. Παναγιώτη Θ. Μποράκη, Κωνσταντίνου Ἰ. Πασχαλέρη, Ἰωάννη Π. Λαμπάδρη, Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη, Βούλας Ἰντζὲ - Πασατσιφλικιώτη, Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη καὶ Ἐλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

«**Όμιλος Πλαγίων**» - Τη δεκαετία του 1970 είχε οργανωθεί έρασιτεχνική ποδοσφαιρική ομάδα με νέους του χωριού, με τόν τίτλο «Όμιλος Πλαγίων». Στις μαύρες φανέλες των παικτών υπήρχε στο μέρος της καρδιάς ένας λευκός κύκλος με τὰ μονογράμματα «Ο.Π.» τυπωμένα με μαύρο χρώμα.

Η ομάδα του χωριού διοργάνωνε ποδοσφαιρικά παιχνίδια με τις ομάδες των χωριών Ειδομένης, Χαμηλοῦ, Φανοῦ, Σκρᾶ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ φυλακίου στο ὕψωμα «412». Για τοὺς ἐκτὸς ἔδρας ἀγῶνες οἱ παῖκτες τῆς ομάδας μετακινούνταν ἀπὸ τὸ χωριὸ με τρακτέρ, πεζὴ ἢ με τὸ ἀγοραῖο ταξὶ τοῦ Κώστα Παλάδη.

Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1957 - 1970 ἀγωνίστηκαν κατὰ διαστήματα στὴν ομάδα τοῦ χωριοῦ οἱ: Κωνσταντῖνος Παλαλάκης, Δημήτρης (Μίμης) Γκέρλοβας, Ἀθανάσιος Γκέρλοβας, Γιώργος Πεσιντζάκης, Κώστας Πεσιντζάκης, Σπύρος Ζηγόπουλος, Ἀθανάσιος Γκότσης, Δαμιανὸς Παρλαπάνης, Ἰωάννης Τσαχάκης, Ἀπόστολος Τσαχάκης, Θεόδωρος Οὔλης, Τάσος Καραδενιζλής, Κώστας Φωτεινός, Κλήμης Κακατσέρης, Παναγιώτης Ταρσάκης, Ἀναστάσιος Καλάθιας, Θρασύβουλος Γκέρλοβας, Παντελὴς Ρέπος (τερμ.), Ἀνδρέας Σμυρλίδης (τερμ.) κ.ἄ.

Στὴν ομάδα τοῦ χωριοῦ, κατὰ τὸ διάστημα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 ἀγωνίστηκαν οἱ: Γιάννης Λαμπαδάρης, Γιάννης Βουτσῆς, Ἀνέστης Ἀνθάκης, Θεόφιλος Ἀρναουτίδης, Θρασύβουλος Γκέρλοβας, Κώστας Πεσιντζάκης, Κώστας Ρέπος, Σοφρώνης Ρέπος, Κώστας Σβάνος, Κώστας Σβωρόνος, Θανάσης Δελάκης, Γιώργος Ντοκμετζῆς, Παναγιώτης Ἐκατοδράμης, Ἰωάννης Ἐκατοδράμης, Στέλιος Πλατῆς, Κλήμης Κακατσέρης, Δημήτριος Ἀπ. Μουτσάκης, Γιώργος Πασχαλέρης, Ἀναστάσιος Παπαναστασίου, Τάσος Μπούρας, Στάθης Πουλίδης, Κώστας Διονυσόπουλος, Παντελὴς Ρέπος (τερμ.) κ.ἄ.

Τὸ 1965, χαρακτηριστικὸς ἦταν ὁ ἀγῶνας ποὺ διοργανώθηκε μεταξὺ τῆς ομάδας τῶν Πλαγίων καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ προσωπικοῦ τῆς Μ.Ο.Μ.Α. (Μικτὲς Ὁμάδες Μηχανημάτων Ἀνασυγκροτήσεως) ποὺ διαμόρφωνε τὸν κεντρικὸ χωματόδρομο τοῦ χωριοῦ. Ἡ νίκη τῆς ομάδας τοῦ χωριοῦ ἔγινε ἡ αἰτία νὰ διαμορφωθεῖ ὁ χῶρος τοῦ γηπέδου με τὰ μηχανήματα τῆς Μ.Ο.Μ.Α (ἦταν τὸ στοίχημα γιὰ τὴν νίκη τῶν Πλαγιωτῶν)!

Ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους ἀγῶνες τοῦ «Όμιλου Πλαγίων» ἦταν ὁ ἀγῶνας ποὺ ἔγινε τὸ 1972 στὴν ἔδρα τοῦ χωριοῦ Τούμπα Παιονίας, ἐναντίον τῆς ομάδας «Παῖον Τούμπας» ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγῶνας ποὺ ἔγινε τὸ 1973 στὴν ἔδρα τῆς Ἀξιούπολης ἐναντίον τῆς ομάδας «Ἐθνικὸς Ἀξιουπόλεως» ποὺ ἔληξε 5-2 ὑπὲρ τοῦ «Ἐθνικοῦ».

Ἦταν καὶ τὰ τοπικὰ ντέρμπι ποὺ εἶχαν γίνεи ἔθιμο ὅπως τὸ ντέρμπι τοῦ πανηγυριοῦ τοῦ χωριοῦ ποὺ διεξάγονταν στὰ Πλάγια κάθε χρόνο, μεταξὺ Πλαγίων καὶ Φανοῦ. Ὑπῆρχε μεγάλη ἀντιπαλότητα μεταξὺ αὐτῶν τῶν ομάδων, ποὺ ἐκδηλωνόταν με πολλὲς ἀντιπαράθεσεις. Ἡ χαρακτηριστικότερη καὶ κωμικότερη ὄλων ἦταν στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, ὅταν οἱ νεαροὶ Πλαγιῶτες, κατὰ τὴ διάρκεια ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες με τὸν Φανό, ἔλυσαν καὶ ἐδιώξαν τὰ ἄλογα με τὰ ὁποῖα εἶχαν ἔρθει στὰ Πλάγια οἱ Φανιώτες, καθὼς τὰ εἶχαν δεμένα στὰ πῦκα, κοντὰ στο γήπεδο.

Ἄλλο ντέρμπι ἦταν ὁ ἀγῶνας μεταξὺ νυμφευμένων καὶ ἀνύμφευτων τοῦ χωριοῦ, ποὺ διεξαγόταν κάθε χρόνο, τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς τῆς Ἀνάστασης.

Τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπιστράτευσης, τὸ 1974, τὰ στρατιωτικὰ φυλάκια τῆς περιοχῆς εἶχαν ἐνισχυθεῖ σημαντικά μὲ στρατιώτες καὶ μὲ ἐπιστρατευμένους ἐφέδρους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πυκνώσουν καὶ οἱ διεξαγωγὲς ἀγώνων μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ «Ομίλου Πλαγίων». Ἦταν συνηθισμένο, στὰ ἐντὸς ἑδρας παιχνίδια, ὅταν ἡ ομάδα τοῦ χωριοῦ εἶχε ἀπουσίες παικτῶν, τοὺς ἀπόντες νὰ τοὺς ἀναπληρῶνουν στρατιῶτες τοῦ φυλακίου τοῦ «412».

Ἀπὸ τὸ 1977 μέχρι καὶ τὸ 1982, τὴν ομάδα ὀργάνωσαν: ὁ Βασίλης Δρουγουνάκης, ὁ Διαμαντὴς Πλατῆς ποὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ φωτογράφος τῆς ομάδας, ὁ Κώστας Πασχαλέρης, ὁ Ἀλέξανδρος Πουλίδης, ὁ Κώστας Σπράντζαλης, ὁ Πρόδρομος Παλαμπουγιούκης, ὁ Νίκος Κοντούδης κ.ἄ. Οἱ παῖκτες πλέον φοροῦσαν κιτρινόμαυρες στολές -χωρὶς τὰ μονογράμματα «Ο.Π.»- ποὺ τίς διατηροῦσε στὸ τσαγκαράδικό του ὁ Γιώργης Τσαγκαρᾶς καὶ τίς παρέδιδε στοὺς παίκτες πρὶν τὴν ἐναρξὴ τοῦ ἀγώνα. Ὁ Διαμαντὴς Πλατῆς, ἐκεῖνο τὸ διάστημα, εἶχε καταφέρει νὰ ἀνανεώσει τίς στολές τῆς ομάδας τοῦ χωριοῦ, φέρνοντας στολές καὶ παπούτσια ἀπὸ τὸν Π.Α.Ο.Κ. καὶ τὸν Ἐθνικὸ Ἀξιόπολης.

Ποδόσφαιρο καὶ κυριακάτικη βόλτα - Μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1980, συνηθίζοταν τὰ κυριακάτικα ἀπογεύματα τοῦ καλοκαιριοῦ, μόλις τελείωναν καὶ οἱ -σχετικές μὲ τὰ καπνὰ- δουλειές τῆς μέρας, νὰ συγκεντρώνεται ἡ νεολαία τοῦ χωριοῦ στὴν περιοχὴ τοῦ γηπέδου καὶ νὰ διοργανώνεται ἐρασιτεχνικὸς ποδοσφαιρικὸς ἀγώνας ἀπὸ τοπικοὺς ἀλλὰ καὶ ὅσους Πλαγιῶτες ἔπαιζαν σὲ ἐρασιτεχνικὲς ομάδες τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ νεαροὶ τοῦ χωριοῦ, ἄλλοτε διοργάνωναν μεταξὺ τους ἀγῶνα κι ἄλλοτε μὲ ομάδες τῶν γειτονικῶν χωριῶν τῆς Εἰδομένης ἢ τοῦ Φανοῦ. Μὲ τὴ λήξιν τοῦ ἀγώνα, κι ἐνῶ ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους σιγὰ σιγὰ καὶ οἱ νεαρὲς Πλαγιώτισσες, ποδοσφαιριστὲς καὶ θεατὲς τοῦ ἀγώνα ἔσπευδαν νὰ ἐτοιμαστοῦν γιὰ τὴν κυριακάτικη βόλτα.

Ὁ δρόμος τῆς «βόλτας» ἦταν τὸ τμήμα τῆς διαδρομῆς Πλαγίων - Εἰδομένης ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν πινακίδα «ΠΛΑΓΙΑ» στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ κι ἔφτανε μετὰ τὸ ἀμπέλι τοῦ Τζουρτζουκλή, μέχρι τὴν πρώτη μεγάλη στροφὴ πρὸς Εἰδομένην.

Τὸ σούρουπο κάθε Κυριακῆς, τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τοῦ κεντρικοῦ δρόμου γινόταν δύσκολα προσπελάσιμο ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα λόγω τῆς πυκνῆς κοσμοσυρροῆς. Συγχωριανοὶ ἀνεξαρτήτως ἡλικίας ἀλλὰ καὶ στρατιῶτες τοῦ φυλακίου τοῦ «412» διάλεγαν τὴ «βόλτα» γιὰ τὴν κυριακάτικη ψυχαγωγία τους, ἐνῶ παράλληλα μὲ τὸν κεντρικὸ δρόμο, ἔπαιρναν ζωὴ τὸ παλιὸ νηπιαγωγεῖο ποὺ βρισκόταν στὴν περιοχὴ καὶ τὰ «πευκάκια», τὸ παρακείμενο δασάκι.

Πολιτιστικὸς Σύλλογος - Ὁ Πολιτιστικὸς Σύλλογος Πλαγίων πρωτοιδρύθηκε τὴ δεκαετία τοῦ 1980. Δραστηριοποιοῦνταν κατὰ ἐποχὲς ἀλλὰ μὲ μακρὲς περιόδους ἀδράνειας. Γιὰ τὴν ὀργάνωσή του πρόσφεραν κατὰ διαστήματα οἱ: Γρηγόρης Καραδενιζλῆς, Στέλιος Πλατῆς, Κωνσταντῖνος Πασχαλέρης, Λάμπης Ἐκιντζίδης κ.ἄ.

Τὸ ἐντευκτήριο τοῦ συλλόγου, τὴ δεκαετία τοῦ 1980, στεγαζόταν σὲ μιὰ βοηθητικὴ αἴθουσα στὸ πίσω μέρος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ κατάλληλα.

Ἀπὸ τὸ 2010, γιὰ 3 συνεχόμενα χρόνια, στὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτεμβρίου, ὁ σύλλογος διοργάνωνε «Γιορτὲς Κρασιοῦ»²³⁶ μὲ μουσικὲς ἐκδηλώσεις στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ.

²³⁶ Ἰστοσελίδα Greenagenda «Οἶνος... ἐκλεκτὸς ἀπὸ τὰ Πλάγια τοῦ Κιλκίς».

Τò 2013, σύμφωνα με στιγμιότυπα σχετικού βίντεο, γιορτάστηκαν στην πλατεία του χωριού τὰ «κούλουμα», με τὸ παραδοσιακὸ «γαϊτανάκι» καὶ τοὺς «μασκαράδες».

Ἑκδρομές - Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, διοργανώνονταν ἀπὸ τὸν Διαμαντὴ Πλατὴ ἐκδρομές με τουριστικὰ λεωφορεῖα, με προορισμὸ τὴ Νέα Μηχανιώνα (στὴ γιορτὴ τῶν ἐννιάμερων τῆς Θεοτόκου), τὸν Μακρύγαλο Πιερίας καὶ τὰ Νέα Μουδανιά Χαλκιδικῆς γιὰ τὰ καλοκαιρινὰ μπάνια τῶν συγχωριανῶν. Μετὰ τὸν Διαμαντὴ Πλατὴ, τὴ διοργάνωση τῶν ἐκδρομῶν συνέχισε ἡ Αἰκατερίνη Γκιούρταλη.

Τὰ πάρτι τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 - Τὸ πρῶτο πάρτι στὸ χωριὸ εἶχε διοργανώσει τὸ 1970 ὁ Γ. Π. στὸ σπίτι του. Εἶχε φέρει πικὰπ με δίσκους τῶν The Beatles καὶ πάνω ἀπὸ 20 νεαροὶ καὶ νεαρές τοῦ χωριοῦ διασκεδάσαν με βερμούντ καὶ οὔισκι τὸ βράδυ ἐκεῖνο. Ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας μόδας προκάλεσε ἀντιδράσεις στὶς οἰκογένειες τῶν χωριανῶν, ποὺ καταφθάναν ἔξω ἀπὸ τὸν χώρο τοῦ πάρτι γιὰ νὰ συμμαζέψουν τὰ παιδιὰ τους!

Στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1970, τὶς Κυριακὲς τὰ ἀπογεύματα, ὁ Θ. Α. ἔφερνε πικὰπ με μπαταρίες στὴν Καστανιά καὶ πλῆθος νεολαίων τοῦ χωριοῦ ὁργάνωναν ὑπαίθρια πάρτι. Ἀργότερα, τὴ δεκαετία τοῦ '80, τὰ πάρτι γίνονταν στὸν σύλλογο, στὸ σχολεῖο.

Παίζοντας ἑλληνο-κομίτατζ... - Τὸ ἑλληνο-κομίτατζ ἦταν ὁμαδικὸ παιχνίδι ποὺ ἔπαιζαν τὶς νύχτες τὰ παιδιὰ κι οἱ ἔφηβοι στὸ χωριὸ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ '80. Ἦταν παρόμοιο με τὸ κρυφτό, με τὴ διαφορά ὅτι σχηματίζονταν δύο μεγάλες ὁμάδες παιδιῶν, με ἓναν ἀρχηγὸ ἀνὰ ὁμάδα, ποὺ οἱ μὲν κρύβονταν κι οἱ δὲ τοὺς ἀναζητοῦσαν. Πεδίο δράσης τῶν ὁμάδων ἦταν ὁλόκληρο τὸ χωριὸ. Οἱ συνήθειες κρυψάνες ἦταν προσβάσιμοι ἀχυρώνες, πλατφόρμες τῶν τρακτέρ, κοτάρες (κατασκευές ἀπὸ ξύλο καὶ συρμάτινο πλέγμα ποὺ χρησίμευαν στὴ φύλαξη καλαμποκιοῦ), μπαξέδες, γεφύρια ποὺ βρίσκονταν στὸν κεντρικὸ δρόμο, τὰ προαύλια τοῦ σχολείου καὶ τοῦ νηπιαγωγείου, ἐρείπια γκρεμισμένων σπιτιῶν, δέντρα ποὺ παρείχαν εὐκολὴ ἀναρρίχηση, κοντινὰ στὸ χωριὸ πολυβολεῖα τοῦ στρατοῦ, τὰ «πενκάκια» στὴν περιοχὴ τοῦ γηπέδου, ἡ «Καστανιά» κ.λπ. Μέσα σὲ καθορισμένο χρόνο ἡ μία ὁμάδα σχεδίαζε τὴ δράση της καὶ διασκορπίζονταν γιὰ νὰ κρυφτεῖ. Ἡ ἄλλη ὁμάδα ξεκινοῦσε τὴν ἀναζήτηση χωρισμένη σὲ παρέες τῶν 2 ἢ τριῶν ἀτόμων. Ἄν ἀνακαλύπτονταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδας τῶν «κρυμμένων», ἤττοῦνταν ὁλόκληρη ἡ ὁμάδα κι ὑποχρεοῦνταν οἱ ἠττημένοι πιά, νὰ ἀναζητοῦν τὴν ἀντίπαλη ὁμάδα. Ὅποιοιδήποτε ἄλλον ἀνακάλυπταν ἀπὸ τοὺς «κρυμμένους» ἐκεῖνος ἔμενε ἐκτὸς παιχνιδιοῦ, μέχρι νὰ βρεθεῖ ὁ ἀρχηγός του. Οἱ «καμένοι» συγκεντρώνονταν στὴν πλατεία καὶ προσπαθοῦσαν κρυφά, με προκαθορισμένα τεχνάσματα, σημάδια καὶ συνθηματικὰ νὰ βοηθήσουν τὶς κινήσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τους, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν ἀνακάλυψή του ἀπὸ τοὺς διώκτες του.

Πεσόντες τοῦ χωριοῦ

Τρεῖς Πλαγιῶτες φονεύθηκαν στὸν ἑλληνοϊταλικὸ πόλεμο 1940 - 1941.

Ἕνας Πλαγιώτης δολοφονήθηκε στὸν μύλο, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Χαμηλό, ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸ στρατὸ κατοχῆς στὶς 17 Ἰανουαρίου 1944.

Δύο Πλαγιῶτες δολοφονήθηκαν, στὴ διαδρομὴ πρὸς τὴν Εἰδομένη, ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944.

Τέσσερις Πλαγιώτες σκοτώθηκαν στο Κιλκίς πολεμώντας στο πλευρό των ένοπλων αντικομμουνιστών, στη μάχη κατά των ανταρτών της Άριστεράς τον Νοέμβριο του 1944. Τέσσερις Πλαγιώτες σκοτώθηκαν πολεμώντας στο πλευρό των ανταρτικών ομάδων του Ε.Λ.Α.Σ. στη διάρκεια της Κατοχής και της ανταρσίας του «Δημοκρατικού Στρατού» της Άριστεράς, ο ένας εκ των οποίων εκτελέστηκε στα Γιαννιτσά στις 26 Ιουλίου 1946, μετά από απόφαση του έκτακτου στρατοδικείου.

Δύο Πλαγιώτες (ο πρόεδρος κι ο αγροφύλακας του χωριού) δολοφονήθηκαν σε ένεδρα από τους αντάρτες της Άριστεράς, την 29 Ιουλίου 1946, στον δρόμο για την Άξιούπολη. Τέσσερις Πλαγιώτες (μεταξύ αυτών και ο γραμματέας της κοινότητας) τους άρπαξαν οι αντάρτες της Άριστεράς από το χωριό, κατά το διάστημα 1946 - 1949, και τους δολοφόνησαν στην περιοχή «κόκκινη χαράδρα» που βρίσκεται στην όρεινη διαδρομή από τα Πλάγια προς το Σκρά.

Δύο Πλαγιώτες δολοφονήθηκαν στην Άξιούπολη από επίθεση αντικομμουνιστικών ομάδων.

Ένας Πλαγιώτης, όπλίτης Μ.Α.Υ., φονεύθηκε από έκρηξη νάρκης που τοποθέτησαν αντάρτες στον δρόμο Φανού - Σκρά στις 2 Οκτωβρίου 1948.

Στοιχεία απογραφής του έτους 2011 από την Ε.Σ.Υ.Ε. σχετικά με τα Πλάγια²³⁷

Άπογραφή πληθυσμού Πλαγίων

Έτος απογραφής - Πληθυσμός

1928	684 κάτοικοι
1940	749 -//-
1951	734 -//-
1961	618 -//-
1971	422 -//-
1981	334 -//-
1991	333 -//-
2001	257 -//-
2011	224 -//-

Συνολική επιφάνεια των Πλαγίων το έτος 2011: 13.650 στρέμματα, ύψόμετρο: 280 μέτρα, πυκνότητα πληθυσμού ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο: 22,27 κάτοικοι/Km²

Άπογραφή οικονομικά ενεργού πληθυσμού το έτος 2001

Σύνολο ενεργού πληθυσμού: 108 κάτοικοι

Άπασχολούμενοι: 106 κάτοικοι

Άνεργοι συνολικά: 2 κάτοικοι

Άνεργοι νέοι: 2 κάτοικοι

Οικονομικά μη ενεργοί: 189 κάτοικοι.

²³⁷ 'Ιστοσελίδα Geodata.gov.gr

Αποτελέσματα του εκλογικού τμήματος Πλαγίων**ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ - Ιούλιος 2019**

Νέα Δημοκρατία: 75

ΣΥ.ΡΙΖ.Α.: 45

ΚΙΝ.ΑΛ.: 24

Χρυσή Αυγή: 13

Κ.Κ.Ε.: 7

Έλληνική Λύση: 4

Μέ.Ρ.Α. 25: 4

Πλεύση Ελευθερίας: 2

Δημιουργία Ξανά: 1

ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Νέα Δημοκρατία: 62

ΣΥ. ΡΙΖ.Α.: 43

ΚΙΝ. ΑΛ. (ΠΑΣΟΚ) - "ΚΙ.ΔΗ.ΣΟ." - "Ε.Δ.Ε.Μ." - Άνανεωτική Άριστερά - Προοδευτικό

Κέντρο - Κινήσεις Πολιτών): 27

Χρυσή Αυγή: 20

Έλληνική Λύση: 9

Κ.Κ.Ε.: 7

Έλληνες Ριζοσπάστες: 4

Α.Κ.Κ.ΕΛ: 3

Νέα Δεξιά: 3

ΛΑ.Ο.Σ.- ΠΑΤ.ΡΙ.Ε.: 3

Πολίτες: 2

ΕΝ.ΥΠ.Ε.Κ.Κ. - "Ορθία Ελλάδα: 2

Έλλάδα ό άλλος δρόμος: 2

Μέ.Ρ.Α.25: 2

Τò Ποτάμι: 1

Έθνικò Μέτωπο – Πατριωτικός Σύνδεσμος - Λιοντάρια Συνέργεια για την Ελλάδα: 1

Έλληνες Οικολόγοι: 1

Νέα Έλληνική Όρμη: 1

ΑΡΜΑ - Έλληνική Πολιτική Συνείδηση, Πανελλήνιο Άρμα Πολιτών – Πατριωτικό Κοινωνικό Κίνημα: 1

ΑΝΤ.ΑΡ.ΣΥ.Α. - Μέτωπο τής αντικαπιταλιστικής, επαναστατικής, κομμουνιστικής Άριστεράς και τής ριζοσπαστικής Οικολογίας & Μετωπική Άριστερή Συμπόρευση – Μ.ΑΡ.Σ. – Πολιτική συνεργασία δυνάμεων και αγωνιστών/στριών: 1

Οικολόγοι Πράσινοι: 1

ΛΑ. Ε. – Μέτωπο Ανατροπής (ΛΑ.Ε. – Κόμμα Πειρατών Ελλάδας - Συνεργαζόμενοι): 1

Πλεύση Έλευθερίας: 1

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Τζιτζικώστας Άπ.: 124

Γιαννούλης Χρ.: 28

Παπαστεργίου Χ.: 15

Άβραμίδης Γ.: 8

Χρυσομάλης Ν.: 6

Άγαπητὸς Ά.: 3

Γκανούλης Φ.: 3

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Σιωνίδης Κ.: 122

Γκουντενούδης Χ.: 75

Βασιλακάκης Α.: 10

ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ 2019

Έκλογική Περιφέρεια Πλαγίων

Υποψήφιοι Πλαγίων

Παλαλάκης Κωνσταντῖνος: 88

Πασχαλέρης Κωνσταντῖνος: 69

Μουτσάκης Δημήτριος: 55

Πλαγιῶτες στὸ καφενεῖο τοῦ Γιάννη Γκέρλοβα τὸ 1959. (Έμμ. Παπαναστασίου, Γρ. Γκέρλοβας, Δ. Ταρσάκης, Ί. Πασχαλέρης, Γ. Έκατοδράμης, Θ. Μποράκης, Γ. Ίωάννου). Αρχεῖο κ. Δημητρίου Άπ. Μουτσάκη.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ ²³⁸

Μακεδόνες φύλο ελληνικό

Σχετικά με τους κατοίκους της Μακεδονίας, αναφέρει το πόρισμα της έπιστημονικής έρευνας του Καθηγητή Γενετικής Κωνσταντίνου Τριανταφυλλίδη:²³⁹ «Τά υπάρχοντα γενετικά στοιχεία έπιτρέπουν νά ρίξουμε φώς και στην αντίδικία ανάμεσα στους Έλληνες και Σλαύους ιστορικούς σχετικά μέ την έθνική προέλευση τών κατοίκων της Μακεδονίας. Είναι ενδιαφέρον ότι ανάμεσα στις γονιδιακές συχνότητες τών κατοίκων της Μακεδονίας και του πληθυσμού της Βουλγαρίας, στατιστικά σημαντικές διαφορές διαπιστώθηκαν συνολικά σέ τέσσερα (PGM, ACPH, 6-PGD και ABO) από τά έπτά συστήματα που εξετάστηκαν (PGM, ACPH, 6-PGD, ABO, AK, ADA και Hp). Η πιθανότητα ότι οι παρατηρηθείσες διαφορές στις τέσσερις από τις έπτά συγκρίσεις όφειλονται στην τύχη είναι πρακτικά μηδέν. Τά αποτελέσματα αυτά καταρρίπτουν τούς ισχυρισμούς τών Σλαύων ιστορικών ότι οι σημερινοί κάτοικοι της Μακεδονίας δέν είναι Έλληνες αλλά Βούλγαροι ή γενικά Σλαύοι. Από τις έργασίες προκύπτει πώς οι Τοϋρκοι και οι Βούλγαροι δείχνουν μεγαλύτερη συγγένεια μέ τη μογγολική ομάδα από όλους τούς κατοίκους της Β. Μεσογείου, πράγμα που υποστηρίζει την καταγωγή τόσο τών Τούρκων όσο και τών Βουλγάρων από την Κεντρική Άσία και τούς διαχωρίζει από τούς Έλληνες.»

Ο Δημήτριος Δημόπουλος²⁴⁰ αναφέρει για την περιοχή: «Σέ όλη τη διάρκεια της μεσαιωνικής ιστορίας ή Μακεδονία άκολούθησε τις τύχες της λοιπής Ελλάδος, και μέσα στό πλαίσιο της Έλληνικής Αυτόκρατορίας του Βυζαντίου μέ τον Χριστιανισμό και τη νεότερη εποχή μέ την τουρκοκρατία και την έθνική παλιγγενεσία. Μακεδονία και Έλληνισμός είναι έννοιες άξεχωρίστες. Άλλά και στή Βόρειο Μακεδονία ή δημιουργία εκεί αυτού του ανάμεικτου γλωσσικού ιδιώματος δέν μπορεί νά θεμελιώσει ποτέ αίτία χαλκεύσεως νέου έθνους. Για την ύπαρξη έθνους άπαιτείται κοινή καταγωγή και κοινή συνείδηση ενός πληθυσμού, οι όποιες νά διαφοροποιούνται από την καταγωγή και τη συνείδηση άλλων λαών».

Για τη Βόρεια Μακεδονία ό Δ. Δημόπουλος αναφέρει στο ίδιο βιβλίο: «...ή ζώνη Μοναστηρίου, Γευγελής, Στρώμνιτσας, ή πραγματική δηλαδή Βόρειος Μακεδονία, κατοικείται σέ μέγιστο ποσοστό από Μεσογειακούς, από ανθρώπους άρα ελληνικής καταγωγής. Αυτή δέ ή Βόρειος Μακεδονία, ή άρχαία Πελαγονία, έπεκτείνεται και

²³⁸ Παρατίθενται στοιχεία μέχρι και τό έτος 1939. Για τη δεκαετία 1940 - 1950, δημιουργήθηκε από την ίσοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» ξεχωριστό ψηφιακό βιβλίο μέ τίτλο «Ιστορικά στοιχεία έπαρχίας Παιονίας 1940 - 1950» που είναι έλεύθερα διαθέσιμο και περιέχει τά κυριότερα δημοσιευμένα περιστατικά της περιόδου εκείνης καθώς και πίνακες πεσόντων πολέμων.

²³⁹ Κωνσταντίνος Τριανταφυλλίδης Καθηγητής Γενετικής. Έπιστημονική έρευνα διατυπωμένη στή Θεσσαλονίκη τό έτος 1993 υπό τον τίτλο «Η γενετική σύσταση τών κατοίκων της Ελλάδας».

²⁴⁰ Δημήτριος Δημόπουλος «Η καταγωγή τών Έλλήνων», 1996, εκδόσεις «Ελεύθερη Σκέψις».

ἀνατολικότερα, μέσα στη Βουλγαρία: Είναι ή λεγομένη σήμερα «Μακεδονία τοῦ Πιρίν» (περιοχή Πετριτσίου, Τζουμαγιάς, Νευροκοπίου), μέχρι τοῦ ὄρους τῆς Ροδόπης.»

Ἀρχαῖοι χρόνοι

Σχετικά με τὴν Παιονία, ἀναφέρει ή ιστοσελίδα Βικιπαίδεια: «Κατὰ τὸν 12^ο αἰῶνα π.Χ. ή περιοχή τῆς Παιονίας καὶ Ἀμφαξιτίδας²⁴¹ κατοικήθηκε ἀπὸ Κρήτες, ποὺ ὀνομάστηκαν Βοττιαῖοι, λόγω τοῦ οἰκιστῆ Βότωνα. Οἱ Βοττιαῖοι ἱδρυσαν, στὴν περιοχή τὴν Ἀταλάντη (σημερινή Ἀξιούπολη), τὴ Γόρτυνα (σημερινή Γοργόπη) καὶ τὴν Εἰδομένη.»²⁴²

Παίονες

Ἡ περιοχή τῆς Παιονίας πῆρε τὸ τοπωνύμιό της ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους κατοίκους της. Σχετικά με τοὺς ἀρχαίους Παίονες²⁴³ ή ιστοσελίδα τῆς Θρακικῆς Ἑστίας Θεσσαλονίκης²⁴⁴ ἀναφέρει:

«Παίονες - Ἰσχυρότατη Θρακική φυλή, ὑποδιαίρουμένη σὲ πολλές μικρότερες φυλές: Σιροπαῖνες, Γραῖοι, Λαιαῖοι, Παῖοπλες, Παναῖοι. Κατοικοῦσαν βόρεια τῆς Δοϊράνης Λίμνης, καὶ στὶς δύο ὄχθες τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Πρὸς Βορρὰ συνόρευαν με τοὺς Δαρδανούς καὶ τοὺς Ἀρδιαίους Θράκες, ἐκτείνονταν ἀνατολικά μέχρι τὴν Πρασιάδα λίμνη καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Στρυμόνα ποταμὸ μέχρι τὸ Παγγαῖο ὄρος. Κατὰ τοὺς ἱστορικούς, τὴν παλαιὰ ἐποχή, οἱ Παίονες εἶχαν καταλάβει μεγάλο μέρος τῆς σημερινῆς Νότιας Μακεδονίας, τὴν Κρηστωνίδα, τὴν Μυγδονία καὶ μέρος τῆς Χώρας τῶν Ἀγριαῶν (ἵππομάχων= Πομάκων) μέχρι τὸ Παγγαῖο ὄρος. Εἶχαν ἐκστρατεύσει πρὸς Ἀνατολὰς μέχρι τὴν Πέρινθο (σημερινή πόλη Ἡράκλεια τῆς Ἀνατ. Θράκης). Συμμάχησαν με τοὺς Ἀθηναίους ἀλλὰ καὶ τοὺς πολέμησαν ὑπὸ τὸν Φίλιππο Β΄ ὡς σύμμαχοι καὶ ἡττημένοι τὸ 355-354 π.Χ.

Βασίλεῖς τῶν Παίωνων: Ἄγις, (σύγχρονος τοῦ Φιλίππου ὁ ὁποῖος ἐπιτέθηκε στοὺς Παίονες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἄγη), **Λύγκειος** 359-340 π.Χ., **Πατράος** 340-315 π.Χ., **Αὐδολέων**, υἱὸς τοῦ Πατράου, 315-286 π.Χ., ὁ **Ἀρίστων** υἱὸς τοῦ Αὐδολέοντα καὶ ὁ **Δροπίων** 279 π.Χ. υἱὸς τοῦ Δέοντα.

Τὸ ὄνομα Παίονες (κατὰ τὸν Πανσ. Ε,1) ἐπικράτησε ἀπὸ τὸν Παίωνα, υἱὸ τοῦ Ἐνδυμίωνα (ἐραστὴ τῆς Σελήνης) ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, ὁ ὁποῖος Παίων ἀπομακρύνθηκε στὴν πάνω ἀπὸ τὸν Ἀξιὸ Χώρα ὅταν ἡττήθηκε στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Ἐπειό.

²⁴¹ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963, «Ἀμφαξιτίς: ἐκαλεῖτο ή ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ χώρα τῆς Μακεδονίας, ή ὁποία ἀνῆκε εἰς τὴν Παιονίαν διαιρουμένην εἰς τὴν Δυτικὴν Παιονίαν ἢ Δερρίοπον, τὴν Ἀμφιξιτίδα καὶ τὴν Παρορβηλίαν...»

²⁴² Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Νομός Κιλίκης»

²⁴³ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963, «Παίονες, Παιονία».

²⁴⁴ Ἱστοσελίδα Θρακικῆς Ἑστίας Θεσσαλονίκης.

Πόλεις τῶν Παιόνων:²⁴⁵ **Ἀμυδών** - Ἀρχαιότατη θρακική πόλη μνημονευόμενη ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καθὼς καὶ πηγὴ τῆς Αἴας πού ἔχυνε τὰ διαυγέστατα νερά της στὸν Ἀξιό ποταμό. Ἦταν ὀχυραμένη καὶ βρισκόταν στὴν ἀνατολική ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ στὴ Β. Μακεδονία. Ἀργότερα ὀνομάστηκε Ἀβυδὼν καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ἀργεαδῶν. Ἀπὸ τὴν Ἀμυδῶνα ἦρθαν οἱ Παῖονες στὸν Τρωικὸ πόλεμο ὡς σύμμαχοι τῶν Τρώων. Πύδνα (Στράβ. Ζ 330).

Στεναί - Ὁ Στέφανος Βυζάντιος καὶ ὁ Σουίδας τὴν ὀνομάζουν Ἀμυδῶνα καὶ παραμένει ἄγνωστο ἂν τὸ Ἀμυρτον ἢ τὸ βυζαντινὸ φρούριο Προύσακο εἶναι ἡ Ἀμυδῶνα. Ἡ πόλη Στεναί βρισκόταν στὴν περιοχὴ Ντεμίρ Καπού, στὴ Β. Μακεδονία, στὰ στενὰ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸν Στράβωνα, τὴν κατέστρεψαν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας.

Ἄστιβος - Μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἦταν γνωστὸς στὴν ἀρχαιότητα ἕνας παιονικὸς ποταμός. Ὑποθέεται πῶς ὑπῆρχε καὶ πόλη μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἢ ὅποια τοποθετεῖται στὸ σημερινὸ Ἰστιπ τῆς Β. Μακεδονίας.

Σκοῦποι²⁴⁶ - Ἀπὸ τίς βορειότερες πόλεις τῶν Παιόνων χτισμένη ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ σημερινή πόλη τῆς Β. Μακεδονίας, Σκόπια. Στὰ βυζαντινὰ χρόνια ἐξελίχθηκε σὲ ἀξιόλογο κέντρο. Στὴν πόλη αὐτὴ γεννήθηκε ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Ἰουστινιανός.

Ἀντιγόνεια - Βρισκόταν μεταξὺ Ἀμυδῶνας καὶ Στοβῶν.

Ἀλκομενές - Τοποθετεῖται κοντὰ στὸν παραπόταμο τοῦ Ἀξιοῦ, Ἐριγῶνα.

Δόβηρος²⁴⁷ ἢ **Δόβειρα** - Ἦταν πρωτεύουσα τῶν Δοβήρων Παιόνων. Ἦταν ἀρχαία θρακική πόλη πού ἔκτισαν οἱ Δόβηρες μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Ἐχεδάωρου, περὶ τῇ σημερινῇ Δοϊράνῃ (Β. Πλ 40^ο, 45 - Α.μ. 46^ο, 40). Τὸ 429 π.Χ. καταλήφθηκε ἀπὸ τὸν Σιτάλκη, βασιλιὰ τῶν Ὀδρυσῶν Θρακῶν στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Περδίκκα τῶν Μακεδόνων (Θουκιδ. Β, 99). Καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους καὶ στὴ θέση της κτίστηκε ἡ Δοϊράνη (Αχ. Σαμοθράκης. Θρ. Λεξ. 163).

Ἀστραῖο - Ἦταν χτισμένο βορειότερα τῆς Δοβήρου.

Ἴωρο - Τοποθετεῖται μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Ἀστραίου, βόρεια τῆς Δοϊράνης.

Ταυριανὰ - Πόλη χτισμένη νοτιότερα τῆς Δοβήρου.

Βυλαζῶρα - Ἀρχαία παιονική πόλη ἀπὸ τίς βορειότερες, χτισμένη στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ.

Στόβοι²⁴⁸ - Ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Παιονίας καὶ μετέπειτα, στὰ βυζαντινὰ χρόνια, σπουδαῖο ἐμπορικὸ κέντρο. Τοποθετεῖται στὴ συμβολὴ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Ἐριγῶνα. Σπουδαῖο μνημεῖο της ἦταν τὸ ἀρχαῖο ἐλληνικὸ θέατρο χωρητικότητάς 5.000

²⁴⁵ Χρήστος Π. Ἰντος, «Παιονία καὶ Παῖονες - Ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ὡς τὴν τουρκοκρατία», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Γουμένισσα 1983.

²⁴⁶ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963, «Σκοῦποι».

²⁴⁷ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963, «Δόβηρος».

²⁴⁸ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963, «Στόβοι».

θεατών. Μετά την ύποταγή στους Ρωμαίους έγινε κέντρο ἐμπορίου καὶ ἰδιαίτερα ἀλατιοῦ. Τὴν ἴδια περίοδο ἐγινε πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς ποὺ εἶχε τὸ τοπωνύμιο Μακεδονία Β'. Ἀπὸ τοὺς Στόβους καταγόταν ὁ μεγάλος συγγραφέας τοῦ Βυζαντίου (5^{ος} μ.Χ. αἰώνας) Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος.

Στυβάρα ἢ Στούβερα καὶ Βρυάνιο - Πόλεις πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἐρίγωνα ποὺ χύνεται στὸν Ἀξιό ποταμό.

Ἄλμανα, Γορτυνία, Ἀταλάντη, Εὐρωπος, Ἰχναι - Πόλεις ποὺ βρίσκονται στὴ δυτικὴ ὁχθὴ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ ἡ πόλη Ἄλωρος ποὺ βρίσκεται στὶς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ Ἀλιάκμωνα.

Εἰδομένη²⁴⁹ ἢ Ἰδομένη - Ὁ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης ἀναφέρει στὸ λεξικὸ του: «Ἀρχαία πόλις τῆς Βοττιαίας, κειμένη ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας οδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Ἀπεῖχε ἀπὸ μὲν τῆς Θεσσαλονίκης 53 χιλιόμετρα ἀπὸ δὲ τῶν Στοβῶν 35 χιλιόμετρα (Πτολεμ. Γεωγρ. Γ. 12, 36). Ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (Β. 100) ἀναφέρεται ὡς μία τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἐκυρίευσεν ὁ Σιτάλκης, βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε οὗτος κηρύξας τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Περδίκης τῆς Μακεδονίας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ [...] Τὴν Εἰδομένην ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Στράβων (VIII, 331, 36) ὡς κειμένη ἐν τῇ Παρορρηλίᾳ χώρα τῆς Μακεδονίας [...] Ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους (Συνεκ. 639) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, ὡς μία τῶν 32 πόλεων τοῦ Δευτέρου Θέματος τῆς Μακεδονίας. Ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Εἰδομένης κεῖται σήμερον ἡ Γευγελή...»

Κύρρος - Ἦταν χτισμένη στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Παιονίας.

Σχετικὰ μὲ τοὺς ἀρχαίους Παίονες ἀναφέρει καὶ ὁ Δημήτριος Ε. Εὐαγγελίδης στὴν ἱστοσελίδα Ἐθνολογικά²⁵⁰ καθὼς καὶ σὲ ἔργα του ποὺ ἀφοροῦν τῇ Μακεδονίᾳ:^{251,252}

«**Παίονες** - Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ ἰσχυρότερα φύλα τῶν κεντρικῶν περιοχῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Οἱ Παίονες μνημονεύονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς σύμμαχοι τῶν Τρώων, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πυραΐχημ (Ιλιάς, Β 848) «...ποὺ ὀδηγοῦσε τοὺς Παίονες μὲ τὰ κυρτὰ τόξα, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀμυδὸνα, ἀπὸ τὸν πλατὺ Ἀξιό...» καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πυραΐχημ ἀπὸ τὸ δόρυ τοῦ Πατρόκλου (Π 284-293), τὸν γιὸ τοῦ Ἰππασου, Ἀπισάονα, (Ρ 347-351) «...τὸν κυβερνήτη τοῦ στρατοῦ, ποὺ εἶχε ἔλθει ἀπὸ τὴν εὐφορὴ Παιονία...», ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε ἀπὸ τὸν Λυκομήδη. Βασιλιάς τοὺς ἦταν ὁ Ἀστεροπαῖος, ὁ γιὸς τοῦ Πηλεγόνα, ποὺ τὸν γέννησε ὁ Ἀξιός. Ὁ Ἀστεροπαῖος θὰ βρεῖ τὸν θάνατο ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα, ὅπως καὶ ἄλλοι Παίονες ποὺ ἀναφέρονται ὀνομαστικά: Θερσίλοχος, Μύδων, Ἀστυπύλος, Μνήσος, Θράσιος, Αἰνίος καὶ Ὀφελέστης (Φ 139-212).

²⁴⁹ Ἀχιλλέας Θ. Σαμοθράκης, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Ὁρακίων Μελετῶν, Ἀθῆναι 1963, «Εἰδομένη».

²⁵⁰ Ἱστοσελίδα Ἐθνο-λογικά. <http://ethnologic.blogspot.com/2009/11/blog-post.html>

²⁵¹ Δημήτριος Εὐαγγελίδης, «Λεξικὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ περι-ελλαδικῶν φύλων», ἐκδ. Κυρομάνος, 2005.

²⁵² Δημήτριος Εὐαγγελίδης, «Ἀρχαία Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἰνφογνώμων, 2012.

Ὁ Ἡρόδοτος (Ἱστορίαι, Ε' 1 καὶ 12-17 Ζ' 113, 124) ἀναφέρει τοὺς Παίονες ὡς κατοίκους τῆς βόρειας περιοχῆς μεταξὺ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Στρυμόνα, καθὼς καὶ τὰ παιονικὰ φύλα τῶν Ἀγριάνων, Λαιαίων, Παιόπλων, Σιριοπαιόνων καὶ Δοβήρων.

Ὁ Στράβων (Γεωγραφικά, Ζ' ἀποσπ. 4 καὶ 38) τοὺς ταυτίζει μὲ τοὺς Πελαγόνες, τονίζοντας μάλιστα ὅτι οἱ Παίονες παλαιότερα λέγονταν Πελαγόνες καὶ συσχετίζει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ Ἀστεροπαίου, τοῦ Πηλεγόνα (βλ. παραπάνω), μὲ τοὺς Πελαγόνες (Πηλεγόνας - Πελαγόνας), ἐνῶ ἀναφέρει καὶ τὴν ἄποψη ὅτι οἱ Παίονες θεωροῦνται ἄποικοι Φρυγῶν ἢ σύμφωνα μὲ ἄλλους, ἀρχηγοὶ τους. Σὲ ἄλλο ὅμως σημεῖο (Ζ' ἀπόσπασμα 11) τοὺς θεωρεῖ Θράκες. Τέλος, ὁ Θουκυδίδης (Ἱστορία, Β' 96) ἀναφέρει τὰ παιονικὰ φύλα τῶν Ἀγριάνων καὶ Λαιαίων ὡς ὑπηκόους τοῦ βασιλιά τῶν Ὀδρυσῶν, τοῦ Σιτάλχη. Ἡ νεώτερη ἐρευνα δὲν ἔχει καταλήξει ἀκόμη ὀριστικά στὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Παίωνων. Ἄλλοι τοὺς θεωροῦν Θράκες (βλ. Λεξικὸ Ἑλληνικῆς Αρχαιολογίας), ἄλλοι Ἰλλυριοὺς (βλ. R. A. Crossland - Cambridge Ancient History, Vol. III part 1, σελ. 837), ἐνῶ τελευταίως ὑποστηρίζεται ἡ φρυγικὴ καταγωγή τῶν Παίωνων (βλ. Λεξικὸ Π-Λ-Μπ). Κατὰ τὸν N. G. L. Hammond (Macedonian State, σελ. 40) οἱ Παίονες δὲν ἦσαν Ἰλλυριοὶ οὔτε Θράκες καὶ φυσικὰ οὔτε Ἑλλήνες, ἀφοῦ μιλοῦσαν μιὰ διαφορετικὴ γλῶσσα ἀπὸ τοὺς λαοὺς αὐτοὺς. Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἀναφέρει (βλ. C.A.H. Vol. III. part 3, σελ. 278-279) ὅτι οἱ Παίονες ἐκτόπισαν τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ἐξαπλώθηκαν σὲ μεγάλες ἐκτάσεις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 750 - 530 π.Χ.».

Γιὰ τοὺς Παίονες ἀναφέρει καὶ ἡ ἱστοσελίδα Ἑλλήνων Δίκτυο:²⁵³ «Μιὰ ἐπιγραφή ποὺ βρέθηκε στὴν περιοχὴ Τίχβες τοῦ κράτους τῶν Σκοπίων καὶ δημοσιεύθηκε πρὶν ἀπὸ μιὰ εἰκοσαετία περίπου, ἀναφέρεται στὸν βασιλιά τῶν Παίωνων Δροπίωνα τὸν γιὸ τοῦ Λέοντος. Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ ἔχει ὡς ἐξῆς:

«ΔΡΟΠΙΟΝΑ ΛΕΟΝΤΟΣ Π(ΑΤΕΡΑ?)

ΚΑΙ ΜΩΑΝΤΑ

ΒΑΣΙΛΕΑ ΠΑΙΟΝΩΝ

ΤΩΝ Π- ΑΠΕΤΗ»

Ἡ γραφὴ τῆς ἐπιγραφῆς, ποὺ ἦταν στὴν ἐλληνικὴ, δὲν ἐντυπωσίασε ἰδιαίτερα τὴν ἱστορικὴ κοινότητα. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ ἀνέτρεπε δεδομένα ἦταν ἡ ἀναφορὰ τῆς στὸν βασιλιά τῆς Παιονίας Δροπίωνα!

Ὁ Δροπίων βασιλεύσε περὶ τὸ 279 π.Χ., καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πausanias. Ἔστησε, μάλιστα, στοὺς Δελφούς, ὅπως ἀναφέρει, ὡς τιμητικὸ ἀνάθεμα, μιὰ χάλκινη κεφαλὴ βίσωνος. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ πὺς σύμφωνα μὲ τὸν Pausanias, οἱ βίσωνες τῆς περιοχῆς ἦταν ἰδιαίτερα δασεῖς (μαλλιανοί) στὸ στήθος καὶ στὴ γενειάδα. (Paus. Θ, 21). Ἐντυπωσίασε, λοιπόν, τὸ γεγονὸς τῆς παρουσίας τῶν Παίωνων στὴ μετααλεξανδρινὴ ἐποχὴ μὲ ἐλληνικὴ γραφὴ καὶ ἐλληνικὰ ὀνόματα. Μέχρι τότε πιστεύεταν πὺς ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν βόρειο καὶ ἄγριο λαό, σχεδὸν βάρβαρο.

²⁵³ Ἱστοσελίδα: Ἑλλήνων Δίκτυο.

Ήταν γνωστά, βέβαια, τὰ βασιλικά ὀνόματα τῶν Παιόνων ἀλλὰ δὲν γνωρίζαμε τίποτε σχετικὰ μὲ τὴ γλώσσα καὶ τὴ γραφὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Οἱ μαρτυρίες τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Στράβωνα, τοῦ Πανουανία ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ Θουκυδίδη, δὲν ἦταν πολὺ κολακευτικές γιὰ τὸν λαὸ αὐτόν. Ὅταν ὁμως ἀνακαλύφθηκε τὸ ἔτος 1877, στὴν Ὀλυμπία, τὸ βάθρο ἐνὸς ἀνδριάντα στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἀνάγλυφη ἐπιγραφή πού ἔγραφε πὼς εἶχε στηθεὶ ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Παιόνων πρὸς τιμὴ τοῦ βασιλιά Δροπίωνα, τότε διασαφηνίστηκε πλήρως πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ἀρχαῖο ἐλληνικὸ φύλο.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τῆς Ὀλυμπίας:

“[Δρω]πίωνα Λέοντος

[βα]σιλέα Παιόνων

[κ]αὶ κτίστην τὸ κοινόν

τῶν Παιόνων ἀνέθηκε

ἀρετῆς ἔνεκεν

καὶ εὐνοίας τῆς ἐς αὐτούς”

ἐπιβεβαιώνεται πὼς οἱ Παῖονες συμμετείχαν στοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες στοὺς ὁποίους ἔπαιρναν μέρος μόνον Ἕλληνες».

Ἑλληνιστικὴ περίοδος

Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν περίοδο, ἀναφέρονται στὴν ἱστοσελίδα e-istoria:²⁵⁴ [Ἡλίας Κ. Σβέρκος - Τὰ ὅρια τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' (Θουκ. II.99)]. «Στοὺς Μακεδόνες ἀνήκουν καὶ οἱ Λυγκηστὲς καὶ οἱ Ἑλιμιῶτες καὶ ἄλλα φύλα στὴν πάνω Μακεδονία, τὰ ὁποῖα εἶναι βέβαια σύμμαχα καὶ ὑπήκοα, διοικοῦνται ὁμως ἀπὸ δικούς τους βασιλεῖς. Τὴ σημερινὴ ὁμως Μακεδονία, πού εἶναι κοντὰ στὴ θάλασσα, πρῶτοι κατέκτησαν ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ πατέρας τοῦ Περδίκκα, καὶ οἱ πρόγονοί του, οἱ Τημενίδες, οἱ ὁποῖοι κατάγονταν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ Ἄργος· καὶ ἀνέλαβαν ἐκεῖ τὴ βασιλικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν κατόπιν μάχης τοὺς Πίερεις ἀπὸ τὴν Πιερία, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα ἐγκαταστάθηκαν στὶς ὑπάρειες τοῦ Παγγαίου πέρα ἀπὸ τὸν Στρυμόνα δημιουργώντας οἰκισμοὺς στὸν Φάγρητα καὶ ἄλλα μέρη (ἀκόμα καὶ σήμερα ἡ χώρα ἀπὸ τοὺς πρόποδες τοῦ Παγγαίου ὡς τὴ θάλασσα ἀποκαλεῖται Πιερικὴ λεχάνη), τοὺς Βοττιαίους ἀπὸ τὴν ὀνομαζόμενη Βοττία, οἱ ὁποῖοι σήμερα γειτνιάζουν μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς. Ἐπίσης κυρίεψαν μιὰ στενὴ λουρίδα τῆς Παιονίας, πού ἀρχίζει ἀπὸ ψηλὰ καὶ ἀκολουθώντας τὶς ὄχθες τοῦ Ἀξιοῦ φτάνει στὴν Πέλλα καὶ τὴ θάλασσα καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Ἄξιό μέχρι τὸν Στρυμόνα τὴν περιοχὴ πού ὀνομάζεται Μυγδονία, ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἡδωνοὺς. Ἐπίσης ξεσήκωσαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ πού τώρα ὀνομάζεται Ἑορδαία τοὺς Ἑορδοὺς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἐξολοθρεύτηκαν -κάποιο μικρὸ μέρος ἀπ' αὐτοὺς ἐγκαταστάθηκε γύρω ἀπὸ τὴ Φύσκα- καθὼς καὶ τοὺς Ἀλμωπες ἀπὸ τὴν Ἀλμωπία. Αὐτοὶ οἱ Μακεδόνες κυριάρχησαν καὶ σὲ ἄλλα φύλα, τὴν κυριαρχία τῶν ὁποίων κατέχουν ἀκόμη καὶ τώρα, δηλαδὴ τὸν Ἀνθεμόντα, τὴ Γρηστωνία, τὴ Βισαλτία καὶ μεγάλο τμῆμα τῆς χώρας τῶν ἰδίων τῶν Μακεδόνων.

²⁵⁴ Ἱστοσελίδα e-istoria

‘Ολόκληρη ή χώρα ονομάζεται Μακεδονία και ό Περδίκκας, ό γιός του Άλεξάνδρου ήταν βασιλιάς τους, όταν επιτέθηκε ό Σιτάλκης».

Τò 429 π.Χ. ό βασιλιάς τών ‘Οδρυσών (θρακικού λαού) Σιτάλκης, με τή στήριξη τών Άθηναίων επιτίθεται στή Μακεδονία κατά του βασιλιά της Περδίκκα Β’. ‘Ο Σιτάλκης συγκέντρωσε στόν Δόβηρο 50.000 ίππείς και 100.000 πεζούς, έφτασε στόν Άξιό ποταμό και έλωσε κατά κράτος τήν Είδομένη, κατέλαβε χωρίς αντίσταση τīs πόλεις Γορτυνία και Άταλάντη ενώ ό Εϋρωπος ήταν ή μόνη πόλη που άντιστάθηκε.²⁵⁵

Τò 282 π.Χ. ή τò 284 π.Χ. ό βασιλιάς του Άνατολικού Μακεδονικού κράτους, Λυσίμαχος, έπιχειρεί νά δολοφονήσει τόν νεοστευθέντα βασιλιά τών Παιόνων Άρίστωνα, που για νά γλιτώσει κατέφυγε στή Δαρδανία. Τήν έποχή εκείνη ή Παιονία καταλήφθηκε από τούς Μακεδόνες.²⁵⁶

Τò 167 π.Χ. μετά τή νίκη τών Ρωμαίων επί τών Μακεδόνων, ή Μακεδονία διαμοιράστηκε σέ τέσσερις περιοχές, βάσει τής συνθήκης τής Άμφίπολης. ‘Η Παιονία διαμοιράστηκε στις τρεις από αυτές και από τότε έμεινε γνωστή ως ιστορικός - γεωγραφικός όρος.^{257, 258}

Τò 108 π.Χ. οί κάτοικοι του Εϋρωπου ανακήρυξαν ευεργέτη τους τόν Ρωμαίο στρατιωτικό Μάρκο Μινούτιο Ρούφο, για τή συμβολή του στην καταδίωξη τών βαρβάρων εισβολέων Βαστάρνων, Γετών αλλά και Θρακών που επέδραμαν κατά τών κατοίκων τής Παιονίας.

Βυζάντιο

Για τήν περιοχή, κατά τή βυζαντινή περίοδο, αναφέρεται ή ιστοσελίδα τής ‘Ιερᾶς Μητροπόλεως Πολυανῆς και Κιλικισίου:²⁵⁹ «Στά μέσα του 10^{ου} αιώνα μ.Χ. στην περιοχή αναφέρεται ή ‘Επισκοπή Πολυανῆς, στην οποία προσαρτίστηκε ή ‘Επισκοπή Λητής και Ρεντίνης (έπανιδρύθηκε τόν 18^ο αιώνα) και ή ‘Επισκοπή τών Βαρδαριωτών Τούρκων. Πρόκειται για Ούγγρους τής ίδιας φυλετικής καταγωγής με τούς Τούρκους, που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή του Άξιου ποταμού και είχαν εκχριστιανισθεί».

Τò 479 οί ‘Οστρογότθοι με άρχηγό τόν Θεοδώριχο Άμάλη κατέλαβαν και κατέστρεψαν τήν πόλη τής Παιονίας Στόβοι.²⁶⁰

Τò 481 στην περιοχή τής Παιονίας οί βυζαντινές δυνάμεις συνέτριψαν τούς Γότθους εισβολείς.²⁶¹

²⁵⁵ Χρήστος Π. Ίντος, «Παιονία και Παίονες - Από τὰ μυθικά χρόνια ως τήν τουρκοκρατία», έκδόσεις Μαχητής, Γουμένισσα 1983.

²⁵⁶ Στό ίδιο.

²⁵⁷ Στό ίδιο.

²⁵⁸ Γ. Ί. Θεοχαρίδης, «Ιστορία τής Μακεδονίας κατά τούς μέσους χρόνους 285 - 1354».

²⁵⁹ Ιστοσελίδα ‘Ιερᾶς Μητροπόλεως Πολυανῆς και Κιλικισίου.

²⁶⁰ Χρήστος Π. Ίντος, «Παιονία και Παίονες - Από τὰ μυθικά χρόνια ως τήν τουρκοκρατία», έκδόσεις Μαχητής, Γουμένισσα 1983.

²⁶¹ Στό ίδιο.

Τὸ 934 μὲ μέριμνα τῆς βυζαντινῆς κυβέρνησης ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Γευγελῆς μιὰ φυλὴ Τούρκων ποὺ ἤταν αἰχμάλωτοι τῶν Οὐγγρων. Οἱ Τούρκοι αὐτοὶ πῆραν τὴν ὀνομασία Βαρδარიῶτες ἀπὸ τὸν Βαρδάρη (Ἀξιό ποταμός).²⁶²

Τὸ 1003 ὁ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου Βασίλειος Β' κατατρόπωσε στὴν πόλιν τῶν Σκοπίων τὰ βουλγαρικά στρατεύματα τοῦ βασιλιᾶ Σαμουήλ.²⁶³

Τὸ 1346 παραχωρήθηκε ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Γουμένισσας καὶ ἡ περιοχὴ τῆς στὴν Ἱ.Μ. Ἰβήρων ὅπου παρέμεινε στὴ δικαιοδοσία τῆς μέχρι τὸ 1931 ὅταν καὶ παραχωρήθηκε στὸ κράτος.²⁶⁴

Τὸ 1383 μὲ τὴν κατάληψη τοῦ Γυναικόκαστρου ξεκινᾷ ἡ μόνιμη ἐγκατάσταση στὴν περιοχὴ τοῦ Κιλκίς καὶ τῆς Παιονίας, Ὁσμανιδῶν Τούρκων τῶν λεγόμενων Γιουρούκων.²⁶⁵

Περίοδος τῆς τουρκοκρατίας

Ἡ ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια,²⁶⁶ ἀναφέρει γιὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας: «Τὸ 1397, ἡ περιοχὴ περιέρχεται στὰ χέρια τῶν ὀθωμανῶν. Περιγραφῆς ὀθωμανῶν τῆς ἐποχῆς (ὅπως ὁ χρονογράφος Χατζὴ Καλφά), ἀναδεικνύουν τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο ὡς τὸ μόνο στὴν περιοχὴ. Βαθμιαίᾳ, ἀπὸ τὸν 15^ο αἰῶνα, ἔρχονται στὴν περιοχὴ Βούλγαροι ὡς ἐργάτες στοὺς ἀγρούς. Τοὺς ἐπόμενους 3 αἰῶνες ἐγκαθίστανται στὴν περιοχὴ πολλοὶ Βλάχοι, ἐκδιωγμένοι ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἠπειρο καὶ Δυτικὴ Μακεδονία ἀπὸ τὶς λεηλασίες τῶν Τουρκαλβανῶν. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Σκρά, τῆς Εἰδομένης καὶ τῆς Κούπας ὁμιλοῦν ἓνα βλαχοσλαβικὸ ἰδίωμα, τὴν Μογλενίτικη διάλεκτο, μὲ πλῆθος ἐλληνικῶν στοιχείων».

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐρευνήτρια Μαρία Παπαγεωργίου: «...ἀπὸ τὸ Σκρά, στὴ Μογλενίτικη διάλεκτο διατηρήθηκαν προφορικά, ὡς παραμῦθια, ἔργα ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν, ποὺ δὲν σώζονται σήμερα. Στὸ τέλος τοῦ 17^{οῦ} αἰῶνα, ξεσπᾷ ἐπανάσταση στὴν περιοχὴ κατὰ τῶν κατακτητῶν Τούρκων καὶ πολλὰ χωριά καταστρέφονται ἀπὸ τὰ ἀντίποινα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Εἶναι αξιοσημεῖωτο ὅτι, βορείως τοῦ Σκρά, κοντὰ στὰ σύνορα Ἑλλάδας - Σκοπίων, καταστράφηκε τὸ χωριὸ Σελέστη καὶ οἱ κάτοικοι ἀναγκάστηκαν νὰ τὸ ἐγκαταλείψουν. Πολλοὶ Σελεστιανοὶ ἐγκαθίστανται στὸ Σκρά, συνεχίζοντας ὁμῶς νὰ θάβουν τοὺς νεκροὺς τοὺς σὲ ξεχωριστὸ νεκροταφεῖο. Τὸ νεκροταφεῖο τῆς Σελέστης βρίσκεται βορείως τοῦ Σκρά καὶ περιλαμβάνει τάφους ἕως τὸ 1750. Οἱ μαρμάρινες πλάκες ἔχουν χαραγμένα ἐλληνικὰ ὀνόματα καὶ κάποια σύμβολα, ἀλλὰ δὲν ἔχουν σταυρούς. Τὰ σύμβολα αὐτὰ παραπέμπουν στὴν προχριστιανικὴ περίοδο τῆς περιοχῆς».

²⁶² Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁶³ Στὸ ἴδιο.

²⁶⁴ Χρήστος Π. Ἰντος, «Παιονία καὶ Παίονες - Ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ὡς τὴν τουρκοκρατία», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Γουμένισσα 1983.

²⁶⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁶⁶ Βικιπαίδεια «Ἀξιούπολη».

Διὰ φερμανίου τῆς 3^{ης} Σιαμπάν 1117 τ.χ., δηλαδή τῆς 20^{ης} Νοεμβρίου 1715 ἐπιβλήθηκε εἰσπραξὶ κεφαλικοῦ φόρου ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες κατοίκους τῆς περιφέρειας Γευγελῆς καὶ Βογδάντσας.²⁶⁷

Τὸ 1720, ἡ Ἀξιούπολη ἐπανιδρύθηκε ἀπὸ κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν, λόγω τῶν ἐκτεταμένων καταστροφῶν ποὺ προκάλεσαν σὲ αὐτά, τὰ τουρκικὰ ἀντίποινα. Ἡ πόλη ὀνομάστηκε Μπόεμιτσα ἴσως λόγω τῆς θέσης της στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ. Διοικητικὰ ἀνῆκε στὸν καζὰ τῆς Γευγελῆς. Τὸ 1873 εἶχε 30 μωαμεθανικὲς καὶ 90 χριστιανικὲς οἰκογένειες, ἐνῶ τὸ 1903 εἶχε 1.413 κατοίκους.²⁶⁸

Τὸ 1772 οἱ χριστιανοὶ τῶν περιοχῶν τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, μὲ ἐπικεφαλεῖς τοὺς ἐπισκόπους τους, προσπαθοῦν νὰ ξεσηκωθοῦν κατὰ τῶν ὀθωμανῶν μὲ τραγικὲς συνέπειες γιὰ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς.²⁶⁹

Τὸ 1803 χτίζεται στὴ Γευγελή ὁ πρῶτος χριστιανικὸς ναὸς (Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ). Γιὰ τὸν ναὸ ἀναφέρει διεξοδικὰ ὁ Ἰωάννης Ξανθός, συνταξιούχος δημοδιδάσκαλος καὶ Μακεδονομάχος:²⁷⁰ «Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ὡς ἐκ τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τῆς εἰκόνης τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ἀπέκτησε μεγάλην φήμην καὶ ἐγένετο τὸ προσκυνητήριον ὅλων τῶν χριστιανῶν τῶν πέριξ τῆς Γευγελῆς χωριῶν καὶ κωμοπόλεων εἰς ἀκτὶνα ἕξ καὶ ὀκτὼ ὥρῶν μακρὰν αὐτῆς, ἀδιακρίτως θρησκευματος, ἄσοι ἀπέδιδον μεγάλην πίστην εἰς αὐτήν. Πρὸς φιλοξενίαν καὶ περιθαλψιν τῶν ἐκ διαφόρων μερῶν καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς προσερχομένων προσκυνητῶν, εἶχον κτισθὴ πέριξ τῆς ἐκκλησίας διάφορα δωμάτια πρὸς παραμονὴν τῶν προσκυνητῶν, ἄλλα τοιαῦτα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς πάσχοντας ἀπὸ διάφορα νοσήματα καὶ ἄλλα διὰ ψυχοπαθεῖς. Οἱ ἀσθενεῖς μετὰ παραμονὴν τεσσαράκοντα ἡμερῶν καὶ ἐκκλησιασμόν πρῶτα καὶ ἐσπέραν, ὕπνις ἐγίνοντο «ὡς δὴποτε κατείχοντο νοσήματι» ὅπως λέγει καὶ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον τὸ γεγονός, ὅτι οὐδεὶς τῶν πασχόντων ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἀσθενής. Ὡς καὶ οἱ ψυχοπαθεῖς ἀκόμη ἀνέκτων τὸ λογικόν των.»²⁷¹

Μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας τὸ 1814 καὶ τὴν ἐπανάσταση τὸ 1821, οἱ Τοῦρκοι φοβήθηκαν μήπως ἐπεκταθεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση. Ξεσήκωσαν πολλοὺς Τούρκους Κονιάρους (προφανῶς καταγόμενους ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο τῆς Μ. Ἀσίας) καὶ τοὺς μετέφεραν στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία. Πράγμα ποὺ ὄχι μόνον διαφαίνεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀμιγῶν χωριῶν ποὺ ὑπῆρχαν στὸν καζὰ Ἀβρὲτ Χισσάρ (περιοχὴ Κιλκίς) ποὺ ὑπερτεροῦσαν τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ στὰ χωριά δυτικὰ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ: Μαγιαντὰν (Φανός), Καρασινὰν (Πλάγια), Ἀλτσὰκ (Χαμηλὸ) καὶ Γκόρντισετ (Γιουγκοσλαβίας), ποὺ σχηματίστηκαν ἀπὸ ἀμιγῇ μουσουλμανικὸ πληθυσμό.²⁷²

²⁶⁷ Ἰστοσελίδα http://yaunatakabara.blogspot.gr/2012/10/blog-post_9.html

²⁶⁸ Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Ἀξιούπολη».

²⁶⁹ Χρήστος Π. Ἰντος, «Ἡ Ἀξιούπολη στὴν ἱστορικὴ της διαδρομὴ», ἐκδόσεις Μαχητῆς, Κιλκίς, 2000.

²⁷⁰ Ἰωάννης Ξανθός, «Ἱστορία τῆς Γευγελῆς καὶ ἐθνικὴ δράσις τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν πέριξ χωριῶν», Θεσσαλονίκη 1954.

²⁷¹ α) Ἰστοσελίδα: http://yaunatakabara.blogspot.gr/2012/10/blog-post_9.html καὶ β) Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Βογδάντσα».

²⁷² Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

Τὸ 1822, σημειώθηκαν ἐπαναστατικὲς κινήσεις, ἐνθαρρυνόμενες ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τῆς Νάουσας καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τῶν Τούρκων ξεσηκώθηκαν: τὸ Κιλκίς, ἡ Στρώμνιτσα, ἡ Γευγελή, τὸ Πολύκαστρο (Καρασούλι) μὲ τὰ γύρω χωριά τους. Διεξήχθησαν ἀρκετὲς μάχες μὲ ἰσχυρὲς τουρκικὲς δυνάμεις, πὺλ τελικὰ ὁδήγησαν στὴν ἡττα τῶν ἐπαναστατῶν.

Γνωστότεροι ἀγωνιστὲς τοῦ '21 στὴν περιοχή Παιονίας

α) Ὁ **Ζαφεῖριος Σταματιάδης** ἀπὸ τὴν Εἰδομένη (Σέχοβο). Ὁ Ζαφεῖριος Σταματιάδης μετὰ τὴν ἡττα τῶν Ἑλλήνων στὴν περιοχή, ἔσπευσε στὸν Ὀλυμπο κι ἐνώθηκε μὲ τὸ σῶμα τοῦ Μῆτρου Διακόπουλου. Πολέμησε στὴ Χαλκιδικὴ καὶ ἀπὸ 'κεῖ στὸ σῶμα τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου, στὴ Νάουσα, στὸν Κολινδρό, στὴν Καστανιά, στὴ Σκιάθου, στὴ Σκόπελο καὶ στὴν Εὐβοία. Στὴ συνέχεια ἐπέστρεψε στὴν Εἰδομένη καὶ χειροτονήθηκε παπάς. Οἱ ἀπόγονοί του υἱοθέτησαν τὸ ἐπώνυμο Παπαζαφερίου.

β) Ὁ Κλέφτης τοῦ Ὀλύμπου **Δημήτριος Τσώρας**, ἀπὸ τὴ Γρίβα Παιονίας, τὸ 1821 συγκέντρωσε ἄντρες ἀπὸ τὸ Πάικο καὶ τὴν περιοχή Ἦδεσσας προκειμένου νὰ συνδράμει στὴν ὑπόθεσι τῆς ἐπανάστασης.²⁷³

Καταγράφονται, σὲ ἔγγραφο τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης τῆς 21 Αὐγούστου 1823, ὀνόματα κατοίκων τῶν χωριῶν Γουμένισσα, Γρίβα καὶ Κάρπη, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατασχέθηκαν 49 τουφέκια.²⁷⁴

Περὶ τὰ 1840 - 1850 ἐγκαταστάθηκαν στὰ Μ. Λιβάδια καὶ τὰ γύρω χωριά τοῦ ὄρους Πάικο, βλάχοι πὺλ κατὰγονταν ἀπὸ τὰ βλαχόφωνα χωριά Βόιο, Γράμμουσα, Σαμαρίνα, Περιβόλι καὶ Μοσχόπολη Κορυτσᾶς. Οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ εἶχαν μετακινηθεῖ ἀπὸ τὶς ἐστίες τους στὶς ἀρχὲς τοῦ 1800 λόγω τῆς τρομοκρατίας πὺλ ἀσκοῦσε ὁ Ἀλὴ πασᾶς καὶ εἶχαν ἀρχικὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ Βιλαέτι Θεσσαλονίκης.²⁷⁵

Στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1859 ἰδρύθηκε ἡ πρώτη βουλγαρικὴ κοινότητα τῆς Μακεδονίας στὴν πόλη τοῦ Κιλκίς. Οἱ Βούλγαροι γιὰ τὴν ἐπέκτασή τους στὸ Κιλκίς ἐκμεταλλεύτηκαν τὴ διάσπαση τῆς ὀρθόδοξης κοινότητος τῆς περιοχῆς.²⁷⁶

Τὸ 1860 λειτούργησε τὸ πρῶτο ἐλληνικὸ σχολεῖο στὴ Γευγελή.²⁷⁷

Τὸ 1862 ἐγκαινιάστηκε ὁ μεγαλοπρεπὴς ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴ Γουμένισσα.²⁷⁸

²⁷³ Ἐφημερίδα «Μαχητῆς» (Κιλκίς) τῆς 26^{ης} Μαρτίου 2016. Χρήστος Καραθόδωρος "Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Κιλκίς". [Σημείωση: Ἐκτὸς τοῦ ἀρθροῦ πὺλ ἀναφέρεται στὸν ἀγωνιστὴ Τσῶρα ἢ Τσιῶρα, δὲν ἔχουν βρεθεῖ μέχρι σήμερα ἄλλες ἀναφορὲς ἢ πηγὲς πὺλ νὰ διασταυρῶνουν τὰ στοιχεῖα του καὶ τὸν τόπο καταγωγῆς του.]

²⁷⁴ Χρήστος Π. Ἰντος "Ἡ Περιφερειακὴ Ἐνότητα Κιλκίς στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς καὶ ἡ ἐπανάστασι τοῦ 1821 στὴ Μακεδονία", Γουμένισσα 2021

²⁷⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁷⁶ Στὸ ἴδιο.

²⁷⁷ Στὸ ἴδιο.

²⁷⁸ Στὸ ἴδιο.

Τὸ 1872 ἐγκαινιάστηκε ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Θεσσαλονίκης - Μητρόβιτσας ἀπὸ τὴν ἑταιρεία Χίρς (Hirsch), μῆκους 362 χιλιομέτρων²⁷⁹ καὶ ξεκίνησε τὴ λειτουργία του ὁ Σιδηροδρομικὸς Σταθμὸς Καρασουλίου (Πολυκάστρου).²⁸⁰

Τὸ 1873 λειτουργοῦσαν στὴ Γουμένισσα δύο σχολεῖα ποὺ ἐνισχύθηκαν οἰκονομικὰ ἀπὸ τὸν Φιλεκπαιδευτικὸ Σύνλλογο Βοδενῶν (Ἐδέσσης).²⁸¹

Τὸ 1875 τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο ἐνεργοποιήθηκε ἀπὸ τὴ διάδοση τῆς προπαγάνδας γιὰ τὴ διεκδίκηση τῆς Μακεδονίας καὶ ἵδρυσε στὴ Γουμένισσα βουλγαρικὴ κοινότητα.²⁸²

Τὸν Ἀπρίλιο 1876, ἡ 14χρονη Στεφάνα Γκιόζα, (ποὺ στάθηκε ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου καὶ ἡ ἀφορμὴ τῶν γεγονότων τῆς σφαγῆς, ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ὄχλο, τῶν προξένων στὴ Θεσσαλονίκη στὶς 6 Μαΐου 1876), βουλγαρικῆς καταγωγῆς, ἀπὸ χριστιανικὴ οἰκογένεια τῆς Μπογδάντσας, μετὰ τὴν κρυφὴ φυγὴ της ἀπὸ τὴν πατρικὴ ἐστία της στὶς 12 Ἀπριλίου 1876, μὲ πρόσχημα ὅτι ἤθελε νὰ γίνει μουσουλμάνη, βρέθηκε στὴ Γευγελή καὶ στὰ χωριὰ Μαγιαδάγ καὶ Καρασινάν. Ἐκεῖ ἡ Στεφάνα κρύφτηκε γιὰ κάποιες μέρες σὲ τουρκικὲς οἰκογένειες καὶ ἐφοδιάστηκε μὲ ροῦχα, πρὶν πάρει τὸ τρένο ἀπὸ τὸ Καρασούλι καὶ βρεθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη στὶς 5 Μαΐου 1876.²⁸³

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1878 ὑπογράφηκε ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου βάσει τῆς ὁποίας ἡ Μακεδονία παραχωροῦνταν στὴ Βουλγαρία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Χαλκιδιχί.²⁸⁴

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1878 ἡ ὑπόγραφή τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῆς Βουλγαρίας γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς Μακεδονίας.²⁸⁵

Περὶ τὰ 1880 ἡ βουλγαρικὴ προπαγάνδα διαδίδεται μὲ μεγαλύτερη ἔνταση. Βούλγαροι πράκτορες, μὲ ἐξαγορὰ κατοίκων καὶ ἀπειλές, κατάφεραν καὶ ἱδρυσαν βουλγαρικὲς κοινότητες στὰ χωριὰ Γοργόπη καὶ Τούμπα. Ἐκτὸς τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, δραστηριοποιεῖται κατὰ τῶν πατριαρχικῶν καὶ ἡ οὐνιτικὴ (λατινικῶν συμφερόντων) προπαγάνδα. Ἡ Οὐνία ἔχτισε ἐκκλησίες στὴν Εἰδομένη καὶ τὴ Γευγελή.²⁸⁶

Τὸ 1882 θεμελιώθηκε μεγάλο ἑλληνικὸ σχολικὸ κτίριο στὴ Γουμένισσα μὲ πρωτοστάτες τὸν Μητροπολίτη Ἑδεσσας Ἱερόθεο, τὸν εὐεργέτη Θάνο Ζελέγκο²⁸⁷ καὶ τὸν Φιλεκπαιδευτικὸ Σύνλλογο Ἑδεσσας.

²⁷⁹ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁸⁰ Βικιπαίδεια «Πολυκάστρο».

²⁸¹ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁸² Στὸ ἴδιο.

²⁸³ α) Περιοδικὸ «Βαλκανικὰ σύμμεικτα», περιοδικὴ ἔκδοσις τοῦ Ἰδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τόμος 11, Θεσσαλονίκη 1999 - 2000. Ζωὴ Σέμπη «Τὰ γεγονότα τῆς σφαγῆς τῶν προξένων στὴ Θεσσαλονίκη (Μάιος 1876)».

β) Ὁλόκληρη ἡ μελέτη τῆς κ. Ζωῆς Σέμπη, σὲ ψηφιακὴ μορφή στὴν ἱστοσελίδα ποὺ περιέχει τὴν ὕλη τοῦ περιοδικοῦ: https://www.imxa.gr/publish/symmikta_index.htm

²⁸⁴ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁸⁵ Στὸ ἴδιο.

²⁸⁶ Στὸ ἴδιο.

²⁸⁷ Ἡ βιογραφία τοῦ εὐεργέτη τῆς Γουμένισσας Θάνου Ζελέγκου στὴν ἱστοσελίδα: <http://www.goumenissa.eu/sillogoi.htm>

Κατὰ τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα λειτούργησαν ἑλληνικὰ σχολεῖα στὰ χωριά Ἅγιος Πέτρος, Γρίβα, Καστανερή, Πολύπετρο, Πεντάλοφο, Στάθη καὶ Κάρπη.²⁸⁸

Τὸ 1889 ἀνεγέρθηκε στὴ Γευγελή τὸ διόροφο κτίριο τῶν «Τσουφλείων Ἐκπαιδευτηρίων» γιὰ τὴ στέγαση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς πόλης.²⁸⁹

Τὸ 1892 στὴν πόλη τῆς Στρώμνιτσας, παρὰ τὴν ἀντίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, οἱ Βούλγαροι τοποθέτησαν ἐπίσκοπο τῆς Ἐξαρχίας.²⁹⁰

Τὸ 1893 ξεκίνησε τὴ δράση της στὴ Μακεδονία, μὲ σκοπὸ τὴν διὰ τῆς τρομοκρατίας ἐπιβολὴ τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁργάνωση Ε.Μ.Ε.Ο. (Ἑσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὁργάνωση). Τὰ μέλη τῆς ὁργάνωσης ἦταν γνωστὰ ὡς «Σαντραλιστές».²⁹¹

Τὸ 1895 ξεκίνησε τὴ δράση της στὴ Μακεδονία ἡ βουλγαρικὴ τρομοκρατικὴ ὁργάνωση Β.Μ.Ο.Κ. «Βερχόβνα». Τὰ μέλη της ἦταν γνωστὰ ὡς «Βερχοβιστές». Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ ἔννοια «κομιτατζής» εἶχε γίνεи συνώνυμο τῆς βίας, μὲ τὶς βουλγαρικὲς ὁργανώσεις νὰ ὁργανίζουν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Μακεδονίας. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐμφανίζονται ὄργανα τῆς Ρουμανικῆς καὶ τῆς Σερβικῆς προπαγάνδας στὶς περιοχὲς τῶν χωριῶν Σκρά, Κούπα, Ἀρχάγγελος, Λιβάδια καὶ Λαγκαδιά.²⁹²

Στὶς 29 Φεβρουαρίου 1898 σχισματικοὶ κατέλαβαν μὲ τὴ βία τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτη Ἡλίας ποὺ ἀνῆκαν στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα Καραουσουλίου (Πολυκάστρου).²⁹³ Μετὰ ἀπὸ ἐκκλήσεις τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἐπιστράφηκαν τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ λειτουργία τελοῦνταν πλέον ἐναλλάξ σὲ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικά.

Ὁ 20^{ος} αἰώνας

Μακεδονικὸς Ἀγώνας

Στὶς 25 Σεπτεμβρίου 1902 οἱ Σαντραλιστὲς τῆς Ε.Μ.Ε.Ο. ὁργάνωσαν ἐξέγερση τῶν σλαβόφωνων κατοίκων στὸ χωριὸ Γκράντοβο τῆς Ἀνω Τζουμαγιάς ὅμως τὸ ἐγχείρημα ἀπέτυχε. Τὸ διάστημα αὐτὸ ἐνεργοποιήθηκαν 3 ἔνοπλες σφέτες κομιτατζήδων γύρω ἀπὸ τὴ Γευγελή καὶ δροῦσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων.²⁹⁴

Τὸ 1903 γεννήθηκε στὴ Γευγελή ὁ ποιητὴς Γεώργιος Βαφόπουλος. Ἡ οἰκογένειά του μετακόμισε τὸ 1917 στὴ Θεσσαλονίκη.²⁹⁵

²⁸⁸ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς 1996.

²⁸⁹ Στὸ ἴδιο.

²⁹⁰ Στὸ ἴδιο.

²⁹¹ Στὸ ἴδιο.

²⁹² Στὸ ἴδιο.

²⁹³ Στὸ ἴδιο.

²⁹⁴ Στὸ ἴδιο.

²⁹⁵ Ἱστοσελίδι Βικιπαίδεια «Γεώργιος Βαφόπουλος».

Γνωστοί και λιγότερο γνωστοί αγωνιστές στην περιοχή Γευγελής²⁹⁶ - Στο περιοδικό «Μακεδονικά» αναφέρονται τα παρακάτω σχετικά με την περιοχή: «Ένα από τα πρώτα θύματα του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή Γευγελής, όταν οι Έλληνες της Μακεδονίας μόνοι τους, χωρίς καμιά βοήθεια από την ελεύθερη Ελλάδα, ανταπέδιδαν τα χτυπήματα των Βουλγάρων, ήταν ο **Χατζήζαφείρης**, στυλοβάτης των πατριαρχικών και του ελληνισμού. Στις 22 (π. ήμ.) Απριλίου 1881 ένεδρεύουσα ομάδα Βουλγάρων του έπιτέθηκε σέ απόκεντρη τοποθεσία της Γευγελής· ο Χατζήζαφείρης αντιστάθηκε, σκοτώθηκαν Βούλγαροι, αλλά και ο ίδιος πληγώθηκε και απεβίωσε την 1^η Μαΐου 1881. Άλλο θύμα του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή Γευγελής, πριν το 1903, ήταν ο πρόκριτος αυτής **Γεώργιος Βαφόπουλος**. Ο Γ. Βαφόπουλος γεννήθηκε το 1849 και νέος υπηρέτησε ως δάσκαλος στο χωριό της Χαλκιδικής Ταξιάρχης. Αργότερα άλλαξε επάγγελμα, έγινε έμπορος κουκουλιών και έφοροεπίτροπος της ορθόδοξης ελληνικής κοινότητας Γευγελής. Ο Γ. Βαφόπουλος, πηγαίνοντας στη Γουμένισσα να οργανώσει το ελληνικό στοιχείο κατά των Βουλγάρων, προδόθηκε και έπεσε «υπό δολοφονικής Βουλγάρου χειρός» έξω από το χωριό Στάβη (Τοσίλοβο) στις 26 Ιουνίου 1897. Κατά την κηδεία του, η οποία ήταν μεγαλοπρεπής, έκλεισαν εκτός από τα ελληνικά και τα τουρκικά καταστήματα της Γευγελής. Τόν έθαψαν «τιμής ένεκεν» πίσω ακριβώς από την κόγχη του ιερού του ναού της Αναλήψεως, όπου έθαβαν τους ιερείς. Ο τάφος του με την μεγάλη επιτάφια επιγραφή, γραμμένη στην αρχαία ελληνική γλώσσα, καταστράφηκε την εποχή του Τίτο.

Τον πρόκριτο **Χρήστο Ναούμ Τσίτσο**, καταγόμενο από το Κρούσοβο, τον πλουσιότερο Έλληνα της Γευγελής, τον δολοφόνησαν οι σχισματικοί στη μέση του δρόμου το βράδυ της 25^{ης} Μαΐου 1898, λίγο μετά την απομάκρυνσή του από τον καιμάκη και τον Βούλγαρο αρχιμανδρίτη, οι οποίοι τον είχαν καλέσει να τους επισκεφθεί και όταν έφευγε τον συνοδούσαν και τον παρέσυραν προς τον δρόμο όπου περίμεναν οι δολοφόνοι του. Όταν πλέον το 1903 ανέλαβε την οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα το Έλληνικό Προξενείο Θεσσαλονίκης και η όλη οργάνωση στηρίχθηκε σ' ένα έπιμελημένο δίκτυο πρακτόρων, ο ύπολοχαγός **Αθανάσιος Έξαδάκτυλος (Αντωνίου)** ανέλαβε να οργανώσει την περιοχή της Γευγελής και στάλθηκε σ'αν έμπορος ο αξιωματικός - πράκτορας **Παναγιώτης Κλείτος (Λίβρας ή Κλεισούρας)**, ο οποίος διηύθυνε και την πολιτοφυλακή, που εγκαταστάθηκε μετά την άφιξή του, γιατί ήταν δυσχερής στην αρχή του ένοπλου αγώνα η εγκατάσταση σώματος. Την άνοιξη του 1905 πήγε στην περιοχή της Γευγελής ο **Γεώργιος Κακουλίδης (Δράγας)** με το σώμα του, τον Νοέμβριο του 1905 ο άνθυπίαρχος **Χρήστος Πραντούνας (Καψάλης)** επίσης με το σώμα του και από τον Ιούνιο έως τον Σεπτέμβριο του 1907 ο **Λουκάς Παπαλουκάς (Ρουμελιώτης)** υπαρχηγός σώματος. Στην περιοχή αυτή έδρασαν και οι **Δημήτριος Κάκκαβος (Ζώης)**, **Χρήστος Καραπάνος**, **Κωνσταντίνος Μαζαράκης - Αϊνιάν (Στεργιάκης ή Ακρίτας)** κ.ά.

²⁹⁶ Περιοδικό «Μακεδονικά» της Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, τόμος 31, έτος 1998, στην έρευνα της Έ. Ζέλλιου - Μαστροκώστα με τίτλο «Άγνωστοί και ελάχιστα γνωστοί αγωνιστές της περιοχής Γευγελής κατά τον Μακεδονικό Αγώνα».

Πρέπει να σημειωθεί ότι πριν έλθουν τα ένοπλα σώματα από την ελεύθερη Ελλάδα, αλλά και συγχρόνως με αυτά, δρούσαν στην περιοχή της Γευγελής και γύρω από τὸν Άξιο ποταμὸ τὰ παρακάτω ένοπλα σώματα ντόπιων καπεταναίων, τὰ όποία συνέβαλαν ούσιαστικά στην άμυνα τοῦ έλληνισμού: τὸ σώμα τοῦ **καπετάν Γιωβάνη** από την περιοχή τοῦ βουνοῦ Τίγκες, ὁ όποίος γνωρίζοντας καλά τὰ χρησφύγετα τῶν κομιτατζήδων τὰ έδειξε στὰ έλληνικά άνταρτικά σώματα πού τοὺς έπίτεθηκαν και τοὺς άνάγκασαν νὰ απομακρυνθοῦν από την περιοχή· έπίσης τὰ σώματα τοῦ **καπετάν Γκόνου** από τὰ Γενιτσά, τοῦ **καπετάν Ζήρα**, τοῦ **καπετάν Γεωργίου Καραϊσκάκη** από τὴ Βογδάντσα (τὸ όποίό μὲ μεγάλη άνδρεία πολέμησε και καταδίωξε τοὺς κομιτατζήδες), τοῦ **καπετάν Έμμανουήλ Κατσιάρη**· τὸ σώμα τοῦ **καπετάν Λάζου** από τὴν Καστανερή (Μπαροβίτσα) Παιονίας, στὸ όποίό ύπηρετοῦσαν και οἱ άδελφοί τοῦ καπετανίου, Γκόνος και Δημήτριος -οἱ όπλίτες τοῦ σώματος αὐτοῦ προέρχονταν από την περιοχή τῆς Γουμένισσας- τὰ σώματα τοῦ **καπετάν Μιχαήλ Μωραΐτη**, τοῦ **καπετάν Γκόνου Πελέτη** από τὸν Αρχάγγελο (Όσσιανη) Άλμωπίας (Πέλλας), τοῦ **καπετάν Γρίππα Πάικου (Κόδρα)**, τοῦ **καπετάν Γιάνκου Σακελλαρίου** και τῶν **καπεταναίων Λεωνίδα και Μιχάλη Σιωινίδη** από τὴ Βογδάντσα. Ήταν, τέλος, τὸ σώμα τοῦ **καπετάν Βασιλείου Στογιάνου** μὲ όπλίτες από τὰ Τρία Έλατα (Λέσκοβο) και άλλα χωριά τῆς Άλμωπίας και τὸ σώμα τοῦ **καπετάν Δημητρίου Τσισίμη**. Τὸν όργανισμό Μακεδονικοῦ Άγώνα Γευγελής αποτελοῦσαν οἱ **Αθανάσιος Άρβανίτης, Χρήστος Δέλλιος, Θεοχάρης Κονδύλης, Γεώργιος Μένος, Βασίλειος, Διονύσιος και Χρήστος Σιωινίδης, Τσίτσος, Γεώργιος Τσορλίνης, Χατζηδέλλιος, Χατζηζαφειρίου, Χατζηθωμάς** και οἱ έκάστοτε άρχιερατικοί έπίτροποι.

Στὴ Γευγελή δολοφονήθηκαν: ὁ **Γεώργιος Κεχαγιάς** τοῦ Νικολάου, άφοῦ λεηλατήθηκε από τοὺς κομιτατζήδες ἡ πατρική του οίκία και κατασφάχθηκαν περίπου 500 πρόβατά του, ὁ δάσκαλος και ιεροψάλτης **Χρήστος Κρετσόβαλης** και ὁ νεαρός **Γεώργιος Τσορλίνης**, ὁ όποίος σχημάτιζε ομάδες συνομηλίκων του πού περιέρχονταν τίς συνοικίες τῆς Γευγελής τραγουδώντας έθνικά και δημοτικά τραγούδια και έμφύχωναν τοὺς Έλληνες. Καὶ ὁ καταγόμενος από τὴ Νέγκορτσα Γευγελής **Πέτρος Χαριζάνης** δολοφονήθηκε μὲ τσεκούρι από τὸν κομιτατζή Τάνο Μαλάσση. Ή κηδεία του έγινε μὲ μεγαλοπρέπεια στὴ Γευγελή. Στὴ Γευγελή άγωνίσθηκε γιὰ τὴν έθνική ιδέα ὁ **Κωνσταντίνος Άμβράσσιου**, πράκτορας, ως δῆθεν διευθυντής τῶν έλληνικῶν σχολείων κατὰ τὸ σχολικό έτος 1906 - 1907. Γιὰ τὴν έθνική ιδέα άγωνίσθηκαν ἡ καταγόμενη από τὴ Γευγελή δασκάλα **Έλένη Αθανασιάδου**, οἱ έπίσης καταγόμενοι από τὴ Γευγελή **Αικατερίνη και Ζωή Βαφοπούλου**, δασκάλες, ὁ σηροτρόφος πρoύχοντας και έφορος τῶν έλληνικῶν σχολείων **Θωμᾶς Βαφόπουλος** -και οἱ τρεῖς παιδιά τοῦ δολοφονηθέντος τὸ 1897 προκρίτου τῆς Γευγελής Γ. Βαφοπούλου- και ὁ δάσκαλος **Δημήτριος Βαφόπουλος**, άδελφός τοῦ Γεωργίου. Άκόμη άγωνίσθηκαν οἱ έπίσης καταγόμενες από τὴ Γευγελή δασκάλες **Θωμαῖ Γάτσου, Μάρικα Γκερτζάκη, Άντωνία Γκίκα, Καλλιόπη Δημητριάδου, Αικατερίνη Καραβάνα, Φανή Κεχαγιά, Αικατερίνη και Θεανώ Κρετσόβαλη, Μάρικα Κύρκου, Μαρία Κωνσταντινίδου, Ευθαλία Μαρκοπούλου, Αικατερίνη Μόσχου, Έλζα Ντιντίκα**, οἱ δάσκαλοι **Ιωάννης Ξανθός**, πού εργάσθηκε μὲ θάρρος και αὐτοθυσία σὲ Γευγελή, Εἰδομένη, Κιλκίς, Φλώρινα, και **Παπαδόπουλος**, πού εργάσθηκε έπίσης μὲ θάρρος και αὐταπάρνηση στὴν ιδιαίτερη πατρίδα του τὴ Γευγελή,

οί δασκάλες **Αίκατερίνη Παπαθεοσίου, Άνδρομάχη και Δήμητρα Παπαϊωάννου, Φανή Παπαπέτρου, Εύφημία Πιάτσα** από τη Θεσσαλονίκη, ή όποία μέ κίνδυνο τής ζωής της μετέφερε όπλα από τη Γευγελή, όπου ύπηρετούσε, στά γύρω χωριά μέσα σέ χόρτα φορτωμένα σέ άραμπάδες, καθώς και την άλληλογραφία από τη Γευγελή στο Κέντρο Θεσσαλονίκης. Ο καταγόμενος από τη Γευγελή **Γεώργιος Σαμαρτζίδης**, δάσκαλος, δίδαξε μέ θάρρος τά έλληνικά ιδεώδη στά σχολεία τής περιφέρειας Γευγελής. Με τόν ίδιο τρόπο έργάσθηκαν και ό πράκτορας **Γεώργιος Σαραντόπουλος** ως δάσκαλος στη Γευγελή και Βογδάντσα, οί δασκάλες **Άλεξάνδρα Στακτοπούλου, Γλυκερία Σταματάκου, Έριφύλη Σταματίου**, ό δάσκαλος φαινομενικά, πράκτορας ουσιαστικά, **Γκαϊτε Τζιοβαρόπουλος**. Για την έθνική ιδέα επίσης αγωνίσθηκαν οί δασκάλες **Μαργίτσα και Φανή Φλόκα, Όλυμπία Χατζήζαφειρίου** και ό **Χαρίτων Χατζήζαφειρίου**, ό όποιος ήταν πολύ ένθερμος υπερασπιστής των ελληνικών δικαίων και σύνδεσμος τής Γευγελής και των περιχώρων της μέ τό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

Στήν Άξιούπολη αγωνίσθηκαν για την επιβίωση του έλληνισμού στη Μακεδονία ό **Χρήστος Γούτας** και τά παιδιά του Άθανάσιος και Εύάγγελος. Στο χωριό Άρχάγγελος Άλμωπίας αγωνίσθηκε ό **Τρύφων Μούρτζιος** και ό **Παπαχρήστος Οικονόμου**. Στήν κωμόπολη Βογδάντσα δολοφονήθηκε από τους έξαρχικούς ό **Κωνσταντίνος** και ό **Λεωνίδας Σιωνίδης**, ό **Άχιλλέας Δέλλιος** και ό **Θεόδωρος Χρηστάκης**, ενώ ό καπετάν **Μιχαήλ Σιωνίδης** αγωνίσθηκε σέ πολλές περιοχές τής Μακεδονίας. Στο χωριό Γραιτίσιτσα ή Γκρήτσιτσα ή Γκίρτσιτσα ύπηρετούσε ως δασκάλα ή **Αίκατερίνη Χατζήγεωργίου**, καταγόμενη από τη Γευγελή. Οί κομιτατζήδες την έδιωξαν από τη Γραιτίσιτσα πέντε φορές, άλλ' αυτή έπανερχόταν στην ύπηρεσία της. Την τελευταία φορά την έγκατέστησε στο σχολείο μικρό ελληνικό σώμα. Πριν απομακρυνθεί τό σώμα αυτό, τριπλάσιοι σέ αριθμό κομιτατζήδες επιτέθηκαν κατά των κατοίκων του χωριού, γιατί δέχθηκαν πάλι τη δασκάλα, αλλά αποκρούστηκαν. Μετά πέντε ήμέρες, την 14^η Οκτωβρίου 1904, έχοντας την πληροφορία ότι στο χωριό ύπήρχαν έλάχιστοι πού θα μπορούσαν νά τό υπερασπιστούν, οί κομιτατζήδες μέ άρχηγό τόν άγριο βοεβόδα Λεώνε επιτέθηκαν. Η Χατζήγεωργίου μέ τους έλάχιστους υπερασπιστές της κατέφυγε στην οίκία του Άγγέλου Σίσκου. Οί κομιτατζήδες τους περικύκλωσαν και τους άπειλούσαν ότι θα τους κάψουν, εάν δέν παραδοθούν. Οί Έλληνες τους άπάντησαν περιφρονητικά και άντιστάθηκαν μέ τά περιστροφά τους. Οί κομιτατζήδες πυρπόλησαν την οίκία και μέ τη δασκάλα κάηκαν ό οικοδεσπότης, ή σύζυγός του Βασιλική, ή θυγατέρα του Ζαχαρούλα, ό Γρηγόριος Μηλόβας, ό συγγενής του Σίσκου παντοπώλης Κ. Σιωνίδης και ή θυγατέρα του Άνδρομάχη. Την 18^η Οκτωβρίου 1904 σκοτώθηκε ό **Γρηγόριος Μήλιος**. Στήν Εϊδομένη αγωνίσθηκαν έως τό τέλος του Μακεδονικού Άγώνα ό **Δέλλιος Κουβάτσης**, ό **Γεώργιος Παπαζαφειρίου**, ό **Παπαζαφείριος Σταματιάδης** και ό **Αντώνιος Τανούλης**. Στους Εύζωνους αγωνίσθηκαν ό **Γεώργιος, Δημήτριος και Χρήστος Δοϊτσίνης**, ό όποιος ως όπλίτης δολοφονήθηκε στο Σκρά (Λούμ(π)νιτσα), ό δάσκαλος και πράκτορας **Δημήτριος Παπαγεωργίου**, ό **Αναστάσιος Σταυρίδης** και οί κτηματίες **Βλάχος και Χρήστος Τάντσης**. Στήν Καστανερή Παιονίας αγωνίσθηκαν ό **Άγκως Δάκος**, ό όποιος δολοφονήθηκε ως όπλίτης, και ό **Ιερέας Παπαχρήστος**, ό όποιος αγωνίσθηκε μέ αυτοθυσία ως τό τέλος του άγώνα.

Στή Λαγκαδιά (Λούγγουντσα) Άλμωπίας αγωνίσθηκαν με ауτοθυσία ό δάσκαλος **Πέτρος Παπαϊωάννου** και οι **άδελφοί Παπαστογιάννη**. Στά Λειβάδια αγωνίσθηκαν οι δάσκαλοι **Παρλής Μπάρμπα**, **Αναστάσιος Ντίντας**, **Νικόλαος Οικονόμου**, **Μιχαήλ** και **Παρλής Παπανικολάου**. Αγωνίσθηκαν επίσης ό **Νικόλαος Τσιντισιρίκος** και ό **Μιχαήλ Χατζηβρέττας**, ό όποιος κατόρθωσε νά διασώσει τήν από 136 τόμους σχολική βιβλιοθήκη, δωρεά τής Μαρασλείου Βιβλιοθήκης Αθηνών, από τις έπανεπιλημμένες προσπάθειες τών κομιτατζήδων νά τήν καταστρέφουν. Η βιβλιοθήκη κάηκε τελικά τό 1944 από τούς Γερμανούς.

Στό Μουίν βρήκε μαρτυρικό θάνατο ό δάσκαλος **Δημ. Καραμπατάκης** και αγωνίσθηκαν οι δαιμόνιοι πράγματι πράκτορες **Άγκος Αθανασίου** και **Αθανάσιος Παπαδόπουλος**. Στό χωριό Νέγκορτσα προσέφεραν μεγάλη ύπηρεσία στόν αγώνα ή δασκάλα **Μαρία Οικονόμου** και οι κτηματίες **Δημήτριος**, **Νικόλαος** και **Πέτρος Χαρισιάδης**, οι όποιοι δολοφονήθηκαν από τούς κομιτατζήδες. Στό πλησίον τής Γευγελής χωριό Παρδέιτσα δολοφονήθηκε από τούς Βουλγάρους ό δάσκαλος **Τραϊάνος Κύρκου**. Καταγόμενος από τή Γευγελή έργαζόταν για πολλά χρόνια στο μικρό έλληνορθόδοξο χωριό. Ασθένησε όμως και έπειδή δέν υπήρχε Έλληνας ιατρός, κάλεσε Βούλγαρο, ό όποιος γνώριζε τήν έθνική δράση του, τόν δηλητηρίασε και πέθανε τήν επόμενη ήμέρα. Στό Σκρά οι κομιτατζήδες εκτέλεσαν άνανδρα τόν πρόκριτο **Δ. Βλάικο**, τόν καταγόμενο από τή Γευγελή δάσκαλο **Χαράλαμπο Γκάρτζιο**, τόν **Νικόλαο Δ. Μπέλλη**, τήν 5^η Ιουλίου 1905 στα κτήματά του, όπου έπιτηρούσε τις γεωργικές εργασίες, και συγκεκριμένα στο μέρος όπου πριν λίγο καιρό προσάβησαν νά δολοφονήσουν τόν άρχιερατικό επίτροπο **Λεόντιο Οικονόμου**. Οι κομιτατζήδες σκότωσαν και τόν ιερέα **Γεώργιο Τάντισο**, ενώ οι ρουμανίζοντες -υπήρχαν βλαχόφωνοι στους όποιους ή ρουμανική προπαγάνδα είχε αποδώσει καρπούς- τήν 1^η Μαρτίου 1906 δολοφόνησαν τόν **Στέφανο Άθ. Παπαστεφάνου**, παλικάρι 30 ετών. Στό χωριό Σμόκβιτσα δολοφονήθηκαν ό **Γεώργιος (γιός)** και ό **Δημήτριος (πατέρας) Παπαοικονόμου**, γιατί αγωνίζονταν για τά δίκαια τών Έλλήνων. Στό πλησίον τής Γευγελής χωριό Στογιακόβο μεγάλη έθνική δράση επέδειξε ή δασκάλα **Έλένη Δασκαρίδου**. Τέλος, στα Τρία Έλατα τής Άλμωπίας εργάσθηκαν επίσης με πολύ πατριωτισμό καθ' όλη τή διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα οι **Βασίλειος Βάνδος** και **Βασίλειος** και **Νικόλαος Τσελεμής**».

Φιλόπτωχος Άδελφότητα τής Γευγελής - Στήν ιστοσελίδα Βικιπαίδεια²⁹⁷ με θέμα τόν Χρήστο Δέλλιο αναφέρονται: «Λόγω τής έντεινόμενης βουλγαρικής βίας στην περιοχή τής Γευγελής, ό Χρήστος Δέλλιος ίδρυσε τό 1902 τή Φιλόπτωχο Άδελφότητα. Η Φιλόπτωχος Άδελφότητα τής Γευγελής οργανώθηκε στα πρότυπα τής Φιλικής Έταιρείας και ενώ φαινομενικά έμφανίζονταν στις Όθωμανικές άρχές ως φιланθρωπικό ίδρυμα, δρούσε κρυφά ως ένοπλος πυρήνας προκειμένου νά αντιμετώπισει τις βουλγαρικές βιαιότητες (δολοφονίες, καταστροφές οικιών και καταστημάτων, άπόσπαση χρημάτων κ.ά). Ό Χρήστος Δέλλιος μύησε στην αδελφότητα σημαντικούς και ικανούς Γευγελιώτες. Τά άρχικά στελέχη ήταν ό Αθανάσιος Αρβανίτης, ό Γεώργιος Τσολάκης, ό

²⁹⁷ 'Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια «Χρήστος Δέλλιος»

Χαρίσιος Χατζήζαφειρίου και ο Βασίλειος Σιωνίδης. Για να οργανώσει την ένοπλη ομάδα ο Χρήστος Δέλλιος φρόντισε να προμηθευτεί όπλισμό με ίδιους πόρους. Η πολιτοφυλακή αυτή, υπό την ηγεσία του Χρήστου Δέλλιου, έδρασε στην πόλη της Γευγελής και στα περιχώρα της και κατάφερε να αποτρέψει τη συνέχιση των δολοφονιών κατά των στελεχών του έλληνισμού της περιοχής από μέρους του βουλγαρικού κοιματάου».

Τὰ γεγονότα τοῦ Ἰλιντεν καὶ ἡ περιοχὴ - Στὶς 20 Ἰουλίου 1903, στὸν Περλεπέ, οἱ βουλγαρικές ὁργανώσεις τῶν Βαρχοβιστῶν καὶ τῶν Σαντραλιστῶν μὲ κοινὴ δράση ὁργάνωσαν τὴν ἐξέγερση τοῦ Ἰλιντεν.²⁹⁸

Σύμφωνα μὲ τὸν Χρήστο Π. Ἰντο: «*Η κινητικότητα τῶν κοιμιτατζήδων ὀπλαρχηγῶν τίς παραμονές τοῦ Ἰλιντεν, τῆς ἐξέγερσης πού προετοίμαζαν γιὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Προφήτη Ἡλία, 20 Ἰουλίου 1903, καὶ πού συνίστατο στὴ δολοφονία Πατριαρχικῶν πρὸς ἐκφοβισμό καὶ στὴν πίεση προσήλυτων νὰ προσχωρήσουν στὴν Ἐξαρχία, ἐφαρμόσθηκε στὰ χωριά τῆς Γουμένισσας, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ ὅρου Πάικου, Ὅσιν (Ἀρχάγγελος), Κούπα καὶ Λιούμιτσα (Σκρά), ὅπως ἀναφέρει ὁ Βρετανὸς γενικὸς πρόξενος Sir Alfred Biliotti πρὸς τὸν Βρετανὸ ἐπιτετραμμένο J. B. Whitehead ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης στὶς 26 Ἰανουαρίου 1903.*

Δολοφονία ἐξέχοντα Πατριαρχικοῦ εἶχαμε στὸ χωριὸ Γερακάρτσι (Γερακῶνα) καθὼς καὶ ἀπειλές κατὰ τοῦ ἱερέα τῶν Λιβαδιῶν παπὰ-Νικόλα [...] Τὰ χωριά στὴ νοτιοδυτικὴ περιοχὴ τῆς Γευγελῆς, Γοργόπ (Γοργόπη), Μποϊέμιτσα (Αἰγιούπολη), Μπογδάντσα, Μπόρες (ἢ Μπόγρος), Στογιάκοβο, Ματσούκοβο κ.λπ., (κάποια ἀπὸ αὐτὰ ἀνήκαν καὶ ἀνήκουν καὶ σήμερα στὴν ἐπαρχία τῆς Γουμένισσας), εἶναι μόνον ἐν μέρει ἐξαρχικά, ἀλλὰ τὰ χωριά τοῦ Γιανιτσέ Βαρδάρ, Κρίβα (Γρίβα), Μπαρόβιτσα (Καστανερή), Τσερνάρεκα (Κάρπη), Πέτγκες (Πεντάλοφο), Ράμνα (Ὁμαλό), Πέτροβο (Ἅγιος Πέτρος) (ὅλα τῆς ἐπαρχίας Γουμένισσας), μαζί μὲ τὰ Κοφάλια ἢ Κορφάλια (Κουφάλια) στὴ Θεσσαλονίκη εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ὀρθόδοξα».²⁹⁹

Τὸ πῶς ἔδρασαν οἱ κοιμιτατζήδες, κατὰ τὴν ἐξέγερσή τους, ὥστε νὰ βλαφθεῖ ἰδιαίτερα τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Μακεδονίας, φανερώνεται ἀπὸ τὴν κατάληψη τοῦ Κρουσόβου: «...σύμφωνα μὲ ἐλληνικὲς καὶ σερβικὲς πηγές, ὁ βουλγαρομακεδὼν ἀρχικοιμιτατζῆς Ἰβάνωφ, πού πρῶτος μπῆκε μὲ τὸ σῶμα του στὸ Κρούσοβο, διέταξε νὰ σφάξουν 50 γυναικοπαῖδα Τούρκων κι ἀρκετοὺς Ἕλληνες Γραικομάνους [...] Στὴ μάχη τοῦ Κρουσόβου πού εἶχε ἀρχίσει τὰ ξημερώματα τῆς 22 Ἰουλίου τοῦ 1903 ἔλαβον μέρος 80 κοιμιτατζήδες. Οἱ κοιμιτατζήδες μὲ λάβαρα καὶ φωνές «ἐλευθερία ἢ θάνατος» περικύκλωσαν τοὺς στρατῶνες. Ἐκεῖ βρέθηκαν 60 Τούρκοι στρατιῶτες... ἀπὸ αὐτοὺς 17 κατάφεραν νὰ διαφύγουν [...] ἔτσι ἐγκαθιδρύθηκε στὸ Κρούσοβο ἡ «Δημοκρατία τοῦ Κρουσόβου» γιὰ 10 μέρες!

²⁹⁸ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

²⁹⁹ Χρήστος Π. Ἰντος, «Κέντρα ὁργάνωσης, δράσης καὶ ἀντίστασης τῶν Ἑλλήνων στὸν Ν. Κιλίκις κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα». Ἐνότητα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Μακεδονικὸς Ἀγῶν» - Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Παύλου Μελά (Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο) 12-13 Νοεμβρίου 2004. Συλλογικὸ. Ἐκδόσεις Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2006.

[...] Τη δέκατη μέρα ὁ Μουχτάρ Πασάς πολιορκήσε τὸ Κρούσοβο μὲ 10.000 στρατὸ καὶ 18 κανόνια. Οἱ κομιτατζήδες ἐξαγόρασαν τὴν ἐπιβίωσή τους, μὲ χρήματα ποὺ λήστεψαν ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες τοῦ Κρουσόβου, ἀποχώρησαν καὶ ἄφησαν τὸ Κρούσοβο στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων [...]. Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἀποχώρησαν οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες, μπήκαν στὸ ἑλληνικὸ Κρούσοβο καὶ κατέσφαξαν 300 ἄτομα, κατέστρεψαν 300 καὶ λεηλάτησαν 600 σπίτια, πυρπόλησαν 200 καταστήματα καὶ 1 ἐκκλησία».³⁰⁰

Στὶς 20 Ἰουλίου 1903, πάνω ἀπὸ 300 κομιτατζήδες ἐπιτέθηκαν στὴ Γουμένισσα. Ἀρχικὰ κινήθηκαν, γιὰ ἀντιπερισπασμὸ, κατὰ τῆς τουρκικῆς στρατιωτικῆς δύναμης ἀλλὰ ὁ στόχος ἦταν ἡ περικύκλωση τῆς πόλης, τὸ χτύπημα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἐξόντωση τοῦ Ἑλλήνα γιατροῦ Ἀγγελου Σακελλαρίου.³⁰¹

Στὶς 21 Ἰουλίου 1903, κομιτατζήδες ἐπιτέθηκαν στὸ χωριὸ Γρίβα, δολοφόνησαν τὸν ἀγροφύλακα Θάνο Καρατζίο καὶ πυρπόλησαν τὰ σπίτια τῶν Χρ. Πίψου καὶ παπα-Δημήτρη.³⁰²

Στὶς ἀρχές Σεπτεμβρίου 1903, ὑπῆρξε συμπλοκὴ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος στοὺς βόλτους τῆς λίμνης Ἀματόβου μὲ τσέτα κομιτατζήδων τοῦ Γιοβάν. Στὴ συμπλοκὴ φονεύθηκε ὁ Γιοβάν.³⁰³

Στὶς 7 Φεβρουαρίου 1904, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στὸ χωριὸ Γοργόπη μεταξὺ Ἑλλήνων ἀνταρτῶν τοῦ καπετᾶν Γκόνου καὶ τῶν κομιτατζήδων τοῦ Θεοδωρῶφ μὲ θύματα 2 κομιτατζήδες.³⁰⁴

Στὶς 19 Ἰουνίου τοῦ 1904,³⁰⁵ «...ἡ Γουμένισσα ἀπειλήθηκε ἀπὸ μεγάλῃ πυρκαγιά μετὰ ἀπὸ συμπλοκὴ μελῶν τῆς ὁμάδας κομιτατζήδων τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ³⁰⁶ ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀξιούπολη, μὲ ὁμάδα Τούρκων ὀπλιτῶν. Οἱ κομιτατζήδες εἶχαν εἰσέλθει σὲ κατοικία βρισκόμενη στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς καμόπολης. Μόλις ἔγιναν ἀντιληπτοὶ εἰδοποιήθηκε ὁ στρατὸς καὶ ἄρχισε μεγάλῃ συμπλοκῇ, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦταν ἡ μετάδοση πυρκαγιᾶς σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον πυκνοδομημένα τμήματα τῆς καμόπολης. Περισσότερα ἀπὸ τριάντα σπίτια ἀήκων, οἱ ζημιές ξεπέρασαν τίς 15.000 τουρκικὲς λίρες. Πολλοὶ κάτοικοι ἔμειναν γυμνοὶ καὶ ἀνυπόδητοι, περισσότερο ὅμως πλήγηκε ἡ κατοικία τῆς οἰκογένειας Παζαρέντσου, ἡ ὁποία ἦταν ἐντυπωσιακὴ γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τίς ἐγκαταστάσεις τῆς.

³⁰⁰ Περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ», τριμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐπιτροπῆς Θρακῶν. Τόμος 26, ἐν Ἀθῆναις 1961. «Δ' - Ἡ ἐπανάσταση τοῦ «Ἡλιν - ντεν» στὴ Μακεδονία» τοῦ Δ. Κ. Βογαζλή.

³⁰¹ Γιώργος Ἑχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκis», Κιλίκis, 1996.

³⁰² Στὸ ἴδιο

³⁰³ Στὸ ἴδιο

³⁰⁴ Στὸ ἴδιο.

³⁰⁵ Χρήστος Π. Ἰντος, «Κέντρα ὁργάνωσης, δράσης καὶ ἀντίστασης τῶν Ἑλλήνων στὸν Ν. Κιλίκis κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα». Ἐνότητα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Μακεδονικὸς Ἀγῶν» - Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Παύλου Μελά (Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο) 12 - 13 Νοεμβρίου 2004. Συλλογικόν. Ἐκδόσεις Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, 2006.

³⁰⁶ Ἰστοσελίδα Βικιπαίδεια «Ἀποστὸλ Πέτκωφ».

Οί πρόκριτοι τῆς Γουμένισσας μὲ ἐπιστολὴ τους πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Θεσσαλονίκης ζητοῦσαν τὴν ἥθικὴ στήριξη καὶ τὴν ὑλικὴ βοήθεια τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου, ἢ ὅποια ὀφείλουμε νὰ σημειώσουμε πὼς ἤρθε σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἡ κατάσταση ποὺ ἐπικράτησε στὴ Γουμένισσα καὶ στὴν περιοχὴ τῆς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1904 περιγράφεται μὲ κάθε λεπτομέρεια πρωτοσέλιδα στὸ 36^ο φύλλο τῆς 25^{ης} Σεπτεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, τῆς ἐφημερίδας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια». Ἐμπρησμοί, δολοφονίες, καταστροφές, ἀπειλές ἦταν συνήθῃ φαινόμενα. Ὁ ἀνταποκριτὴς θέλοντας νὰ ὑπογραμμίσαι τὸ μέγεθος τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν ὅσων ὑπέφεραν οἱ κάτοικοι σημειώνει: ...ἄλλο τί δὲν πρέπει πράξωμεν ἀλλ' ἢ ὑπομονὴ ἡμῶν κατ'ἡγήνησε παροιμιώδης. Ἄλλοτε ἔλεγον ἰώβειος τῶρα θὰ εἴπωμεν καὶ θὰ λέγωμεν μακεδονική...»

Ἡ δολοφονία τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου - Στὶς 14 Ὀκτωβρίου 1904, στὸ χωριὸ Γκρήτσιστα Γευγελῆς,³⁰⁷ οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες μετὰ ἀπὸ τετράωρη μάχη, ἔκαψαν ζωντανὴ τὴ μαχόμενη, μέσα στὸ σπίτι ποὺ τὴ φιλοξενοῦσε, δασκάλα Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου, ἐξαδέλφη τοῦ μακεδονομάχου Μιχάλη Σιωνίδη, μαζὶ μὲ πέντε συγχωριανούς της γιὰ λόγους ἀντεκδικήσεως, γιὰ τὴν 11^η Σεπτεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, μὲ τὴν προτροπὴ τῆς δασκάλας, ἀντιστάθηκαν καὶ ἐδιώξαν τὴ συμμορία τοῦ κομιτατζή Ἀντωνίου Κιόσε.^{308, 309, 310, 311} Ὄταν ὁ καπετὰν Μιχάλης Σιωνίδης ἐπέστρεψε στὸ χωριὸ, συγκρότησε ἔνοπλη ὁμάδα καὶ εἰσέβαλε στὸ χωριὸ Μερβίντσα, ὅπου κρῦβονταν οἱ κομιτατζήδες.³¹² Τὸ 1939 ὁ δάσκαλος τῆς Εἰδομένης Γεώργιος Σιδηρόπουλος βρῆκε στὸ νεκροταφεῖο τῆς Γευγελῆς (ἐκτὸς ἐλληνικῶν συνόρων) τὸν σταυρὸ τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου. Πάνω στὸ μάρμαρο ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τῶν Ἑλλήνων πίστεως ἀγωνιζομένη, πυρὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων παραδοθεῖσα, ἐνθάδε κεῖται, Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου διδάσκαλος, 14 Ὀκτωβρίου 1904». Τὸν σταυρὸ αὐτὸ μετέφερε ὁ δάσκαλος, ἀπὸ τὴ Γευγελή στὴν Εἰδομένη μὲ μιὰ πομπὴ ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἱερεῖς καὶ μὲ συνοδεία μουσικῆς καὶ

³⁰⁷ Ἱστοσελίδα Μεταπαιδεία: Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κομιτάτου, ποὺ ἀναθέτει στὸν Μακεδονομάχο Μανώλη Κασιόγαρη τὴν προστασία τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου καὶ τὴν ἀσφαλὴ μεταφορὰ της στὴ Γκρήτσιστα: «Καπετὰν Μανώλη, θὰ προσφέρῃς μεγάλῃν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγῶνα μας, ἂν προστατεύσῃς τὴν διδασκάλισσαν Αἰκατερίνην Χατζηγεωργίου, ἢ ὅποια ὑπηρετεῖ εἰς τὴν Μπογδάντσα. Οἱ ἐχθροὶ μας τὴν ἔχουν ὀριστικῶς προγράψει, ἂν μείνῃ ἐκεῖ, καὶ θὰ χάσωμεν πολυτιμωτάτην διὰ τὴν Πατρίδα ὑπαρξήν. Συνάδουσέ την λοιπὸν μέχρι τῆς Γρίτσιστας μὲ τὰ παλληκάρια σου, ὅταν μεταβῇς ἐκεῖ. Εἰς τὴν Αἰκατερίνην ἐγράψαμεν νὰ σᾶς ἀκολουθήσῃ μὲ πάσαν ἐμπιστοσύνη».

³⁰⁸ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 24^{ης} Ὀκτωβρίου 1904.

³⁰⁹ α) Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ «Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ τὰ εἰς Θράκην γεγονότα», 1979.

β) M. Paillares, «Ἡ Μακεδονικὴ θύελλα», 1994, ἐκδόσεις Τροχαλία.

³¹⁰ Σχετικὰ μὲ τὸ χρονικὸ τοῦ θανάτου τῆς δασκάλας, βλέπε στὴν ἐνότητα «Γνωστοὶ καὶ λιγότερο γνωστοὶ ἀγωνιστὲς στὴν περιοχὴ Γευγελῆς» τοῦ παρόντος βιβλίου στὴ σελίδα 139.

³¹¹ Ἱστοσελίδα Εἰδομένη <http://idomeni.gr>

³¹² Ἱστοσελίδα Βικιπαιδεία «Μιχάλης Σιωνίδης».

τὸν τοποθέτησε στὸ προαύλιο τοῦ σχολείου ὅπου βρίσκεται μέχρι σήμερα. Δίπλα στὸν τάφο της τάφηκε ἀργότερα, τὸ 1946 ὁ δολοφονημένος ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τῆς ἀριστερᾶς, δάσκαλος πού τιμήσε τόσο τὴν Αἰκατερίνη Χατζηγεωργίου.

Στὶς 21 Νοεμβρίου 1904, ἔξω ἀπὸ τὴ Γουμένισσα, συμμορία κομιτατζήδων τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ δολοφόνησε³¹³ τὸν Ἑλληνα δάσκαλο Ἰωάννη Πίτσουλα.³¹⁴ Ὁ νέος δάσκαλος πού εἶχε ἀποφοιτήσει ἀπὸ τὸ Διδασκαλεῖο τῆς Ἀθήνας, θέλησε νὰ διοριστεῖ σὲ σχολεῖο τῆς Μακεδονίας. Διορίστηκε στὴ Γουμένισσα ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1904, ἓνα μῆνα πρὶν τὴ δολοφονία του!³¹⁵

Στὶς 30 Νοεμβρίου 1904, κομιτατζήδες δολοφονοῦν ἔξω ἀπὸ τὴ Γευγελή τὸν ἱεροψάλτη Χρῆστο Κρετζόβαλη καὶ τὸν Λεωνίδα Σιωνίδη πού συνταξίδευαν γιὰ τὴ Βογδάντσα.³¹⁶

Στὶς 4 Δεκεμβρίου 1904, ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ 50 Ἑλληνες τῆς Γευγελῆς καὶ τῶν γύρω περιοχῶν συνέταξε ἐπιστολὴ ἐναντίον τῶν θηριαδιῶν τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ τὴν ἐπέδωσε στὸν Χιμλὴ Πασά.³¹⁷

Στὶς 17 Δεκεμβρίου 1904, ἡ συμμορία τοῦ κομιτατζῆ Ἀποστόλ Πέτκωφ ἐπιτέθηκε στὸ χωριὸ Ἅγιος Πέτρος ὅπου δολοφόνησε τὸν ἱερέα τοῦ χωριοῦ καὶ τρεῖς προκρίτους.³¹⁸

Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τὸ 1904³¹⁹ - Τὸ 1904, ἐπὶ Χιμλὴ Πασά διενεργήθηκε ἐπίσημη ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας. Οἱ τραγικὲς συνθήκες πού εἶχαν πρὶν χρόνια δημιουργήσει οἱ τρομοκρατικὲς βουλγαρικὲς ὁμάδες κατὰ τῶν πατριαρχικῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς καὶ ἡ ἀπουσία ἀξιόλογης ἀντιστασιακῆς δράσης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἔφεραν τὶς μετακινήσεις μεγάλης μερίδας τῶν κατοίκων πρὸς τὶς θέσεις τῆς βουλγαρικῆς ἢ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Χωριὰ πού ἦταν ἀδιαμφισβήτητα στηρίγματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ ἀφανισμοῦ τους, ἀσπάστηκαν τὸν βουλγαρισμό. Ἡ τρομοκρατία τῶν Βουλγάρων δὲν ἀντιμετωπίστηκε δραστικά ἀπὸ τὸν Τουργικὸ κρατικὸ μηχανισμό καὶ οἱ ἐκκλήσεις τῶν πατριαρχικῶν κατοίκων γιὰ ἔνοπλη βοήθεια δὲν συγκινοῦσαν τὴν Ἀθήνα, πλὴν μεμονομένων περιπτώσεων ἢ κινητοποιοῦσαν περιορισμένες ἀντιδράσεις ἀφοῦ εἶχαν πιὰ παγιωθεῖ οἱ συμμορίες τῶν κομιτατζήδων στὴ Μακεδονία. Παρακάτω παρατίθενται στοιχεῖα τῆς ἀπογραφῆς πού ἀφοροῦν τὴν περιοχὴ τῆς Παιονίας γύρω ἀπὸ τὸ Καρασινὰν (Πιλάγια) ἀλλὰ καὶ τὶς κυριότερες κωμοπόλεις:

Γευγελή: 5.307 [2.305 ὀρθόδοξοι Ἑλληνες, 1.600 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 1.200 μουσουλμάνοι, 143 ὀρθόδοξοι σερβίζοντες, 27 ρουμανίζοντες, 14 Βούλγαροι καθολικοὶ, 18 Ἑβραῖοι.]

³¹³ Φωτογραφία τοῦ ἀπαγχονισμένου δασκάλου ὑπάρχει στὴν ἱστοσελίδα τοῦ Μουσείου Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα <http://www.imma.edu.gr/imma/dbs/Artifacts/index.html?show=1&start=35>

³¹⁴ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 4^{ης} Δεκεμβρίου 1904.

³¹⁵ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκis», Κιλίκis, 1996.

³¹⁶ Στὸ ἴδιο.

³¹⁷ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 9^{ης} Δεκεμβρίου 1904.

³¹⁸ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 20^{ης} Δεκεμβρίου 1904.

³¹⁹ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκis», Κιλίκis, 1996.

Στρώμνιτσα: 9.725 [3.425 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 4.800 μουσουλμάνοι, 820 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 680 Ἑβραῖοι.]

Γουμέντσα (Γουμένισσα): 2.980 [700 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 750 τρομοκρατημένοι ἀπὸ Βουλγάρους, 1.530 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες.]

Μποέμνιτσα (Ἀξιούπολη): 1.413 [109 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 560 μουσουλμάνοι, 221 τρομοκρατημένοι ἀπὸ Βουλγάρους, 523 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες.]

Καρασούλι (Πολύκαστρο): 534 [29 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 260 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 245 μουσουλμάνοι.]

Κρίβα (Γρίβα): 910 [120 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 790 τρομοκρατημένοι ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους].

Πέτροβο (Ἅγιος Πέτρος): 850 [ὀρθόδοξοι Ἕλληνες].

Λούμπνιτσα (Σκρά): 1.468 [1.055 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 413 ρουμανίζοντες.]

Λειβάδια: 3.477 [3.305 ὀρθόδοξοι ἑλληνοβλαχοί, 172 ρουμανίζοντες].

Κούπα: 586 [332 ὀρθόδοξοι ἑλληνοβλαχοί, 254 ρουμανίζοντες.]

Ἴσβορ (Πηγὴ): 93 [σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες].

Καρασινάν (Πλάγια): 1.745 [μουσουλμάνοι].

Μαγιαδάγ (Φανός): 3.440 [μουσουλμάνοι].

Δρέβενον (Πύλη): 76 [ὀρθόδοξοι Ἕλληνες].

Ἄλτσάκ (Χαμηλό): 1244 [μουσουλμάνοι].

Ἄλτσάκ Καλύβαι: 22 [11 ὀρθόδοξοι, 11 μουσουλμάνοι].

Σέχοβον (Εἰδομένη): 711 [85 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 486 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες, 45 σερβίζοντες, 95 βουλγαροκαθολικοί].

Σλόπνιτσα (Δογάνης): 418 [σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες].

Ματσόκβο (Εὐζωνοί): 700 [42 ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, 658 σχισματικοὶ βουλγαρίζοντες].

Τὸ 1905 ἀπὸ τὴν παραμεθόρια περιοχὴ πέρασε τὸ σῶμα τοῦ Γεωργίου Κακουλίδη (Καπετᾶν Δράγου), τὸ ὁποῖο συγκρούστηκε στὰ χωριὰ τοῦ Μαγιαδάγ, Πλάγια - Φανός Παιονίας μὲ τὸν τουρκικὸ στρατό.³²⁰

Στὶς 13 Ἰανουαρίου 1905, σύμφωνα μὲ τὴν ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια,³²¹ στὸ χωριὸ Σμόλι (Μικρόδασος), ὁ μακεδονομάχος ὁπλαρχηγὸς Μιχαὴλ Σιωνίδης μὲ τὸ ἀπόσπασμά του, κατὰτρόπωσε τὸν κομιτατζὴ Ἀργύρη καὶ τὴν τσέτα του (σκοτώθηκαν 13 κομιτατζήδες). Στὴ διάρκειά τοῦ 2^{ου} δεκαημέρου τοῦ Ἰανουαρίου 1905, εἰσῆλθε στὸ ἑλληνικὸ χωριὸ Γκρίτσιστα τῆς Γευγελῆς, τὸ μακεδονικὸ σῶμα τοῦ καπετᾶν Ζήρια γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τὸν φόνο τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου καὶ τῶν προκρίτων τοῦ χωριοῦ.

³²⁰ Σύμφωνα μὲ τὴν Ἱστοσελίδα e-istoria - [Μακεδονικὸς Ἀγώνας]: «Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ξεχώρισαν πολλοὶ ἱερώμενοι τῆς περιοχῆς γιὰ τὴν προσφορὰ καὶ τὸν πατριωτισμὸ τους. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τρία πολὺ γνωστὰ ὀνόματα: τοῦ παπα-Μανόλη ἀπὸ τὸν Ἅγιο Πέτρο, τοῦ παπα-Χρήστου Οἰκονόμου ἀπὸ τὴ Γρίβα καὶ τοῦ παπα-Ζαφειρίου Σταματιάδη ἀπὸ τὴν Εἰδομένη.

³²¹ Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μικρόδασος Κιλκίς».

Τὸ σῶμα τοῦ Καπετᾶν Ζήρια καταδίωξε βουλγάρικη συμμορία καὶ φόνευσε 15 μέλη τῆς τσέτας τῶν κομιτατζήδων καὶ 22 χωρικούς συνεργάτες τους.³²²

Στις 29 Ἰανουαρίου 1905 κοντὰ στὴ Γευγελή, τὸ σῶμα τοῦ Καπετᾶν Ρούβα συνεπλάκη μὲ βουλγάρικη συμμορία. Κατὰ τὴ συμπλοκὴ 2 Ἑλληνες τραυματίστηκαν καὶ 4 Βούλγαροι φονεύθηκαν.³²³

Σὲ δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας «Ἐμπρὸς» ἀναφέρεται ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Βούλγαρου Μουχτάρη τοῦ χωριοῦ Γρίβα ἀπὸ τὴ συμμορία κομιτατζήδων τοῦ Χρήστου Μπαμπιανλῆ, κατηγορώντας ὡς ὑπαίτιο τὸν Μουχτάρη γιὰ κατὰδοση τῶν κινήσεών τους στοὺς Τούρκους.³²⁴

Ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1905, στὸ χωριὸ Πέντζα τῆς Γουμένισσας ἡ 12μελὴς συμμορία κομιτατζήδων τοῦ Χρήστου Μπαμπιανλῆ συγκρούσθηκε μὲ τουρκικὸ ἀπόσπασμα. Τέσσερις ἔπεσαν νεκροὶ ἀπὸ τὴ συμμορία καθὼς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς καὶ τέσσερις τραυματίστηκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τραυματίστηκαν δύο στρατιῶτες.³²⁵

Στις 1 Μαρτίου 1905 οἱ τσέτες τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ καὶ τοῦ Σάββα Μιχαήλοφ, ποὺ ἀριθμοῦσαν 42 ἄνδρες, περικυκλώνονται στὸ Μικρόδασος (Σμόλι) ἀπὸ ὀθωμανικὸ στρατὸ καὶ μπασιμπουζούκους. Μετὰ ἀπὸ 4 - 5 ὥρες αἱματηρῶν συγκρούσεων σκοτώνονται 36 κομιτατζήδες μαζί μὲ τὸν βοεβόδα Σάββα Μιχαήλοφ. Σῶζονται μόνο ὁ πληγωμένος στὴ φτέρνα Ἀποστόλ Πέτκωφ καὶ 5 ἄνδρες του.

Στις 3 Μαρτίου 1905, τουρκικὰ ἀποσπάσματα περικύκλωσαν στὴν περιοχὴ τῆς Γευγελῆς κι ἐξόντωσαν τὸν Βούλγαρο λήσταρχο Ἀποστόλη καὶ τὴ 40μελὴ συμμορία του ποὺ λυμαινόνταν ἀπὸ 10ετίες τὴν περιοχὴ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας.³²⁶

Στις 18 Μαΐου 1905 κάτω ἀπὸ τὸ Γαντάτσι, τὴν κορυφὴ τοῦ Πάικου, στὰ βορειο-ανατολικά τῶν Μεγάλων Λιβαδιῶν, πέφτει ἡρωικά ὁ Καπετὰν Κόδρος μετὰ ἀπὸ μάχη ποὺ ἔδωσε μὲ τὶς τουρκικὲς δυνάμεις καὶ ἐνῶ καταδίωκε τὴν ὁμάδα τοῦ κομιτατζῆ Ἀντὼν Γιοβάν, ξαδέλφου τοῦ ἐπίσης κομιτατζῆ τῆς περιοχῆς Ἀποστόλ Πέτκωφ. Μαζί του πέφτει μὲ ἄλλα παλικάρια καὶ ὁ ὑπαρχηγὸς τῆς ὁμάδας του, ὁ Ἀνθυπολοχαγὸς Σπύρος Φραγκόπουλος (Καπετὰν Ζόγρας). Στις 23 Μαΐου τοῦ 1905 ὁ Λάμπρος Κορομηλᾶς τηλεγραφεῖ ἀπὸ τὸ προξενεῖο τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλέξανδρο Σκουζέ καὶ τοῦ ἀναφέρει ἐπακριβῶς: «Περὶ τῆς ἐν Λιβαδίσις ἐπελθούσης ἡμῖν συμφορᾶς.»³²⁷

Στις 24 Μαΐου 1905, στὴ Γουμένισσα, Ἑλληνες χωρικοὶ περικύκλωσαν κι ἐξόντωσαν 12μελὴ συμμορία τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀποστόλ Πέτκωφ.³²⁸

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1905, κομιτατζήδες δολοφόνησαν μὲ τσεκούρι στὸ Σκρὰ τὸν ἀδερφὸ τοῦ δάσκαλου, Ἀθανάσιο Παπαστεφάνου.³²⁹

³²² Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 25^{ης} Ἰανουαρίου 1905.

³²³ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 30^{ης} Ἰανουαρίου 1905.

³²⁴ Ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τῆς 12^{ης} Φεβρουαρίου 1905.

³²⁵ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 5^{ης} Φεβρουαρίου 1905.

³²⁶ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 3^{ης} Μαρτίου 1905.

³²⁷ Ἰστοσελίδα «Βλαχόφωνοι». http://vlahofonoi.blogspot.gr/2012/09/blog-post_30.html

³²⁸ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 25^{ης} Μαΐου 1905.

³²⁹ Γιώργος Ἐχέδωρος, Ἱστορία τοῦ Κιλίκis, Κιλίκis, 1996.

Στις 2 Ὀκτωβρίου 1905, στὴ Γρίβα Παιονίας, μακεδονικὸ σῶμα μπήκε στὸ χωριό, συνέλαβε πέντε κομιτατζήδες κατοίκους τοῦ χωριοῦ τοὺς ὁποίους δίκασε δημόσια κι ἀκολούθως τοὺς τιμώρησε παραδειγματικά.³³⁰

Στις 25 Ὀκτωβρίου 1905, ὁ Ὑπολοχαγὸς Βλάσης Τσιρογιάννης ποὺ διορίστηκε στὴ Στρώμνιτσα, στὴ θέση τοῦ διευθυντῆ τῶν σχολείων, ὀργάνωσε τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς νεολαίας τῆς πόλης κατὰ τοῦ βουλγαρισμοῦ.³³¹

Στις 30 Ἰανουαρίου 1906, σημαντικὸ γεγονὸς γιὰ τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Γουμένισσας ἀποτελέσει ὁ γάμος τοῦ γιατροῦ Ἀγγελου Σακελλαρίου. Κουμπάρος ἦταν ὁ Ἴων Δραγούμης ποὺ ἦρθε στὴ Γουμένισσα κι ἔφερε μαζί του δεκάδες ὑπαλλήλους τῶν προξενείων καὶ ὑποπροξενείων ὅλης τῆς Μακεδονίας.³³²

Στις 9 Φεβρουαρίου 1906, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στὴ θέση Λιβιάδι τῆς ἀνταρτικῆς ὁμάδας τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Βασίλη Βάνδου μὲ ὁμάδα κομιτατζήδων τοῦ βοεβόδα Νικολῶφ.³³³

Στις 3 Μαρτίου 1907, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στὴ θέση Πλατάνια Γευγελῆς μεταξὺ ἀνταρτῶν τοῦ ὀπλαρχηγοῦ καπετᾶν Λάζου καὶ τμήματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.³³⁴

Στις 15 Μαρτίου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στὸ Πάικο, ἐπιφέρει μεγάλες ἀπώλειες στοὺς Βούλγαρους τῆς συμμορίας τοῦ Μπόρις Σαρακίνωφ.³³⁵

Στις 15 Μαΐου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στὸ Πάικο, ἐπιφέρει μεγάλες ἀπώλειες στοὺς Βούλγαρους τῆς συμμορίας τοῦ Τοντόρ Γκρούεφ.³³⁶

Στις 15 Ἰουνίου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στὸ Πάικο, κατατροπώνει τὴ συμμορία τοῦ Ἰτσιο Βασιλέφσκυ.³³⁷

Στις 22 Ἰουνίου 1907, τὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα, στὸ Πάικο, ἐξουδετερώνει τὸν κομιτατζή Ἰβάν Γκέλεφ.³³⁸

Στις 22 Ἰουνίου 1907, ὑπῆρξε συμπλοκὴ στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀγίου Πέτρου Παιονίας μεταξὺ Ἑλλήνων ἀνταρτῶν τοῦ καπετᾶν Νικηφόρου Β' (Γεώργιου Παπαδόπουλου) καὶ τουρκικοῦ στρατοῦ. Στὴ μάχη ἐξουδετερώθηκε τὸ ἀντάρτικο σῶμα καὶ φονεύθηκε ὁ καπετᾶν Νικηφόρος Β'.³³⁹

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1907, τὸ μικρὸ σῶμα τῶν ἀδερφῶν Δογιάμα ἀπὸ τὴν Μπαρόβιτσα (Καστανερή) προσέβαλε τοὺς κομιτατζήδες τοῦ χωριοῦ Κρίβα (Γρίβα) καὶ τοὺς προξένησε σοβαρὲς ἀπώλειες.³⁴⁰

³³⁰ Ἐφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 3^{ης} Ὀκτωβρίου 1905.

³³¹ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλίκις», Κιλίκις 1996.

³³² Στὸ ἴδιο.

³³³ Στὸ ἴδιο.

³³⁴ Στὸ ἴδιο.

³³⁵ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, «Οἱ Μακεδονομάχοι ἀδερφοὶ Δογιάμα» Θεσσαλονίκη 2009, ἐκδόσεις University Studio Press.

³³⁶ Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γεώργιος Δογιάμας».

³³⁷ Στὴν ἴδια.

³³⁸ Στὴν ἴδια.

³³⁹ Χρήστος Π. Ἰντος, «Ἡ Γουμένισσα στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν λογοτεχνῶν τῆς», Γουμένισσα, 1989.

³⁴⁰ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ τὰ εἰς Θράκην γεγονότα» ΓΕΣ, 1979.

Στις 2 Μαΐου 1909, στη διαδρομή Γουμένισσας - Καστανερής, κοιμητοζήδες έστησαν ένεδρα στόν Γεώργιο Δογιάμα χωρίς έπιτυχία.³⁴¹

Στις 5 Μαΐου 1909, στη Γουμένισσα, κοιμητοζήδες έστησαν δεύτερη ένεδρα στόν Γεώργιο Δογιάμα χωρίς έπιτυχία.³⁴²

Αύγουστος 1910 - Σε άρθρο της έφημερίδας «Σκρίπ», με τίτλο «Φρικώδη βασανιστήρια Έλληνας Μακεδώνος μαθητού ύπό της Ρουμανικής προπαγάνδας», αναφέρεται στην κατάσταση πού επικρατεί στην περιοχή: «*Η ρουμανική προπαγάνδα εξακολουθεί οργανίζουσα εις τὰ διαμερίσματα Γευγελής, Γεννιτσών και Γουμέντζης. Ήδη άπωλώσθαι δι' ήμᾱς όλόκληρος ή Περιφέρεια Γευγελής έν τή όποία έστησεν τήν έδραν του ό Ρουμανισμός [...]* Πρέπει νά έννοηθῇ καλώς ότι τό διαμέρισμα Γευγελής εἶνε τό σημαντικότερον διά τόν Έλληνισμόν προπύργιον έν Μακεδονία...»³⁴³

Στις 2 Αύγουστου 1911, ό αρχικοιμητοζής Άποστόλ Πέτκωφ μαζί με τούς αρχικοιμητοζήδες Γκεόργκι Μουσιτάνοφ Κασάπσέτο και Βασίλ Πούφκα πέφτουν θύματα δηλητηρίασης στις Άμπελιές Γιαννιτσών άπό τό πρώην μέλος και γραμματέα της τσέτας, Άποστόλ Θεόδωρο Τσιφτέ.³⁴⁴

Οί ρουμανίζοντες άσκοῦν τρομοκρατία κατά τών πατριαρχικών χριστιανών κατά τό διάστημα του δεύτερου εξαμήνου του έτους 1911, στο χωριό Λιούμνιτσα (Σκρά).³⁴⁵ Άπό τό καλοκαίρι του 1911 έντείνεται τό δυσμενές κλίμα για τούς έλληνορθόδόξους πού αναγκάζονται νά καταφύγουν στις εκκλησίες της Γευγελής για εκκλησιασμό ενώ έχασαν άπό τόν έλεγχο τούς και τό έλληνικό σχολείο του χωριού. Τόν Νοέμβριο του ίδιου έτους, έπιτροπή κατοίκων του χωριού διαμαρτυρήθηκε στόν Τούρκο Νομάρχη της Θεσσαλονίκης για τό κλίμα τρομοκρατίας τών ρουμανιζόντων σέ βάρος τών πατριαρχικών χωρικών.³⁴⁶ Μετά τη διαμαρτυρία ή τρομοκρατία έντείνεται και οί ρουμανίζοντες φτάνουν στο σημείο νά λιθοβολήσουν συγχωριανούς τούς χωρίς νά τιμωρηθούν άπό τις τουρκικές άρχές.³⁴⁷ Τόν Δεκέμβριο του ίδιου έτους, παρουσία και τών τουρκικών άρχών, διώχθηκε άπό τη Λιούμνιτσα ό άρχιερατικός έπίτροπος Γευγελής, άπό φανατικούς ρουμανίζοντες πού είχαν συγκεντρωθεί με άγριες διαθέσεις έξω άπό τό σπίτι πού τόν φιλοξενούσε.³⁴⁸

Στις 24 Αύγουστου 1912, δολοφονήθηκε στο όρος Πάικο άπό τούς Βούλγαρους κοιμητοζήδες, ενώ συναντήθηκε μαζί τούς για νά υπογράψει συνθήκη κοινής δράσης κατά τών Τούρκων,³⁴⁹ ό Όπλαρχηγός Λάζαρος Δογιάμας άπό την Καστανερή (Μπαροβίτσα).³⁵⁰

³⁴¹ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γεώργιος Δογιάμας».

³⁴² Στην ίδια.

³⁴³ Εφημερίδα «Σκρίπ» της 21^{ης} Αύγουστου 1910.

³⁴⁴ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Άποστόλ Πέτκωφ».

³⁴⁵ Εφημερίδα «Μακεδονία» της 23^{ης} Ιουλίου 1911.

³⁴⁶ Εφημερίδα «Μακεδονία» της 24^{ης} Νοεμβρίου 1911.

³⁴⁷ Εφημερίδα «Μακεδονία» της 26^{ης} Νοεμβρίου 1911 και της 30^{ης} Νοεμβρίου 1911.

³⁴⁸ Εφημερίδα «Μακεδονία» της 14^{ης} Δεκεμβρίου 1911.

³⁴⁹ Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Οί Μακεδονομάχοι άδερφοί Δογιάμα» Θεσσαλονίκη 2009, έκδόσεις University Studio Press.

³⁵⁰ Ίστοσελίδα «Στά Πλάγια Παιονίας» http://plagia-paionias.blogspot.com/2011/07/blog-post_19.html

Α' Βαλκανικός Πόλεμος

Στις 15 Οκτωβρίου 1912, τὸ χωριὸ Γρίβα³⁵¹ ὑπέστη σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ ἀπὸ πυρκαγιὰ πὺν προκάλεσαν οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση κι ἐνσωμάτωσή του στὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο. Πολλοὶ κάτοικοι φονεύθηκαν ἐνῶ διασώθηκε τὸ σχολεῖο καὶ ἡ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Στις 23 Οκτωβρίου 1912, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπελευθέρωσε τὴ Γουμένισσα Παιονίας. Μὲ τὴν ὑποχώρηση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, σκόρπιες βουλγαρικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις ἐπιχείρησαν νὰ παγιώσουν τὴ θέση τους στὴ Γουμένισσα, ἐνδεχόμενο πὺν ἀπέτρεψε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς.³⁵²

Στις 24 Οκτωβρίου 1912, ἐγκαταστάθηκαν στὰ χωριὰ Ἅγιος Πέτρος καὶ Κουφάλια οἱ VI καὶ IV Μεραρχίες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προκειμένου νὰ ἐγκαταστήσουν τμήματα ἀσφαλείας μέχρι νὰ κατασκευαστεῖ γέφυρα στὸν Ἄξιό ποταμὸ γιὰ τὴν προώθηση τοῦ στρατοῦ στὴν τουρκοκρατούμενη Θεσσαλονίκη.³⁵³

Στις 26 Οκτωβρίου 1912, καταλήφθηκε ἡ πόλη τοῦ Κιλκίς ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸ στρατό.³⁵⁴

Στις 17 Μαΐου 1913, Βούλγαροι δολοφόνησαν στὴ Γευγελή Ἑλληνες πατριώτες.³⁵⁵

Β' Βαλκανικός Πόλεμος

19^η Ἰουνίου 1913: Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς - Λαχανᾶ

Ἀπὸ πηγὲς τοῦ διαδικτύου³⁵⁶ παρατίθενται οἱ πληροφορίες τῆς σημαντικῆς, γιὰ τὸν Νομὸ Κιλκίς ἀλλὰ καὶ γιὰ ὀλόκληρὴ τὴν Ἑλλάδα, μάχης: «Οἱ πολύνεκρες μάχες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐναντίον τῶν Βούλγαρων, ἀποτελέσαν προπομπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, σηματοδοτώντας παράλληλα τὸ τέλος τῆς βουλγαρικῆς παρουσίας στὶς θάλασσες τοῦ Αἰγαίου καὶ τίς ὅποιες φιλοδοξίες τῶν «γειτόνων» γιὰ κατάκτηση τῆς Θεσσαλονίκης.

Οἱ Βούλγαροι, εἶχαν καταλάβει τὸ Κιλκίς στὶς 26 Οκτωβρίου 1912 καὶ θὰ χρησιμοποιοῦσαν τὴν τοποθεσίᾳ, ὡς ὀρμητήριό κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Μακεδονίας. Συγκεκριμένα, ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς σκόπευε στὶς 19 Ἰουνίου νὰ καταλάβει τὴ Θεσσαλονίκη, ὥστόσο μὲ ἀστραπιαῖες κινήσεις, καὶ μὲ ἐπιθετικὲς ἐνέργειες, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνάγκασε τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ σὲ ἄμυνα στὴν τοποθεσίᾳ Κιλκίς - Λαχανᾶ.

³⁵¹ Ἱστοσελίδα Βικιπαίδεια «Γρίβα Κιλκίς».

³⁵² Ἱστοσελίδα «Μαχητής». Ἄρθρο τοῦ Χρήστου Ἰντου «Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Γουμένισσας (23/10/1912) καὶ ἡ νικηφόρος πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ».

³⁵³ «Διάβασις τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ καὶ προέλασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ» http://www.scribd.com/fullscreen/111051992?access_key=key-2dndt7bl2t2mcgvpmjb9&allow_share=true&es_cape=false&view_mode=scroll

³⁵⁴ Γιώργος Ἐχέδωρος, «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς, 1996.

³⁵⁵ <file:///D:/Downloads/442-2407-1-PB.pdf>

³⁵⁶ Ἱστοσελίδα defencereDEFINED.com.cy (Τὸ ἔπος τῆς μάχης Κιλκίς - Λαχανᾶ).

Ἡ μορφολογία τῆς τοποθεσίας προσφερόταν γιὰ ἀποτελεσματικὸ ἀμυντικὸ ἀγῶνα, ἐνῶ ταυτόχρονα παρουσίαζε μεγάλες δυσκολίες στὶς κινήσεις τμημάτων πεζικοῦ πρὸς βορρὰ καὶ ἀνατολή. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς, θὰ προέλαυνε ἀρχικὰ πρὸς τὸ Κιλκίς (βόρεια) μὲ τὴν 2^η, 3^η, 4^η, 5^η καὶ 10^η Μεραρχίες Πεζικοῦ, καθὼς καὶ μίᾱ Ταξιαρχία Ἱππικοῦ. Ταυτόχρονα, οἱ 6^η καὶ 7^η Μεραρχίες, θὰ προέλαυναν πρὸς τὸν Λαχανὰ (ἀνατολικά) οὕτως ὥστε νὰ καταληφθεῖ ἡ διόδος πρὸς τὴ Σέρρες.

Ἡ 2^η βουλγαρικὴ στρατιά ἐγκατέστησε ἀμυντικὰ μίᾱ μεραρχία καὶ τρεῖς Ταξιαρχίες Πεζικοῦ, ἐνῶ διέθετε καὶ ἓνα Σύνταγμα Ἱππικοῦ γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἀντεπιθέσεων.

Ἀπὸ τὸ πρωὶ τῆς 19^{ης} Ἰουνίου, τὰ ἐλληνικὰ τμήματα ἀπώθησαν τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις. Τὸ βράδυ τῆς ἰδίας μέρας ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἶχε καταλάβει τὸ ὕψωμα Γερμανικό, τὸ χωριὸ Ὅσσα Θεσσαλονίκης καὶ τὴν περιοχὴ Σκεπαστοῦ. Τὸ πρωὶ τῆς ἐπομένης 20^{ης} Ἰουνίου ξεκίνησε ἡ κύρια ἐλληνικὴ ἐπίθεση. Καθόλη τῇ διάρκειᾳ τῆς μάχης οἱ 1^η καὶ 6^η Μεραρχίες προσπάθησαν μὲ αὐταπάρνηση νὰ πλησιάσουν σὲ ἀπόσταση ἐφόδου τὶς βουλγαρικὲς γραμμές. Τὰ πυρὰ ὅμως τῆς βουλγαρικῆς πλευρᾶς ἦταν καταγιοιστικά, καθὼς ἡ περιοχὴ ἦταν ἐντελῶς ἀκάλυπτη καὶ εὐνοοῦσε τὸν ἀμυνόμενο. Παρόλα αὐτὰ ἡ 7^η Μεραρχία συνέχισε ἐπιτυχῶς τὴν προέλαση καὶ εἰσῆλθε στὴ Νιγρίτα, ἀνατολικά τοῦ Λαχανὰ.

Τὴν ἐπόμενη μέρα, στὶς 21 Ἰουνίου τὸ μεσημέρι ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἔφτασε σὲ ἀπόσταση ἐφόδου καὶ ἐξαπέλυσε γενικὴ ἐπίθεση διὰ τῆς λόγχης. Στὶς 16.00 ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἰσῆλθε στὸν Λαχανὰ καταδιώκοντας τὰ βουλγαρικὰ τμήματα μέχρι τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Στρυμῶνα.

Ἡγετικὸ ρόλο στὴ μάχη αὐτὴ εἶχε καὶ ὁ Φωκίων Διαλέτης ὡς διοικητὴς τοῦ 1^{ου} Συντάγματος Πεζικοῦ.

Ἡ μάχη στὸ Κιλκίς, ἦταν ἐπίμονη καὶ πολλὲς φορὲς ἐκ τοῦ συστάδην: σῶμα μὲ σῶμα καὶ ἐφ' ὅπλου λόγχη. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ὑποχρέωσε τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις σὲ σύμπτυση μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψη τῶν βουλγαρικῶν προφυλακῶν ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα. Τὸ πρωὶ τῆς 20^{ης} Ἰουνίου παρόλη τὴ γενικὴ ἐπίθεση ποὺ διεξήχθη, ἡ διάσπαση τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς δὲν εἶχε ἐπιτευχθεῖ. Ἐντούτοις μέχρι τὸ ἀπόγευμα οἱ ἐλληνικὲς Μεραρχίες πλησίασαν σὲ ἀπόσταση ἐφόδου ἔχοντας προωθηθεῖ στὴ γραμμὴ: Κάστρο - Μεγάλῃ Βρύση - Κρηστώνη - Κάτω Ποταμιὰ - Ἀκροποταμιὰ. Τὸ ἐλληνικὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο στοχεύοντας στὴν ταχεία κατάληψη τοῦ Κιλκίς διέταξε τὴν πραγματοποίηση νυχτερινῆς ἐπίθεσης, κάτι πρωτότυπο γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς.

Ἡ 2^η Μεραρχία ἐκτέλεσε πλευρικὴ νυχτερινὴ αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση, ποὺ ἦταν ἀπολύτως ἐπιτυχημένη. Μὲ τὴν αὐγὴ, στὶς 21 Ἰουνίου, πραγματοποιήθηκε σφοδρὴ ἐπίθεση ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διατιθέμενων Μεραρχιῶν μὲ συνεχεῖς ἐφόδους.

Στὶς 9.30 π.μ. διασπάστηκε ἡ βουλγαρικὴ ἀμυντικὴ γραμμὴ καὶ ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἀπελευθέρωσε τὸ Κιλκίς. Ὁ Ἀρχιστράτηγος Κωνσταντῖνος διέταξε τὴν 4^η καὶ 5^η Μεραρχία νὰ καταδιώξουν τὶς βουλγαρικὲς δυνάμεις.

Ἡ σπουδαιότητα τῆς ἐλληνικῆς νίκης εἶναι ἀδιαμφισβήτητη, ὡστόσο ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς πληρῶσε βαρὺ φόρο αἵματος, γιὰ αὐτὲς τὶς ἐπιτυχίες. Συγκεκριμένα: οἱ ἀπώλειες τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν 8.828 νεκροὶ καὶ τραυματίες.

Οι απώλειες από τη βουλγαρική πλευρά ήταν 6.971 άνδρες νεκροί και τραυματίες, καθώς και 2.500 αιχμάλωτοι.

Τις επόμενες ημέρες ο ελληνικός στρατός συνέχισε την προέλασή του βόρεια προς τη Δοϊράνη. Έχει θά διεξαχθεί η επόμενη σύγκρουση Έλλήνων και Βουλγάρων στις 23 Ιουνίου 1913».

Στις 23 Ιουνίου 1913, έλαβε χώρα στη λίμνη της Δοϊράνης, μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών δυνάμεων, η πρώτη μάχη της Δοϊράνης με αποτέλεσμα καταστροφικό για τον βουλγαρικό στρατό.³⁵⁷

‘Ο ξεριζωμός των Έλλήνων της Στρώμνιτσας³⁵⁸ - Στις 27 Ιουνίου 1913 ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε τη Στρώμνιτσα και τα γύρω χωριά της (περιοχές βόρεια της λίμνης Δοϊράνης) αλλά η ελευθερία των Στρωμνιτιστών διήρκεσε μόλις έναν μήνα. Στις 28 Ιουλίου επικυρώθηκε η Συνθήκη του Βουκουρεστίου όπου παραχωρήθηκε η περιοχή στη Βουλγαρία. Μέχρι τις 7 Αυγούστου είχαν εκκενωθεί τα 13 από τα 32 ελληνικά χωριά της Στρώμνιτσας, ενώ είχαν εγκαταλείψει τη Στρώμνιτσα και τα ¾ των κατοίκων της με κύρια κατεύθυνση την περιοχή του Κιλκίς. Στις 10 Αυγούστου οι έναπομεινάντες κάτοικοι της Στρώμνιτσας, πριν την παράδοση της πόλης στους Βουλγάρους, έβαλαν φωτιά στην εκκλησία, στο σχολείο και στα σπίτια τους.

Α’ Παγκόσμιος Πόλεμος

Στις 9 Μαρτίου 1916, η έφημερίδα «Εμπρός» καταγράφει Γαλλο-γερμανική σύρραξη που έλαβε χώρα στις αρχές Μαρτίου, στην περιοχή του χωριού Σέχοβο (Είδομένη). Στη μάχη οι γαλλικές δυνάμεις απωθήθηκαν προς τα χωριά Καρασινάν (Πλάγια), Μαγιαδάγ (Φανός) καθώς και προς τα στενά Τσεγκενέ Μπαϊρί (τα Στενά της Τσιγγάνας).³⁵⁹

Στις 9 Αυγούστου 1916, έλαβε χώρα στη λίμνη της Δοϊράνης στρατιωτική επιχείρηση του βρετανικού και γαλλικού στρατού έναντι του βουλγαρικού στρατού με ήττα των Βρετανο-γάλλων.³⁶⁰

Στις 22 Απριλίου 1917, έλαβε χώρα στη λίμνη της Δοϊράνης στρατιωτική επιχείρηση του βρετανικού στρατού κατά του βουλγαρικού κι επακολούθησε ήττα των Βρετανών.³⁶¹

³⁵⁷ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Η μάχη της Δοϊράνης (1913)». Στη Δοϊράνη είχαν διεξαχθεί εκείνη την περίοδο τέσσερις μάχες: α) στις 23 Ιουνίου 1913, β) στις 9 Αυγούστου 1916, γ) στις 22 Απριλίου 1917 και στις 18 Σεπτεμβρίου 1918.

³⁵⁸ Θανάσης Βαφειάδης, «Το χρονικό του Κιλκίς 1913 - 1940», δίτομο έργο, 2013, Κιλκίς.

³⁵⁹ Έφημερίδα «Εμπρός» της 9ης Μαρτίου 1916.

³⁶⁰ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μάχη της Δοϊράνης (1916)».

³⁶¹ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μάχη της Δοϊράνης (1917)».

Οι μάχες του Ραβινέ (1^η Μαΐου 1917) και του Σεμέν ντε φέρ (22^α Απριλίου 1917)

Στην εφημερίδα «Ειδήσεις»³⁶² του Κιλκίς, παρατίθεται άρθρο του Νίκου Σιάνα, σχετικά με τη μάχη του Ραβινέ, στο οποίο μεταξύ άλλων αναφέρει: «*Αρχές του 1917 το Μακεδονικό Μέτωπο έκτεινόνταν από τις έκβολές του Στρυμώνα, λίμνη Δοϊράνη, Ακρίτα, Μεταμόρφωση, Φανός, Σκρά, Όρσιανη και Αρχάγγελος, μέχρι τη λίμνη Πρέσπα. Παρά όμως τους σκληρούς αγώνες μεταξύ Σεπτεμβρίου 1916 και αρχές του 1917 η γραμμή του Μακεδονικού Μετώπου έμεινε αμετάβλητη. Τον Φεβρουάριο του 1917 οι σύμμαχοι αποφασίζουν να επιτεθούν εκ των νάτων στις έχθρικές θέσεις σ' όλο το μήκος του Μακεδονικού Μετώπου, ή κύρια όμως επίθεση θα γινόταν στο κέντρο της Συμμαχικής διάταξης, δηλαδή μεταξύ Δοϊράνης και Σκρά προκειμένου να αποκατασταθεί η συνένωση των σερβικών και ελληνικών εδαφών. Στην περιοχή αυτή, οι Βούλγαροι είχαν δημιουργήσει προκεχωρημένες και πολύ καλά οχυρωμένες θέσεις, μία τέτοια όχυρη θέση είχαν και στο λόφο Ραβινέ.³⁶³ Ύστερα από την εκδίωξη των Βουλγάρων από τις θέσεις που κατείχαν στα χωριά Σλόπ (Δογάνη), Καρά Σινάτσι (Πλάγια),³⁶⁴ Τζέοβο (Ειδομένη) ξεκινά η επίθεση κατά της οχυρωμένης τοποθεσίας Ραβινέ, αφού είχαν προηγηθεί προσπελάσεις και καταλήψεις θέσεων γύρω από αυτή, με διοικητή του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών τον Αντ/ρχη Ζαφειρίου Νικόλαο...*»

Η μάχη του Σεμέν ντε φέρ³⁶⁵ - «Το ύψωμα Σεμέν ντε φέρ (Chemin de fer) βρίσκεται τρία χιλιόμετρα νοτίως του σιδηροδρομικού σταθμού Ειδομένης και 1.200 μέτρα βόρεια του χωριού Δογάνη (Σλόπ), είχε οχυρωθεί από τους Βούλγαρους κι αποτελούσε ισχυρό σημείο στήριξης. Κατά του Σεμέν ντε φέρ επιτέθηκε το 3^ο Τάγμα του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών με έπικεφαλής τον Λοχαγό Γεώργιο Κονδύλη. Η εξόρμηση πραγματοποιήθηκε στις 22 Απριλίου 1917 στις 8 το βράδυ και μέσα σε δέκα λεπτά το Τάγμα του Κονδύλη κατέλαβε τον λόφο με πρωτοπόρα τη διμοιρία του Ανθ/γού Ευστάθιου Δογάνη. Οι Βούλγαροι επιχείρησαν αντεπιθέσεις μέχρι τις πρωινές ώρες αλλά η διμοιρία, παρά τις μεγάλες απώλειες, διατήρησε τον λόφο υπό τον έλεγχό της. Ο Ανθ/γός Ευστάθιος Δογάνης έπεσε μαχόμενος μαζί με 16 στρατιώτες του ενώ οι τραυματίες ήταν 3 Άξιωματικοί και 50 όπλιτες.» Μετά τον ήρωικό θάνατό του, ο αίματοβαμμένος λόφος Σεμέν ντε φέρ ονομάστηκε σε λόφο Ανθ/γού Δογάνη και με την ονομασία αυτή αναφέρεται πιά στη στρατιωτική ιστορία ενώ το όνομά του (Δογάνης) πήρε και το χωριό Σλόπ που βρίσκεται πλησίον του λόφου.

Η μάχη του Ραβινέ³⁶⁶ - «...Η απόσταση μεταξύ βουλγαρικών θέσεων και ελληνικών ήταν μόλις 1.200 μέτρα. Μετά την κατάληψη του λόφου Σεμέν ντε φέρ, την κατάληψη

³⁶² Εφημερίδα «Ειδήσεις» (Κιλκίς) της 9^{ης} Μαΐου 2011.

³⁶³ Ο λόφος Ραβινέ βρίσκεται 1.000 μέτρα δυτικά - βορειοδυτικά από το χωριό Χαμηλό, πρώην τούρκικο χωριό με το τοπωνύμιο Άλτσάκ Μαχαλά.

³⁶⁴ Διαβάστε στο παρόν βιβλίο στην ένότητα «Καθημερινή ζωή στα Πλάγια - Το Καρασινάν πριν το 1924» στη σελ.54, τη διάταξη των δυνάμεων του ελληνικού στρατού γύρω από το χωριό Καρασινάν (Πλάγια).

³⁶⁵ Γεώργιος Θ. Βαρδάκας, «Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος - Μάχες: Σεμέν ντε φέρ, Ραβινέ, Σκρά ντι Λεγκέν, Δοϊράνης, Διασπάσεως Μακεδονικού Μετώπου», Σεπτέμβριος 2018.

³⁶⁶ Εφημερίδα «Ειδήσεις» (Κιλκίς) της 9^{ης} Μαΐου 2011.

του ύψώματος Ραβινέ ανέλαβε το 2^ο Τάγμα του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών υπό τον Λοχαγό Γουλιανό Γρηγόριο. Το 2^ο Σύνταγμα Σερρών (Ανχης Τσερούλης Χαράλαμπος) στο κέντρο και άριστερά της παρατάξεως με τα τρία Τάγματά του: το 1^ο Τάγμα (Λγός Γρηγοριάδης Νεόκοσμος), το 2^ο Τάγμα (Λγός Παλλιόδης Παύλος) και το 3^ο Τάγμα (Λγός Τσάκαλος Κωνσταντίνος), προς τα γύρω ύψώματα Μπομπαρντέ και Ντρομαντέ.

Η επίθεση ξεκίνησε στις 04:35 το ξημέρωμα της 1^{ης} Μαΐου 1917 και κάτω από σφοδρό βομβαρδισμό του έχθρικού πυροβολικού και μέσα σε λίγα λεπτά το ελληνικό πεζικό αιφνιδιάζοντας με την όρμητικότητά του τους Βούλγαρους κυρίευσε τον λόφο, συλλαμβάνοντας αιχμαλώτους 60 άνδρες μεταξύ αυτών και 5 Γερμανούς.

Οι Βούλγαροι συνέχιζαν τον βομβαρδισμό του Ραβινέ προκαλώντας τεράστιες απώλειες στο ελληνικό τάγμα, σχεδόν το 75% της δύναμής του είχε τεθεί εκτός μάχης, με λίγα πυρομαχικά και καθόλου νερό.

Γύρω στις 14:00 το μεσημέρι προσπάθησαν με άντεπίθεση να ανακαταλάβουν το Ραβινέ αλλά απέτυχαν, συνέχισαν όμως τον βομβαρδισμό μέχρι τη νύχτα.

Η κατάληψη του λόφου Ραβινέ ήταν για τους συμμαχούς σε πρώτη προτεραιότητα, οι Γερμανοί είχαν οχυρώσει και εγκαταστήσει παρατηρητήριο από το οποίο είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθούν όλες τις κινήσεις και οργανώσεις των Συμμάχων. Οι απώλειες όμως των Ελλήνων ήταν βαρύτατες: 5 αξιωματικοί και 51 όπλιτες νεκροί, 9 αξιωματικοί και 225 όπλιτες τραυματίες».³⁶⁷

Στο περιοδικό ΤΟΛΜΩΝ³⁶⁸, ο Γαβριήλ Ν. Συντομόρου παραθέτει τα παρακάτω σχετικά με τη μάχη: «[...] Είμαι ή στιγμή που ο Γάλλος Στρατηγός Ζενέν τηλεγραφεΐ δακρυσμένος στη Θεσσαλονίκη: Είδα από ένα ολόκληρο ελληνικό τάγμα να μένουν πενήντα άνδρες όρθιοι. Τα τρία τέταρτα των αξιωματικών είναι εκτός μάχης. Άλλα και ο έπιτελής της Μεραρχίας Συνταγματάρχης Κωνσταντίνος Μαζαράκης, ανέφερε: 'Η σημερινή μάχη προς κατάληψιν του Ραβινέ ήτο αληθώς έπική, άπαντες οι στρατιώται των τριών συμμετασχόντων λόχων του 1^{ου} Συν/τός μας, σχεδόν έτραυματίσθησαν ή φονεύθησαν, ο ήγήτωρ Λοχαγός Γουλιανός Γρηγόριος έτραυματίσθη θανασίμως, δι' ο και έπρότεινα εις τον Μέραρχον να τον προτείνη προς προαγωγήν πρό του θανάτου του ίσως, άτε έπιδειξαμένου θρυλικήν γενναιότητα και ικανότητα. Λόγω των μεγάλων άπωλειών παρουσιάσθησαν πολλά κενά και προς τουτο παρακαλώ, όπως ενεργήσητε άποστολήν ενισχύσεων προς συμπλήρωσιν των μονάδων μας».

17^η Μαΐου 1918: Η μάχη του Σκρά

Στην ιστοσελίδα Βικιπαίδεια³⁶⁹ αναφέρονται σχετικά με τη μάχη τα έξής: «Η μάχη του Σκρά θεωρείται μία από τις σημαντικότερες νικηφόρες μάχες του ελληνικού στρατού στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

³⁶⁷ Διεύθυνση Ίστορίας Στρατού, «Η Ελλάδα και ο πόλεμος στα Βαλκάνια 1914 - 1918» - Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 1958 - 1987.

³⁶⁸ Περιοδικό «Τολμών», τχ.26 Απρίλιος Μάιος Ιούνιος 2008, άρθρο «Η μάχη στο Ραβινέ και στους πλησίον λόφους», Γαβριήλ Ν. Συντομόρου.

³⁶⁹ Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια «Μάχη του Σκρά».

Συγκεκριμένα κατά τόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ή περιοχή του Σκρά, τής ομώνυμης σήμερα περιοχής στον Νομό Κιλκίς είχε οργανωθεί άμυντικά από τους Βουλγάρους οί οποίοι και παρενοχλούσαν τά Συμμαχικά στρατεύματα ιδίως στην περιοχή δυτικά του Άξιου ποταμού. Έτσι αποφασίστηκε από τόν Γάλλο έπικεφαλής, άρχιστράτηγο Γκυγιωμά ή κατάληψη τής περιοχής από μονάδες του έλληνικού Σώματος Στρατού Έθνικής Άμύνης, διοικητής τών οποίων ήταν ό άντιστράτηγος Έμμανουήλ Ζυμβρακάκης. Η επίθεση διεξάχθηκε από πέντε συνολικά συντάγματα πεζικού, τó 5^ο και τó 6^ο τής Μεραρχίας Αρχιπελάγους (ύπό τόν ύποστράτηγο Ίωάννου), πλαισιούμενα δεξιά (Α) από τó 7^ο και 8^ο τής Μεραρχίας τής Κρήτης (ύπό τόν ύποστράτηγο Σπηλιάδη) και άριστερά (Δ) από τó 1^ο σύνταγμα τής Μεραρχίας τών Σερρών (ύπό τόν ύποστράτηγο Έπαμ. Ζυμβρακάκη), μέ συνολικό αριθμό 14.546 μαχητές πεζικού, ύποστηριζόμενοι από 287 βαρέα και έλαφρά πυροβόλα. Οί Βούλγαροι διέθεταν επίσης πέντε συντάγματα πεζικού ύποστηριζόμενα από ισχυρό βαρύ και έλαφρό πυροβολικό.

Η μάχη - Στίς 16 Μαΐου /29 Μαΐου του 1918 και από τής 5^{ης} ώρας πρωινής άρχισε ή προπαρασκευή του έλληνικού πυροβολικού για την καταστροφή τών διαφόρων άμυντικών έγκαταστάσεων ενώ τά συντάγματα που ήταν έτοιμα για την επίθεση έξόρμησαν τó πρωί τής έπομένης (17 Μαΐου) καλυπτόμενα από κινητό φραγμό του πυροβολικού. Η βουλγαρική αντίδραση ήταν επίσης ισχυρή πλην όμως ή όρμη του έλληνικού στρατού ήταν τόσο που ύπερφαλάγγισε τή βουλγαρική αντίσταση και στίς 06.30 τó Σκρά είχε καταληφθεί. Βέβαια οί Βούλγαροι ύπερασπίστηκαν μέ πείσμα τίς θέσεις τους και τó απόγευμα τής 17^{ης} Μαΐου έπεχείρησαν λυσώδεις άντεπιθέσεις ιδίως κατά τó 5^{ον} Συντάγματος Πεζικού τής Μεραρχίας τής Κρήτης που όλες όμως τελικά άποκρούσθηκαν. Απώλειες - Οί απώλειες όμως υπήρξαν βαρύτατες. Ό συνολικός αριθμός τών άπαιλειών του έλληνικού στρατού ήταν νεκροί: 29 αξιωματικοί και 412 όπλίτες, και τραυματίες: 69 αξιωματικοί και 2.135 όπλίτες. Τόν μεγαλύτερο αριθμό άπαιλειών είχε ή Μεραρχία Αρχιπελάγους μέ αξιωματικούς νεκρούς 24, τραυματίες 54 και όπλίτες νεκρούς 314 και τραυματίες 1.723.

Λάφυρα - Οί έλληνικές Μεραρχίες παρά τίς βουλγαρικές άντεπιθέσεις διατήρησαν τó κατακτηθέν έδαφος. Αίχμαλώτισαν 2.045 Βούλγαρους και περιήλθαν σ' αυτές ως λάφυρα 32 πυροβόλα και 12 βομβιδοβόλα χαρακωμάτων του έχθρου.

Αποτέλεσμα - Η "Νίκη του Σκρά" όπως άναφέρεται στην έλληνική στρατιωτική ιστορία εξέπληξε τόσο τους συμμάχους όσο και τους έχθρούς. Μέ δεδομένο την πολύ καλή όχύρωση τών βουλγαρικών δυνάμεων που ύποστηριζόταν μέ πολυάριθμο πυροβολικό, ή θέση τους θεωρούταν άπρόσβλητη και ύστερα μάλιστα από την άποτυχία που είχε σημειώσει έναν χρόνο πριν, τόν Μάρτιο του 1917, ή 122^α γαλλική Μεραρχία στην προσπάθειά της νά την έξουδετερώσει. Κανείς από τους συμμάχους δέν περίμενε νά δει νά διασπάται από την όρμη τών έλληνικών στρατιωτικών δυνάμεων μιá τέτοια όχύρωση σ' ένα μέτωπο μήκους 12 χλμ και βάθους 1-2 χλμ μέ συνέπεια την πλήρη κυριαρχία. Η βουλγαρική διοίκηση παρά τίς άπγνωσμένες προσπάθειες επανακατάληψης και τίς σφοδρές άντεπιθέσεις της δέν κατάφερε νά επανακτήσει τίς θέσεις της. Η δέ γαλλική διοίκηση διαπίστωσε επίσης πώς άν τελικά ό έλληνικός στρατός περιοριζόταν από την

άρχη, μόνο στην κατάληψη της προεξοχής των βουλγαρικών θέσεων της Χούμας ίσως το αποτέλεσμα να είχε δώσει ακόμη και σημαντικά στρατηγικά αποτελέσματα.

Η νίκη του Σκράθ θεωρήθηκε ισχυρότατο πλήγμα για τους Βούλγαρους και μέγα κατόρθωμα του ελληνικού στρατού. Συγκεκριμένα ο αρχιστρατήγος των συμμαχικών δυνάμεων στρατηγός Γκυγιωμά, που είχε εν τῷ μεταξύ αντικαταστήσει τὸν στρατηγὸ Σαρσίγ από τὸν προηγούμενο Δεκέμβριο, χαρακτήρισε τὸ ἐλληνικὸ πεζικὸ ὡς "πεζικὸ ἀπαράμιλλης ἀνδρείας καὶ ἐξοχῆς ὀρμητικότητας".»^{370, 371}

5^η Σεπτεμβρίου 1918: Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης

Στὴν ἱστοσελίδα τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ³⁷² περιγράφεται μὲ λεπτομέρειες³⁷³ ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης ποὺ ἐπιχείρησαν οἱ σύμμαχοι Ἕλληνες καὶ Βρετανοὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων: «Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης ἐντασσόταν στὸ εὐρύτερο σχέδιο διάσπασης τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου τοῦ Ἀρχιστρατήγου Φρανσαί ντ' Ἐσπεραί (Louis Franchet d'Espèrey), διοικητὴ τῆς Συμμαχικῆς Στρατιάς Ἀνατολῆς. Τὸ σχέδιο προέβλεπε μία κύρια ἐπίθεση στὴν περιοχὴ Ντοπροπόλιε - Βέτερνικ - Κόζιακα καὶ δύο δευτερεύουσες, μία στὸν τομέα Ἀξιοῦ - Δοϊράνης καὶ μία στὸν τομέα τοῦ Στρυμόνα.

Στὸν τομέα Ἀξιοῦ - Δοϊράνης θὰ δροῦσε ἡ βρετανοελληνικὴ Στρατιά, ὑπὸ τὸν Στρατηγὸ Μίλν, ἀποτελούμενη ἀπὸ δύο σώματα Στρατοῦ. Τὸ 12^ο Σῶμα Στρατοῦ, ποὺ περιελάμβανε τὴν 22^η βρετανικὴ Μεραρχία, τὴ Μεραρχία Σερρών, τὴν 83^η βρετανικὴ Ταξιαρχία, τὸ 2^ο γαλλικὸ Σύνταγμα Ζουάβων καὶ τὸ Σύνταγμα Ἱππικοῦ, θὰ ἐνεργοῦσε δυτικὰ τῆς Δοϊράνης. Τὸ 16^ο Σῶμα Στρατοῦ, ποὺ περιελάμβανε τὴν 28^η βρετανικὴ Μεραρχία, τὴν 228^η Ταξιαρχία, ἓνα Σύνταγμα Ἱππικοῦ, τὴ Μεραρχία Κρήτης καὶ τὸ 3^ο ἐλληνικὸ Σύνταγμα Ἱππικοῦ, θὰ ἐνεργοῦσε ἀνατολικά τῆς Δοϊράνης. Στὴν τοποθεσία ἀμύνονταν τμήματα τῆς 1^{ης} βουλγαρικῆς Στρατιάς. Ἡ περιοχὴ μεταξὺ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Δοϊράνης συνιστοῦσε μία ἰσχυρὰ ὀργανωμένη τοποθεσία, μὲ πολυάριθμα βαθιὰ χαρακώματα καὶ πλατιῆς ζώνες συρματοπλέγματος.

Τὸ 12^ο Σῶμα Στρατοῦ ἐκδήλωσε τὴν ἐπίθεσή του στίς 5/18 Σεπτεμβρίου 1918, μὲ τὴν 22^η βρετανικὴ Μεραρχία ἀριστερὰ καὶ τὴ Μεραρχία Σερρών στὰ δεξιὰ, κατὰ τῆς

³⁷⁰ Νεώτερο Ἑγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸ «Ἡλίου», τ.17^{ος}, σ.32.

³⁷¹ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, «Στρατιωτικὴ Ἱστορία νεώτερης Ἑλλάδος», ΓΕΣ, 1980.

³⁷² Ἱστοσελίδα Γ.Ε.Σ. «Μάχη τῆς Δοϊράνης».

³⁷³ Στοιχεῖα τοῦ Γ.Ε.Σ. σχετικὰ μὲ τὴ μάχη τῆς Δοϊράνης:

1) Ἀρχεῖο Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Φ.232/Β/5, Μάχες Δοϊράνης - Ἐπίθεση κατὰ Γκράν Κορονὰ τῆς Μεραρχίας Σερρών τῆς 21^{ης} Μαΐου 1919.

2) Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Ἡ Συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος, 139. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς ἀπώλειες τῆς Μεραρχίας Σερρών κατὰ τὴ μάχη τῆς Δοϊράνης βλ. στὸ ἴδιο, παρὰρτ. 13, 222.

3) Ἀρχεῖο Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Φ.228/Β/3. Ἱστορικὸ τῆς Μεραρχίας Κρήτης τῆς 21^{ης} Μαΐου 1919 γιὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 1^{ης} Σεπτεμβρίου μέχρι 18^{ης} Νοεμβρίου 1918 (Ἐπίθεση κατὰ Μπλάνγκα Πλάνινα), 14.

4) Ἀρχεῖο Γ.Ε.Σ./Δ.Ι.Σ. Α' Παγκόσμιος Πόλεμος, Φ.398/Γ/2. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Δαγκλὴ πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸ Ἐλευθέριο Βενιζέλο τῆς 7^{ης}/19^{ης} Σεπτεμβρίου 1918.

άμυντικής τοποθεσίας του ύψωματος Πυραμίδα (Γκράν Κορονέ). Ο αγώνας υπήρξε σκληρός με εναλλασσόμενες φάσεις και με βαρύτατες και από τις δύο πλευρές απώλειες. Η Μεραρχία Σερρών, με το 1^ο και το 2^ο Σύνταγμα στην πρώτη γραμμή, επιτέθηκε με μεγάλο ενθουσιασμό και κατάφερε να προωθηθεί εντός της έχθρικής τοποθεσίας, καταλαμβάνοντας τους πρώτους αντίκειμενικούς σκοπούς, δηλαδή τα ύψωματα Δοϊράνης, Τέτον και 340. Συνεχίζοντας την επίθετική προσπάθεια, το 1^ο Σύνταγμα Σερρών επιτέθηκε εναντίον του ύψωματος Χίλτ. Όμως η 22^η βρετανική Μεραρχία συνάντησε σθεναρή έχθρική αντίσταση και, παρ' όλο που ενισχύθηκε με το 3^ο Σύνταγμα Σερρών, δεν κατάφερε να προωθηθεί εντός της έχθρικής τοποθεσίας. Τελικά η βρετανική Μεραρχία αναγκάστηκε να υποχωρήσει, αφήνοντας άκαλυπτο το άριστερο πλευρό του 1^{ου} Συντάγματος Σερρών, το οποίο συμπτύχθηκε για να μην αποκοπεί.

Τη νύχτα αναστάλθηκε η συμμαχική επίθεση και η ελληνική Μεραρχία σταθεροποιήθηκε στη γραμμή ύψωματα Δοϊράνης - ύψωμα 340. Στις 6/19 Σεπτεμβρίου το 12^ο Σώμα Στρατού συνέχισε την επίθεσή του στο δυτικό τμήμα της λίμνης Δοϊράνης, χωρίς όμως επιτυχία. Η Μεραρχία Σερρών, παρά τα συνεχή πυρά του έχθρικού πυροβολικού, κατάφερε να καταλάβει το ύψωμα Χίλτ. Όμως και πάλι η αποτυχία της βρετανικής Μεραρχίας αλλά και η ενίσχυση των βουλγαρικών τμημάτων είχαν ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση των έχθρικών δυνάμεων εναντίον του Χίλτ, την ανακατάληψή του από τα βουλγαρικά τμήματα και τη σύμπτυξη της ελληνικής Μεραρχίας. Τελικά το 12^ο Σώμα Στρατού διέκοψε τις ενέργειές του και συμπτύχθηκε στις αρχικές θέσεις εξορμήσεως. Οι απώλειες της 22^{ης} βρετανικής Μεραρχίας ανήλθαν σε 165 αξιωματικούς και 3.155 όπλιτες νεκρούς και τραυματίες και των Ελλήνων σε 173 αξιωματικούς και 2.514 όπλιτες. Παράλληλα, το 16^ο βρετανικό Σώμα Στρατού εξαπέλυσε την επίθεσή του στις 03:00 της 5 /18 Σεπτεμβρίου, ανατολικά της λίμνης Δοϊράνης κατά του τομέα της Μπλάνγκα Πλάνινα. Την επίθεση ανέλαβε εξ ολοκλήρου η Μεραρχία Κρήτης, καλυπόμενη από δεξιά από την 84^η Ταξιαρχία της 28^{ης} βρετανικής Μεραρχίας. Η ελληνική Μεραρχία επιτέθηκε με δύο Συντάγματα στην πρώτη γραμμή, το 9^ο και το 29^ο. Τα ελληνικά τμήματα κατόρθωσαν να διανοίξουν διαδρόμους στα έχθρικά συρματοπλέγματα και να εισχωρήσουν σε μικρό βάθος εντός της έχθρικής άμυντικής τοποθεσίας. Δέχτηκαν όμως σφοδρότατα πυρά πυροβολικού και πεζικού, καθώς και αλληπάλληλες αντεπιθέσεις, και καθηλώθηκαν. Παρά την ενίσχυσή τους από βρετανικές δυνάμεις και από το 3^ο Σύνταγμα Ίππικου, δεν επιτεύχθηκαν σημαντικά αποτελέσματα. Την επομένη επικράτησε ήρεμία στον τομέα και σταδιακά άρχισε η αντικατάσταση των ελληνικών τμημάτων πρώτης γραμμής. Οι απώλειες της Μεραρχίας Κρήτης ανήλθαν σε 10 αξιωματικούς και 96 όπλιτες νεκρούς και 34 αξιωματικούς και 540 όπλιτες τραυματίες, ενώ των Βρετανών ανήλθαν σε 100 νεκρούς και τραυματίες.

Η επίθεση της βρετανοελληνικής Στρατιάς στην περιοχή της Δοϊράνης είχε αποτύχει, αφού οι απώλειες ήταν μεγάλες και τα έδαφικά και τακτικά κέρδη ελάχιστα. Σύμφωνα με το Γενικό Έπιτελείο η κύρια αίτια της αποτυχίας ήταν η ανεπαρκής και αναποτελεσματική υποστήριξη των ελληνικών δυνάμεων από το βρετανικό πυροβολικό. Οι επιχειρήσεις όμως στη Δοϊράνη συντέλεσαν στην αγκίστρωση ισχυρών έχθρικών δυνάμεων πεζικού και πυροβολικού».

Ἡ καταστροφή τῆς περιοχῆς τῆς Γευγελῆς ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους³⁷⁴

Ἦταν τέλος τοῦ 1918 ὅταν ἡ ἐφημερίδα «Μακεδονία» δημοσίευσε ἓνα ἄρθρο ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο: «Ἀπὸ τὰ βουλγαρικὰ ὄργια - Πῶς κατέστρεψαν τὴν Γευγελὴν καὶ τὰ περίχωρα - Ποιοὶ ἦσαν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἔργου». Τὸ ἄρθρο αὐτό, παρουσιάζει τὸ βουλγαρικό χτύπημα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γευγελῆς καὶ παρατίθεται αὐτοῦσιο:

«Καὶ οἱ Βούλγαροι, οἱ καταλαβόντες τὴν περιφέρειαν Γευγελῆς, μὴ θέλοντες νὰ ὑστερήσουν τῶν λοιπῶν ὁμοφύλων των ὡς πρὸς τὰς βαναυσότητας καὶ ἀγριότητας, ἐξετέλεσαν, ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις του τὸ πρόγραμμα τῆς ἐξοντώσεως καὶ ἐξαφανίσεως παντὸς ἑλληνικοῦ καὶ ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ. Ἐν πρώτοις, ἅμα τῇ καταλήψει τῆς εἰρηνικῆς περιφέρειας, ἐφρόντησαν νὰ ἐκτοπίσουν τοὺς κατοίκους, ἀφοῦ ὑπεχρέωσαν αὐτοὺς νὰ λάβουν μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀναγκαιότερα μόνον τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν των, τὰ δὲ λοιπὰ ἐτοιμάσουν εἰς δέματα καὶ τοποθετήσουν εἰς ὠρισμένα οἰκήματα, πρὸς φρούρησιν δῆθεν αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, καὶ ἀποστολὴν αὐτῶν, ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ, ὑπ' αὐτῶν τῶν βουλγαρικῶν ἀρχῶν εἰς τοὺς δικαίουχους, ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει των εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὠρισμένον τόπον! Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ ἐντίμου τούτου βουλγαρικοῦ τρόπου κατεκράτησαν ἅπασαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τῶν δυστυχῶν κατοίκων, ἔβησαν εἰς ἐνέργειαν ἕτερον σατανικὸν μέσον πρὸς βαθμιαίαν ἐξόντωσιν καὶ αὐτῶν τῶν κατοίκων. Ἀπέσπασαν ὑπὸ τῶν ἀγκαλῶν πολλῶν οἰκογενειῶν τοὺς μόνους προστάτας των καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς εἰς διάφορα καταναγκαστικά ἔργα, πολλῶν δὲ οἰκογενειῶν τὰ μέλη διεσκόρπισαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Βουλγαρίας, ὅπου, ὑφίσταντο τὰ πάνδεινα, ἐξ ὧν πλείστοι καὶ καθ' ὁδὸν -καθ' ὅσον καθ' ὠρισμένας φαίνεται, χρονικὰς περιόδους μετεφέροντο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον πρὸς ἐπιδείνωσιν τῶν βασάνων των- καὶ εἰς τὰ μέρη ἐνθα ἐτοποθετήθησαν ἀπέθανον.

Ἐν τέλει, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδίου των, ἀπεψίλωσαν τὴν περιφέρειαν καὶ τῶν οἰκιῶν καὶ κατέστησαν, οὕτω, ταύτην ἔρημον. Ἐν Γευγελῇ μόνον, ἐκ τῶν 1500 οἰκιῶν καὶ 700 ἐμπορικῶν καταστημάτων καὶ ἐργαστηρίων, κατεδάφισαν ὑπὲρ τὰς 400 οἰκίας, διότι ἀνῆκον εἰς τοὺς φανατικωτέρους τῶν Γραικομάνων. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ τὰς πλείστας κατεκρήμνισαν, ἀφοῦ ἀφήρεσαν τὰς κεράμους καὶ πᾶν ξύλινον ὑλικόν. Ἡ πόλις αὕτη, ἥτις ἄλλοτε ἦτο ὁ στόχος τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου, μετεβλήθη εἰς σωροὺς ἐρείπιων. Καὶ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς περιφέρειας ταύτης ἡ τύχη δὲν ὑπῆρξε καλυτέρα. Τὰ χωρία Σέχοβο, Σλόπιντσα, Μαρζέντσα, Πόμπρεκ, Διαβατό, Παρδέιτσα, Γκὸρνιτσεκ, Μουίν, Χούμα εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένα, τῶν δὲ χωρίων Βογδάντσης, Στογιακόβου καὶ Νεγκόρτσης αἱ πλείσται οἰκίαι κατεστραμμένα καὶ αἱ ἐναπομείναναι ἀκατάλληλοι πρὸς κατοικίαν. Τοιαύτη, ἐν ὀλίγοις, ἡ διαγωγὴ τῶν Πρώσων τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ὅμως διατείνονται καὶ κόπονται, ὅτι ἡ περιφέρεια αὕτη εἶνε βουλγαρικὴ καὶ ἐπομένως εἶναι δίκαιον!! νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἢ νὰ αὐτονομηθῇ, κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Μακεδονικοῦ Κομιτάτου. Ἐὰν ὄντως εἰς τὴν ἀπαίτησίν των ταύτην συντρέχουν λόγοι ἐθνολογικοὶ καὶ ἱστορικοί, διατὶ τότε προέβησαν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκτόπισιν ἀλλὰ καὶ διασποράν τοῦ πλη-

³⁷⁴ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 23^{ης} Δεκεμβρίου 1918.

θυσμοῦ, κατακράτησιν τῆς κινητῆς αὐτοῦ περιουσίας καὶ κατεδάφισιν καὶ καταστροφὴν ταύτης, πρωτοστατοῦντος μάλιστα αὐτοῦ τοῦ Βουλγάρου Φρουράρχου Γευγελῆς Θεοδώρου Σίσκωφ, ἀντισυνταγματάρχου 5^{ης} Μεραρχίας 20^{ου} Συντάγματος, ἔχοντος ὡς συνεργούς τοὺς Βλάδε Οἰκονόμωφ, Πρόεδρον τοῦ Κομιτάτου καὶ Δήμαρχον Γευγελῆς, Μῆτον Κουβάτση, πρόεδρον τῶν ἐπιτάξεων καὶ Μίρτσε Κουβάτση διευθυντὴν περιβάλλει· Ἀλλὰ τὸ μῖσος αὐτῶν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς περιφέρειας ταύτης, καὶ ἰδίᾳ τῶν τῆς Γευγελῆς, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τουρκικῆς δουλείας καθ' ἣν δὲν ἠδυνήθησαν οἱ κομιτατζήδες διὰ τοῦ πυρὸς καὶ σιδήρου νὰ καθυποτάξουν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ Βουλγαρικὸν σχῆμα, καὶ ἡ ἀποτυχία αὐτῶν κατὰ τὴν κατὰ τὸν Ἑλληνοσερβοβουλγαρικὸν πόλεμον εἰσβολὴν των εἰς Γευγελήν, ὅποτε ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἀτυχοῦς πόλεως κατ' αὐτῶν, ἐξήγουν ἐκδίκησιν. Καὶ ἡ εὐκαιρία τοῖς ἐδόθη, προσθέτουσα μίαν ἀκόμα μαύρην σελίδα εἰς τὸ παθητικὸν των, τὸ πλήρες θηριωδιῶν, ὠμότητων καὶ βαναυσότητων».

Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Παιονίας

Ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913 καὶ τὴ λήξῃ τοῦ Β' Βαλκανικοῦ Πολέμου, μὲ τὴν ἥττα τῆς Βουλγαρίας, ξεκινáει στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη ἡ ἀποχώρησις τῶν σλαβόφωνων κατοίκων τῶν περιοχῶν αὐτῶν, μὲ κατεύθυνση κυρίως τὴ Βουλγαρία. Ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Κιλκίς οἱ ἀποχωρήσεις τῶν σλαβόφωνων τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀνῆλθαν στὶς 13.000 - 14.000 ἄτομα.³⁷⁵

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 1919, μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Νεϊγῦ μετανάστευσαν ἐθελοντικὰ μὲ προορισμὸ τὴ Βουλγαρία, σλαβόφωνοι πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Μέχρι τὰ τέλη Ὀκτωβρίου 1924 εἶχαν ὑποβληθεῖ συνολικὰ 9.013 αἰτήσεις μετανάστευσης ποὺ ἀντιστοιχοῦσαν σὲ 22.816 ἄτομα.

Στὴν περιφέρεια Κιλκίς εἶχαν ὑποβληθεῖ αἰτήσεις:³⁷⁶

Περιοχὴ	Αἰτήσεις	Ἄτομα
Κιλκίς	929	2.432
Γουμένισσα	1.203	3.526

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, σλαβόφωνοι κάτοικοι τῆς περιοχῆς Παιονίας μετανάστευσαν καὶ στὴ Γιουγκοσλαβία:³⁷⁷ Οἰκογένειες: Ἀξιούπολη 34, Εἰδομένη 25, Δογάνη 12, Πηγὴ 5, Γουμένισσα 2, Τούμπα 2, Εὐζωνοί 2, Ἅγιος Πέτρος 1.

Κατὰ τὴ μετανάστευση τῶν σλαβόφωνων κατοίκων στὴ Βουλγαρία, ὅσοι κατεῖχαν ἀκίνητη περιουσία εἶχαν ὑποβάλλει αἰτήσεις στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησις γιὰ ρευστοποιήσῃ της.

³⁷⁵ Ἰάκωβος Μιχαηλίδης, «Σλαβόφωνοι μετανάστες καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Δυτικὴ Θράκη (1912 - 1930)» Διατριβή, Α.Π.Θ. 1996.

³⁷⁶ Στὸ ἴδιο

³⁷⁷ Στὸ ἴδιο

Στην περιοχή της Παιονίας ο αριθμός αιτήσεων ρευστοποίησης περιουσιών σλαβόφωνων ήταν:³⁷⁸ Γουμένισσα 286, Άξιούπολη 172, Γρίβα 94, Γοργόπη 78, Καστανερή 75, Τούμπα 74, Πολύκαστρο 47, Εύζωνοι 44, Γερακώνας 39, Στάθης 30, Ειδομένη 28, Πευκόδασος 27, Φιλυριά 24, Καμποχώρι 23, Δογάνη 20, Πεντάλοφο 20, Πηγή 17, Εύρωπος 10, Σκρά 8, Κάρπη 3, Κούπα 1.

Η Παιονία από το 1920 μέχρι το 1939

Στις 28 Ιουλίου 1920, υπογράφηκε η συμφωνία των Σεβρών βάσει της οποίας η Τουρκία παραχώρησε στην Ελλάδα τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, την Ανατολική Θράκη μέχρι την Τσατάλτσα και την περιοχή της Σμύρνης.³⁷⁹

Στις 29 Αυγούστου 1921, αποφασίστηκε από το Έλληνικό Κράτος να ιδρυθεί ύπηρεσία Τελωνείου στο Σέχοβο (Ειδομένη) Παιονίας.³⁸⁰

Στις 11 Οκτωβρίου 1922, γίνεται έναρξη ισχύος της αναγκωχής των Μουδανίων ή της συνθήκης των Μουδανίων που όριζε την απόσυρση του ελληνικού στρατού από την περιοχή της Ανατολικής Θράκης και του ξεριζωμού 250.000 χριστιανών κατοίκων της.³⁸¹

Έγκαταστάση «άνταλλάξιμων» - Κατά τη διάρκεια των ετών 1922 και 1924, έλληνικοί προσφυγικοί πληθυσμοί από την Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Άσία και τον Πόντο έγκαταστάθηκαν στην έπαρχία Παιονίας μετά από τουρκικούς διωγμούς αλλά και βάσει της συμφωνίας για την ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Μετά την αποχώρηση των Τούρκων κατοίκων από την παραμεθόρια περιοχή της Παιονίας, έγκαταστάθηκαν στην περιοχή έλληνικοί προσφυγικοί πληθυσμοί:

Στο χωριό Καρασινάν (Πλάγια) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη και τη Μικρασία (Μπογάζιοι, Άρναούτσιοι, Άρτάκη, Μισόπολη). Στο χωριό Μαγιαδάγ (Φανός) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από τη Μικρασία (Μισόπολη). Στόν συνοικισμό Άλτσάκ (Χαμηλό) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από τον Πόντο. Στόν συνοικισμό Σλιόπ (Δογάνης) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από την Ανατολική Θράκη και τη Μικρασία (Μπογάζιοι, Μισόπολη). Στόν συνοικισμό Δρέβενο (Πύλη) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από τον Πόντο (Χαλδεια, Άμισός). Στο χωριό Ματσίκοβο (Εύζωνοι) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από τις ελληνικές περιοχές της Βόρειας Μακεδονίας (Βογδάντσα, Γευγελή, Στρώμνιτσα) αλλά και από τον Πόντο (Κερασούντα, Κάρς). Στο χωριό Σμόλι (Μικρόδασος) έγκαταστάθηκαν Σαρακατσάνοι και Πόντιοι πρόσφυγες (Κάρς, Τσάλκα, Σάντα, Άργουρούπολη). Στην Όρεβίτσα (Πευκόδασος) έγκαταστάθηκαν Έλληνες πρόσφυγες από τον Πόντο (Κάρς, Ίμερα, Μπέσας, Μπασκύρ, Έβραμλί).

³⁷⁸ Ίάκωβος Μιχαηλίδης, «Σλαβόφωνοι μετανάστες και πρόσφυγες από τη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη (1912 - 1930)» Διατριβή, Α.Π.Θ. 1996.

³⁷⁹ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Συνθήκη των Σεβρών».

³⁸⁰ Έφημερίδα «Σκρίπ» της 29^{ης} Αυγούστου 1921.

³⁸¹ Ίστοσελίδα Βικιπαίδεια «Αναγκωχή των Μουδανίων».

Τὸν Ἰούλιο 1924,³⁸² ἀνταλλάξιμοι ἀπὸ τὴν περιοχὴ Μετρῶν καὶ Τσατάλτζας, κατήγγειλαν κατὰ τὴν ἀφίξή τους στὴν Ἑλλάδα πῶς οἱ τουρκικὲς ἀρχές, μὲ τὸ πρόσχημα ἐπιδημίας ζωικῶν ἀσθενειῶν στὴν περιοχὴ, ἀπαγόρευσαν τὴ μεταφορὰ τῶν ζώων τους στὴν Ἑλλάδα. Ὅσοι ἀνταλλάξιμοι ἐμπορεύθηκαν τὴν τελευταία σοδεὶὰ τῶν καλλιεργείων τους, στὸ διάστημα πρὸ τῆς ἀνταλλαγῆς, ὑποχρεώθηκαν νὰ καταβάλλουν τὰ ἐμπορικὰ τους ἔσοδα στὸ τουρκικὸ κράτος. Κατὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν ἀνταλλάξιμων ὑπῆρξαν περιπτώσεις ποὺ οἱ τουρκικὲς ἀρχές ἀπαγόρευσαν τὴ μεταφορὰ στὴν Ἑλλάδα ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν.

Τὴν 14 Σεπτεμβρίου 1924, κατόπιν προστριβῶν, δημιουργήθηκαν συμπλοκὲς μεταξὺ τῶν ντόπιων κατοίκων καὶ τῶν προσφύγων τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Πέτρος Παιονίας (Πέτροβο) μὲ ἀποτέλεσμα τὸν θάνατο τοῦ κατοίκου Χρήστου Καλλίνη. Ἡ ὑπόθεση τῶν προστριβῶν πέρασε καὶ στὶς στήλες τῶν ἐφημερίδων.³⁸³

Στὶς 30 Ὀκτωβρίου 1926, στὴ Γουμένισσα, κατὰ τὴν ὁμιλία τῶν Φιλελεύθερων ὑποψηφίων Ἰασωνίδη, Μουζενίδη, Κύρκου, Βουτυρὰ καὶ Ζαφειρόπουλου ποὺ διεξαγόταν ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ Κέντρου Προσφυγικῆς Ἑνώσεως Γουμένισσας, δημιουργήθηκαν ἐπεισόδια στοὺς δρόμους τῆς πόλης μεταξὺ βασιλοφρόνων καὶ βενιζελικῶν ὁπαδῶν, ποὺ ἐξελίχθηκαν σὲ σύρραξη μεταξὺ ντόπιων καὶ προσφύγων, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν τραυματισμὸ 5 ἀτόμων. Γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξεως ἔκανε ἔνοπλη ἐπέμβαση ἡ Χωροφυλακή.³⁸⁴

Συλλαλητήριο τῶν κατοίκων τῆς Παιονίας στὴ Γουμένισσα πραγματοποιήθηκε τὴν Κυριακὴ 17 Μαρτίου 1929.³⁸⁵ Οἱ συγκεντρωμένοι ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση τὴν ἐνίσχυση τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς λόγῳ τῆς φτώχειας τῶν προσφυγικῶν καὶ ντόπιων πληθυσμῶν, λόγῳ τοῦ μικροῦ κατὰ οἰκογένεια κλήρου ποὺ καταστράφηκε ἀπὸ τὶς μάχες τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου καὶ λόγῳ τῆς καταστροφῆς τῶν ἀμπελιῶν ἀπὸ τὴ φυλλοξήρα. Ζητοῦσαν ἐπίσης καὶ τὴν ἰσχυρὴ φύλαξη τῶν συνόρων γιὰ τὴν ἀποτροπὴ ἐπιθέσεων τῶν κομιτατζήδων στὰ παραμεθόρια χωριά. Ἐνέκριναν καὶ ψήφισμα ποὺ ἐπιδόθηκε στὸν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως καὶ στὰ ὑπόλοιπα στελέχη τῆς διοίκησης.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 1927 ξεκίνησε στὴ Γουμένισσα ἡ κατασκευὴ τοῦ βιομηχανικοῦ συγκροτήματος τοῦ μεταξουργεῖο «Χρυσάλις» ἀπὸ τὴν ἀνώνυμη ἐταιρεία «Μεταξο-ὑφαντουργεῖο ἢ «Χρυσάλις» Στυλινοῦ Ἡ. Παπαδόπουλου Α.Ε.»³⁸⁶

Στὶς 8 Ἀπριλίου 1929 ξεχείλισε ὁ Ἄξιός ποταμὸς καὶ πλημμύρισαν τὰ χωράφια τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν Εἰδομένης καὶ Πλαγίων.³⁸⁷

³⁸² Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 17^{ης} Ἰουνίου 1924.

³⁸³ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 21^{ης} Σεπτεμβρίου 1924 καὶ 26^{ης} Σεπτεμβρίου 1924.

³⁸⁴ Ἐφημερίδες «Μακεδονία» τῆς 31^{ης} Ὀκτωβρίου 1926, «Ταχυδρόμος» τῆς 31^{ης} Ὀκτωβρίου 1926.

³⁸⁵ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 21^{ης} Μαρτίου 1929.

³⁸⁶ Ἱστοσελίδα ertnews.gr

³⁸⁷ Ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 9^{ης} Ἀπριλίου 1929.

Στις 5 'Ιουνίου 1929, συνέβη αεροπορικό δυστύχημα με πτώση στρατιωτικού αεροσκάφους, σέ εκπαιδευτική πτήση από τὸ Στρατιωτικὸ Ἀεροδρόμιο τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς τὸ αεροδρόμιο τῆς Γοργόπης. Νεκρὸς ἀνασύρθηκε ἕνας μαθητὴς τῆς Σχολῆς Ἀεροπορίας καὶ σοβαρὰ τραυματίας ἕνας λοχίας τοῦ ἴδιου σώματος.³⁸⁸

Στις 24 'Ιουνίου 1929 ἔγιναν μὲ μεγάλες τιμὲς τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἡρώου Ἀξιουπόλεως. Τὸ πρωτοσέλιδο δημοσίευμα στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» ἀναφέρεται στὸ μνημεῖο: «...Τὸ μνημεῖον ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου εἶνε ἔργον τοῦ διασῆμου γλύπτου κ. Δημητριάδου τῶν Παρισίων, παριστᾷ δὲ τὴν Πατρίδα ὑποβαστάζουσα γονυπετὴ ἐκ τῶν τραυμάτων πολεμιστῶν κρατοῦντα σφικτὰ τὸ ὄπλον του.»³⁸⁹

Στις 9 Φεβρουαρίου 1930, στὸ χωριὸ Φανὸς Παιονίας, πραγματοποιήθηκε παράσταση καὶ χωροεσπερίδα, τὰ ἔσοδα τῆς ὁποίας διατέθηκαν γιὰ τοὺς ἄπορους πρόσφυγες τῆς Κοινότητος Φανοῦ. Τὴν ἐσπερίδα διοργάνωσαν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Παντ. Τεκτονίδης, ὁ ἱερέας Χρυσ. Στεργίου καὶ ὁ Λοχαγὸς Ἡλ. Σφακιανάκης. Τὰ εἰσιτήρια διανεμήθηκαν στοὺς κατοίκους τῶν κοινοτήτων Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως, Εἰδομένης, Πλαγίων καὶ Φανοῦ. Στὴν παράσταση ἔλαβαν μέρος οἱ: Αἰγ. Κουβουκλιανός, Εὐδ. Κουβουκλιανοῦ, Δέσπ. Πιλαδέρη, Εὐδ. Φιλιππίδη καὶ Κ. Κουβουκλιανοῦ.³⁹⁰

Στις 20 Μαΐου 1930, στὴν ἐφημερίδα «Σκρίπ», δημοσιεύονται πληροφορίες τῆς ὑπόθεσης μιᾶς δολοφονίας ποὺ εἶχε τελεστεῖ σὲ ἓνα ἀμπρὶ στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Χαμηλὸ κι ἀφοροῦσε τὸν θάνατο μιᾶς γυναίκας ἀπὸ τὸν Εὐρωπο Παιονίας, τῆς Μαγδαληνῆς Γκουγκούλη. Οἱ πληροφορίες καθιστοῦσαν ὑποπτους γιὰ τὸν φόνο τοὺς συγγενεῖς της, ποὺ πιθανότατα τὴ δολοφόνησαν γιὰ νὰ καρπωθοῦν τὴν περιουσίαν της.³⁹¹

Στις 17 Μαΐου 1931, ἰδρύθηκε ὁ Προσφυγικὸς Ἀθλητικὸς Ὅμιλος Ἀξιουπόλεως «Π.Α.Ο.Α».³⁹²

Στις 6 Φεβρουαρίου 1934, μιὰ τραγωδία σ' ἓναν γάμο στὴν Ἀξιούπολη, συντάραξε τὴ δημοσιότητα. Μετὰ τὴν τελετὴ, στὸ γαμήλιο γλέντι, καὶ μετὰ ἀπὸ παρεξήγηση, ἕνας ἀπὸ τοὺς προσκεκλημένους, ὁ Διαμαντῆς Πεντελέκης, πυροβόλησε καὶ σκότωσε 5 παραβρισκόμενους στὴν ἐκδήλωση.³⁹³

Στις 8 Αὐγούστου 1934, ἰδρύθηκε ὁ Νομὸς Κιλκίς, ἡ περιοχὴ ἀνῆκε πρὶν στὸν Νομὸ Θεσσαλονίκης.³⁹⁴

Στις 18 'Ιουνίου 1936 πραγματοποιήθηκε στὴν Ἀξιούπολη πολυπληθὲς συλλαλητήριον τῶν κουκουλοπαργαγωγῶν (σηροτρόφων).³⁹⁵

³⁸⁸ Εφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 9^{ης} 'Ιουνίου 1929.

³⁸⁹ Εφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 24^{ης} 'Ιουνίου 1929.

³⁹⁰ Εφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 10^{ης} Φεβρουαρίου 1930.

³⁹¹ Εφημερίδα «Σκρίπ» τῆς 20^{ης} Μαΐου 1930.

³⁹² Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, «Οἱ πρόσφυγες στὴ Μακεδονία», Ἀθήνα 2009.

³⁹³ Εφημερίδα «Αναγέννησις Τρικάλων» τῆς 7^{ης} Φεβρουαρίου 1934.

³⁹⁴ Γιώργος Ἐχέδωρος «Ἱστορία τοῦ Κιλκίς», Κιλκίς, 1996.

³⁹⁵ Εφημερίδα «Μακεδονία» τῆς 19^{ης} 'Ιουνίου 1936.

<https://plagia-paionias.blogspot.com>

Ό Άξιός ποταμός από τη γέφυρα στη διαδρομή Εϋζώνων - Πλαγίων.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2010).

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Τò Μεγάλο Ρέμα «Κοτζά Ντερέ», από τη γέφυρα στη διαδρομή Πλαγίων - Άξιουπόλεως.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2010).

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΟΝΙΑ

Πληροφορίες για τὸν ἐπισκέπτη - Τὰ Πλάγια καὶ οἱ περισσότερες περιοχὲς τῆς Παιονίας ἀπέχουν 1 ὥρα περίπου ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ κωμοπόλεις τῆς περιοχῆς Παιονίας εἶναι: ἡ Γουμένισσα, τὸ Πολύκαστρο καὶ ἡ Ἀξιούπολη.

Πρόσβαση στὴν περιοχὴ Παιονίας καὶ στὰ Πλάγια ὑπάρχει μέσω τῶν παρακάτω διαδρομῶν:

α) **Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μέσω τῆς ἐθνικῆς οδοῦ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων** (ἀπόσταση 78 χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ Πλάγια). Λίγο πρὶν τὸ τελωνεῖο Εὐζώνων ὑπάρχει πινακίδα: πρὸς "Εἰδομένη" πὺ κατευθύνει τοὺς ὁδηγοὺς ἀριστερά, στὸν νέο δρόμο 3,5 χιλιομέτρων καὶ στὴ συνέχεια, μετὰ τὴ γέφυρα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, στὴν παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Εἰδομένης - Πλαγιῶν. (Απόσταση 7,5 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ διασταύρωση ἐθνικῆς οδοῦ μὲ τὴν ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Εὐζώνων - Εἰδομένης μέχρι τὰ Πλάγια).

β) **Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη μέσω τῆς ἐθνικῆς οδοῦ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων** (ἀπόσταση 88 χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ Πλάγια). Στὸ ὕψος τῶν διορίων (παράκαμψη πρὸς Πολύκαστρο καὶ Κιλκίς), ὑπάρχει πινακίδα: πρὸς "Πολύκαστρο" πὺ κατευθύνει τοὺς ὁδηγοὺς δεξιὰ, στὴν παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ. Στὴ διαδρομὴ γιὰ τὰ Πλάγια οἱ ἐπισκέπτες διέρχονται ἀπὸ τὶς κωμοπόλεις Πολύκαστρο, Ἀξιούπολη καὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ Φανός.

β1) Ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὸ Πολύκαστρο ὑπάρχει παράλληλη ἐναλλακτικὴ διαδρομὴ, ἡ **παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸς πὺ ὁδηγεῖ στὸ Πολύκαστρο μέσω τῶν χωριῶν Γέφυρα, Πρόχωμα, Ἄσπρος, Λιμνότοπος**. (Απὸ τὴ διασταύρωση τοῦ χωριοῦ Γέφυρα, στὸ ὁδικὸ δίκτυο Θεσσαλονίκης - Γιαννιτσῶν, ἀπόσταση 35 χιλιόμετρα μέχρι τὸ Πολύκαστρο).

β2) Ἀπὸ τὸ Πολύκαστρο πρὸς τὰ Πλάγια ἄλλη ἐναλλακτικὴ διαδρομὴ εἶναι **ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Πολυκάστρου - Εὐζώνων, μέσω τῶν χωριῶν Πευκόδασος, Μικρόδασος, Εὐζωνοί**. (Απόσταση 16 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ Πολύκαστρο μέχρι τὴ διασταύρωση τῆς ἐθνικῆς οδοῦ μὲ τὴν ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Εὐζώνων - Εἰδομένης).

γ) **Ἀπὸ τὴν κωμόπολη τοῦ Νομοῦ Πέλλας, Ἀριδαία** μέχρι τὰ Πλάγια (ἀπόσταση 65 χιλιόμετρα), περιφερειακὰ τοῦ ὅρους Πάικο, μέσω τῶν χωριῶν Βορεινὸ, Νεοχώρι, Θηριόπετρα, Νότια, Περικλεία, Ἀρχάγγελος, Καταρράχτες Σκρά, Σκρά, Φανός.

δ) **Ἀπὸ τὴ Γουμένισσα** πρὸς τὰ Πλάγια, **ἐναλλακτικὴ διαδρομὴ μὲ ἀνάβαση στὸ ὄρος Πάικο** μέσω τῶν χωριῶν Γρίβα, Καστανερή, Λιβάδια, Ἀρχάγγελος, Καταρράχτες Σκρά, Σκρά, Φανός. (Απόσταση 63 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς Γουμένισσας μέσω τῆς οδοῦ Κακάβου [ἐπαρχιακὴ ὁδὸς Ἀξιουπόλεως - Λιβαδίων] μέχρι τὰ Πλάγια).

ε) **Ἀπὸ τὸ Κιλκίς, μέσω τῆς ἐπαρχιακῆς οδοῦ Κιλκίς - Ἀξιουπόλεως**, διαδρομὴ μέσω τῶν χωριῶν: Μεταλλικό, Μεγάλη Βρύση, Βαπτιστής, Χωρῦγι, Βαφιοχώρι, Νέα Καβάλα. (Απόσταση 26 χιλιομέτρων ἀπὸ τὴ διασταύρωση τῆς οδοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (Κιλκίς) καὶ ἐπαρχιακῆς οδοῦ Κιλκίς Ἀξιουπόλεως, μέχρι τὴ γέφυρα Πολυκάστρου καὶ Νέας Ἐθνικῆς Ὀδοῦ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων).

Τὸ γεωγραφικὸ στίγμα τῶν Πλαγιῶν εἶναι: 41.0763889°, 22.4891667°

Διαμονή - Για διαμονή στην Παιονία υπάρχουν διαθέσιμα ξενοδοχεία στις παρακάτω περιοχές:

α) Στην περιοχή Κοτζά Ντερέ (στον επαρχιακό δρόμο Άξιουπόλεως - Πλαγίων, δίπλα στη γέφυρα του ομώνυμου παραπόταμου, περίπου 10 λεπτά από τὰ Πλάγια).

β) Στο χωριό Εύζωνοι (10 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).

γ) Στην κωμόπολη Πολύκαστρο (25 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).

δ) Στην κωμόπολη Γουμένισσα (30 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).

ε) Στο χωριό Σκρά, ένοικιαζόμενα δωμάτια (30 περίπου λεπτά από τὰ Πλάγια).

Περιοχές φυσικού κάλλους

Άξιός ποταμός - Στους έπισκέπτες που είναι περιπατητές, δρομείς ή διαθέτουν όχηματα «έκτος δρόμου» είναι προσβάσιμη ή διαδρομή κατά μήκος της δυτικής όχθης του Άξιου ποταμού, απόστασης 12 χιλιομέτρων, από το παλιό ύδραγωγείο του Πολυκάστρου μέχρι την τοποθεσία του Άγ. Παντελεήμονα Μικροδάσους, δηλαδή μέχρι την περιοχή που έμεινε με την ονομασία "Τὰ στενά της Τσιγγάνας". Στη δυτική όχθη του Άξιου, από το χωριό Μικροδάσος, είναι προσβάσιμο το ξωκλήσι του Αγίου Παντελεήμονα.

Όρος Πάικο - Το όρος Πάικο βρίσκεται στην κεντρική Μακεδονία, στα σύνορα των νομών Πέλλας και Κιλκίς, με κορυφή την Γκόλα Τσούκα σε ύψόμετρο 1.650 μέτρων. Συνδέεται στα ανατολικά με το όρος Βόρρα ενώ στα ανατολικά του έχει την κοιλάδα του Άξιου ποταμού. Το Πάικο έχει πλούσια βλάστηση και αρκετές πηγές κι από βορρά προς νότο αποτελείται από τις κορυφές: Σκρά (1.097μ.), Τσούμα (1.219 μ.), Βερτόπια (1.490 μ.), Πύργος (1.494 μ.), Κάντασι ή Καντάσι (1.607 μ.) και Γκόλα Τσούκα (1.650 μ.). Διαθέτει το μεγαλύτερο δάσος καστανιάς της Ελλάδας αφού υπάρχουν περί τα 4.500 στρέμματα καστανιών, εκ των οποίων τα 2.500 είναι καλλιεργήσιμα. Έχουν καταμετρηθεί 57 διαφορετικά είδη πεταλούδας στο Πάικο, αναδεικνύοντας τον πλούτο της εντομοπανίδας της περιοχής. Ξεχωριστή θέση στην πανίδα του βουνού έχει το άγριο-γούρουνο που συναντάται σε όλο το Πάικο. Η χλωρίδα αποτελείται από περίπου 2.500 δείγματα φυτών. Τα δέντρα που καλύπτουν το Πάικο είναι κυρίως καστανιές, οξιές, πεύκα, δρυς, κέδροι, ιτίες, λεύκες, σημύδα. Άραιότερα συναντώνται: πλατάνια, μηλιές, καρυδιές και κισσοί ενώ είναι πλούσιο σε φτέρες και σε ποικιλίες μανιταριών.

Λίμνη Μεταλλείου - Βορειότερα από την Άξιούπολη βρίσκεται ή τεχνητή λίμνη μήκους 2 χλμ. και βάθους 35μ., γνωστή και ως «Λίμνη Μεταλλείου». Προκαλεί το ενδιαφέρον των ψαράδων λόγω του πλούτου της σε πέστροφες. Σε μικρό ύψωμα, δίπλα στη λίμνη, είναι προσβάσιμο το ξωκλήσι του Αγίου Νικολάου. Από το χωριό Πηγγή απέχει περίπου 9 χιλιόμετρα. Άλλη δασική διαδρομή: άριστερά μετά την γέφυρα του παραπόταμου Κοτζά Ντερέ, στο δρόμο Άξιουπόλεως - Πλαγίων.

Καταρράκτες του Σκρά (Γαλάζια Λίμνη) - Έγινε δημοφιλής προορισμός για τη νεολαία στη δεκαετία του 2010. Βρίσκεται λίγο έξω από το χωριό Σκρά, προς χωριό Αρχάγγελο. Μετά την πινακίδα «Καταρράκτες Σκρά», ακολουθούν 700 μέτρα χωματόδρομου, ή ξύλινη γέφυρα προς το πέτρινο μονοπάτι που ανηφορίζει προς τους καταρράκτες και λίγα

μέτρα πιδό πάνω ύπάρχει ή λίμνη με βάθος περίπου 4 μέτρα όπου τὰ νερά τοῦ ποταμοῦ πέφτουν ἀπό ὕψος 10 μέτρων. Ἡ περιοχή προσφέρεται γιά κολύμπι καί γιά περίπατο.

Ἄλλες περιοχές φυσικοῦ κάλλους - α) Ἡ διαδρομή ἀπό τή Γουμένισσα μέχρι τὸ χωριὸ Λιβιάδια στό Πάικο. β) Ἡ περιοχή στή γέφυρα τοῦ Μεγάλου Ρέματος (Κοτζᾶ Ντερὲ) στή διαδρομὴ ἀπὸ Ἀξιούπολη πρὸς Πλάγια. γ) Ὁ λόφος Ραβινὲ στήν περιοχή τοῦ χωριοῦ Χαμηλό. δ) Τὸ ὕψωμα «412» στήν περιοχή τοῦ χωριοῦ Φανός. ε) Ἡ περιοχή «πλατάνια» στή διαδρομὴ Εἰδομένης - Δογάνη. στ) Ἡ περιοχή «ἁγίασμα Ἀγίας Παρασκευῆς» ἔξω ἀπὸ τὰ Πλάγια. ζ) Ἡ περιοχή τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς στό χωριὸ Δογάνη. η) Ἡ περιοχή στή γέφυρα τῆς Γοργόπης. θ) Στή διαδρομὴ ἀπὸ τή Γουμένισσα πρὸς τὸ χωριὸ Κάρπη ή τοποθεσία «Δύο Ποτάμια». ι) Τὸ πάρκο τοῦ χωριοῦ Κάρπη κ.ἄ.

Ἀξιοθέατα Παιονίας

Ἱεροὶ Ναοὶ καὶ Ἱερὲς Μονὲς³⁹⁶

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Δημητρίου στήν Ἀξιούπολη - Ἀποτελεῖ ἱστορικὸ διατηρητέο μνημεῖο τοῦ 19^{ου} αἰῶνα καὶ βρίσκεται σὲ ὑπερυψωμένο λόφο, στό κέντρο τῆς πόλης. Στόν ἴδιο λόφο εἶναι τὸ κοιμητήριο καὶ τὸ στρατιωτικὸ κοιμητήριο τῆς μάχης τοῦ Σκρά (Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος). Ὁ ναὸς εἶναι ἐπισκέψιμος σὲ συνενόηση μὲ τοὺς ἱερεῖς.

Ἱερὸς Ναὸς τῆς Παναγίας «Ἀξιὸν Ἑστὶ» στήν Ἀξιούπολη - Λειτουργεῖ ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2016, πρόκειται γιά ἓναν μοναδικό, στήν ἀρχιτεκτονική, ἱερὸ ναὸ μὲ ἰδιαίτερη ἀγιογράφηση ἀπὸ τὸν Πειραιώτη ἀγιογράφο Κωνσταντῖνο Βαφειάδη.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Γεωργίου στή Γουμένισσα - Ἡ κατασκευὴ τοῦ χρονολογεῖται τὸ 1862, ὅπως ἀναφέρει ἐπιγραφή πού σώζεται στόν ναό. Πρόκειται γιά τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλικὴ μὲ ξύλινο ζωγραφιστὸ τέμπλο, ἄμβωνα μὲ ξυλόγλυπτη βάση καὶ μὲ ζωγραφικὴ διακόσμηση στὶς ὀροφές καὶ ἀποτελεῖ μοναδικὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου γιά τὴν Περιφερειακὴ Ἑνότητα Κιλκίς. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Μεγάλου Πολέμου εἶχε μετατραπεῖ σὲ νοσοκομεῖο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.³⁹⁷

Ἱερὸς Ναὸς Ταξιάρχων Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ στή Γερακῶνα - Τρίκλιτη βασιλικὴ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, διαστάσεων 18μ x 10μ.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Νικολάου στή Γοργόπη - Στόν ναὸ σώζονται κειμήλια ἀπὸ τὸ 1802, χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία χτίστηκε ὁ μεταβυζαντινὸς ναὸς σὲ ρυθμὸ τρίκλιτης βασιλικῆς. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση ὁ διάκοσμος τοῦ 19^{ου} αἰῶνα.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίου Ἀθανασίου στή Γρίβα - Ὁ ναὸς χτίστηκε στὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα σὲ ρυθμὸ τρίκλιτης βασιλικῆς καὶ ξεχωρίζει γιά τὸ ξυλόγλυπτο τέμπλο καὶ τὶς τοιχογραφίες τοῦ.

Ἱερὸς Ναὸς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στήν Κούπα - Ὁ ναὸς εἶναι χτισμένος τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα σὲ ρυθμὸ τῆς τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς.

³⁹⁶ Διάρχης κατάλογος τῶν κηρυγμένων ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἱστοσελίδα http://listedmonuments.culture.gr/result_declarations.php

³⁹⁷ Βλάχης Βλασίδης, «Μεταξὺ μνήμης καὶ λήθης. Μνημεῖα καὶ κοιμητήρια τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσεῖο Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, Θεσσαλονίκη 2016.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σώζεται στὴν ἀρχικὴ τοῦ μορφὴ καὶ ἀποτελεῖ μοναδικὴ μαρτυρία αὐτῶν τῶν χρόνων στὴν περιοχὴ.

Ἱερὸς Ναὸς Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης στὴ Μεσιά - Διατηρητέο μνημεῖο στὸ ὁποῖο ἔχει ἐνσωματωθεῖ μουσουλμανικὸ τέμενος 15^{ου} - 16^{ου} αἰῶνα.

Ἱερὸς Ναὸς Γεννήσεως Θεοτόκου στὸ Ὁμαλὸ τοῦ Πενταλόφου - Εἶναι χτισμένος τὸ 1856 καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ διατηροῦνται τοιχογραφίες μὲ εἰκόνες τῆς ἴδιας ἐποχῆς.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου στὸν Πεντάλοφο - Μεταβυζαντινὴ τρίκλιτη βασιλικὴ διαστάσεων 14μ χ 9μ, χτισμένη γύρω στὰ 1850. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς σώζονται τοιχογραφίες καὶ τέμπλο μὲ εἰκόνες Κουλακιωτῶν ζωγράφων.

Ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου στὴν Τούμπα - Πρόκειται γιὰ μεταβυζαντινὴ τρίκλιτη βασιλική, διαστάσεων 10,5μ χ 10μ, χτισμένη γύρω στὰ 1800 μὲ ἐξωτερικὴ στοὰ στὴ νότια καὶ δυτικὴ πλευρά. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς διατηρεῖται ξυλόγλυπτο τέμπλο, ἀναλόγια καὶ ὀριζόμενες εἰκόνες τοῦ 1805 - 1806.

Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίας Κυριακῆς στὴ Φιλυριά - Εἶναι μεταβυζαντινὴ τρίκλιτη βασιλικὴ ἐκκλησία διαστάσεων 12,5μ χ 8μ, μὲ κόγχη ποὺ ἔχει ἐξωτερικὰ τυφλὰ ἀψιδώματα καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς χρονολογεῖται στὰ 1860.

Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας στὴ Γουμένισσα - Ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἑδρα τῆς Μητρόπολης Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου. Τὸ μοναστήρι, ποὺ σήμερα εἶναι ἀνδρικό κοινόβιο καὶ προσκυνηματικὸς χώρος, στὰ πρῶτα χρόνια τῆς λειτουργίας τοῦ ἦταν καθολικὸ καὶ παραχωρήθηκε στὴ Μονὴ Ἰβήρων τοῦ Ἀγίου Ὁρους τὸ 1346 μ.Χ., ἐνῶ ἀποτέλεσε τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἰδρυση τῆς ὁμώνυμης πόλης. Ἡ θαυματουργὴ Εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς ἐπονομαζόμενης καὶ Γουμένισσας τιμάται 4 φορές τὸν χρόνο: Τῆς Ὑπαπαντῆς στὶς 2 Φεβρουαρίου (μὲ ἀγρυπνία). Τὴν πρώτη Κυριακὴ τοῦ Μαρτίου (μὲ λιτανεία). Τὴν τρίτῃ μέρα τοῦ Πάσχα (μὲ λιτανεία). Τὸ τριήμερο 15 (ἐορτὴ Κοιμήσεως Θεοτόκου), 16 & 17 Αὐγούστου (ἐορτὴ Μεταστάσεως Θεοτόκου).

Τηλέφωνο 23430 43363. E-mail: imgap@imgap.gr, ιστοσελίδα <http://www.imgap.gr>

Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Νικοδήμου στὸν Πεντάλοφο - Βρίσκεται σὲ μία ἀπὸ τὶς πλαγιές τοῦ ὄρους Πάικο, σὲ ὑψόμετρο 700 περίπου μέτρων, πάνω ἀπὸ τὸν οἰκισμό Πενταλόφου Γουμένισσας. Τὸ Μοναστήρι εἶναι μετόχι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας Ἀγίου Ὁρους καὶ θεμελιώθηκε τὸ 1981. Ὁ κεντρικὸς ναὸς εἶναι διπλὸς καὶ τὸ ἄνω ἐπίπεδόν του εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Ἅγιο Νικόδημο, ἐνῶ τὸ ἰσόγειο τμήμα εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς Ἁγίους Ραφαήλ, Εἰρήνη καὶ Νικόλαο. Ἑορτάζει στὶς 14 Ἰουλίου. Πεντάλοφο, Γουμένισσα, 61300. Τηλέφωνο 23430 20545.

Ἱερὰ Μονὴ Ἀγίων Ραφαήλ, Νικολάου καὶ Εἰρήνης στὴ Γρίβα - Ἡ Μονὴ εἶναι χτισμένη σὲ ὑψόμετρο 600 μέτρων, στὶς κατὰφυγτες πλαγιές τοῦ ὄρους Πάικο, στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Γρίβα. Τὸ μοναστήρι εἶναι ἀνδρικό καὶ ἰδρύθηκε τὸ 1992. Στὴ Μονὴ φυλάσσονται Ἅγια Λείψανα τῶν Ἀγίων Ραφαήλ, Νικολάου καὶ Εἰρήνης, τῆς Ἀγίας Μαρίας Μαγδαληνῆς τῆς Μυροφόρου καὶ μικρὸ τεμάχιο Τιμίου Σύλου. Ἡ Μονὴ πανηγυρίζει τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα (ἀπόγευμα) καὶ τὴν Τρίτῃ τῆς Διακαινησίμου (Τρίτῃ τοῦ Πάσχα), ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τελειώθηκαν μαρτυρικὰ οἱ Ἅγιοι στὴ Θερμὴ τῆς Λέσβου τὸ 1463.

T.K. 613 00, Γρίβα. Ἠλεκτρονικὸ ταχυδρομεῖο: agiosrafailgriva@gmail.com

Τηλέφωνο: 23430 20270. Ἰστοσελίδα: <http://www.moni-agiou-rafail.gr>.

Μνημεία και μουσεία

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας στην Άξιούπολη - Τò μουσείο στεγάζεται στο παλαιό δημοτικό σχολείο τής Άξιούπολης, σέ μικρή απόσταση από τò κέντρο τής πόλης. Τò μουσείο, πού διοικείται από τήν Έταιρία Ανάπτυξης Πολιτισμού - Τουρισμού Άξιούπολης, αναπτύσσει ενεργό δράση στους τομείς τής μελέτης τού φυσικού περιβάλλοντος και τής διαφύλαξης τής πολύτιμης κληρονομιάς τού φυσικού πλούτου τής περιοχής. Περιλαμβάνει συλλογές μέ θέμα τò περιβάλλον και τόν φυσικό πλοῦτο τής περιοχής και ευρύτερα. Τὰ ἐκθέματα τού μουσείου παρουσιάζονται στις ἐνότητες: βοτανική, πανίδα, γεωλογία, παλαιοντολογία, πετρώματα και ὀρυκτολογία. Δ/ση: Άξιούπολη, Τ.Κ. 61400, Τηλέφωνο γιά τούς ἐπισκέπτες: 23430 31656, Email: museumax@otenet.gr.

Άρχαιολογικός χώρος Εύρωπου³⁹⁸ - Ὁ χώρος βρίσκεται δίπλα στο χωριό Εύρωπός. Οί ανασκαφές ἔφεραν στο φῶς τήν ἀρχαία νεκρόπολη και τήν προϊστορική της πόλη, ἡ ὁποία κατοικήθηκε ἀπό τόν 6^ο αἰώνα π.Χ. μέχρι τò τέλος τής ἀρχαιότητος. Ἀνάμεσα στα εὐρήματα πού ἀποδεικνύουν τή μεγάλη σημασία τής ἀρχαίας πόλης και τίς ἐπαφές της μέ τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, βρίσκεται και ὁ περίφημος Κοῦρος. Πρόκειται γιά κυκλαδίτικης τεχνοτροπίας ἀγάλμα σημαντικοῦ πολίτη, σέ φυσικό μέγεθος, πού ἐκτίθεται σήμερα στο Ἀρχαιολογικό Μουσείο τού Κιλκίς. Ἐντός τού ἀρχαιολογικοῦ χώρου, στήν ἀρχική τους θέση θά δεῖτε ἐντυπωσιακοὺς ρωμαϊκοὺς τάφους, ἀπό τούς ὁποίους οἱ περισσότεροι εἶναι ἀκτέριστοι. Στους κτερισμένους βρέθηκαν ἀγγεῖα, ὅπλα, ἐργαλεῖα, κοσμήματα, νομίσματα και εἰδῶλια, πού μᾶς δίνουν πληροφορίες γιά τὰ ταφικά ἔθιμα τής ἐποχῆς. Ἡ ἐπίσκεψη στὸν ἀρχαιολογικό χώρο εἶναι δυνατὴ μόνο κατόπιν ἐπικοινωνίας μέ τήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Κιλκίς.

Τηλέφωνα: 2310 801402, 23410 22477 efakil@culture.gr

Ταφικός τύμβος στη Μεσιά - Βρίσκεται στή χώρα τής ἀρχαίας Εύρωπου κι ἔχει διάμετρο 32 μέτρων και ὕψος 5 μέτρων. Ἀποτελεῖ πιθανότατα τάφο ἐπιφανοῦς μέλους τής περιοχής κατὰ τόν 3^ο ἢ 4^ο αἰώνα π.Χ.³⁹⁹

Μουσείο Ἀ΄ Παγκοσμίου Πολέμου και Μάχης Σκρᾶ, στο Σκρά - Τò μουσείο λειτουργεῖ ἀπό τόν Μάιο τοῦ 2002 σέ εἰδικά διαμορφωμένο χώρο. Ἡ ἔκθεση τού Μουσείου, παρουσιάζει κειμήλια, φωτογραφίες και ἱστορικά ἔγγραφα ἀπό τò Μακεδονικό Μέτωπο τού Ἀ΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και ἀπό τήν καθοριστική γιά τούς Ἕλληνες νικηφόρα μάχη τοῦ Σκρᾶ, τήν πασίγνωστη νικηφόρα μάχη τής 17^{ης} Μαΐου τοῦ 1918, μία ἀπό τίς σκληρότερες τού Μακεδονικοῦ Μετώπου. Γιά τήν ἐπίσκεψη στο μουσείο ἀπαιτεῖται προγραμματισμός ραντεβού μέ τò Μουσείο Φυσικής Ιστορίας.

Τηλέφωνο 23430 31656, Fax : 23430 31484 e-mail: museumax@otenet.gr⁴⁰⁰

Λαογραφικό μουσείο Γουμένισσας - Τò 1991, ὁ Χρῆστος και ἡ Κατερίνα Ἀλευρά ἱδρυσαν τò μουσείο λαογραφίας στή Γουμένισσα.

³⁹⁸ Ἰστοσελίδα filoxeno.com

³⁹⁹ Ἐφημερίδα «Ναυτεμπορική» τῆς 22^{ης} Ἰανουαρίου 2021.

⁴⁰⁰ Βλάχης Βλασίδης, «Μεταξύ μνήμης και λήθης. Μνημεία και κοιμητήρια τού Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσείο Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, Θεσσαλονίκη 2016.

Στεγάζεται σε ένα νέο διώροφο κτίριο στον δρόμο από τη Γουμένισσα προς το χωριό Γρίβα, και ο σκοπός του είναι να συντηρήσει τη λαϊκή παράδοση και τον πολιτισμό και να μνησεί τη νεώτερη γενιά στα μουσικά και τις όμορφιές του λαϊκού πολιτισμού.

Δ/ση: Δημητρίου Κακάβου 18, τηλέφωνο 23430 41362 / 41525.

Λαογραφικό μουσείο Γοργόπης - 'Η έκθεση παρουσιάζει αντικείμενα οικιακής χρήσης (άργαλειό, πινακοτές κ.ά.) που έφεραν οι κάτοικοι, από τις αλγισμόνητες πατρίδες (Μ. Άσία, Πόντο, Θράκη) και τὰ χρησιμοποιοῦσαν μέχρι τις δεκαετίες τοῦ 1970 και τοῦ 1980. Για τὴν ἐπίσκεψη στοῦ μουσείου ἀπαιτεῖται νὰ προγραμματιστεῖ ραντεβού μὲ τὸ Μουσείο Φυσικῆς Ἱστορίας.

Τηλέφωνο 23430 31656, Fax: 23430 31484, e-mail: museumax @ otenet.gr

Στρατιωτικό νεκροταφείο πεσόντων Σκρά - Ραβινέ στην Ἀξιούπολη - Τὸ στρατιωτικό νεκροταφείο τῆς Ἀξιούπολης βρίσκεται δίπλα στοῦ δημοτικό νεκροταφείο ἀλλὰ διαθέτει ξεχωριστὴ εἴσοδο. Στὸ στρατιωτικό νεκροταφείο ἔχουν ταφεῖ μαχητὲς καὶ στελέχη τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ποὺ ἔπεσαν μαχόμενοι στὶς μάχες τοῦ Σκρά καὶ τοῦ Ραβινέ. Στὴν εἴσοδο τοῦ νεκροταφείου ὑπάρχουν μαρμάρινες ἐπιγραφὲς ποὺ ἀναφέρουν: (ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου) "Στρατιωτικὸν νεκροταφεῖον πεσόντων εἰς Σκρά καὶ Ραβινέ (1916 - 1918)". (Δεξιὰ τῆς εἰσόδου) "Ἀνγέρῃ ὑπὸ Κοινότητος Ἀξιούπόλεως τῇ συνεισφορᾷ τῶν κατοίκων καὶ τῇ εὐγενῇ συμβολῇ τοῦ Διοικητοῦ ὑποτομέως Ἀξιοῦ Μπασιάκου Σωτηρίου 1939".⁴⁰¹

Βρετανικό κοιμητήριο στο Πολυκάστρο - Βρίσκεται δίπλα στὰ δημοτικά κοιμητήρια Πολυκάστρου. Σὲ μαρμάρινες πλάκες, δεξιὰ κι ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, ἀναγράφονται: «Βρετανικὸν στρατιωτικὸν κοιμητήριον - Ἡ γῆ ὅπου κεῖται τὸ κοιμητήριον τοῦτο, φόρος εὐγνωμοσύνης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐδόθη πρὸς αἰωνίαν ἀνάπαυσιν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον 1914 - 1918 ἐνδόξως πεσόντων μαχητῶν τῶν συμμαχικῶν στρατῶν. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς αὐτοὺς». Καὶ ὁμοίως στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα: «BRITISH MILITARY CEME-TERY The land on which this cemetery stands in the free gift of the Greek people for the perpetual resting place of those of the allied armies who fell in the war of 1914 - 1918. And are honoured here.»⁴⁰²

Μεταβυζαντινὸ λουτρό Πολυκάστρου - Πρόκειται γιὰ ἀνασκαφὴ ἀνάδειξης τοῦ μεταβυζαντινοῦ λουτροῦ Πολυκάστρου τοῦ 14^{ου} αἰῶνα. Ἡ τοιχοποιία τοῦ μνημείου ποὺ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὴ Βυζαντινὴ κι αὐτὴ τῶν πρώιμων Ὀθωμανικῶν κτισμάτων τῆς Θεσσαλονίκης, Βέροιας, Σερρών, τὸ τοποθετεῖ χρονολογικά στὴν πρώιμη Τουρκοκρατία. Βρίσκεται στὴ νότια πλευρὰ τοῦ Πολυκάστρου, στὴν ὁδὸ Παίκου, κοντὰ στὴν ἔξοδο πρὸς τὴν παλαιὰ ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Θεσσαλονίκης - Εὐζώνων.⁴⁰³

⁴⁰¹ Βλάσης Βλασίδης, «Μεταξὺ μνήμης καὶ λήθης. Μνημεῖα καὶ κοιμητήρια τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσείο Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Θεσσαλονίκη 2016.

⁴⁰² Στὸ ἴδιο.

⁴⁰³ Διαρκὴς κατάλογος τῶν κηρυγμένων ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἰστοσελίδα http://listedmonuments.culture.gr/result_declarations.php

Άλλα μνημεία τής Παιονίας -^{404, 405} α) Τò παλαιò διδασκῆριò Γουμένισσας πού χτίστηκε τò 1894 με δαπάνες τού πρòυχοντα Θάνου Ζελέγκου καί στέγασε τò πρòτο ἑλληνικò σχολεῖο κατὰ τὴν Τουρκοκρατία κι ἀργòτερα, στὸν Μεγάλο Πòλεμο, ἀποτέλεσε νοσοκομεῖο τού γαλλικοῦ στρατοῦ. β) Τò διασυμμαχικò μνημεῖο 1916 - 1918 στὴν περιοχὴ Εὐζώνων. γ) Τò μνημεῖο πεσόντων 1917 - 1918 στὴν Ἀξιούπολη πού φιλοτέχνησε ò γλύπτης Δημοσθένης Γ. Παπαγιάννης ἀπò τὴν Ἀθῆνα, τò ἔτος 1926. δ) Τò μνημεῖο πεσόντων τού 1917, στὸν λόφο Ραβινέ, ἔξω ἀπò τò χωριò Χαμηλό. ε) Τò μνημεῖο πεσόντων τού 1918, στò Σκρά. στ) Τò μνημεῖο Γάλλων πεσόντων 1916 - 1917 στὴν ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, στò παλιò χωριò Δρέβενο. ζ) Τò μνημεῖο Γάλλων πεσόντων 1916 - 1917 στὴν περιοχὴ Τσάνγκα στò χωριò Φανός. η) Ἡ βρύση στὴν κεντρικὴ πλατεῖα τῆς Γουμένισσας πού κατασκεύασαν οἱ Γάλλοι στρατιώτες τò 1918, σὲ ἀνάμνηση τῶν νεκρῶν συμπατριωτῶν τους στὶς μάχες τῆς περιοχῆς. θ) Τò γαλλικò ταφικò μνημεῖο στὴ Γουμένισσα. ι) Τò μνημεῖο ἡρώων Ἐθνικῶν Ἀγώνων Πολυκάστρου, στò κέντρο τῆς πόλης. ια) Ὁ Ναὸς Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν τού χωριοῦ Μικρò Δάσος πού κατὰ τὴ διάρκεια τού Μεγάλου Πολέμου εἶχε μετατραπεί σὲ νοσοκομεῖο ἀπò τὸν βρετανικò στρατò. ιβ) Τὰ ἀπομεινάρια τού παλιοῦ Ναοῦ Ἀγίου Γεωργίου στò χωριò Πευκόδασος πού κατὰ τὴ διάρκεια τού Μεγάλου Πολέμου εἶχε μετατραπεί σὲ νοσοκομεῖο ἀπò τὸν γαλλικò στρατò κ.ἄ.

Δραστηριότητες

Θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις

α) Στὶς 17 Ἰανουαρίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίου Ἀντωνίου στὴ Γρίβα. β) Μετὰ τò Πάσχα γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς στὴ Φιλυριά. γ) Στὶς 21 Μαΐου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης στὴ Γοργόπη. δ) Στὶς 29 Ἰουνίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίων Πέτρου καί Παύλου στὸν Στάθη. ε) Στὶς 7 Ἰουλίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίας Κυριακῆς στὴ Φιλυριά. στ) Στὶς 14 Ἰουλίου γιορτάζει ἡ Ἱ.Μ. Ὁσίου Νικοδήμου στὸν Πεντάλοφο. ζ) Στὶς 26 Ἰουλίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίας Παρασκευῆς στὰ Πλάγια. η) Στὶς 27 Ἰουλίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίου Παντελεήμονα στò Μικρòδασος. θ) Στὶς 6 Αὐγούστου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Μεταμορφώσεως τού Σωτῆρος στὴ Μεταμόρφωση. ι) Στὶς 15 Αὐγούστου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στοὺς Εὐζώνους. ια) Στὶς 15 Αὐγούστου γιορτάζει ἡ Ἱ.Μ. Παναγίας στὴ Γουμένισσα. ιβ) Στὶς 23 Αὐγούστου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὸν Εὐρωπό. ιγ) Στὶς 29 Αὐγούστου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸν Φανό. ιδ) Στὶς 8 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου στὴν Εἰδομένη. ιε) Στὶς 14 Σεπτεμβρίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ὑψώσεως Τιμίου Σταυροῦ στò Χαμηλό. ιστ) Στὶς 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίου Δημητρίου στὸν συνοικισμò Δογάνη. ιζ) Στὶς 26 Ὀκτωβρίου γιορτάζει ò Ἱ.Ν. Ἀγίου Δημητρίου στò Σκρά.

⁴⁰⁴ Βλάσης Βλασίδης, «Μεταξὺ μνήμης καί λήθης. Μνημεία καί κοιμητήρια τού Μακεδονικοῦ Μετώπου», Μουσεῖο Μακεδονικοῦ Ἀγώνα, Θεσσαλονίκη 2016.

⁴⁰⁵ Ἱστοσελίδα «Ὀδυσεύς». http://odysseus.culture.gr/h/2/gzh251.jsp?obj_id=20073

Άλλες θρησκευτικές εκδηλώσεις - Κάθε Μεγάλη Παρασκευή στην Ίερά Μονή Όσιου Νικοδήμου, στον Πεντάλοφο, γίνεται η αναπαράσταση τῆς Σταύρωσης.

Πολιτιστικές εκδηλώσεις

α) Τὸ «Κουρμπάνι» τοῦ Ἁγίου Τρύφωνα τὸν Φεβρουάριο στὴ Γουμένισσα. β) Οἱ ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα στὴ Γουμένισσα. γ) Τὸ «Κουρμπάνι» στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸν Εὐρωπο. δ) Τὸ «Κουρμπάνι» στὸ Πολύκαστρο, τὴ Δευτέρα μετὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. ε) Τέλη Μαΐου «Γιορτὴ κερασιοῦ» στὴ Φιλυριά. στ) Τὰ «Πολύκαστρινά», στὸ Πολύκαστρο τὸν Ἰούνιο. ζ) Τὸ «Κουρμπάνι» στὸν Ἅγιο Πέτρο, τέλη Ἰουλίου. η) Τὰ «Θεοτόκια» στὴ Γουμένισσα, τὸ 2^ο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου. θ) Τὸ «Ἀντάμωμα τῶν Βλάχων» στὰ Λιβάδια Πάικου στὶς 15 Αὐγούστου. ι) Τὰ «Ἀξιουπολίτικα» στὴν Ἀξιούπολη, τὸ 3^ο δεκαήμερο Αὐγούστου. ια) Τὰ «Εὐρωπιώτικα» στὸν Εὐρωπό, τὸ 3^ο δεκαήμερο Αὐγούστου. ιβ) Ἡ «Γιορτὴ κρασιοῦ» στὴ Γουμένισσα τέλη Σεπτεμβρίου. ιγ) Ἡ ἐπέτειος ἀπελευθέρωσης τῆς Παιονίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ τὸ 1912, δημόσια τοπικὴ γιορτὴ καὶ ἀργία γιὰ τὸ Δῆμο Παιονίας στὶς 23 Οκτωβρίου. ιδ) Ἡ γιορτὴ «Κάστανο, κρασί, τυρί» κάθε φθινόπωρο στὸ χωριὸ Γρίβα. ιε) Ἡ «Γιορτὴ κάστανου» στὴν Καστανερὴ στὰ τέλη Ὀκτωβρίου.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἁγίας Παρασκευῆς Πλαγίων.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2010).

Ἡ Παιονία μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση (μικρὴ ἀνθολογία)

Θάνατος τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου (Ἑλληνικὴ Παράδοση)⁴⁰⁶

- Παιδιά μου, γιατί χύνεται δάκρυα μὲ τόση λαύρα
 κι ὅλα φορᾶτε μαῦρα στὸ ἔρμο αὐτὸ σχολειό;
 - Ἔκαψαν τὴ δασκάλα μας Βούλγαροι δολοφόνι
 κι ἔχουμε μείνει μόνοι, χωρὶς μανούλα πλειό.
 Γιατὶ ἀπὸ μάνα πιὸ πολὺ μᾶς ἀγαποῦσε ἐκείνη,
 ἢ δόλια Αἰκατερίνη ἀπὸ τὴ Γευγελή.
 Τῆς εἶπαν νὰ παραδοθεῖ τὰ τέρατα ἐκεῖνα.
 Μ' αὐτὴ σὰν Μπουμπουλίνα, ἐνῶ πυροβολεῖ, τοὺς λέει
 «Δὲν παραδίνεται ποτέ της μιὰ Ἑλληνίδα».
 Κι ὡς λύκαινα ἡρώιδα τρεῖς ὥρες τοὺς κρατεῖ.
 Μὰ τέλος τὴν ἐκάψανε κι ἐπέταξε στὰ οὐράνια
 κι ἐμᾶς σὲ μαύρη ὀρφάνια μᾶς ἄφησε στὴ γῆ.

⁴⁰⁶ Ἰστοσελίδα «Ἑλληνικὸ Φῶς» http://ellinikofos.blogspot.gr/2011/10/blog-post_16.html

Για τὸν ἀπαγχονισθέντα ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες, δάσκαλο Ἰωάννη Πίτσουλα (Γεώργιος Ἀθάνας) 1918 - 1919 ⁴⁰⁷

Τὸ πλατάνι, ποὺ σὲ βρῆκαν κρεμασμένο
 μὲ ἀναρίθμητες στὰ στήθη σου πληγές,
 γιγαντώθηκε καὶ μὲ ἄνθη στολισμένο
 τ' ἀντικρίζουν οἱ ζηλιάρες μας ψυχές.

Ἐγονάτισα στῆς ρίζας του τὸ χῶμα
 κι' ὅσα ἐρχόσουν νὰ εἰπεῖς σ' αὐτὴ τὴ γῆ,
 Τὰ ἔχω νοιώσει! κι ἂν δὲν πρόφτασε τὸ στόμα
 τὰ ρητόρεψε τοῦ τάφου σου ἡ σιγή!

Χρόνια πέρασαν ὁ σπόρος τῆς ιδέας
 νὰ μᾶς δώσει τοὺς μεγάλους του καρπούς.
 Μὰ τὰ πρῶτα ἐδῶ ξεδίπλα τῆς Σημαίας
 στοὺς δικούς σου ἀποκρυνότανε σπασμούς!

⁴⁰⁷ Ἱστοσελίδα «Γουμένισσα» <http://www.goumenissa.eu/5sugrafeis.htm>

Ἡ μάχη τοῦ Γκραντάτς τοῦ ὄρους Πάικο⁴⁰⁸ (ντόπιο σλαβόφωνο δημοτικὸ τραγούδι)

Νὰ Γκραντάτς πονκάγια νὰ Γκονμέντζια σλάνσιαγια
 Νὰ Γκονμέντζια σλούσαγια καὶ τοῦ λίστ σὰ στέσαγια
 Γκάρτς Αντάροι ψάρλια Μπουγκάρτσκοι κοντσίινια πάϊγιακατ.

Μόμιτε μὸν νόοι ἱα πιοκέσιε νὰ Γκάρτσιτε
 Μόμιτε σὲ σμέϊα Μπουγκάρτσε κόα μπείνκια
 Γκάρτσιτε οἱ μόλοι Μπουγκάριν νία ζὰ κόλια.

Μπουγκάριν νὰ ζὰ κόλια κράφτα ντὰ μὰ πῖϊα.
 Κράφτα ντὰ μὰ πῖϊαζέμια Γκάτσια ντὰ ισιμῖια.

(μετάφραση)

Στὸ Γκραντάτς σκάγανε τὰ βόλια, στὴ Γουμένιτσα ἀκούγανε,
 στὴ Γουμένιτσα ἀκούγανε, σὰν τὰ φύλλα ἔτρεμαν,
 Ἕλληνες ἀντάρτες ἔριχναν, βουλγάρικα σκυλιὰ ἔπεφταν.

Τὰ κορίτσια κουβαλοῦσαν δῶρα εἰς τοὺς Ἕλληνας,
 τὰ κορίτσια γελοῦσανε οἱ Βούλγαροι σὰν ἔπεφταν,
 οἱ δὲ Ἕλληνες παρακαλοῦσαν Βούλγαρο νὰ ἔσφαζαν.

Βούλγαρο νὰ ἔσφαζαν τὸ αἷμα του νὰ ἔπιναν.
 Τὸ αἷμα του νὰ ἔπιναν, τὴν γῆ τὴν ἐλληνικὴ νὰ καθάριζαν.

⁴⁰⁸ Τὸ τραγούδι ἀναφέρεται στὴ συμπλοκὴ Ἑλλήνων ἀνταρτῶν, προφανῶς σλαβόφωνων καὶ Βουλγάρων στὴν κορυφὴ τοῦ Πάικου καὶ εἶναι δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν ἐπιθεωρητὴ δημοτικῶν σχολείων Ἦδεσσας κ. Γεώργιο Πάλλα στὸ περιοδικὸ «Μακεδονικά» τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν τὸ 1963 [Σύμμεικτα 5^{ος} τόμος], Θεσσαλονίκη.

Μπέλλα Όλυμπία⁴⁰⁹ (τραγουδι τῆς περιοχῆς Γρίβα)⁴¹⁰

Τὰ ὄργανα βαροῦνε μπέλλα Λυμπία⁴¹¹
 τὰ ὄργανα βαροῦνε μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, Γουμεν'σιῶτες πᾶνε
 Γουμεν'σιῶτες πᾶνε τ'ς γκρέντες⁴¹² νὰ πάρουν.

Σὰ μπροστὰ πααίνει μπέλλα Λυμπία
 σὰ μπροστὰ πααίνει μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, ρούσο παλικάρι
 ὁ Κωνσταντῖνος τ(οῦ) Χατζημητσώρη.

Ἡ μάνα τ'ς δὲν τὴ δίνει μπέλλα Λυμπία,
 ἡ μάνα τ'ς δὲν τὴ δίνει μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, πάει κι ὁ Θάνος Μπούζας
 πάει κι ὁ Θάνος Μπούζας κι ὁ Γιάννης Πούλκας.

Πάν' τὰ παλικάρια μπέλλα Λυμπία
 πάν' τὰ παλικάρια μπέλλα Λυμπία,
 γλυκιά μου μάνα, νὰ πάρουν τὴ Λυμπία
 νὰ πάρουν τὴ Λυμπία νὰ πάν' στὴν ἐκκλησιά.

⁴⁰⁹ Χρήστος Ἀθ. Κόιος - Ἰστοσελίδα «Εφημερίδα τῆς Γρίβας»: *Τὸ τραγούδι ἐξιστορεῖ τὴν προσπάθεια τῶν ἐπίδοξων γαμπρῶν, μαζὶ μὲ τὶς προσφορὲς προικὸς καὶ ἐπίδειξη τοῦ πλούτου τους, νὰ πείσουν τὴν Όλυμπία καὶ τοὺς γονεῖς τῆς μὲ τὰ ταξίματά τους, νὰ τοὺς ἐπιλέξει. Ἔτσι, μέσα ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἐντυπωσιασμοῦ τῆς Όλυμπίας Κόιου (1896), ξεκινᾷ ἡ πορεία τοῦ πρώτου ἴσως λαμπροῦ χορευτικοῦ τραγουδιοῦ ποὺ γέννησε ἡ παράδοση τῆς Γρίβας, κληρονομιά στὴ Μακεδονία μας καὶ τὴν παράδοση τῆς. Ὁ χορὸς εἶναι γυναικεῖος, συρτὸς σὲ κυκλικὴ κίνηση κι ὁ ρυθμὸς δίσχμος.*

⁴¹⁰ Κάτοικοι τῆς περιοχῆς Γουμενίσσας ὑπαγόρευσαν στὴ Δόμνα Μέγγα τοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ στὸ σλαβικὸ ἰδίωμα. Μὲ ἐπιφύλαξη γιὰ τὴν ὀρθότητά τους, τοὺς παραθέτω: Τὰ πάγνε τὰ τσοῦκα, μπέλλα Λύμπια / μιλάνα μάικω, Γουμενσάινε ἔντατ γκρέντι ντὰ γρένατ.// Μόρε γιὰ νάι νάπριτ, μπέλλα Λύμπια / μιλάνα μάικω, ρούση Κωνσταντίνη Χατζημητσόρουφ.// Νέτα νάβα μάικα, μπέλλα Λύμπια / μιλάνα μάικω, ἔπονε διση τὸ Τάνο Μπούζιφ, νὰ τὸ Ἰβάννη Πούλκωφ. // Ἰντρούστε οὐ τσιλίστε, μπέλλα Λύμπια...

⁴¹¹ Οἱ στίχοι ἀρχικὰ τραγουδιόταν στὸ σλαβόφωνο ἰδίωμα, ἀργότερα ἔγινε πιστὴ μετάφρασή τους στὰ ἑλληνικά. Καταγράφηκε στὴ συλλογὴ ὅπως ἀποδίδεται στὸ τραγούδι «Μπέλλα Λυμπία» ποὺ ἐρμήνευσε ἡ Δόμνα Μέγγα σὲ μουσικὴ τοῦ συγκροτήματος «Τὰ χάλκινα τῆς Γουμενίσσας».

⁴¹² Γκρέντες: δοκάρια

Στὸ μεγάλο ρεῦμα τοῦ Ἀξιοῦ (Γεώργιος Βαφόπουλος)⁴¹³

Πόσες φορές στὸ ρεῦμα σου, μεγάλε, ἐρχόμουν, ποταμέ,
τὰ παιδικὰ μου ὀνείρατα στὸ φλοίσβο σου νὰ πλέκω.
Ἄλλη τρανότερη εὐτυχία ποτὲ δὲ στάθηκε γιὰ μέ,
στὸ ἐπίσημό σου πέρασμα μ' ἔκσταση θεία νὰ στέκω.
Ἡ ἑλληνικὴ παράδοση νύμφη δὲ σοῦ ἔδωκε καμιά,
συντρόφισσα λαχταριστή, κι οὔτε κὰν φαῦνο φίλο.
Ὅμως τὸ ρεῦμα, ὅταν ξεσπᾷ στὴν ἄγριά σου ἀκροποταμιά,
ξυπνᾷ μαζί καὶ τὸν ἀρχαῖο τοῦ Κράλη Μάρκου θρύλο.

⁴¹³ Ἀπὸ τὴ συλλογὴ «Τὸ ρόδα τῆς Μυρτάλης» (1931), Γ. Θ. Βαφόπουλος «Ἀπαντα τὰ ποιητικά», Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Παρατηρητής, 1990.

Περσικά δῶρα (Ντίνος Χριστιανόπουλος)⁴¹⁴

Λένε πῶς γύρω στὰ 600 π.Χ. οἱ Πέρσες
 ἀνακάλυψαν τὰ ἄρβυλα. Μὲ αὐτὰ διείσδυσαν
 σιγὰ σιγὰ σ' ὅλο τὸν κόσμο ἀρχίζοντας
 ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, ὅπως μαθαίνουμε
 ἀπ' τὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Εὐριπίδη.
 Μὰ πιὸ πολλὰ σπουδάσαμε
 στὸ ἴδιο τὸ Βαρδάρι.

Ἀλλὰ καὶ τὸ Βαρδάρι εἶναι λέξη περσική.
 Προέρχεται ἀπὸ μιὰ τουρκοπερσικὴ φυλή,
 τοὺς Βαρδαριῶτες, ποὺ ὁ βασιλιάς τοῦ Βυζαντίου
 Θεόφιλος, τὸ 837, τοὺς νίκησε
 καὶ τοὺς μετέφερε κοντὰ στὸν Ἀξιό,
 λίγο πιὸ πάνω ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη.

Οἱ νέοι κάτοικοι ὀνόμασαν τὸν ποταμὸ Βαρδάρη,
 κι ἀπὸ αὐτὸν πῆρε τὸ ὄνομά του
 ὅχι μόνο ὁ ἀέρας ποὺ κάνει ἄνω κάτω τὴ Μακεδονία
 ἀλλὰ κι ἡ ἴδια ἡ ἀμαρτωλὴ πλατεία τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀρβύλες καὶ Βαρδάρι, λοιπόν,
 τὰ δύο ἀνεκτίμητα περσικὰ δῶρα
 πρὸς τὴν ἐρωτικὴ Θεσσαλονίκη·
 αὐτὴν ποὺ ξέρεي νὰ αἰσθάνεται
 μονάχα ὅ,τι λατρεύει.

⁴¹⁴ Ντίνος Χριστιανόπουλος «Παράξενο, ποῦ βρίσκει τὸ κουράγιο κι ἀνθίζει», Ἐκδόσεις Αἰγαῖον, 2010.

Βαρδάρης (A. Aric)

Μὲ τὰ νερά ἐρωτεύομαι πού τρέχουν στὰ ποτάμια
καὶ τὰ πικρὰ τὰ ντέρτια μου τοὺς ἐξομολογιέμαι.
Μὲ νανουρίζει τὸ γλυκὸ καὶ θεῖο κελάρυσμά τους
καὶ μοῦ περνοῦν τὰ βάσανα μὲ τὴ γοργή ροή τους.
Βαρδάρη, τῆς Μακεδονίας ἐστάθηκες ἡ μάννα.
Σ' ἐσένα ἡ φαντασία μου πετάει σὰν πεταλούδα.
Ἀπάνω στὰ ψηλὰ βουνὰ ξεχύνονται οἱ πηγές σου
καὶ ἥρεμα τρέχουν, καθαρά, γαλήνια, τὰ νερά σου.
Κάτω στὸν κάμπο τὸν πλατὺ κυλᾷς θολὸ ποτάμι
καὶ πλημμυρίζοντας συχνὰ χωριὰ καὶ χῶρες πνίγεις.
Τὸ ρέμα σέρνει τῶν παιδιῶν τὶς κούνιες στὴν ὁρμή του
καὶ κάνει νὰ μοιρολογοῦν ἑκατοντάδες μάννες.
Μικρὰ παιδάκια ἀκούγαμε τὸν ζωντανὸ τὸν θρύλο,
πὼς πιάσανε στὴ Γευγελή κούνιες μὲ τὶς φασκιές τους.
Ποτάμι, ἐσύ ἀνελέητο, τοῦ ὀλέθρου ἐσύ, ποτάμι.
Ὅμως τριγύρω σου ζωὴ καὶ χαρμονὴ σκορπίζεις.
Τριάντα τρία στὸ πνεῦμα μου σ' ἔχω κλεισμένο χρόνια.
Πολλὲς φορὲς σ' ἀτένισα μέσα στὰ ὄνειράτά μου.
Κι ἀπ' τὴν ἡμέρα πού μικρὸς ἐπέρασα κοντά σου,
ἀχνάρια ἐτύπωνες βαθιὰ μὲς στὴν ἄθωα ψυχὴ μου.
Μιὰ μέρα θὰ γενεῖς πηγὴ εὐημερίας γιὰ ὅλους
καὶ θὰ σκορπᾷς τριγύρω σου παντοῦ τὴν εὐτυχία.
Στὰ διάφανά σου τὰ νερά θὰ λάμπει τὸ φεγγάρι
καὶ θὰ ῥχονται χαρούμενοι, παιδιά, γυναιῖκες κι ἄντρες.
Εἶν' ἓνας χρόνος πού ξανὰ κοντά σου ἔχω περάσει.
Μαγεύτηκα. Δὲν χόρταινα ὥρες νὰ σὲ κοιτάζω.
Ἀπόλαυσα ἀτενίζοντας τὰ ὁρμητικὰ σου ρεῖθρα.
Καὶ εἶχα βυθιστεῖ βαθιὰ στὴ φοβερὴ σου δίνη.
Μὰ τώρα πού 'μαι μοναχὸς πολὺ μακριὰ ἀπὸ σένα,
γιατί δὲ μὲ τραβᾷς ξανὰ στίς ὄχθες στὰ νερά σου;

(Απόδοση ἀπὸ τὸ τουρκικὸ κείμενο Κώστας Γαβριηλίδης)⁴¹⁵

⁴¹⁵ Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Μορφές» τχ.1, Ὀκτώβριος 1948.

Παιονία (Σάκης Ἀθανασιάδης)⁴¹⁶

Ἀπ' τὴ σιωπὴ μὲ λίγες λέξεις
 Θὰ σκαρφαλώσω στὸ λόφο Ἄνοιξη
 Πίνοντας μὲ τὸ βλέμμα πράσινο
 Ἀτέλειωτο φῶς.
 Θὰ μαζέψω λίγο κόκκινο χῶμα
 Τὸ αἷμα τῆς ἱστορίας
 Καὶ ἄνεμο.
 Ἀπ' τὰ μυστικά τοῦ Ἀξιοῦ
 Στὴν πλάτη ἐνὸς κορμοῦ
 Θὰ φτάσω στὴ θάλασσα
 Μὲς στὸ Αἰγαῖο νὰ σκορπίζω
 Τὶς μυρωδιὲς τῆς πατρίδας μου.

⁴¹⁶ Σάκης Ἀθανασιάδης, ποιητικὴ συλλογὴ «Ὁ μικρὸς ἥλιος κι ἄλλα ὄνειρα τοῦ δρόμου», 2014.

Στὴν δική μου πατρίδα (Σάκης Ἀθανασιάδης)⁴¹⁷

Ἡ δική μου πατρίδα ἔχει ἥλιο
 Κόκκινα σύννεφα πὺ μυρίζουν βοριά
 Ἔχει ἄρωμα ἀπὸ χῶμα στὰ καφενεῖα
 Καὶ ἀρβουνα τοῦ ἐμφυλίου
 Ἀνάμεσα στὶς σπασμένες πέτρες

Στὴν δική μου πατρίδα
 Τὰ τρυγόνια τῆς ἀνοιξης χορεύουν στὸ φῶς
 Κι ὅταν κουρνιάζουν στὶς λεῦκες
 Ἀκοῦνε τὸ τραγούδι τοῦ Ἀξιοῦ

Ἡ δική μου πατρίδα εἶναι τὸ μάτι ἐνὸς φακοῦ
 Στὴ σιωπὴ τοῦ χειμῶνα
 Τὰ ἐρειπωμένα φυλάκια στὸ χιόνι
 Τὰ τρακτέρ ποὺ οὐρλιάζουν σὰν σκυλιὰ
 Τὸ φιλὶ τῆς βροχῆς

Ἀσπίδες ἀπὸ χιόνι ἔχουν στὴν δική μου πατρίδα
 Γιά νὰ γλυτώσουν ἀπ' τὸν μεθυσμένο ἥλιο
 Γιατὶ τὸ πολὺ φῶς πονάει
 Αὐτοὺς ποὺ ἀγάπησαν μόνο τὰ μάτια τους.

⁴¹⁷ Σάκης Ἀθανασιάδης, ποιητικὴ συλλογὴ « Τὸ δαχτυλίδι τῆς ἐλευθερίας», ἰδιωτικὴ ἔκδοση, 2020.

Ἄφησε τὸν ἀγέρα νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Σκρά (Θοδωρὴς Βοριάς)⁴¹⁸

Ἄφησε τὸν ἀγέρα νὰ κατεβαίνει
 μανιασμένος ἀπὸ τὸ Σκρά.
 Νὰ περνάει ἀπὸ τὶς λόγχες τῶν φρουρῶν
 καὶ νὰ ξεσκίζεται,
 νὰ λερώνει μὲ σκόνη τὶς στολές τους
 καὶ νὰ θαμπώνει τὸ φεγγάρι.

Κοίταξέ τους·
 στρατιῶτες ποὺ δὲν καπνίζουνε νωχελικὰ
 τὰ φθηνὰ τους τσιγάρα,
 στρατιῶτες ποὺ δὲν μιλοῦν
 γιὰ τρυφερὰ κορμιά.

Κοίταξέ τους·
 στέκουν ἀκίνητοι
 κι ἀφουγκράζονται τὸν ἄνεμο
 ποὺ ψιθυρίζει ὀνόματα
 νεκρῶν συντρόφων τους
 στὸν Πολικὸ Ἀστέρα.

⁴¹⁸ Θοδωρὴς Βοριάς, ποιητικὴ συλλογὴ «Χαμένες ψηφίδες», ἰδιωτικὴ ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, 2012.

Τὰ στενὰ τῆς Τσιγγάνας (Θοδωρῆς Βοριάς)

Τὸν Ἀξιὸ ν' ἀκοῦς
 πὺ κατεβαίνει ἀπὸ τῇ Γευγελή...
 φίδι πὺ σέρνεται στὸ χάρτη.

Τὸν Ἀξιὸ ν' ἀκοῦς
 καὶ τῆς «Τσιγγάνας τὰ στενά»⁴¹⁹
 πὺ ἀκόμα ἀντηχοῦν ἀπὸ τὰ τρένα.

Πέτρινα πολυβολεῖα, ντυμένα μὲ κισσό,
 περνοῦν ἀπὸ τὸν ὕπνο σου·
 σὰν νὰ κοιτᾷς ἀπ' τὸ παράθυρο τοῦ βαγονιοῦ.

Τὸν Ἀξιὸ ν' ἀκοῦς κι ἄς ξέμεινες στὴ Σαλονίκη,
 μιὰ σκευοφόρος φάντασμα τοῦ ΟΣΕ,
 στέγαστρο ἄστεγων μεταναστῶν
 στὴ Μενεμένη.⁴²⁰

Τρίζουν οἱ ράγες κι οἱ σιδερένιες γέφυρες,
 τὸ ὄνειρο δὲν πεθαίνει·
 στοῦ τρένου τὶς γραμμὲς ἀγκομαχάει,
 ἀνηφορίζει γιὰ τὴν Εἰδομένη.

⁴¹⁹ Τοπωνύμιο τῶν στενῶν μεταξύ Εἰδομένης καὶ Ἀξιούπολης πὺ διαρρέει ὁ Ἀξιὸς ποταμὸς.

⁴²⁰ Συνοικία τῆς δυτικῆς Θεσσαλονίκης.

Μοναχικός γυρισμός (Χρήστος Τουμανίδης)⁴²¹

Γυρίζοντας μεσάνυχτα στο σπίτι
 είδα την απουσία σου.
 Κρατήθηκα μιὰ στιγμή από πράγματα σκοτεινά.
 Πάτησα τὸ διακόπτη καὶ κοίταξα πάλι
 καὶ εἶδα
 τὸ πρόσωπό σου μοιρασμένο
 σὲ κομμάτια χαρτιοῦ,
 σὲ ἀκμές γυάλινες.
 Στὸ τασάκι μὲ τὰ πολλὰ ζουπιγμένα ἀπογεύματα.

Μέσα σὲ στάχτες εἶδα τὸ πρόσωπό σου.
 Καὶ τὸ πρόσωπό μου.

Γυρίζοντας μεσάνυχτα
 μάλωσα μὲ τὰ πιὸ οἰκεῖα μου ἀντικείμενα.
 Οἱ φωτογραφίες ἄδειασαν ξάφνου ἀπ' τὰ πρόσωπα.
 Ἦγιναν μικρὲς τετράγωνες νύχτες.

Ποῦ νὰ βρίσκεσαι τώρα;
 Σὲ ποιά πλαγιά ἀνηφορίζεις μοναχή;
 Ποιά δέντρα ἐπωμίστηκαν τίς στιγμές σου;

Γυρίζοντας, εἶδα
 τὸ Πάικον στὴ μέση τῆς κάμαρας.
 Τὴν Λιθαρία μὲ φεγγάρι καὶ
 τὰ σκυλιὰ νὰ γαυγίζουν.

Εἶδα τὰ χορταριασμένα παιδικὰ ἀπογεύματα.
 Τὴν Κυριακὴ μὲ τὸ κουτσό της ποδάρι,
 νὰ κλωτσάει
 ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ ἀνθρώπινη ἐπιθυμία μου,
 «νὰ τρέξω νὰ προλάβω τὸ Καλοκαίρι».

Ἀπὸ ἓνα παράθυρο κλειστό, ἀγνάντεψα τίς λιακάδες,
 τὸν Γαλαξία μὲ τοὺς ἄγνωστους παιδότοπους,
 τὰ νερὰ καὶ τὴ γέφυρα τοῦ Ἀξιοῦ.

⁴²¹ Χρήστος Τουμανίδης, ποιητικὴ συλλογὴ «Ἡ ὥρα τοῦ λιμανιοῦ», 1987.

Ἀπὸ ἓνα παράθυρο χαμηλὸ
τόσο πού,
λές κι ἀκούμπαγε στὸ χῶμα.

Ἀλλὰ ἐσύ
σὲ ποιά γωνιά ἀγωνιᾷς τώρα;
Πάνω σὲ ποιὸ πλευρὸ τῆς νύχτας ὀνειρεύεσαι;
῞Ω! ῞Ας ἦταν ὁ ὕπνος μιὰ γέφυρα νοητὴ ἀνάμεσά μας!
Ἀνάμεσα στὴν ῞Εδεσσα καὶ τὸ Χαϊδάρι.
Μιὰ κορδέλα ἃς ἦταν, ὁ μακρὺς δρόμος
ἔτσι πού, μιὰ κίνηση τοῦ χεριοῦ νὰ τὸν τυλίξει
στοιβάζοντας τὰ χιλιόμετρα.
Τὰ βουνά,
τὶς πεδιάδες καὶ
νὰ σ' ἔφερνε πάλι κοντὰ μου!

῞Ετσι γιὰ νὰ μπορῶ νὰ μπαίνω ὅπως πρῶτα στὸ σπίτι.

Τοῦ Βουνοῦ (Γιάννης Μυτιληναῖος)⁴²²

ὦ ἐσὺ Πάικο
 ὄρος ἀνάποδο
 δίχως φεγγάρια
 δίχως φῶς
 ὦ Πάικον ὄρος
 μὲ τὴν κορφή σου κάτω
 στὰ τρεῖς χιλιάδες πόδια
 βαθιὰ μέσα στὴ θάλασσα
 σὲ μιὰ ζώνη ποὺ τὴ λέν
 ἀβυσσοπελαγικὴ
 σ' ἓνα μέρος
 ποὺ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ
 ζοῦν μόνο κάτι ὄντα
 παράξενα, γλυκὰ
 δίχως μάτια
 μὲ διάφανο κεφάλι
 θὰ ζήσω κι ἐγὼ
 θὰ μάθω νὰ ζῶ
 δίχως φεγγάρια
 δίχως φῶς
 δίχως ἀέρα
 θὰ ζήσω νεκρὸς
 μὰ μακριὰ
 ἀπ' τῶν ἀνθρώπων τὸ κακὸ
 ὦ ἀνάποδο Πάικο
 μακάριο βουνὸ
 τρεῖς χιλιάδες πόδια
 ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κακὸ
 ἂν μόνο μπορούσα
 τὰ ροῦχα μου θὰ ἔскиζα
 τὰ γόνατα θὰ μάτωνα
 στ' ἀγκάθια τῶν πλαγιῶν σου.

⁴²² Γιάννης Μυτιληναῖος, «Πέντε ποιήματα» στὴν ἱστοσελίδα ΠΟΙΕΙΝ <http://www.poein.gr/archives/14258/index.html#more-14258>.

Στην 1^η φωτογραφία: Πλαγιώτες στα τέλη τής δεκαετίας του 1950 στο γραφείο τής κοινότητας Πλαγίων. Στη 2^η φωτογραφία ο δάσκαλος Βασίλειος Σουλτανίδης στα τέλη τής δεκαετίας του 1950 με τὰ Πλαγιωτόπουλα. Άρχεϊο κ. Δημητρίου Άπ. Μουτσάκη.

Ἐπιλογαί⁴²³

Ἔρχονται νεκροὶ συγχωριανοί·
 Ἀρναουτικιώτες, Ἀρτακηνοὶ καὶ Μπουγαζιώτες
 -μὲ τὰ ζωνάρια καὶ τὶς τραγιάσκες τους-
 ἔρχονται τοῖχο τοῖχο τὰ Ψυχασάββατα.

Σπρώχνουν νυχτιάτικα τὸ χέρι μου,
 ὁδηγοῦν τὴ γραφίδα στὸ χαρτί.
 Ἐπιμένουν -μὲ τὸ τουφέκι καὶ μὲ τὸ ἄροτρο-
 νὰ γραφοῦν στὴν Ἱστορία.

Ψιθυρίζουν λόγια ἀπὸ τὴν Ἐξόδιο Ἀκολουθία
 κι ὑπογράφουν μὲ σταυρὸ
 στὸ βιβλίο μου:

*«...Ποῦ ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου προσπάθεια;
 Ποῦ ἐστὶν ἡ τῶν προσκαίρων φαντασία;
 Ποῦ ἐστὶν ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος;
 Ποῦ ἐστὶν τῶν οἰκετῶν ἡ πλημμύρα
 καὶ ὁ θόρυβος;
 Πάντα κόνις, πάντα τέφρα, πάντα σκιά...»*⁴²⁴

⁴²³ Οδοδωρὴς Βοριάς, ποίημα «Σκόνη, στάχτη καὶ σκιές» ἀπὸ τὴν «Ἀνθολογία σύγχρονης ἐλληνικῆς ποίησης ἐξ ἰδίων» ἐπιμέλειας Ἀντώνη Δ. Σκιαθῆ καὶ Τριαντάφυλλου Ἡλ. Κωτόπουλου ποὺ κυκλοφόρησε σὲ ψηφιακὴ μορφή τὸν Ἰούνιο 2021.

⁴²⁴ Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ Ἰδιόμελα τῆς Νεκρώσιμης Ἀκολουθίας (Ποίημα τοῦ Ἰωάννου Μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ).

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άθανασιάδης Σάκης, ποιητική συλλογή «Ο μικρός ήλιος κι άλλα όνειρα του δρόμου», 2014.
- Άθανασιάδης Σάκης, ποιητική συλλογή «Τό δαχτυλίδι της ελευθερίας», 2020.
- Αλτίκης Σ., «Γουμένισσα ή Παιονική στην Ιστορία», Θεσσαλονίκη 1995.
- Αντωνίου Σ. Κωνσταντίνος, «Ιστορία της Έλληνικής Βασιλικής Χωροφυλακής 1833 - 1967».
- Άραμπατζή Χριστίνα, «Προσφυγικοί οικισμοί στη Χαλκιδική κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα», διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ. 2008.
- Άρβανιτάκης Κ. Σπύρος, «Τετράδια μνήμης του Κωνσταντίνου Σ. Άρβανιτάκη», 2009, εκδόσεις UNIVERSITY STUDIO PRESS.
- Βακαλόπουλος Ά. Κωνσταντίνος, «Θράκη», εκδόσεις Άφοι Κυριακίδη, 1993.
- Βαλσαμίδης Ι. Πασχάλης, «Μελέτες ιστορικές για την Ανατολική Θράκη και τη Μακεδονία - κατά την ύστερη όθωμανική περίοδο», έκδ. οίκος Άντ. Σταμούλη, 2011.
- Βαρδάκας Θ. Γεώργιος, «Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος - Μάχες: Σεμνέντε φέρ, Ραβινέ, Σκρά ντί Λεγκέν, Δοϊράνης, Διασπάσεως Μακεδονικού Μετώπου», 2018.
- Βαφειάδης Θανάσης, «Τό χρονικό του Κιλκίς 1913 - 1940», δίτομο έργο, 2013, Κιλκίς.
- Βαφόπουλος Θ. Γεώργιος, «Τά ρόδα της Μυρτάλης», ποιήματα, 1931.
- Βλασιδής Βλάσης, «Μεταξύ μνήμης και λήθης - Μνημεία και κοιμητήρια του Μακεδονικού Μετώπου», Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη 2016.
- Βοριάς Θωδωής, ποίημα από την «Ανθολογία σύγχρονης ελληνικής ποίησης εξ ιδίων», 2021.
- Βοριάς Θωδωής, ποιητική συλλογή «Χαμένες ψηφίδες», Θεσσαλονίκη, 2012.
- Γκαλά Έλένη, «Η έγκατάσταση των προσφύγων στον Δήμο Έορδαίας - Σύγκριση της γεωγραφίας του τόπου μεταξύ των δεκαετιών του 1920 και του 2000», πτυχιακή έργασία, 2011.
- Δασκαλάκης Άποστολος, «Ιστορία Έλληνικής Χωροφυλακής 1936 - 1950», Άρχηγείο Χωροφυλακής, 1973.
- Δημόπουλος Δημήτριος, «Η καταγωγή των Έλλήνων», 1996, εκδόσεις Έλεύθερη Σκέψις.
- Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, «Η Ελλάδα και ο πόλεμος στα Βαλκάνια», Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 1958.
- Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, «Ο Έλληνικός Στρατός κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο» Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 2017.
- Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, «Ο μακεδονικός άγων και τὰ εις Θράκην γεγονότα», Γενικό Έπιτελείο Στρατού, 1979.
- Δορδανάς Στράτος, «Τό αίμα των άθών - Αντίποινα των γερμανικών άρχών κατοχής στη Μακεδονία 1941 - 1944», εκδόσεις Έστία, 2007.
- Έλληνική Στατιστική Αρχή, «Πληθυσμός του Βασιλείου της Ελλάδος κατά την άπογραφήν της 19 Δεκεμβρίου 1920», Αθήνα 1921.
- Έπιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, «Κατάλογος των προσφυγικών συνοικισμών Μακεδονίας με τὰς νέας όνομασίας», Θεσσαλονίκη, 1928.
- Έπιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων, «Όνομαστικών εύρετήριον άγροτών προσφύγων», Αθήνα, 1928.
- Έταιρεία Θρακικών Μελετών, «Άρχείο Θράκης», Αθήνα, 1976.
- Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Μακεδονικός Αγών», Έκατό χρόνια από τον θάνατο του Παύλου Μελά. Έπιστημονικό Συνέδριο 12 - 13 Νοεμβρίου 2004. Συλλογικό. 2006.
- Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Οί Μακεδονομάχοι άδερφοί Δογιάμα», εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2009.
- Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, «Οί πρόσφυγες στη Μακεδονία», Αθήνα 2009.

- Εὐαγγελίδης Δημήτριος, «Λεξικό τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ περι-ελλαδικῶν φύλων», ἐκδόσεις Κυρομάνος, 2005.
- Εὐαγγελίδης Δημήτριος, «Ἀρχαία Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἰνφογνώμων, 2012.
- Ἐφημερίδα «Εἰδήσεις» (Κιλκίς).
- Ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια».
- Ἐφημερίδα «Ἐλευθερία».
- Ἐφημερίδα «Ἐμπρός».
- Ἐφημερίδα «Μακεδονία».
- Ἐφημερίδα «Μαχητὴς» (Κιλκίς).
- Ἐφημερίδα «Πρῶτο Θέμα».
- Ἐφημερίδα «Ρίζοσπάστης».
- Ἐφημερίδα «Σχρίπ».
- Ἐφημερίδα «Turkije».
- Ἐχέδωρος Γιώργος, «Ἱστορία τοῦ Ν. Κιλκίς» (Ἡ μεταξὺ Πάικου καὶ Κρουσιῶν χώρα), Κιλκίς 1996, β' ἔκδοσις.
- «Ἡμερολόγιον τῶν Ἐθνικῶν καὶ Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων», Κωνσταντινούπολη, (ἔτη 1905, 1906, 1907).
- Ἰντος Π. Χρήστος, Χαραλαμπίδης Δ. Βασίλειος, «Ἡ περιοχή τοῦ Ν. Κιλκίς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ νεότερα χρόνια», ἐκδόσεις Ἐπιμελητήριο Κιλκίς, Κιλκίς 1994.
- Ἰντος Π. Χρήστος, «Ἡ Ἀξιούπολη στὴν ἱστορικὴ της διαδρομὴ», ἐκδόσεις Μαχητὴς, Κιλκίς 2000.
- Ἰντος Π. Χρήστος, «Ὁ Ἰ.Ν. Ἀγ. Γεωργίου Γουμένισσας, ἱστορία, τέχνη, παράδοσις». Γουμένισσα, 1991.
- Ἰντος Π. Χρήστος, «Ἡ Γουμένισσα στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν λογοτεχνῶν μας», Γουμένισσα, 1989.
- Ἰντος Π. Χρήστος, «Παιονία καὶ Παίονες ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ὡς τὴν τουρκοκρατία», ἐκδόσεις Μαχητὴς τοῦ Κιλκίς, Γουμένισσα, 1983.
- Ιορδανίδης Σ. Κωνσταντῖνος, «Οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐν Τουρκίᾳ τὸ 1922 ἑλληνικοὶ οἰκισμοὶ - Ἀρχεῖο Πόντου».
- Ἰωαννίδης Α., «Οἱ ναοὶ τῆς Παιονίας καὶ ἡ ἐλληνορθόδοξη παράδοσις», Κιλκίς, 1983.
- Καρολίδου Φωτεινὴ, «Κοινωνικὲς σχέσεις, Ταυτότητες καὶ Τοπικὴ Αὐτοδιοίκηση στὸν Δῆμο Ἀξιούπολης καὶ στὸν Δῆμο Χέρσου τοῦ Νομοῦ Κιλκίς», διδακτορικὴ διατριβή, Θεσσαλονίκη, 2007.
- Κεραμόπουλος Δ. Ἀντώνιος, «Οἱ βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ Εἰκοσιένα», Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1938.
- Λάμπρου Ἀθ. Δημήτριος, «Εὐρωπὸς - Ἱστορία - Ἐξέλιξις», Εὐρωπός, 1997.
- Λεβέντης Ἀ. Γεώργιος, «Ἡ κατὰ τῆς Μακεδονίας ἐπιβουλὴ», ἐκδόσεις Νέα Θέσις, 1991.
- Μητσόπουλος Θανάσης, «Τὸ 30^ο Σύνταγμα τοῦ Ε.Λ.Α.Σ.», ἐκδόσεις ΕΔΙΤΕΧ, 1971, Γενεύη.
- Μιχαηλίδης Ἰάκωβος, «Σλαβόφωνοι μετανάστες καὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Δυτικὴ Θράκη (1912 - 1930)», διδακτορικὴ διατριβή, Α.Π.Θ. 1996.
- Ξανθὸς Ἰωάννης, «Ἱστορία τῆς Ευγενεῆς καὶ ἐθνικὴ δράσις τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν πέριξ χωριῶν», Θεσσαλονίκη, 1954.
- Paillares M., «Ἡ μακεδονικὴ θύελλα», ἐκδόσεις Τροχαλία, 1994.
- Παπαγεωργίου Μαρία «Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην» (διαδίκτυο).
- Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, «Μαύρη βίβλος διωγμῶν καὶ μαρτυριῶν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνισμοῦ, 1914 - 1918», 1919.
- Παυλίδης Παῦλος - Σωκράτης, «Καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς», ἐκδόσεις Γνώμη Κιλκίς - Παιονίας, Κιλκίς 2008.
- Παυλίδης Παῦλος - Σωκράτης, «Τὸ λεκανοπέδιο τῶν Μουριῶν», Δῆμος Μουριῶν, 2005.

Παχτίκος Δ. Γεώργιος, «260 Δημώδη ελληνικά ἄσματα - ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ», Ἀθήνα 1905.

Πελαγίδης Εὐστάθιος, «Ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων στὴ Δυτικὴ Μακεδονία», ἐκδόσεις Ἀφοὶ Κυριακίδη, 1994.

Περιοδικὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ».

Περιοδικὸ «Βαλκανικά Σύμμεικτα».

Περιοδικὸ «Θρακικά», τριμηνιαῖον ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα, Θρακικὸν Κέντρον.

Περιοδικὸ «Μακεδονικά» τῆς Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Περιοδικὸ «Μορφές».

Περιοδικὸ «Τολμῶν» τχ.26, Ἀπρίλιος - Μάιος - Ἰούνιος 2008.

Σαμοθράκης Θ. Ἀχιλλέας, «Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης», Ἑταιρεία Θρακικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1963.

Τριανταφυλλίδης Κωνσταντῖνος, «Ἡ γενετικὴ σύσταση τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδας», Θεσσαλονίκη, 1993.

Χατζηαντωνίου Κώστας, «Μικρὰ Ἀσία - Ἱστορία τῶν νεότερων χρόνων», ἐκδόσεις Γόρδιος, Ἀθήνα 2011.

Χριστιανόπουλος Ντίνος, ποιητικὴ συλλογὴ «Παράξενο, ποῦ βρῖσκει τὸ κουράγιο καὶ ἀνθίζει», ἐκδόσεις Αἰγαῖον, 2010.

Ἱστοσελίδες

http://www.arnavutkoyrehberi.com	http://ethnologic.blogspot.com	http://www.impk.gr	https://stratistoria.wordpress.com
http://asiaminor.ehw.gr	http://www.fanoskilkis.gr	http://invenio.lib.auth.gr	http://www.thrakikhestia.gr
http://www.axioupoli.gr	http://www.filotas.gr	http://www.istorika.themata.com	http://thrakiveria.gr
http://www.eetaa.gr:8080	https://www.filoxeno.com	http://istoriakatoxis.blogspot.gr	http://www.tolmon.gr
http://www.e-istoria.com	http://geodata.gov.gr	http://www.kallikratis.eu	http://yaunatakabara.blogspot.gr
http://www.eidisis.gr	http://www.goumenissa.eu	http://kassandra.afs.edu.gr	https://www.visitpaionia.gr
http://el.wikipedia.org	http://gym-goumen.kil.sch.gr	http://media.ems.gr	http://vlahofonoiblogspot.gr
http://ellinikofos.blogspot.gr	http://www.hellinon.net	http://msofos.gr	http://1lyk-ptolemkoz.sch.gr
https://www.enetpress.gr	http://idomeni.gr	http://www.poein.gr	
http://eoniaellhnikhpisti.blogspot.com	http://imderkon.org	http://www.poea-mak.gr	
http://estia.hua.gr	http://www.imma.edu.gr	http://skeftomasteallhnikablogspot.com	

Χάρτης τῆς ἐπαρχίας Παιονίας (νὺν Δήμος Παιονίας) στὸν Νομό Κιλκίς.
 Πηγή: Δήμος Παιονίας

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τὸ Καρασινὰν (Πλάγια Παιονίας) τὸ ἔτος 1917. Πηγή: Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Γαλλίας.

Τὸ Καρασινὰν (Πλάγια Παιονίας) τὸ ἔτος 1917.
Πηγή: Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Γαλλίας.

Τὸ Καρασινὰν (Πλάγια Παιονίας) τὸ ἔτος 1917.
 Πηγή: Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Γαλλίας.

Καρασινὰν (Πλάγια Παιονίας) 1917, τὸ τέμενος τοῦ χωριοῦ.
 Πηγή: Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ τῆς Γαλλίας.

Τὰ Πλάγια Παιονίας, λήψη ἀπὸ τὶς «Πετράρες» τοῦ ὑψώματος «412».
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Τὰ Πλάγια Παιονίας τῇ δεκαετία τοῦ 2020.
Ἀεροφωτογραφία: ἀρχεῖο κ. Ἰωάννη Ἰντζέ.

Τὰ Πλάγια Παιονίας, λήψη ἀπὸ τὸ ὕψωμα «412».
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Τὰ Πλάγια Παιονίας τὴ δεκαετία τοῦ 2020.
Πηγή: Διαδίκτυο [Ἱστοσελίδα: «Πλάγια Παιονίας Κιλκίς - τὸ χωριό μου»]

Το Μπογάζκιοϊ (Boğazköy) - Σύλλογος Θρακιωτών Φιλότα.

Τὸ χωριὸ Μπογάζκιοϊ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀλυσμὸν ἡ πατρίδα Πλαγιωτῶν.
Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Συλλόγου Θρακιωτῶν Φιλῶτα.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στὸ Μπογάζκιοϊ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.
Πηγή: Διαδίκτυο.

Ἀρτάκη τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου. Ἀλγισμόνητη πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν. Τὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο.
 Πηγή: Διαδίκτυο - ἱστοσελίδα mikrasiatis.gr

Stamboul - 13 - Aqueduc de Pyrgos

Πύργος (Kemerbugraz) τῆς Μητροπόλεως Δέρκων, ἀλγισμόνητη πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν.
 Ὑγραγωγεῖο. Πηγή: διαδίκτυο.

Ἀρναούτκιοι τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ἀλησμόνητη πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν.
Ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Πηγή: διαδίκτυο.

Μισόπολη ἢ Μεσαίπολη τῆς ἐπαρχίας Προύσας. Ἀλησμόνητη πατρίδα τῶν Πλαγιωτῶν.
Ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Πηγή: Διαδίκτυο.

Εικόνα της Ἁγίας Παρασκευῆς ἀπὸ τὸν Ἱ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Πλαγίων.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Περιφορά τῆς εἰκόνας τῆς Ἀναστάσεως στὰ Πλάγια, στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960.
Ἀρχεῖο κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες έξω από το γραφείο της Κοινότητας σε έθνική γιορτή, τέλη δεκαετίας του 1950.
 Αρχείο κ. Αντωνίας Θ. Ίωαννίδου.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες στο γραφείο της Κοινότητας τη δεκαετία του 1970.
 Αρχείο κ. Γεωργίου Ίωαννίδη.

Πλαγιώτες έξω από τὸ γραφεῖο τῆς κοινότητος τὴν ἐθνικὴ γιορτὴ τῆς 25^{ης} Μαρτίου 1979.
Ἀρχεῖο κ. Κούλας Κεχαΐδου - Καρασολάνη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Τὸ σχολεῖο τῶν Πλαγίων.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2010).

Τὸ νηπιαγωγεῖο καὶ τὰ «πευκάκια» στὴν περιοχή τοῦ γηπέδου Πλαγίων.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2010).

Δάσκαλοι καὶ μαθητὲς τῶν Πλαγίων στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1930.
Ἀρχεῖο κ. Γεωργίου καὶ Κατερίνας Σταυρίδη.

Δημοτικό Σχολείο Πλαγίων τὸ ἔτος 1958.
Ἀρχεῖο κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη

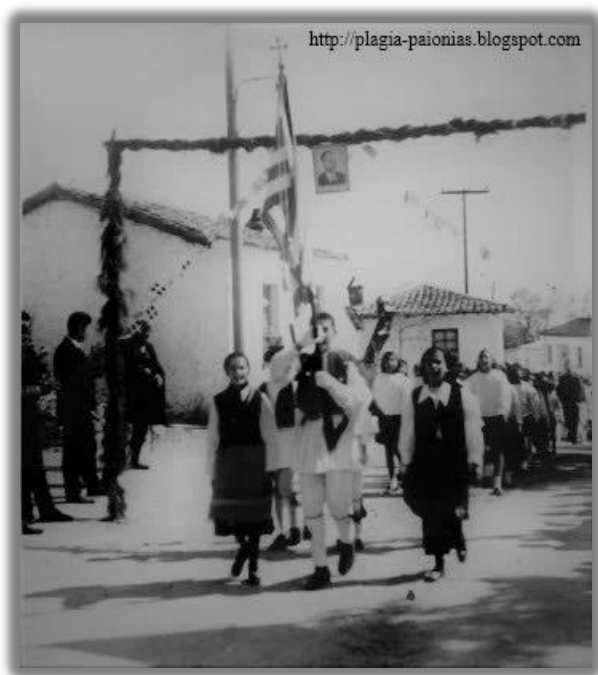
Δημοτικό Σχολείο Πλαγίων τὸ ἔτος 1958.
Ἀρχεῖο κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη.

Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τῶν Πλαγίων τῇ δεκαετίᾳ τοῦ 1960. Μαθητὲς καὶ μαθήτριες μὲ τὴν δασκάλα Στέλα Σουλτανίδου. Ἀρχεῖο κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Μαθητικὴ παράσταση στὸ σχολεῖο Πλαγίων τὴν 25^η Μαρτίου 1969.
Ἀρχεῖο κ. Σμαρῶς Λαμπαδαρίου - Μποράκη.

Μαθητική παρέλαση μπροστά από το γραφείο της κοινότητας Πλαγίων το 1971.
Άρχεϊο κ. Αντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

Πλάγια 1954, αναμνηστική πλάκα από τη διαμόρφωση της πλατείας του χωριού.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2020).

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

«Τῆς Λιμπὸς τὸ ἀμπέλι» - Τὰ μνήματα τῶν Πλαγίων.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης (2011).

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Τμῆμα τοῦ παλιοῦ δρόμου Πλαγίων - Δρέβενου. Ἁγίασμα Ἁγίας Παρασκευῆς.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Πλαγιώτες έθελοντές χωροφύλακες τή δεκαετία τοῦ 1940.
 Ἀρχεῖο κ. Ἀναστασίας Γκέρλοβα.

Πλαγιώτισσες στη Θεσσαλονίκη τήν 1^η Δεκεμβρίου 1948.
 Ἀρχεῖο κ. Ἀντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες στον κάμπο, μεταπολεμικά.
Άρχεϊο κ. Άναστασίας Γκέρλοβα.

<https://plagia-paionias.blogspot.com>

Νεανική συντροφιά στα Πλάγια, τὸ Πάσχα τοῦ 1949.
Άρχεϊο κ. Άντωνίας Κούντιου - Πασατσιφλικιώτη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Εἰδομένης τὴ δεκαετία τοῦ 1950.
Ἀρχεῖο κ. Γεωργίας Γραῖτσα.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Ὁ Γιάννης «Ἀτσαλένιος» στὸν κάμπο τὴν 10^η Σεπτεμβρίου 1954.
Ἀρχεῖο κ. Παναγιώτη Μποράκη.

<https://plagia-paiomas.blogspot.com>

Πλαγιώτες χτίστές την 15^η Μαρτίου 1955.
Άρχείο κ. Παναγιώτη Μποράκη

Πλαγιώτες στη «βόλτα» τὸ Πάσχα τοῦ 1955.
Άρχείο κ. Ἑλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

Πλάγια, Ιούλιος 1956. Μετά τη βάφτιση, μεταξύ γραφείου κοινότητας και εκκλησίας.
Αρχείο κ. Βούλας Ίντζε - Πασατσιφλικιώτη.

Συντροφιά Πλαγιωτών στο καφενείο του Άλμπάνη τη δεκαετία του 1950.
Αρχείο κ. Παναγιώτη Μποράκη.

Άποκριές 1960. Ο Γιάννης Πολίτης ντυμένος Άμερικάνος κι οί Πλαγιώτες τόν σηκώνουν μπροστά στο μαγαζί του «Παντή». Άρχείο κ. Κυριακής Πολίτη.

Άποκριάτικο δρώμενο Πλαγιωτών και Φανιωτών τή δεκαετία του 1960 στο σχολείο του Φανοῦ. Άρχείο κ. Έλένης Γερούδη - Ίωαννίδου.

Πλαγιώτες την πρωτομαγιά του 1957 στα «πλατάνια». Άρχειο κ. Μαρίας Κακατσέρη.

Σχολική επιτροπή των Πλαγίων τη δεκαετία του 1960.
Άρχειο κ. Σμαρῶς Λαμπαδαρίου - Μποράκη.

Άγημα Πλαγιωτών Μ.Α.Υ. την 28^η Οκτωβρίου 1960, παραταγμένο μπροστά στην εκκλησία.
 Άρχείο κ. Δημητρίου Άπ. Μουτσάκη.

<https://plagia-paionias.blogspot.com>

Παρέλαση τών ανδρών τών Μ.Α.Υ. στα Πλάγια τò 1963.
 Άρχείο κ. Δημητρίου Άπ. Μουτσάκη.

Πλαγιώτες σέ γαμήλιο γλέντι τή δεκαετία τοῦ 1960.
Ἀρχεῖο κ. Παναγιώτη Μποράκη.

Πλαγιώτες στοῦ χωριό τὸ 1961. Ἀρχεῖο κ. Δημητρίου Ἀπ. Μουτσάκη.

Γαμήλιο γλέντι στα Πλάγια τὸ 1963.
Ἀρχεῖο κ. Κωνσταντίνου Ἰ. Πασχαλέρη.

Πανηγύρι τοῦ χωριοῦ δεκαετία τοῦ 1960.
Ἀρχεῖο κ. Μαρίας Κακατσέρη.

Συντροφιά Πλαγιωτών τη δεκαετία του 1960.
 Άρχειο κ. Αναστασίας Γκέρλοβα.

Πλαγιώτες στο καφενείο τη δεκαετία του 1960.
 Άρχειο κ. Θωμαής Χαραλαμπίκη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Συντροφιά Πλαγιωτών στο καφεείο.
 Αρχείο κ. Αναστασίας Γκέρλοβα.

Χορός Πλαγιωτών στο πανηγύρι του χωριού.
 Αρχείο κ. Άντωνίας Ίωαννίδη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Πλαγιώτες τη δεκαετία του 1960.
Άρχείο κ. Παναγιώτη Μποράκη.

<http://plagia-paionias.blogspot.com>

Στό πεταλωτήριο του Δημήτρη Ναλμπάντη.
Άρχείο κ. Θωμαΐς Χαραλαμπίκη.

Πλαγιώτες στο καρροποιείο του Γιάννη Πασατσιφλικιώτη.
Άρχεϊο κ. Αναστασίας Γκέρλοβα.

Πλαγιώτες στα «Καζάνια» για τσίπουρο, στις αρχές της δεκαετίας του 1970.
Άρχεϊο κ. Έλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

Πλαγιώτες στο καπνοχώραφο. Άρχεϊο κ. Θεοδώρας Καστελιώτου.

Πλαγιώτισσες τη δεκαετία του 1950. Άρχεϊο κ. Άνναστασίας Άβραμίδου - Βαλάση.

Άνακατασκευή τών κοιμητηρίων στὰ Πλάγια τήν 6^η Ἀπριλίου 1970.
 Ἀρχεῖο κ. Κωνσταντίνου Ἰ. Πασχαλέρη.

Πλαγιῶτες τήν πρωτοχρονιά τοῦ 1971 στό στρατιωτικό φυλάκιο ὑψώματος «412».
 Ἀρχεῖο κ. Ἑλένης Δάλλα - Γιαννουλάκη.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο στις αρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 2010.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο στις αρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 2010.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο τὸ 2009.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Τὰ περασμένα Πλάγια... Έρείπιο στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 2010.
Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

Λεπτομέρεια από τὸ μνημείο πεσόντων στὴν πλατεία τῆς Ἀξιουπόλεως, ποὺ κατασκεύασε ὁ γλύπτης Δημητριάδης (24^η Ἰουνίου 1929). Φωτογραφία: Θεόδωρος Π. Μποράκης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1 Πρόλογος
- 3 Εισαγωγή - Τὰ Πλάγια (Καρασινάν)
Τοπογραφία - Διοικητικές μεταβολές τῆς Κοινότητας Πλαγίων

ΟΙ ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ ΤΩΝ ΠΛΑΓΙΩΤΩΝ

- 7 Οί ρίζες τῆς γενιᾶς τῶν ξεριζωμένων
- 7 Ἡ ζωὴ στὶς ἀλησμόνητες πατρίδες
Τουρκοὶ διωγμοὶ - Διωγμοὶ στὴν περιοχή τῆς Μητροπόλεως Δέρκων
- 11 Πατρίδες ποὺ δὲν ξεχνᾶνε οἱ Πλαγιῶτες
Τὸ Βογάζκιο ἢ Μπογάζκιο τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Boğazköy)
- 12 Τὸ Ἀρναούτκιο ἢ Παπτσού τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Arnavutköy)
- 19 Ὁ Πύργος τῆς Μητροπόλεως Δέρκων (Kemerburgaz)
- 23 Ἡ Ἀρτάκη τῆς Μητροπόλεως Κυζίκου (Erdek)
- 27 Ἡ Μεσαίπολις ἢ Μισόπολις τῆς Μητροπόλεως Προύσης (Aydinpinar)
- 37

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣΦΥΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΙΟΝΙΑ

- 43 Μετακινήσεις πληθυσμῶν στὴ Μακεδονία
- 44 Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τῆς Παιονίας πρὶν τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων
- 46 Ἐγκατάσταση προσφύγων στὴν περιοχή τῆς Παιονίας
Ἀπογραφή προσφύγων στὴν Παιονία (Ἀπρίλιος 1923) - Κίνητρα παραμονῆς προσφύγων
- Πίνακας ἐγκατάστασης προσφύγων στὴν περιοχή Παιονίας
- 49 Διαδικασία ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στὴν Ἑλλάδα
- 50 Ἡ Παιονία μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφυγικῶν πληθυσμῶν

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΠΛΑΓΙΑ

- 51 Τὸ Καρασινάν πρὶν τὸ 1924
Δημοσιεύματα γιὰ τὸ Καρασινάν πρὶν τὸ 1924 - Μιά τουρκικὴ μαρτυρία γιὰ τὸ Καρασινάν
- Τὸ Καρασινάν στὶς μάχες Ραβινέ καὶ Σεμέν ντὲ φέρ (1^η Μαΐου 1917)
- 54 Ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων στὸ Καρασινάν
Ἡ γενιὰ τῶν ξεριζωμένων - Μετακινήσεις κατοίκων στὰ Πλάγια
- 57 Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τὸ 1924 μέχρι τὸ 1939
Τὰ Πλάγια (Καρασινάν) μέσα ἀπὸ δημοσιεύματα - Τὸ Καρασινάν ποὺ τὸ ὀνόμασαν καὶ Νίκαια...
- 64 Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1940 μέχρι τὸ 1949
Ὁ ἑλληνοϊταλικὸς πόλεμος - Ἡ γερμανικὴ Κατοχή - Κατοχικὲς δυνάμεις τῆς περιοχῆς - Ἀνταρτικὲς ὁμάδες στὸν Νομὸ Κιλκίς - Ἡ ζωὴ στὴν Κατοχή - Ξεκίνημα τοῦ Ἑθνικοῦ Διχασμοῦ - Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς (4/11/1944) - Ἀπελευθέρωση - Τὸ δράμα «1946 - 1949»
- 76 Τὰ Πλάγια ἀπὸ τὸ 1950 ἕως σήμερα
Οἱ δεκαετίες μέχρι τὸ 1970 - Οἱ δεκαετίες μετὰ τὸ 1970
- 81 Ὑποδομὲς στὰ Πλάγια
Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Ἀγίας Παρασκευῆς - Τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος - Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο - Ἡ διαμόρφωση τῆς πλατείας - Τὰ ἀναχώματα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ στὸν κάμπο - Ἡλεκτροδότηση τοῦ χωριοῦ - Ὁ νέος δρόμος (τὴ δεκαετία τοῦ 1970) - Τὸ γήπεδο - Τὸ νηπι-αγωγεῖο - Ὑδροδότηση τοῦ χωριοῦ - Ὁ δρόμος Εἰδομένης-Εὐζώνων

85 Τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τῶν Πλαγίων

ΟΙ ΠΛΑΓΙΩΤΕΣ

- 91 Πίνακας τῶν προσφύγων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Καρασινὰν τὸ 1924
- 96 Κοινωνικὲς συνθήκες καὶ ἥθη τῶν Πλαγιωτῶν
Γενικὰ γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ - Προσφωνήσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας
- Καταμερισμὸς ἐργασιῶν στὴν οἰκογένεια - Γάμος - Σώγαμπρος - Προίκα - Βάφτιση - Κληρονομία
- 98 Διοίκηση τοῦ χωριοῦ - ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρεσίες
- 99 Ἐπαγγέλματα τῶν Πλαγιωτῶν
Ἐπαγγέλματα προπολεμικά - Ἐπαγγέλματα μεταπολεμικά
- 105 Πλαγιώτικα ἥθη καὶ ἔθιμα
Πανηγύρι τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Παρασκευῆς - Ἀγίασμα - Ἀγίασμα Ἀγίας Παρασκευῆς
- Χαρταετοὶ τὴν Καθαροδευτέρα - Ἐκδηλώσεις γιὰ τὴ μνήμη τῶν νεκρῶν - Πρωτομαγιά -
Τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου - Οἱ φωτιές τοῦ Ἀἱ Γιαννιοῦ κι ὁ Κλήδονας στὶς 23 Ἰουνίου -
Λιτανεία Ἱερῶν Εἰκονισμάτων τῆς Ἐκκλησίας - Ἀγίασμα τοῦ Προφήτη Ἠλία στὸ «412»
- Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου - Γαμήλιο κέρασμα στὸν δρόμο ἢ κλείσιμο δρόμου... - Πανηγύρια
τῶν γύρω χωριῶν
- 110 Δοξασίες, προλήψεις καὶ γνωμικὰ τῶν Πλαγιωτῶν
Δοξασίες καὶ γνωμικὰ - Προλήψεις - Παρατσούκλια
- 113 «Πλαγιώτικα» - Μικρὸ λεξιλόγιο
- 118 Πολιτιστικὲς δραστηριότητες τῶν Πλαγιωτῶν
Μαθητικὲς παραστάσεις, παρελάσεις καὶ γυμναστικὲς ἐπιδείξεις - «Ὁμιλος Πλαγίων» -
Ποδόσφαιρο καὶ κυριακάτικη βόλτα - Πολιτιστικὸς Σύλλογος - Ἐκδρομὲς - Τὰ πάρτι τῆς
δεκαετίας τοῦ 1970 - Παίζοντας ἑλληνο-κομιτάτζη...
- 121 Πεσόντες τοῦ χωριοῦ
- 122 Στοιχεῖα ἀπογραφῆς τοῦ ἔτους 2011 ἀπὸ τὴν Ε.Σ.Υ.Ε. σχετικὰ μὲ τὰ Πλάγια
- 123 Ἀποτελέσματα τοῦ ἐκλογικοῦ τμήματος Πλαγίων

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ

- 125 Μακεδόνες φύλο ἑλληνικὸ
- 126 Ἀρχαῖοι χρόνοι
- 126 Παῖονες
- 130 Ἑλληνιστικὴ περίοδος
- 131 Βυζάντιο
- 132 Περίοδος τῆς τουρκοκρατίας
- 134 Γνωστότεροι ἀγωνιστὲς τοῦ '21 στὴν περιοχὴ Παιονίας
- 136 Ὁ 20^{ος} αἰώνας
- 136 Μακεδονικὸς Ἀγώνας
Γνωστοὶ καὶ λιγότερο γνωστοὶ ἀγωνιστὲς στὴν περιοχὴ Γευγελῆς - Φιλόπτωχος Ἀδελ-
φότητα τῆς Γευγελῆς - Τὰ γεγονότα τοῦ Ἰλιντεν καὶ ἡ περιοχὴ - Ἡ δολοφονία τῆς δασ-
κάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου - Ἀπογραφή πληθυσμοῦ τὸ 1904 - Οἱ ρουμανίζο-
ντες ἀσκοῦν τρομοκρατία κατὰ τῶν πατριαρχικῶν χριστιανῶν στὸ Σκρά
- 149 Α' Βαλκανικὸς Πόλεμος
- 149 Β' Βαλκανικὸς Πόλεμος
19^η Ἰουνίου 1913: Ἡ μάχη τοῦ Κιλκίς - Λαχανᾶ - Ὁ ξεριζωμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς
Στρώμνιτας

- 151 Α' Παγκόσμιος Πόλεμος
Οι μάχες του Ραβινέ (1^η Μαΐου 1917) και του Σεμέν ντὲ φέρ (22^α Ἀπριλίου 1917) -
17^η Μαΐου 1918: Ἡ μάχη τοῦ Σκρᾶ - 5^η Σεπτεμβρίου 1918: Ἡ μάχη τῆς Δοϊράνης -
Ἡ καταστροφή τῆς περιοχῆς τῆς Γευγελῆς ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους - Μετακινήσεις σλα-
βόφωνων πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς Παιονίας
- 159 Ἡ Παιονία ἀπὸ τὸ 1920 μέχρι τὸ 1939
Ἑγκατάσταση «ἀνταλλάξιμων» - Συλλαλητήριο τῶν κατοίκων τῆς Παιονίας

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΑΙΟΝΙΑ

- 163 Πληροφορίες γιὰ τὸν ἐπισκέπτη
- 164 Περιοχὲς φυσικοῦ κάλλους
Ἀξιὸς ποταμὸς - Ὄρος Πάικο - Λίμνη Μεταλλείου - Καταρράκτες τοῦ Σκρᾶ (Γαλάζια
Λίμνη) - Ἄλλες περιοχὲς φυσικοῦ κάλλους
- 165 Ἀξιοθέατα Παιονίας
Ἱεροὶ Ναοὶ καὶ Ἱερὲς Μονές - Μνημεῖα καὶ μουσεῖα
- 169 Δραστηριότητες
Θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις - Πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις
- 171 Ἡ Παιονία μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση (μικρὴ ἀνθολογία)
- 171 Θάνατος τῆς δασκάλας Αἰκατερίνης Χατζηγεωργίου (Ἑλληνικὴ Παράδοση)
- 172 Γιὰ τὸν ἀπαγχονισθέντα ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες, δάσκαλο Ἰωάννη Πίτσουλα
(Γεώργιος Ἀθάνας) 1918 - 1919
- 173 Ἡ μάχη τοῦ Γκράντατς τοῦ ὅρους Πάικο (ντόπιο σλαβόφωνο δημοτικὸ τραγοῦδι)
- 174 Μπέλλα Ὀλυμπία (τραγοῦδι τῆς περιοχῆς Γρίβια)
- 175 Στὸ μεγάλο ρεῦμα τοῦ Ἀξιοῦ (Γεώργιος Βαφόπουλος)
- 176 Περσικὰ δῶρα (Ντίνος Χριστιανόπουλος)
- 177 Βαρδάρης (Α. Αἰγί)
- 178 Παιονία (Σάκης Ἀθανασιάδης)
- 179 Στὴν δική μου πατρίδα (Σάκης Ἀθανασιάδης)
- 180 Ἄφησε τὸν ἀγέρα νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Σκρᾶ (Θοδωρὴς Βοριάς)
- 181 Τὰ στενὰ τῆς Τσιγγάνας (Θοδωρὴς Βοριάς)
- 182 Μοναχικὸς γυρισμὸς (Χρῆστος Τουμανίδης)
- 184 Τοῦ Βουνοῦ (Γιάννης Μυτιληναῖος)
- 186 Ἐπίλογος
- 187 **ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**
- 191 **ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ**
- 226 **ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ**

ISBN 978-618-00-3554-4